

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
Університет економіки та права «КРОК»

До 25-річчя Університету економіки та права «КРОК»

Пенсійна система

За редакцією В.І. Грушка

Підручник

Київ – 2017

УДК 349.3
П 25

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
(протокол № 3 від 24.11.2016 року)*

Рецензенти:

Малік Микола Йосипович – заслужений діяч науки і техніки України, академік УААН, д.е.н., професор, завідувач відділу ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Радіонова Ірина Федорівна – доктор економічних наук, професор, ВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

П 25 Пенсійна система : підручник / за ред. В.І. Грушка / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2017. – 368 с.

ISBN 978-966-170-019-1

У підручнику висвітлені теоретичні та практичні засади розвитку пенсійного забезпечення в Україні, а також інших країнах світу.

Розглядаються солідарна, накопичувальна системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та система недержавного пенсійного страхування.

Розраховано на студентів економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, наукових працівників та усіх, хто цікавиться пенсійною проблематикою.

ISBN 978-966-170-019-1

© колектив авторів, 2017

© ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2017

Зміст

Передмова	5
1. Соціальне страхування у фінансовій системі держави	7
1.1. Сутність соціального захисту та його роль у забезпеченні добробуту населення	7
1.2. Розвиток системи соціального захисту	31
1.3. Сучасний стан пенсійного забезпечення як складової системи соціального страхування та необхідність його реформування	44
<i>Питання для самоперевірки</i>	66
2. Солідарна система пенсійного забезпечення	67
2.1. Структура та характеристика систем пенсійного забезпечення	67
2.2. Види та порядок призначення пенсій у солідарній системі	85
2.3. Єдиний соціальний внесок: поняття, облік та порядок сплати	120
2.4. Особливості пільгового пенсійного забезпечення окремих категорій громадян	125
2.5. Порядок проведення перерахунку пенсій	148
2.6. Управління у солідарній системі	157
<i>Питання для самоперевірки</i>	188
3. Накопичувальна система пенсійного страхування	189
3.1. Сутність накопичувальної системи	189
3.2. Створення недержавних пенсійних фондів	211
3.3. Організаційна структура недержавного пенсійного фонду	219
3.4. Управління активами недержавного пенсійного фонду	227
3.5. Взаємодія недержавного пенсійного фонду з банківською установою-зберігачем	233
3.6. Взаємодія учасників недержавного пенсійного забезпечення	236
<i>Питання для самоперевірки</i>	243
4. Діяльність недержавних пенсійних фондів	245
4.1. Вимоги до діяльності та обмеження до інвестиційних вкладів	245
4.2. Інвестування пенсійних резервів	252
4.3. Стан системи недержавного пенсійного страхування	254

4.4. Державне регулювання пенсійного забезпечення в Україні ..	262
4.5. Пенсійні системи у зарубіжних країнах	266
<i>Питання для самоперевірки</i>	<i>278</i>
5. Пенсійні програми та пенсійні виплати	279
5.1. Пенсійні програми для індивідуальних вкладників	279
5.2. Види пенсійних виплат	281
5.3. Оподаткування пенсійної діяльності	287
5.4. Успадкування пенсійних активів	299
5.5. Пенсійні схеми для юридичних осіб	301
5.6. Основні положення договору недержавного пенсійного страхування	304
<i>Питання для самоперевірки</i>	<i>309</i>
Словник основних понять і термінів	310
Рекомендована література	317
Додатки	333

Передмова

Пенсійна система України перебуває у складному становищі, яке проявляється у двох аспектах. З однієї сторони, уже сьогодні середній розмір пенсії пересічного українця явно залишає бажати кращого. У довгостроковій же перспективі пов'язана з демографічним фактором ситуація може погіршитись настільки, що навіть сьогоднішній рівень добробуту буде, з об'єктивних причин, недосяжним для пенсіонера. З іншої сторони, сьогоднішні пенсії не забезпечують достатньої залежності між трудовим внеском працівника, який мав місце в період його активного трудового життя, та обсягом матеріальної винагороди у старості. У пенсійній системі зрівняльні моменти, характерні для економіки радянського типу, зберегли своє значення і після того, як Україна стала на шлях радикальних економічних перетворень.

Таким чином, можна констатувати, що проведення пенсійної реформи є одним з головних завдань, які стоять на даний момент перед нашою країною. Саме від того, як буде вирішена ця проблема, залежить не тільки комплекс соціальних проблем. Пенсійна реформа має значний вплив на макроекономічне життя країни загалом. У цілому ряді країн світу специфіка побудови пенсійної системи суттєво впливає на рівень накопичень коштів і, тим самим, на характер та масштаби інвестиційних процесів. Успішна реалізація пенсійної реформи одночасно розв'язує і проблему житлового будівництва, розвитку ринку цінних паперів та багато іншого.

Сьогодні пенсійна система України побудована за так званим розподільчим принципом, що ґрунтується на солідарності поколінь. Ті, хто працюють сплачують внески до пенсійного фонду держави (безпосередньо зі своєї зарплати, а також через своїх роботодавців), і всі акумульовані таким чином кошти використовуються для фінансування виплат поколінню, яке завершило свій трудовий шлях. Довгий час вважалося, що такій системі практично немає альтернативи.

Проте в останні десятиріччя очевидність домінування розподільчої системи поставлена під сумнів. У цілому ряді країн світу більшою чи меншою мірою використовується інший принцип побудови пенсійної системи – накопичувальний. Працююче покоління сплачує внески, які не направляються людям похилого віку, а накопичуються, інвестуються і разом з отриманим від інвестування доходом у подальшому використовуються для пенсійного забезпечення тих осіб, які здійснювали накопичення.

Накопичувальна система порівняно з розподільчою має і ряд суттєвих переваг. Вона не залежить від проблем демографічного плану, які є серйозною загрозою для розподільчих систем. Вона дає можливість

ефективно використовувати зібрані кошти для потреб економічного розвитку. Крім того, важливою перевагою накопичувальної системи є характерна для неї диференціація розміру пенсій залежно від того, скільки міг зібрати коштів потенційний пенсіонер і як ефективно вони були інвестовані. Загалом накопичувальна система більшою мірою відповідає принципам ринкового господарства, ніж розподільча. Більше того, накопичувальний механізм, на відміну від розподільчого, повністю поєднується з системою конкуруючих один з одним пенсійних фондів, що дає змогу впровадити ринкові засади в пенсійне страхування.

Таким чином, питання реформування української пенсійної системи є серйозною науковою проблемою міждисциплінарного характеру, а даний підручник – перше у вітчизняній навчальній літературі видання, в якому розглядаються питання причин, змісту, напрямів та перспектив пенсійної реформи. Він побудований за принципом пізнання проблеми від загального до часткового.

Перша глава присвячена визначенню сутності соціального захисту, аналізу демографічних проблем сучасного стану солідарної системи пенсійного забезпечення, структурі та характеристиці солідарної системи пенсійного забезпечення.

У другій розглядаються питання, пов'язані з функціонуванням накопичувальної системи пенсійного забезпечення пенсійних фондів.

У третій, четвертій та п'ятій главах аналізується досвід функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні та деяких зарубіжних країнах.

Авторський колектив підручника:

передмова – В.І. Грушко, д.е.н., професор; глава I – О.В. Красота, к.е.н., доцент; Л.О. Кошембар, к.е.н., доцент; В.М. Кудак, к.е.н., доцент; Т.В. Лічман, к.е.н., доцент; О.Г. Чумаченко, к.е.н., доцент; О.І. Пилипченко, д.е.н., професор; Є.А. Бобров, д.е.н., професор; М.М. Свердан, к.е.н., доцент; О.О. Пилипенко, к.е.н., доцент; глава II – Ю.І. Скулиш, к.е.н., доцент; І.І. Румик, к.е.н., доцент; глава III – С.М. Плетенецька, к.е.н., доцент; Ю.І. Скулиш, к.е.н., доцент; глава IV – В.З. Кузьмінський, к.е.н., доцент; Ю.І. Скулиш, к.е.н., доцент; І.І. Румик, к.е.н., доцент; глава V – Ю.І. Скулиш, к.е.н., доцент; Л.Д. Тулуш, к.е.н., доцент.

Автори висловлюють вдячність методисту кафедри національної економіки та фінансів Бурдель Ю.С. за допомогу у підготовці підручника до друку.

Розділ 1

Соціальне страхування у фінансовій системі держави

- 1.1. Сутність соціального захисту та його роль у забезпеченні добробуту населення
- 1.2. Розвиток системи соціального захисту
- 1.3. Сучасний стан пенсійного забезпечення як складової системи соціального страхування та необхідність його реформування

1.1. Сутність соціального захисту та його роль у забезпеченні добробуту населення

Якість життя за умов ринкової економіки залежить принципово від того, як буде вирішена проблема розподілу доходів і майна. Торгівля і конкуренція ведуть до новаторства, виникнення сприятливих можливостей для накопичення благ серед тих, хто досяг успіху. Подібна діяльність, попри все, може стати причиною нерівності, а в окремих випадках – постійно несприятливого становища та злиднів. Адже можливість кожного окремого консумента впливати на процес виробництва залежить від його купівельної спроможності, інакше кажучи від доходу, що перебуває в його розпорядженні, але ж певні члени суспільства – діти, літні особи, хворі, інваліди, безробітні – не можуть задовольняти свої потреби і брати участь у процесі кругообігу продукції, у тому разі, звичайно, якщо вони не отримують коштів від третіх осіб, або якщо в їхньому розпорядженні немає достатнього майна. Таким чином, суспільство отримує не лише соціальну, а й чисто економічну шкоду. Тому сучасні суспільства намагаються обмежити її через перерозподіл і соціальний захист. Тож завдання системи соціального захисту в ринковій економіці полягає у забезпеченні ресурсів, можливостей та методів відвернення, обмеження чи реабілітації небажаних наслідків ринкової конкурентної діяльності.

Іншими словами, оптимальний соціальний захист є головною складовою соціальної безпеки держави.

Безпосередньо соціальна безпека – це такий стан життєдіяльності людини в суспільстві, який характеризується стійкістю щодо впливу тих факторів, які створюють загрозу падіння рівня та якості її життя. Соціальна безпека має на меті:

- недопущення умов, які можуть призвести до зниження рівня та якості життя людини;
- реальну наявність соціальних перспектив для всіх верств населення;
- гарантування соціальної захищеності людини на випадок можливих, але таких, що не піддаються передбаченню, життєвих обставин.

Завдання соціальної безпеки у кожному конкретному випадку вирішуються через політику соціального захисту населення.

Соціальний захист є сукупністю заходів та механізмів їх здійснення, які використовує суспільство для забезпечення суспільно нормальних умов матеріального і духовного життя населення.

Формування системи соціального захисту населення здійснюється шляхом встановлення в законодавчому порядку основних соціальних гарантій (соціальних виплат, допомог, мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму тощо) та нормативного регулювання механізмів їх забезпечення.

Соціальні гарантії – зобов'язання суспільства перед своїми членами щодо суспільно нормального рівня задоволення їхніх основних потреб.

Основою підтримання соціальної безпеки є державна гарантія прожиткового мінімуму (або мінімуму засобів до існування) та законодавче встановлення мінімальної заробітної плати. При цьому їхні величини періодично переглядаються, а рівень останньої має бути більшим. Цим самим забезпечуються соціальні гарантії членам суспільства, з одного боку, та встановлюється мінімальна вимога до рівня ефективності господарювання на підприємствах (фірмах) – з другого.

Рис. 1.1. Джерела виплат соціальних гарантій

Рис. 1.2. Класифікація соціальних нормативів

На основі соціальних стандартів визначають розміри основних соціальних гарантій: мінімальних розмірів заробітної плати та пенсії за віком, інших соціальних виплат і допомоги. Державні соціальні стандарти обов'язково враховують при розробленні програм економічного та соціального розвитку.

1. **Нормативи споживання** – розміри споживання в натуральному вираженні за певний проміжок часу (за рік, місяць, день) продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання та деяких видів послуг.

2. **Нормативи забезпечення** – визначена кількість наявних в особистому споживанні предметів довгострокового користування, а також забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, установ, організацій соціально-культурного, побутового, транспортного обслуговування та житлово-комунальних послуг.

3. **Нормативи доходу** – розмір особистого доходу громадянина або сім'ї, який гарантує їм достатній рівень задоволення потреб, що обчислюється на основі визначення вартісної величини набору нормативів споживання та забезпечення.

За рівнем задоволення соціальних потреб соціальні нормативи поділяють на:

1. **Нормативи раціонального споживання** – рівень, що гарантує оптимальне задоволення потреб.

2. **Нормативи мінімального споживання** – соціально прийнятний рівень споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг виходячи з соціальних або фізіологічних потреб.

3. **Статистичні нормативи** – нормативи, що визначаються на основі показників фактичного споживання або забезпеченості для всього населення чи його окремих соціально-демографічних груп.

Державні соціальні стандарти та нормативи формуються, встанов-

люються та затверджуються у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України за участю та погодженням з іншими сторонами соціального партнерства, якщо інше не передбачено Конституцією України та законами України.

Базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, установлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти.

Прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування (далі – набір продуктів харчування), а також мінімального набору непродовольчих товарів (далі – набір непродовольчих товарів) та мінімального набору послуг (далі – набір послуг), необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості (Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.99 р. № 966-XIV).

До працездатних осіб належать особи, які не досягли встановленого законом пенсійного віку (Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.99 р. № 966-XIV).

До осіб, які втратили працездатність, належать особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку, особи, які досягли пенсійного віку, що дає право на призначення пенсії на пільгових умовах, та непрацюючі особи, визнані інвалідами в установленому порядку (Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.99 р. № 966-XIV).

Прожитковий мінімум впливає на:

- мінімальний та максимальний розмір пенсії за віком;
- державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям;
- строки та розміри виплат допомоги при народженні дитини;
- доходи, що підлягають (не підлягають) індексації;
- збори на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій;
- розміри державної допомоги сім'ям з дітьми;
- виплати на випадок безробіття;
- максимальний розмір заробітної плати, з якої сплачується єдиний соціальний внесок;
- розмір податкової соціальної пільги;
- довідник ознак доходів для заповнення ф. № 1ДФ;
- коефіцієнти (суми) індексації заробітної плати.

З метою дотримання державних соціальних гарантій, оцінки ефективності державної соціальної політики, її впливу на рівень та якість

життя в Україні здійснюється постійний державний моніторинг у сфері застосування та фінансового забезпечення державних соціальних стандартів і нормативів.

Розглянемо розміри прожиткового мінімуму, який встановлюється законодавчо Верховною Радою при прийнятті бюджету на наступний рік (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Розміри прожиткового мінімуму, грн

Розмір прожиткового мінімуму на	2012 р.					2013 р.		2014 р.	2015 р.	
	з 01.01	з 01.04	з 01.07	з 01.10	з 01.12	з 01.01	з 01.12	з 01.01–31.12	з 01.01–30.11	з 01.12–31.12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
На одну особу з розрахунку на місяць (загальний показник)	1017	1037	1044	1060	1095	1017	1095	1176	1176	1330
Діти віком до 6 років	893	911	917	930	961	972	1095	1032	1032	1167
Діти віком від 6 до 18 років	1112	1134	1144	1161	1197	1210	1032	1286	1286	1455
Працездатні особи (використовується для розрахунку соціальних внесків)	1073	1094	1102	1118	1134	1147	1218	1218	1218	1378
Особи, які втратили працездатність	822	838	844	856	884	894	949	949	949	1074
Розмір мінімальної зарплати (у місячному розмірі)	1073	1094	1102	1118	1134	1147	1218	1218	1218	1378
Розмір мінімальної зарплати (у погодинному розмірі)	6,43	6,56	6,61	6,70	6,80	6,88	1218	7,3	7,29	8,25
Розмір ПСП, грн	536,50					573,50		609	609	

Продовження табл. 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Неоподатковуваний мінімум (застосовується для сплати держмита, визначення штрафів), грн.	1500					1610		1610	1710	
Неоподатковуваний мінімум (застосовується для сплати держмита, визначення штрафів тощо), грн	17									

Суми прожиткового мінімуму на 2015 рік встановлено Законом України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» від 28.12.2014 р. № 80-VIII.

Суми прожиткового мінімуму на 2016 рік встановлено Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 25.12.2015 р. № 928-VIII.

Таблиця 1.2

Розміри прожиткового мінімуму на 2016 р.

Соціальні і демографічні групи населення	Розмір прожиткового мінімуму		
	01.01.2016 – 30.04.2016	01.05.2016 – 30.11.2016	01.12.2016 – 31.12.2016
Діти віком до 6 років	1167 грн.	1228 грн.	1313 грн.
Діти віком від 6 до 18 років	1455 грн.	1531 грн.	1637 грн.
Працездатні особи	1378 грн.	1450 грн.	1550 грн.
Особи, які втратили працездатність	1074 грн.	1130 грн.	1208 грн.
Загальний показник	1330 грн.	1399 грн.	1496 грн.

Згідно з рекомендаціями МОП виділяють такі критерії встановлення рівня мінімальної заробітної плати: потреби працівників та їхніх родин, вартість життя, середні заробітки, економічні перспективи соціального розвитку, рівень продуктивності праці та зайнятості. Аналогічно і рівень прожиткового мінімуму встановлюється під впливом двох груп протилежних критеріїв:

- соціальних потреб суспільства;

- економічних можливостей суспільства.

Встановлення справедливого прожиткового мінімуму – один з основних інструментів боротьби з бідністю, яка стала нині в Україні справді національним лихом. При визначенні бідності використовують різні підходи. Це поняття є відносним: бідність порівнюється з рівнем життя середніх і багатих верств населення.

Бідність характеризує рівень життя людей, доходи яких суттєво відстають від середнього рівня матеріального забезпечення, досягнутого в даній країні. Так, наприклад, європейська економічна комісія ООН відносить до найбідніших верств населення тих, у кого дохід не перевищує 2/3 середньодушового доходу по країні. Поріг бідності залежить від рівня розвитку суспільства і досягнутого в ньому рівня споживання. Де рівень життя вищий, там вищий і поріг бідності, і навпаки. Цей поріг визначається й величиною заробітної плати – ринковою ціною праці, яка сьогодні в Україні залишається принизливо малою.

Розвиток системи соціальних гарантій в кожній окремо взятій країні має свої особливості, зумовлені вибраною моделлю соціальної політики.

Класифікація розвинутих країн за типом здійснюваної ними соціальної політики є першою необхідною умовою вивчення їхнього досвіду в цій галузі. Найвідоміша спроба провести таку класифікацію пов'язана з іменем англійського дослідника Т. Тітмуса, який виділив три моделі.

У центрі першої моделі – положення про переважне значення двох природних каналів, через які задовольняються потреби індивіда і до яких належать державні інститути, але лише на тимчасовій основі – поки природні канали не будуть діяти ефективно. У такій моделі головні зусилля соціальної політики спрямовуються на благодійну суспільну допомогу. Соціальна допомога держави адресована головним чином так званим малозабезпеченим.

У центрі другої моделі – частина працездатного населення, яка зайнята на виробництві. Гарантії соціального захисту надаються переважно через страхування працівників. Втрата заробітку тягне за собою виплату компенсації, яка частково відшкодовує втрачений дохід. Розмір соціальних виплат прямо пропорційний кількості і обсягу соціальних вкладів у державні фонди. Остання модель відбиває значно ширшу соціальну політику порівняно з першою моделлю.

Третя модель розглядає систему соціального добробуту як інтегрований інститут суспільства, який забезпечує універсальні послуги за межами ринку.

Принцип рівноправності всіх громадян у користуванні матеріаль-

ними і духовними благами, незалежно від їхнього суспільного статусу та величини доходів не передбачає рівності у фінансуванні соціальної сфери через значну диференціацію доходів населення. Забезпечені верстви суспільства несуть у даному разі більші витрати, які зростають у міру зменшення прогресивної шкали оподаткування.

Задоволення запитів відповідно до потреб означає, що громадяни, які користуються широкою матеріальною підтримкою системи державного соціального захисту (хворі, безробітні, ті, хто втратив годувальника, та ін.), повинні зберігати звичайні для них життєві стандарти. Абсолютна величина виплат для різних категорій населення неоднакова, тому що різняться попередній рівень доходів.

Ступінь соціального ризику громадян не впливає ні на розміри їхньої податкової участі у фінансуванні системи соціального захисту населення, ні на розміри виплат, які вони отримують. Розміри податків та виплат зумовлені лише рівнем їхніх доходів. Розміри соціальних виплат не залежать від соціального статусу кожного громадянина і його участі у фінансуванні соціального забезпечення.

Як член світової спільноти, Україна не може не брати участі у реформуванні процесів суспільного розвитку. Тому проблеми вдосконалення соціальної політики і поліпшення добробуту актуальні і для неї. За географічним розташуванням і загальнодержавними пріоритетами Україна наближена до західноєвропейських держав, тому їхній досвід незамінний для України у період перехідної економіки для вдосконалення соціальної політики і організації фінансування соціальної інфраструктури.

Найповніше уявлення про форми соціального захисту населення дають нижченаведені малюнки, на яких зображено складові соціального захисту: соціальна допомога, соціальне страхування та соціальне забезпечення.

Рис. 1.3. Складові соціального захисту

Детальніше сучасну систему соціального захисту населення України наведено на рис. 1.4.

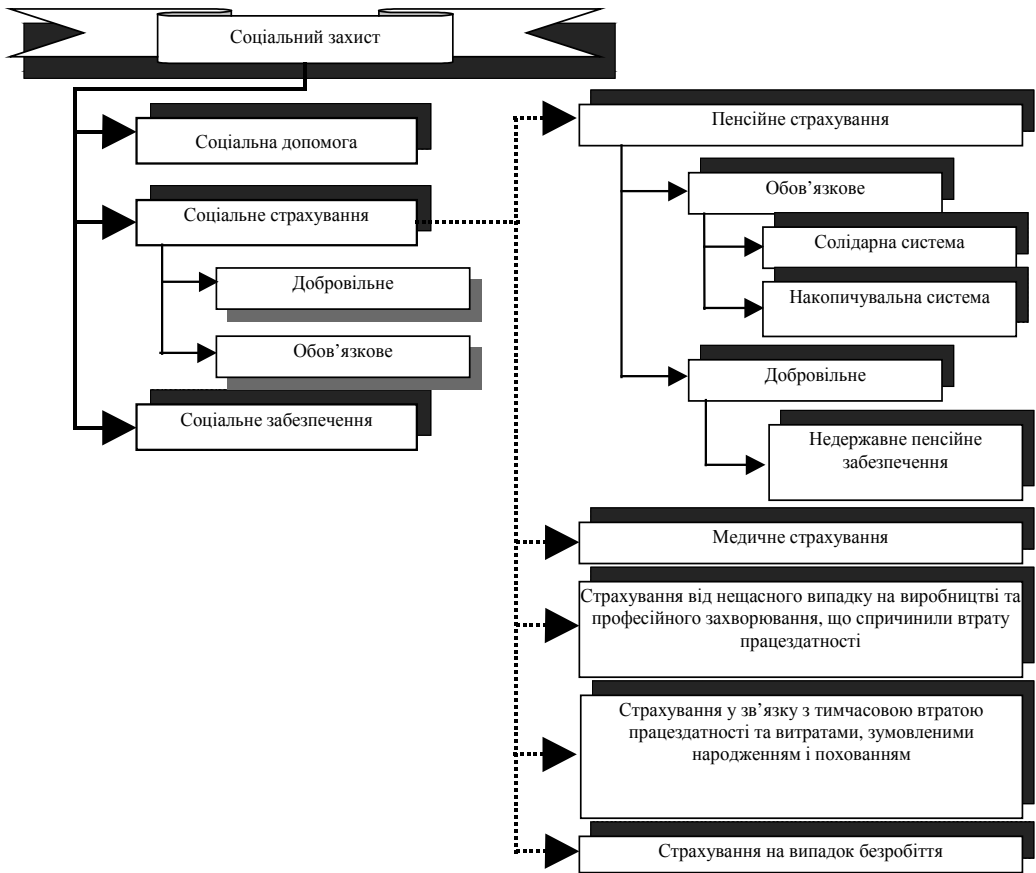

Рис. 1.4. Структура соціального захисту населення України

Переходячи до детальнішого розгляду окремих форм соціального захисту населення, можна визначити *соціальне страхування* як форму соціального захисту громадян.

У Конституції України (ст. 46) зазначено, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1].

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Соціальне страхування передбачає такі важливі види економічної підтримки громадян, як грошові виплати, компенсація, витрати на лі-

кування, реабілітацію, перепідготовку та перекваліфікацію, а також профілактику. Таке страхування здійснюється одночасно з соціальною допомогою та соціальним забезпеченням як важливими формами соціального захисту громадян, однак відрізняється від них джерелами формування фінансових ресурсів, принципами їх організації, видами та формами виплат грошових коштів, порядком отримання коштів у випадку смерті.

Нині в Україні система державного соціального страхування складається з пенсійного страхування, страхування з тимчасової втрати працездатності, страхування на випадок безробіття та страхування від нещасних випадків на виробництві. Передбачається запровадити обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування та обов'язкове медичне страхування.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Класифікувати пенсію за джерелами фінансування, способом призначення та економічною характеристикою можна так (рис. 1.5):

Пенсії поділяються за:

- *джерелом фінансування* – кошти на виплату пенсій виділяються за рахунок державного бюджету (державні), внесків на державне пенсійне забезпечення (страхові) або виплати з бюджету підприємства, на котрому працювала особа (приватні);

- *економічним значенням* – система пенсійного забезпечення у кожній країні своя і пенсія може виплачуватися з декількох джерел, а тому носитиме характер основної або додаткової виплати залежно від існуючої системи;

- *способом призначення* – пенсії призначені у разі наявності пенсійного віку та трудового стажу (трудові), при настанні певного страхового випадку (страхові);

- *формою виплати* – пенсії виплачуються у грошовій формі, у випадках, коли є фінансові труднощі, пенсії можуть виплачуватися у натуральній формі.

- *тривалістю отримання* – пенсії призначаються на певний термін (до повноліття у випадку пенсії по втраті годувальника або до закінчення лікування – пенсія по інвалідності) або довічно (пенсій по віку);

- *способом виплати* – виплата пенсії може мати разовий або періодичний (кожного місяця) характер, що залежить від обраного варіанту її отримання.

Важливим пенсійним фактором є пенсійний вік. У кожній країні

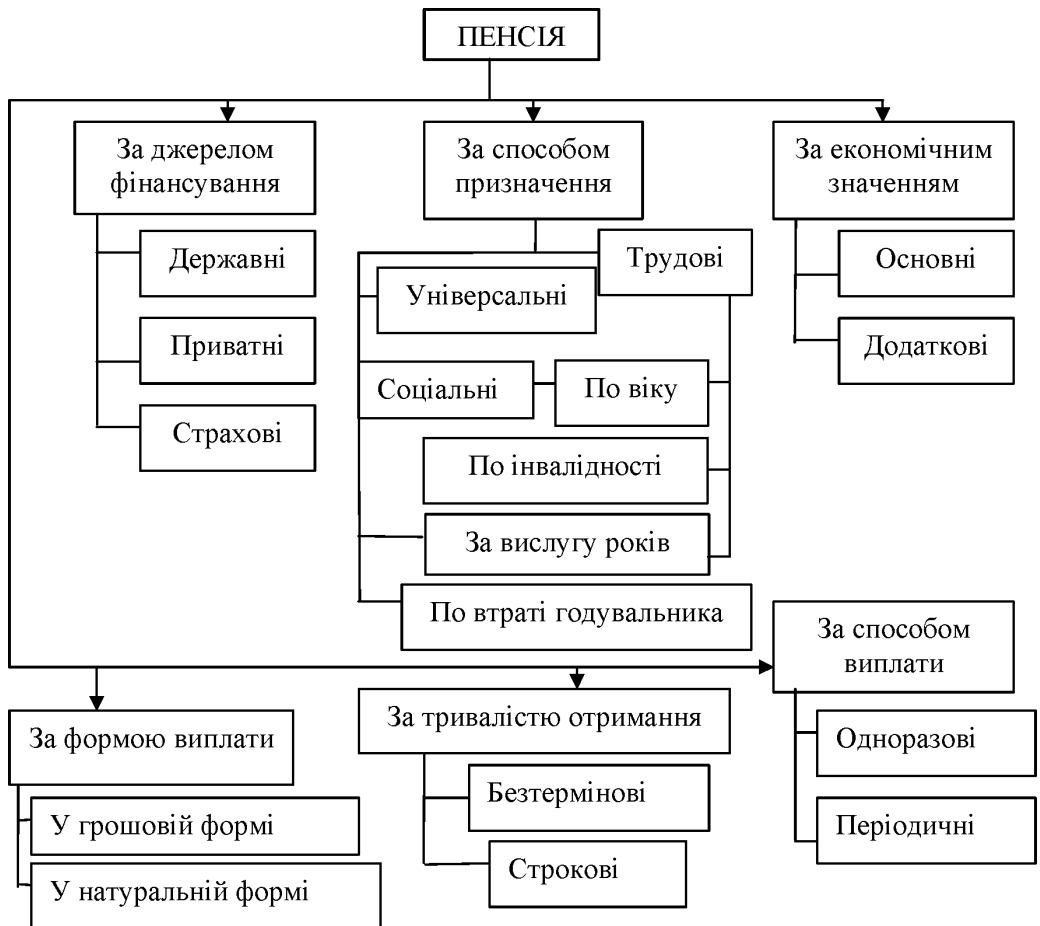

Рис. 1.5. Класифікація пенсій за різними критеріями

цей вік різний. Загалом пенсійний вік – це законодавчо встановлений вік, із досягненням якого працівник отримує право на отримання пенсії.

Пенсійний вік у країнах світу

Визначення пенсійного віку у кожній країні залежить від багатьох факторів. Зокрема, від таких чинників, як середня тривалість життя чоловіків і жінок, рівень смертності населення та захворюваності у країні.

У таблиці 1.3 висвітлено пенсійний вік для населення деяких країн світу, зокрема у країнах Європи, Азії та Америки, та визначено місце України серед цих країн.

Як видно з даних таблиці 1.3, пенсійний вік для чоловіків у біль-

шості з досліджуваних країн становить в середньому 65 років, а для жінок – в середньому 60-63 роки.

Таблиця 1.3

Пенсійний вік у деяких країнах світу

Країна	Чоловіки (роки)	Жінки (роки)
Бельгія	65	65
Великобританія	65	60
Вірменія	65	63
Грузія	65	60
Естонія	63	61
Казахстан	65	58
Канада	65	65
Латвія	62	62
Литва	62,5	60
Молдова	65	60
Німеччина	65	65
Польща	65	60
Росія	60	55
США	67	67
Туреччина	60	58
Угорщина	62	62
Україна	60	55 – 60
Швеція	65	65
Японія	60-65	60-65

У таблиці 1.4 висвітлено пенсійний вік у постсоціалістичних країнах, більшість з яких територіально знаходяться поряд чи межують з адміністративним кордоном України. Ці країни, як і Україна, довгий час під впливом ідеології Радянського Союзу сповідували однакові підходи до побудови системи обов'язкового пенсійного страхування населення, однак, з часом зуміли використати якісно нові підходи до пенсійного забезпечення.

Таблиця 1.4

Пенсійний вік у постсоціалістичних країнах

Країна	Чоловіки	Жінки	Зміни, що передбачаються, примітки
1	2	3	4
Румунія	63	58	Пенсійний законопроект встановлює пенсійний вік для жінок, як і для чоловіків, на рівні 65 років починаючи з 2030 року. Пенсійний вік жінок буде підвищуватись на три місяці в рік починаючи з 2015 року.

Продовження табл. 1.4

1	2	3	4
Угорщина	62	62	Підвищення пенсійного віку до 65 років для чоловіків планується після 2018 року, а для жінок після 2020 року.
Болгарія	63	60	Пропонується, що пенсійний вік для чоловіків та жінок підвищиться до років.
Чеська Республіка	62,8	57 – 61,8	Пенсійний вік є гнучким – від 63 та до 68 років
Словаччина	62	62	
Польща	65	60	Чоловіки виходитимуть на пенсію у 67 років вже з 2020 року, жінки – з 2040-го
Македонія	64	62	
Хорватія	65	60	Пропозиція уряду підвищити пенсійний вік для жінок до 65 років до 2020 року(очікується, що пенсійний вік зрівняється до 2018 року)
Сербія	63	58	
Чорногорія	65	60	
Албанія	65	60	
Боснія і Герцеговина	65	65	

У таблиці 1.5 приведено пенсійний вік у країнах Європейського Союзу, більшість з яких мають розвинути ринкову економіку.

Таблиця 1.5

Пенсійний вік у країнах ЄС

Країна	Чоловіки	Жінки	Зміни, що передбачаються, примітки
1	2	3	4
Австрія	65	60	Починаючи з 1 січня 2024 року загальнозаставлений пенсійний вік для жінок почне підвищуватись на 6 місяців в рік поки не зрівняється з пенсійним віком чоловіків (65 років) у 2033 році
Данія	67	67	Пропозиція підвищити пенсійний вік до 68 років до 2030 року
Фінляндія	63	63	У пенсійній системі, що залежить від розмірів заробітку пенсійний вік є гнучким між 63 та 68 роками, а пенсійний вік к державній пенсійній системі (базова пенсія) пенсійний вік 65 років.
Франція	60	60	
Німеччина	65	65	Починаючи з січня 2012 року, пенсійний вік збільшуватиметься з 65 до 67 років до 2029 року поетапно, тобто щорічно на один-два місяці.

Продовження табл. 1.5

1	2	3	4
Італія	65	65(60)*	Чоловіки, що працювали у приватному секторі, а також чоловіки і жінки державні службовці можуть виходити на пенсію у 65 років, в той час як жінки у приватному секторі можуть виходити на пенсію у 60 років. До 2050 року цей пенсійний вік буде підвищено до 68 років і 4 місяці для чоловіків і до 63 років і 5 місяців для жінок
Кіпр	65	65	
Греція	58-65	58-65	Мінімальні вимоги для отримання пенсії за віком – (1) Вік 58 років при стажі роботи 40 років (для чоловіків) та 38 років (для жінок);(2)Для чоловіків – вік 63 роки, а для жінок вік 61 рік при стажі роботи 20 років; (3) Для чоловіків – вік 65 років, а для жінок 63 роки при стажі роботи мінімум 15 років. Пенсійний вік буде зрівняно в 2013 році. Середній пенсійний вік буде 63 роки в 2015 році.
Нідерланди	65	65	Підвищиться до 66 в 2020 році, а потім до 67 в 2025 році
Ірландія	66	66	Пенсійний вік, 67 – в 2021 році та 68 в 2028 році
Іспанія	65	65	Уряд планує підвищити пенсійний вік з 65 до 67 років
Велика Британія	65	60	Пенсійний вік для жінок досягне 65 років у листопаді 2018 року, потім до квітня 2020 року пенсійний вік як для чоловіків, так і для жінок буде підвищено до 66 років. До 2028 року буде вироблено підвищення до 68 років до 2038 року і до 69 років до 2048 році.
Люксембург	65	65	
Португалія	65	65	
Швеція	61	61	Пенсія повному розмірі з 67 років, частина пенсій з 61 року (існують стимули працювати до 67 років.)

Наприклад, в Бельгії законодавчо встановлений пенсійний вік становить 65 років для чоловіків і 65 років для жінок. При наявності 35 річного стажу можливий достроковий вихід на пенсію – з 60 років. Досягнувши 60 річного віку, також мають право виходити на пенсію військовослужбовці, моряки, працівники державних структур, офіцери поліції, викладачі університетів. Для машиністів залізничного транспорту, службовців місцевих органів управління ця планка становить 55 років. Середня тривалість життя в Бельгії – 80 років. Бельгійцям випала нагода бути пенсіонерами 15 років.

В Німеччині також пенсійний вік становить 65 років і для чоловіків, і для жінок. Розмір пенсії досягає 70% від зарплати. Достроковий вихід на пенсію можливий з 60 років, а при 35-річному страховому стажі – з 63 років. Пенсійний вік в 60 років встановлений для працівників поліції, пожежної служби, представників судових органів, для

шахтарів (за умови 25 річного стажу підземних робіт). Середня тривалість життя в Німеччині – 80,6 років. На пенсії середньостатистичний німець живе 15 років.

Не дивлячись на те, що в Іспанії стандартний пенсійний вік для чоловіків і жінок – 65 років, з 60 років виплачується пенсія у скороченому розмірі, а з 61 року – при страховому стажі в 30 років і в ситуації вимушеного безробіття. У разі отримання доходів від економічної діяльності виплата пенсії припиняється. Після 65 років допускається можливість отримання пенсії та трудового доходу в повному розмірі. Середня тривалість життя в Іспанії – 81,6 років. Іспанці відпочивають в кінці життя в середньому шістнадцять з половиною років.

Звернемо увагу, що в Італія не дивлячись на те, що за чинним законодавством, пенсійний вік для чоловіків – 65 років, а для жінок – 60 років, за умови наявності 35 років страхового стажу на пенсію можна вийти в будь-якому віці. Найбільш сприятливі умови виходу на пенсію поширюються на фахівців індустрії спорту, працівників транспорту, на моряків, військовослужбовців і поліцейських. Середня тривалість життя в Італії – 82 роки. Італійці живуть на пенсії 17 років.

У Китаї не існує гарантованого пенсійного забезпечення по старості, яке охоплювало б усі верстви престарілого населення. На селі державна пенсійна система фактично відсутня. У місті вперше пенсійна система була впроваджена в 1951 році. У неї були включені тільки співробітники держвідомств і держпідприємств. Пенсійний вік – 60 років для чоловіків і 50-55 років для жінок. Середня тривалість життя в Китаї – 73,7 років.

В Росії вік виходу на пенсію для чоловіків становить – 60 років, для жінок – 55 років. Трудова пенсія по старості може бути призначена раніше загальностановленого пенсійного віку. Таким правом володіють встановлені відповідним законом певні професійні й соціальні категорії громадян. Середня тривалість життя в Росії майже не відрізняється від української – 69,1 років. Росіяни живуть на пенсії в середньому дев'ять років.

Пенсійний вік для жінок і для чоловіків у Франції становить 60 років. Розмір пенсії – 50% від середньої зарплати за останні 11 років трудової діяльності. Мінімальна пенсія – €6 тис. на рік, максимальна – €12 тис. Офіційний мінімальний вік для виходу на пенсію становить 60 років, проте, за законом Фійона, для отримання повної пенсії необхідно мати загальний трудовий стаж не менше 160 кварталів (40 років). Інваліди, учасники війни, колишні в'язні концтаборів можуть вийти на пенсію в 60 років незалежно від трудового стажу з правом отримання повної пенсії. Для людей, що рано почали працю-

вати, передбачена можливість виходу на пенсію з 56 років, але також за умови значного трудового стажу. Середня тривалість життя у Франції – 81,7 років. Французи насолоджуються життям на пенсії майже 22 роки.

На сьогодні система пенсійного забезпечення є важливою та необхідною ланкою економіки будь-якої держави. Завдяки їй забезпечується матеріальний захист населення за рахунок самих працівників, роботодавців та держави на випадок втрати працездатності.

Помилково вважати, що лише від віку залежить право на пенсію та розмір пенсії. Не менш важливим є наявність трудового (страхового) стажу, оскільки право на пенсію невід’ємно пов’язане з трудовою діяльністю людини.

У Законі України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003 року визначено «...страховий стаж – період (строк), протягом якого особа підлягала державному соціальному страхуванню, якою або за яку сплачувався збір на обов’язкове державне пенсійне страхування згідно із законодавством, що діяло раніше, та/або підлягає загальнообов’язковому державному пенсійному страхуванню згідно із цим Законом і за який сплачено страхові внески...» [3].

Отже, **страховий (трудовий) стаж** – це період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов’язковому державному соціальному страхуванню та сплачуються внески (нею, роботодавцем) на страхування. Особливості та розмір сплати страхових внесків роботодавцем і застрахованою особою визначаються законодавством. Страховий стаж з 01.07.2000 року замінив трудовий стаж. Він є основним критерієм оцінки трудової діяльності працюючих громадян в Україні.

На систему пенсійного забезпечення мають вплив ряд факторів, зокрема до них належать такі:

✓ Економічні:

- економічне зростання (економічний стан країни першочергово відображається на матеріальному становищі громадян);

- розмір страхових внесків (розмір страхових внесків відображається на матеріальному становищі майбутніх та теперішніх пенсіонерів);

- величина частки ВВП, що спрямована на фінансування пенсій (дає змогу змінювати рівень пенсійного забезпечення, а, отже, й матеріальний стан громадян пенсійного віку);

- інфляція (зміна рівня цін у державі впливає на матеріальне становище пенсіонерів, тому що підвищення цін знижує фактичну вартість пенсії);

- грошові доходи населення (від рівня доходів населення залежить рівень та розмір сплати страхових внесків);

- рівень безробіття (чим більший рівень безробіття у країні, тим менші надходження у Державний бюджет від страхових внесків, що призводить до дефіциту бюджету фонду пенсійних виплат, з якого проводиться виплата пенсій).

✓ Інвестиційні:

- кількість та якість інвестиційних процесів (інвестиційні процеси тісно пов'язані із фактичною вартістю заробітних виплат й пенсій);

- кількість недержавних пенсійних фондів (конкуренція між недержавними пенсійними фондами дає змогу розширити сферу послуг пенсійного страхування);

- наявність державних гарантій (впровадження державних гарантій призводить до більшої довіри громадян країни до пенсійної системи, а також впевненості у справедливості даної системи).

✓ Демографічні:

- чисельність одержувачів пенсій (залежно від кількості пенсіонерів у країні формується видаткова частина пенсійного бюджету);

- чисельність платників внесків (даний фактор впливає на формування бюджету фонду пенсійних виплат, який формується з обов'язкових страхових внесків);

- вік виходу на пенсію (від цього фактора залежить кількість накопичених коштів на особовому рахунку або стаж, з яких рахується пенсія, залежно від виду пенсійної системи, а відповідно й рівень пенсії);

- рівень народжуваності та смертності (від співвідношення між смертністю та народжуваністю залежить демографічна ситуація у країні та рівень фінансових можливостей пенсійної системи стосовно забезпечення виплат пенсій).

✓ Соціальні:

- розміри пільг (рівень життя населення, зокрема й пенсіонерів, визначають пільги, надані державою);

- категорії одержувачів пенсій (працездатність громадян пенсійного віку; матеріальне забезпечення пенсіонерів; віковий фактор).

✓ Правові:

- наявність відповідної законодавчо-нормативної бази (регулює діяльність системи пенсійного забезпечення).

Загалом поняття «пенсійне забезпечення» є взаємопов'язане із таким поняттям як «старіння нації». Саме поняття зводиться до співвідношення між кількістю населення пенсійного віку та працездатними громадянами. Проте термін «старіння нації» є досить умовним, тому

що частка пенсіонерів залежить не лише від вікової структури населення, але й від особливостей пенсійної системи країни (наприклад, законодавчо встановлений вік виходу на пенсію по віку), а кількість працюючих громадян також має перелік чинників (наприклад, безробіття).

За даними Пенсійного фонду України, станом на 1 січня 2015 року в країні 13,5 млн пенсіонерів при загальній чисельності населення 42 млн 941,8 тис. осіб (без врахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя). Порівняно з 1 січня 2014 року, чисельність населення скоротилася на 131,3 тис. осіб, що продовжує скорочуватися. Близько 10 млн осіб становлять діти і молодь, яка ще, із зрозумілих причин, не працює. Приблизно 7 млн громадян України у працездатному віці, не є застрахованими особами, тобто з їх заробітної плати не проводяться відрахування до Пенсійного фонду. Частина з них працює у сфері «тіньової економіки» (тобто економіці, що не платить податків і зборів), а частина – за кордоном. При цьому чисельність тих, які працюють постійно, змінюється. Якщо у 2009 році платників внесків було 15,2 млн, то сьогодні це – 16,5 млн, а чисельність пенсіонерів приблизно становить – 12,3 млн осіб. Співвідношення пенсіонерів до платників становить 74,5%, а співвідношення середньої пенсії до середньої зарплати – 48,4% .). За відсутності реформ розмір пенсії суттєво зменшиться, що приведе до негативних наслідків.

Пенсійні відносини є однією з основних ланок суспільно-правових відносин, котрі у політиці держави становлять складову соціальної політики – систему пенсійного забезпечення. Відносини у сфері пенсійного забезпечення є самостійним видом суспільних відносин. Вони є простими та конкретними, оскільки обов'язки та права розподілені між усіма суб'єктами.

Економічна теорія і світовий досвід дають змогу сформулювати головні принципи, на яких повинна бути побудована система пенсійного забезпечення. Вони зводяться до таких принципів :

- принцип законності (забезпечує функціонування системи пенсійного забезпечення на основі законодавчої бази даної країни);
- принцип стабільності (пенсійні виплати виплачуються періодично у визначений термін, що забезпечує стабільний дохід пенсіонерам);
- принцип обов'язкової участі у системі (кожен працездатний громадянин повинен сплачувати пенсійні внески та вибирати систему, якщо це передбачено законодавством);
- принцип прозорості (вільний доступ до інформації про діяльність системи пенсійного забезпечення для учасників);

- принцип загальнодоступності (інформація про систему пенсійного забезпечення та її використання є доступними для усіх громадян);
- принцип справедливості (призначення та виплата пенсій здійснюється згідно з чинним законодавством, гарантом якого виступає держава);
- принцип достойного рівня забезпечення у випадку непрацездатності (законодавство кожної держави передбачає розміри пенсійних виплат, котрі забезпечують гідний рівень матеріального забезпечення);
- принцип диверсифікації (інвестування коштів у різні види цінних паперів, а також розширення переліку послуг з метою мінімізації ризику);
- принцип відповідальності держави за організацію пенсійного забезпечення (держава виступає гарантом виплат та правильності нарахування пенсій);
- принцип відповідності системи пенсійного забезпечення національним особливостям, традиціям і менталітету суспільства (кожна країна, приймаючи законодавство про систему пенсійного забезпечення, спирається на особливості суспільства).

Загалом пенсійне страхування – це один з видів страхування населення. Як і будь-який вид страхування, пенсійне страхування проявляється через ряд функцій. У підручнику Ш. Бланкарта визначено дві основні функції:

- функція покриття ризику;
- запобіжна функція.

Тобто, пенсійне страхування забезпечує застрахованій особі матеріальне забезпечення у старості. Зазначені вище дві функції на ринку страхових послуг забезпечуються не лише державою, але й приватними установами. Майже у всіх країнах світу існують приватні страхові компанії, які пропонують послуги із пенсійного страхування.

На думку науковців, у сучасних умовах ринкової економіки пенсійна система виконує такі функції :

- Соціальну:
 - посилення соціальної захищеності непрацездатного населення (соціальна підтримка непрацездатної верстви населення та осіб пенсійного віку);
 - запобігання бідності (забезпечення матеріальних виплат, які забезпечать прожитковий рівень не нижче середнього);
 - забезпечення соціальної справедливості (забезпечення справедливого розподілу допомог, призначених для підтримки малозабезпеченої верстви населення).

➤ Економічну:

▪ фінансування матеріального забезпечення громадян з настанням пенсійних випадків (виплата пенсій для підтримки матеріального стану при настанні пенсійних випадків);

▪ створення та використання резервних фондів (акумуляування та збір коштів, а при потребі їх використання для забезпечення стабільного фінансового стану в галузі, для якої було створено даний фонд);

▪ сприяння зменшенню частки тіньової економіки та розвитку фінансового ризику (несплата внесків до системи загальнообов'язкового пенсійного страхування із заробітної плати призводить до зменшення пенсійних виплат при настанні пенсійного випадку (старості, інвалідності, втраті годувальника). Це зобов'язує працівників контролювати сплату внесків роботодавцем, і не дати змоги роботодавцям уникнути сплати податків);

▪ стимулювання до збільшення заощаджень (розміру внесків) на персональних накопичувальних рахунках. (Оскільки, згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування», накопичувальний пенсійний рахунок – частина персональної облікової картки у системі персоніфікованого обліку, яка відображає стан пенсійних активів застрахованої особи в накопичувальній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, то збільшення заощаджень дасть змогу в майбутньому отримувати більший розмір пенсії);

▪ створення ефективних механізмів для інвестування, з боку працездатних громадян, коштів з метою отримання достойного додаткового доходу у непрацездатному віці (додатковий дохід забезпечується у країнах з багаторівневою пенсійною системою, де законодавчо передбачено, що при додаткових внесках у систему пенсійного страхування на особовий рахунок, розмір майбутньої пенсії зростає);

▪ захист внесків від впливу різних економічних ризиків (система загальнодержавного пенсійного страхування спрямована захистити накопичення громадян від економічної нестабільності у державі).

На відміну від соціального страхування, під *соціальною допомогою* розуміють виплати держави, які задовольняють індивідуальні потреби тих, хто відчуває гостру потребу у виправданій допомозі згідно з принципом субсидіарності.

Допомогу отримує лише той, хто не може допомогти собі сам або не може отримати від інших таку допомогу, щоб забезпечити мінімальний стандарт проживання. Таким чином, під соціальною допомогою розуміють підтримку громадян без особистих внесків з їхнього боку, яка здійснюється лише у випадку їх нужденності. Це допомога для

підтримання життєдіяльності, яка покликана забезпечити можливість проживання у випадку, коли людина опиняється в важкому соціальному становищі.

Соціальне забезпечення як окрема форма соціального захисту населення являє собою систему виплат держави, що здійснюються на принципово інших засадах, і перш за все, без попередніх внесків (як це має місце у разі соціального страхування) та без огляду на кончу потребу в цих коштах їх отримувача (як це відбувається при наданні соціальних допомог).

При цьому слід мати на увазі, що служба, яку присвятив державі той, хто отримує забезпечення (наприклад, служба в армії, внутрішніх військах, участь у воєнних діях і т. ін.), розцінюється суспільством як ідеальний внесок у справи держави. Тому забезпечення тих, хто зазнав шкоди при виконанні цієї служби, є обов'язком держави. Для України питання соціального забезпечення стає дедалі актуальнішим через «розширене» коло осіб, які його отримують. Важливо також, що забезпеченню з боку держави мають підлягати і ті, хто погіршив свій матеріальний та фізичний стан щодо соціального захисту внаслідок катаклізмів (наприклад, забезпечення осіб, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС).

Існують два типи фінансування зобов'язань:

1) «повністю забезпечені» програми, які потребують накопичення суми грошей, достатньої для покриття всіх зобов'язань, приватних страховиків;

2) програми типу «плати з поточних (як правило, річних) доходів», що характерно для державних програм.

Останній тип є формою міжгенераційного трансферу ресурсів – працездатне населення своїми внесками оплачує зобов'язання перед генерацією, що вже або ще не відпрацювала. Проблеми в системі виникають при надмірному збільшенні чи зменшенні генерації.

До програм соцстраху можуть залучатися й цілі перерозподілу прибутків від однієї частини населення до іншої, як правило, з метою зниження рівня бідності. Розрізняють два методи перерозподілу прибутків: 1) вертикальний, що має на меті зменшення кількості людей, чий прибуток менший від порогу бідності, або досягнення соціальної рівності через згладжування загального розриву прибутків до певного рівня; 2) горизонтальний, який передбачає переміщення прибутків від однієї категорії населення до іншої, бо обставини життя окремих категорій отримувачів не відповідають їхнім прибуткам (сім'ї з дітьми, літні особи та інші).

Вихід на пенсію за віком є проблемою як для самих осіб, їх сі-

мей, а також і системи соціального захисту. На те є багато причин. Зауважимо, що в багатьох країнах спостерігається збільшення частки літнього населення поряд із падінням коефіцієнтів здатності до відтворення потомства, серед працівників старшого віку існує тенденція мати застарілі професії, менш спроможні до конкуренції. До того ж, більш мобільні молоді працюючі, до яких віднедавна долучились і жінки, завдяки активній участі у виробничому процесі, зменшують ймовірність одержання старими людьми догляду у сім'ї.

З огляду на це, сучасні пенсійні системи включають такі компоненти, як: універсальні виплати за віком, що надаються всім незалежно від прибутку; додаткові виплати за віком, які залежать від прибутку (обидва типи програм часто фінансуються із загальних річних доходів уряду); плани внесків, пов'язаних із заробітком (у різних країнах вони мають різні параметри мінімальних рівнів заробітку, мінімальних та максимальних рівнів внесків і винагород, кількості років, протягом яких вимагаються внески, та інше); приватні плани, що звичайно пропонуються працедавцями працівникам із внесками з обох сторін, плани приватних заощаджень на момент відставки.

Правове регулювання соціального захисту населення України здійснюється загальними та спеціальними нормами права. Так, основоположним нормативним актом щодо соціального захисту населення є Основний Закон України – Конституція. Статті 27 і 28 Конституції встановлюють суспільні передумови соціального захисту, гарантуючи кожному право на життя та право на повагу до його гідності і визнаючи обов'язок держави захищати життя людини.

Право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування передбачено в статті 49.

Необхідність інституту соціальної допомоги ґрунтується на праві громадянина «на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло».

«Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їх сімей» (стаття 17), тим самим закладаючи основу соціального забезпечення в тому розумінні, в якому воно було описане вище.

Соціальні гарантії, закріплені Конституцією, регулюються нормами конкретних галузей права – соціального, фінансового, військового тощо. У свою чергу, та чи інша галузь права є системою послідовно розташованих і взаємопов'язаних юридичних норм (інститутів), об'єднаних єдністю завдань і функцій. Наприклад, соціальне право складається з таких інститутів: пенсійне право, регулювання соціаль-

ного захисту громадян, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС, правове регулювання соціальної допомоги і т. ін.

Соціальний захист включає право на соціальне забезпечення, гарантії щодо охорони праці, здоров'я, освіти, оплати праці, тощо. Соціальний захист стосується усієї соціальної сфери держави. До сфери соціального забезпечення держави належать дві основні галузі:

- пенсійне забезпечення;
- адресні виплати.

Схематично сферу соціального захисту держави зображено на рис. 1.6.

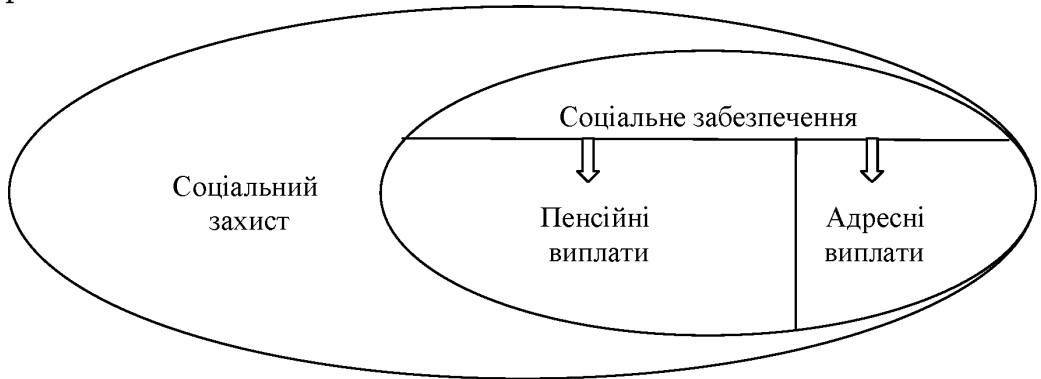

Рис. 1.6. Соціальний захист населення

Відповідно до законодавства України соціальне забезпечення є складовою частиною соціальної політики держави в цілому.

Соціальна політика – це система управлінських, регулятивних, організаційних заходів та дій суб'єктів соціально-політичного життя, що спрямовані на формування та реалізацію соціальних потреб, що відображають життєві інтереси людини й суспільства. Метою реалізації соціальної політики є досягнення в суспільстві соціальної злагоди та стабільності, створення умов для розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розвитку потенціалу людини.

Соціальна політика включає систему соціального забезпечення та соціального захисту громадян, соціальних прав і гарантій, встановлених законами держави, соціальних стандартів, що спираються на традиції суспільства. Структуру предметного поля соціальної політики та соціальної сфери представлено на рис. 1.7.

Проте очевидно, що соціальна сфера є лише одним із об'єктів соціальної політики держави, регулятивна діяльність якої також поширюється на сферу трудових відносин, соціально-демографічний розвиток та рівень життя населення.

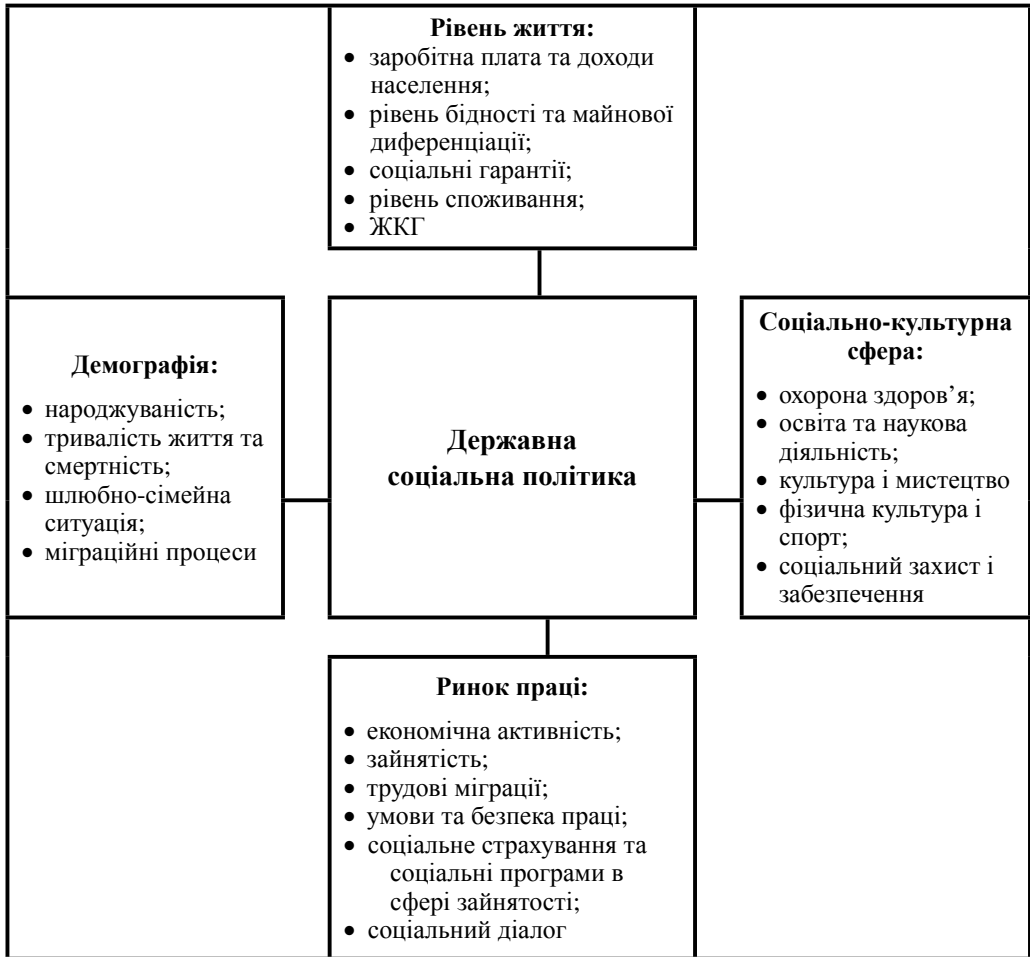

Рис. 1.7. Соціальна сфера як один з об'єктів соціальної політики держави

Узагальнюючи існуючі підходи до трактування соціальної сфери можна визначити її як комплексну систему з надання суспільно значимих соціальних послуг (у галузях охорони здоров'я, освіти, соціального захисту і соціального забезпечення, духовного та фізичного розвитку, науки), які безпосередньо визначають можливості людського розвитку, а також рівень і якість життя населення, і які відповідають історичним стандартам суспільства.

Таке визначення соціальної сфери поєднує як економічний, так і соціологічний підходи, що представлені у вітчизняних наукових школах, оскільки очевидно, що надання соціальних послуг неможливо без існування відповідної інфраструктури, регулюючих інститутів та формування відносин, що виникають в процесі надання послуг (рис. 1.8).

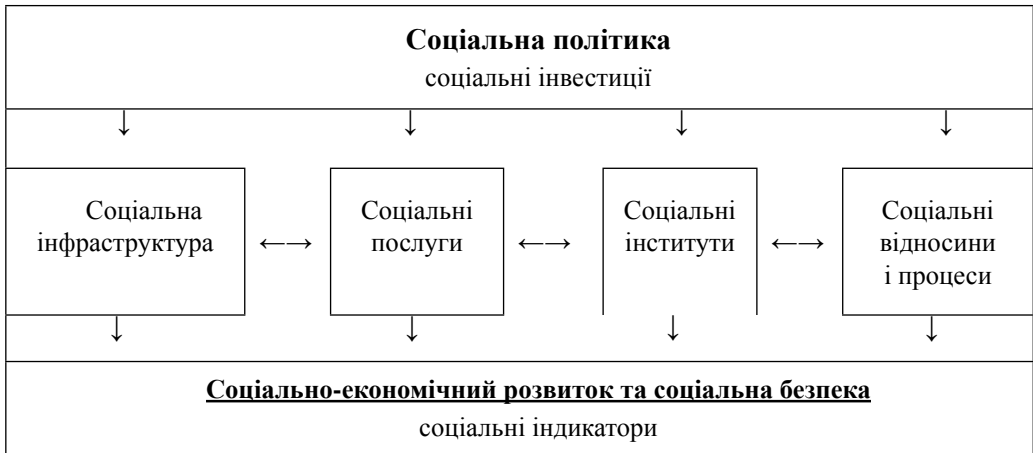

Рис. 1.8. Узагальнена схема складових соціальної сфери

Для забезпечення виконання законодавства про соціальний захист населення створено ряд державних та недержавних фондів: Пенсійний фонд України, Фонди соціального страхування України, Державний фонд сприяння зайнятості населення, фонд для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення та інші.

1.2. Розвиток системи соціального захисту

Майже в усіх країнах пенсійне страхування виникло як один із видів *соціального захисту населення*.

Рис. 1.9. Трансформація соціального пенсійного страхування в процесі розвитку

Наприкінці XVIII ст. (саме тоді почали виникати прообрази сучасних європейських пенсійних систем) українські землі перебували в складі двох імперій – Російської й Австрійської.

У Російській імперії зародження пенсійного забезпечення традиційно пов'язують з реформами Петра I, складовою частиною яких була реформа державної служби. Пенсійне забезпечення виражалося в наданні окремим відставним державним службовцям або членам їх сімей певної частини одержуваного ними на службі утримання. Але законодавчих норм із цього приводу ще не існувало – усе залежало від царської милості [21, с. 373].

Перші нормативні положення про пенсійне забезпечення з'явилися в Морському статуті для військових чинів (1720 р.), Положенні про пенсійне забезпечення військовослужбовців сухопутних військ (1758 р.). З 1765 р. пенсійне забезпечення розповсюдилося й на цивільних урядовців, що залишали службу за вислугою років, було започатковано складання спеціальних пенсійних капіталів, з яких на виплату пенсій відраховували тільки відсотки. Із цього часу можна вести відлік формування пенсійних накопичень і прибуткового розміщення пенсійних капіталів. 1827 р. був затверджений Загальний статут про пенсії та одноразові допомоги чиновникам і членам їх сімей, а також статуту про пенсії по гірському та інших відомствах.

Таким чином, отримання пенсії як милість змінилося правом на пенсійне забезпечення. Особливість пенсійної системи цього періоду полягала в тому, що це була за своєю природою бюрократична, державно-казначейська система, яка забезпечує пенсіями привілейовані верстви військових, статських, придворних чиновників і вище духовенство, а також членів їх сімей залежно від термінів вислуги та розмірів платні [29, с. 205].

Друга половина XIX ст. знаменує новий етап еволюції пенсійного забезпечення Російської імперії. Зростання державно-чиновницького апарату, тягар пенсійних витрат, що збільшувався (зокрема, унаслідок зростання кількості інвалідів Кримської війни 1853-1856 рр.), призвели до того, що державна казна стала відчувати серйозні фінансові труднощі. Під тиском цих обставин пенсійна система Росії почала еволюціонувати вже як самостійний внутрішній атрибут ринку за двома напрямками.

Перший напрям, що мав на меті полегшення тягаря для державної казни, полягав у введенні державою порядку відрахування певного відсотка від платні чиновника до пенсійного казначейського фонду. Це означало, що з'являється новий елемент пенсійного забезпечення – страховий.

Другий напрям пов'язаний із реформуванням державно-казначейської системи пенсійного забезпечення та зі створенням для державних чиновників – спочатку військових, а потім громадянських і земських службовців – емеритальних кас як джерела додаткового заохочення. У фінансовому відношенні каси базувалися на внесках чиновників зі своєї платні (6-8%) на особові рахунки та недоторканному капіталі, що виділявся казною й розміщувався в цінні папери. Це означало, що в державно-казначейську розподільну пенсійну систему вводиться страховий накопичувальний чинник, який перетворював цю систему із суто розподільної в централізовану розподільно-накопичувальну систему.

Першою розпочала свою роботу емеритальна каса військово-супутного відомства 25 червня 1859 року, через рік – емеритальна каса інженерів шляхів сполучення, з 1870 року почала працювати велика пенсійна каса народних учителів і вчительок, а з 1895 – ощадно-емеритальна каса Спілки судноплавства по Дніпру та його притоках.

Після 1859 р. чиновник міг одержувати дві пенсії: основну – з казначейства та додаткову – з емеритальної каси. Варто зазначити, що державна пенсія полковника наприкінці XIX ст. становила 575 крб. на рік, а пенсія з пенсійної каси, до якої він щомісяця впродовж 35 років перераховував 6% від платні, – 863 крб. Отже, уже тоді «держслужбовці» в пенсійному питанні покладалися перш за все на власні сили.

Земські службовці (вчителі, лікарі та ін.) до середини 60-х років XIX ст. не мали жодних привілеїв, у тому числі й пенсій. Щоб утримати кваліфікованих спеціалістів земства, вирішили взяти на себе зобов'язання щодо їхнього пенсійного забезпечення за умови, що останні відслужать установлений мінімум років. 1863 року царський уряд узаконив земські пенсійні каси емеритального типу, а приблизно через 20 років – пенсійні каси страхового типу. У 1897 році в Україні успішно функціонували прообрази нинішніх НПФ – більше 200 емеритальних і страхових кас.

Казначейсько-емеритальна система мала безперечні позитивні якості: вона заклала основи ефективної системи пенсійного забезпечення, сформулювала основні принципи її регламентації, удосконалення й реформування, але розповсюджувалася тільки на держслужбовців, залишаючи осторонь інші соціальні групи суспільства.

Подальший розвиток капіталістичного товарного виробництва та розповсюдження внаслідок цього найманої праці й тих форм доходу, які ним породжені, зумовили появу нового напрямку реформування пенсійного забезпечення, пов'язаного із залученням широких верств

населення в пенсійну систему, тобто еволюцію пенсійної системи вшир.

Цей напрям представлений стихійно виникаючими страховими пенсійними й ощадно-допоміжними касами, що з'явилися на межі ХІХ–ХХ ст. і залучили у сферу пенсійного забезпечення широке коло найманих робітників. В Україні ці каси були створені лише на Донбасі та в деяких великих містах.

Усі грошові суми, що належали касах, зараховувалися до спеціальних коштів Міністерства фінансів і зберігалися в Головному казначействі. Державою фактично здійснювалося регулювання інвестиційної діяльності пенсійних кас, їх накопичення використовувалися як у приватних, так і в загальнонаціональних інтересах шляхом не тільки законодавчої регламентації, але й жорсткого фінансового нагляду.

Таким чином, пенсійна система Російської імперії, яка на певному етапі виросла із соціального чинника (необхідність підтримки непрацездатних) та вирішила завдання створення ефективного державного апарату, у ході розвитку капіталістичних ринкових відносин перетворюється на економічний чинник, який містить у собі інвестиційний елемент зростання економіки й впливає на якість відтворення продуктивних сил суспільства.

Що стосується стану пенсійного забезпечення в цей час у Західній Україні, то перші закони для захисту промислових робітників були застосовані на українських землях під Австрією 1854 року, але тільки в гірничій промисловості (її на українських землях майже не було), 1902 року подібний захист уведено для залізничників у Львові.

Законом від 1887 року запроваджено обов'язкове страхування робітників від нещасних випадків на виробництві (внески сплачували працедавці), з 1888 року – від випадкових хвороб, із 1906 – обов'язкове страхування службовців (пенсійне й інвалідне). Сільське населення й сільські робітники жодним страхуванням не користувалися.

Отже, характер пенсійного забезпечення в Україні в цей період (ХVІІІ – початок ХХ ст.) визначався соціальною політикою держав до складу яких належали українські землі. Загальні закономірності її полягають у тому, що вона мала стимулюючий характер для держслужбовців і підтримуючий – для найманих робітників. Тому західні землі – околична аграрна територія Австрійської імперії – практично не були охоплені пенсійним забезпеченням, на відміну від промислових Східної та Південної України.

Разом з тим, забезпечення старості в селянському середовищі визначається тим, що селянство, по-перше, опирається на традиційні механізми взаємодопомоги у великій сім'ї, а по-друге, у протилежність

найманим робітникам не є відділеним від власності (після відміни кріпацтва) й тому в скрутні часи покладається лише на себе. Подальша колективізація, яка почалася на цій території лише із середини ХХ ст., не встигла змінити свідомість західноукраїнців, що й пояснює сучасну орієнтованість на самостійне пенсійне забезпечення.

В Україні до 1917 р. найбільш поширеними були емеритальні каси, що сплачували професійні пенсії відповідно до розміру заробітної плати їх вкладника на розподільних засадах. Мінімальний стаж-завичай становив 15 років, а пенсії сплачувалися лише по залишенню служби. Пенсії за інвалідністю призначалися за умови сплати внесків не менше 5 років. На відміну від емеритальних, страхові та пенсійні каси працювали на засадах накопичувального страхування; до їх статутів додавалися актуарні таблиці з урахуванням умов призначення пенсій, ризиків смертності та інвалідності, норм дохідності. У 1908 р. емеритальною касою інженерів шляхів сполучення за методикою А. Граббе, професора Київського університету імені Святого Володимира, було виконано прогностичні актуарні розрахунки на 1908-2062 роки.

Після Жовтневої революції 1917 р. пенсійна система зазнала певних змін. З одного боку, гетьманська адміністрація П. Скоропадського вибірково застосовувала правові акти із законодавчої спадщини як Центральної Ради, так і Російської імперії. Наприклад, у циркулярі Міністерства праці від 16 травня 1918 р. зазначалося, що всі попередні акти у сфері трудового законодавства зберігають свою чинність, «якщо вони не скасовані Урядом Української держави».

Революція 1917 року скасувала пенсійну систему царської Росії. Першими постановами Ради Народних Комісарів (РНК) та Наркомату державного піклування в грудні 1917 – лютому 1918 рр. були вирішені основні організаційні питання (пенсійні каси було ліквідовано) та сформульовані пріоритети пенсійного забезпечення – це забезпечення трудящих, що втратили працездатність, перш за все інваліди війни й праці.

Після націоналізації промисловості підприємства були переведені на кошторисно-бюджетне фінансування, а їх доходи й витрати включалися в державний бюджет. Цим було встановлено початок формування принципово нового економічного механізму пенсійного забезпечення, виникла нова система пенсійних відносин.

Радянська держава спробувала відразу взяти на себе весь тягар витрат на соціальне й пенсійне забезпечення, але з кінця 1921 р. через важке фінансове положення вимушена перейти до соціального страхування за допомогою тарифікації внесків від заробітків працюючого населення.

У постанові ЦВК і РНК СРСР від 15 травня 1929 р. «Про забезпечення у порядку соціального страхування на випадок старості» сформульовано принципи пенсійного забезпечення за віком, визначено вікові межі, що дають право на пенсію за віком: 60 – років для чоловіків, 55 – для жінок. А наприкінці 1930-х років було введено новий принцип пенсійного забезпечення за віком – збільшення розмірів пенсій залежно від безперервного стажу роботи на одному підприємстві.

Систему пенсійного забезпечення цього періоду необхідно розглядати в контексті економічної політики держави, головним завданням якої була мобілізація людських і фінансових ресурсів на індустріалізацію країни. У цей період було введено пільгове пенсійне забезпечення для працюючих за полярним колом, зайнятих у провідних галузях економіки, зокрема, у вугільній промисловості.

Економічне значення пенсійних пільг полягало в тому, що вони виконували стимулюючу роль із залучення працюючих у ті сфери й галузі виробництва, якими визначається вектор розвитку суспільства. Пенсійні кошти, що акумулювалися, як і кошти пенсійних кас царської Росії, прямували в економічний оборот, з тією лише істотною різницею, що до революції в пенсійних касах доходи від капіталізації пенсійних коштів зараховувалися на індивідуальні особові рахунки майбутніх пенсіонерів, а в радянській системі вони ставали додатковими доходами суспільства, забезпечуючи стабільність і розвиток пенсійної системи в цілому.

Страхова система розвивалася до 1937 р., коли радянська держава, досягнувши певних успіхів в економічному розвитку, повернулася до централізованого бюджетного фінансування пенсійного забезпечення, відмінивши принцип страхування працюючого населення. На цій фінансовій основі продовжувалася подальша еволюція радянської пенсійної системи.

Перехід до наступного етапу еволюції радянської пенсійної системи пов'язаний з ухваленням Закону СРСР «Про державні пенсії» від 11 липня 1956 р. Цей закон установив основні принципи організації пенсійного забезпечення, визначив категорії населення, що мають право на пенсію, види пенсій (через старість, інвалідність, у разі втрати годувальника), розміри пенсій через старість. Водночас його дія не поширювалася на селян, які працювали в колгоспах.

Лише Законом «Про пенсії та допомоги членам колгоспів» від 15 липня 1964 року введено державну систему матеріального забезпечення колгоспників: створено централізований союзний фонд соціального забезпечення колгоспників із відрахувань із прибутків колгоспів, з якого виплачувалися пенсії по інвалідності, старості тощо. Але ж ці

пенсії були значно нижчими, ніж пенсії робітників і службовців. Із цього часу пенсійна система стала універсальною й охоплювала все населення країни.

Отже, сформована за роки радянської влади пенсійна система стала єдиною у світі всеосяжною системою пенсійного забезпечення, збудованою на трудовому принципі: соціалістичне пенсійне забезпечення фінансувалося за рахунок відрахувань підприємств, для яких це стало державною повинністю, а також із державного бюджету.

Усі солідарні обов'язки громадян були зведені до обов'язкової трудової діяльності. У результаті не одне покоління виросло на принципах повного утримання. Саме цей соціально-психологічний чинник сьогодні гальмує пенсійну реформу.

У середині 80-х років у Радянському Союзі почалися радикальні перетворення в політичній і соціально-економічній організації суспільного життя, які були викликані погіршенням загального економічного стану, низькою ефективністю економіки, великими видатками на витрати військово-промислового комплексу.

Це призвело до того, що пенсійні витрати стали надмірним тягарем для держбюджету. Для розв'язання проблеми пошуку небюджетних джерел фінансування пенсій було вивчено досвід пенсійних систем інших країн, який засвідчив: найбільш ефективним фінансовим механізмом у солідарній пенсійній системі є механізм пенсійного страхування – персоналізований розподіл через суспільні страхові фонди надходжень від працездатної частини населення на користь пенсіонерів.

Саме такий підхід фінансування пенсійних виплат і було закладено в Законі СРСР «Про пенсійне забезпечення громадян СРСР», який набрав чинності 1 січня 1991 року. Цей Закон передбачав впровадження пенсійного страхування, тобто підприємства мали сплачувати внески за своїх працівників, а особи, зайняті індивідуальною трудовою діяльністю, і творчіпрацівники повинні були сплачувати внески за себе до Пенсійного фонду (Українське республіканське відділення Пенсійного фонду СРСР було створено в грудні 1990 року).

Необхідність переходу від державного пенсійного забезпечення до обов'язкового пенсійного страхування стала очевидною, оскільки в умовах становлення ринкових відносин та демократичного суспільства звичні адміністративно-планові важелі (обов'язкова зайнятість, жорстке регулювання поділу праці, зарплат і цін) втратили свою дієвість, а фінансові можливості держави стали вкрай обмеженими внаслідок втрати монополії на засоби виробництва.

Законом СРСР «Про пенсійне забезпечення громадян СРСР» було

передбачено істотні обмеження щодо врахування заробітку. Зокрема, враховувався заробіток у сумі, що не перевищувала 10 мінімальних заробітних плат; при цьому заробіток у межах 4-х мінімумів враховувався повністю, а кожна наступна частина – зі знижуючим коефіцієнтом: в межах 5-го мінімуму – 85%, 6-го – 70%, 7-го – 55%, 8-го – 40%, 9-го – 25 і 10-го – 15%. Таким чином, максимальна сума заробітку для обчислення пенсії становила 6,9 мінімальної заробітної плати, а оскільки пенсія не перевищувала 75% заробітку, з якого обчислювалась, то максимальний розмір пенсії становив 5,175 мінімальної заробітної плати, а різниця між максимальною та мінімальною пенсіями – відповідно 4,175 мінімуму).

Така система видається доволі обґрунтованою та соціально справедливою, оскільки логіка солідарного пенсійного забезпечення не припускає високої диференціації розміру пенсій. Однак, положення Закону СРСР «Про пенсійне забезпечення громадян СРСР» не були повністю реалізовані на практиці у зв'язку з розпадом СРСР.

Закон України «Про пенсійне забезпечення», прийнятий 5 листопада 1991 р., майже повністю відтворював норми вищезазначеного Закону СРСР. Водночас було прийнято кілька рішень щодо розширення переліку професій, посад, які дають право виходу на пенсію раніше встановленого віку. Як наслідок, упродовж 1991-1993 рр. кількість пенсіонерів в Україні збільшилася з 13,1 млн. осіб до 14,5 млн. осіб.

Крім того, було прийнято понад 20 законодавчих актів, що встановлюють значно вигідніші умови пенсійного забезпечення для представників окремих професій та посад (так звані «спеціальні» пенсії). Одними з перших такі пільги отримали прокурори і слідчі (Закон України «Про прокуратуру», був прийнятий 05.11.1991 р.), наукові та науково-педагогічні працівники (Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», 13.12.1991 р.), народні депутати (Закон «Про статус народного депутата України», 17.11.1992 р.), судді (Закон України «Про статус суддів», 15.12.1992 р.), державні службовці (Закон України «Про державну службу», 16.12.1993 р.).

До 2004 р. формула та порядок обчислення спеціальних і звичайних пенсій загалом відрізнялися мало. У Законі України «Про пенсійне забезпечення», як і в спеціальних законах, застосовувалася пенсійна схема зі встановленими виплатами (DB), що визначає коефіцієнт заміщення пенсією втраченого заробітку, хоча сам цей коефіцієнт був значно нижчий – 55%, тоді як у спеціальних законах – 80%. Порядок визначення заробітку для обчислення пенсії також був приблизно однаковий: брався середньомісячний заробіток особи за останні 60 календарних місяців роботи перед зверненням за пенсією.

Після набуття чинності Законом «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», орієнтованим на пенсійну схему зі встановленими внесками (DC) і урахування індивідуального заробітку протягом усього трудового періоду, спеціальні умови пенсійного забезпечення ще більше набули характеру привілеїв. При цьому чисельність «спецпенсіонерів» постійно зростає і станом на початок 2010 р. сягнула 210,4 тис. осіб. Половина з них – пенсіонери з числа державних службовців (104,5 тис. осіб), ще понад третину – з науковців (76,5 тис. осіб). Хоча кількість «спецпенсіонерів» становить лише 1,6% загальної кількості пенсіонерів (без урахування військових пенсіонерів), їх існування створює прецедент, викликаючи обурення переважної більшості пенсіонерів, яким призначено на загальних засадах значно нижчі пенсії. Розширення системи пільгових пенсій призвело до збільшення обсягу видатків державного бюджету, зростання нерівності між зайнятими й пенсіонерами та різними категоріями пенсіонерів, однак аж ніяк не стимулювало залучення населення до пенсійного страхування.

З метою впорядкування змін у пенсійній системі Указом Президента України від 13.04.1998 р. № 291/98 були схвалені Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні, що передбачали впровадження дієвої системи пенсійного страхування, побудованої на засадах зацікавленості кожної працездатної особи власному матеріальному забезпеченні при виході на пенсію, встановлення залежності розміру пенсії від трудового вкладу та страхового стажу, запровадження недержавного пенсійного забезпечення, переведення державного пільгового пенсійного забезпечення на професійно-галузевий рівень. Ці завдання отримали подальший розвиток у Посланні Президента України до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України «Про основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України» від 10 жовтня 2001 р. № 1-14/1349. Результатом тривалої підготовчої роботи стало прийняття 9 липня 2003 р. Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення», що набули чинності з 1 січня 2004 р., – саме ця дата зазвичай вважається офіційним стартом національної пенсійної реформи. Однак, реалізація цих Законів на практиці поки що не дала відчутних результатів, оскільки початок пенсійної реформи збігся у часі з затяжною політичною кризою, пов'язаною з перманентним виборчим процесом.

Головним завданням Пенсійного фонду в 90-ті роки стали фінансова стабілізація пенсійної системи, ліквідація заборгованості з виплати пенсій, створення необхідних передумов для проведення пенсійної реформи.

Концепція пенсійної реформи передбачала два етапи.

Перший етап, від 2004 року: зміна правил нарахування базової пенсії, що приведе до її збільшення (I рівень нової системи – державна солідарна система за страховими принципами), розвиток III рівня – накопичувального добровільного пенсійного забезпечення.

Другий етап, від 2007 року: створення II рівня – державної накопичувальної системи.

Обрання трирівневої пенсійної системи зумовлено можливістю розподілити між трьома її складовими ризики, які пов'язані із змінами в демографічній ситуації, до чого більш чутлива солідарна система, і з коливаннями в економіці й на ринку капіталів, що більше відчувається в накопичувальній системі.

Необхідною передумовою для функціонування солідарної системи за страховими принципами було створення системи персоніфікованого обліку внесків: починаючи з 1 липня 2002 року, обчислення пенсій здійснюється із заробітку особи за період роботи після 1 липня 2000 року за даними системи персоніфікованого обліку. Отже, з 2004 року створено інституційні основи пенсійного забезпечення ринкового типу, що свідчить про початок якісно нового етапу в еволюції пенсійної системи України XXI століття.

Разом з тим, підводячи попередні підсумки існування нової пенсійної системи, варто зазначити такі негативні аспекти:

- система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (I рівень) не справляється з прийнятими зобов'язаннями, а дефіцит власних коштів покривається вливаннями з держбюджету;

- накопичувальну систему державного пенсійного страхування (II рівень) так і не впроваджено;

- система недержавного пенсійного забезпечення (III рівень) не досягла очікуваних масштабів (процес переорієнтації свідомості є надто інерційним).

Отже, новітня історія пенсійної системи України свідчить про складність ліквідації соціалістичних основ пенсійного забезпечення та дуже повільне формування нових норм пенсійної поведінки. Однак, безперечно, пенсійне забезпечення все більше еволюціонує в бік ринкових відносин.

Таким чином, національна пенсійна система є внутрішнім елементом економічної системи суспільства, а принципи її організації визначаються типом соціально-економічних відносин. Це дає підстави вести мову про потрібний генезис пенсійної системи України в умовах капіталістичних, соціалістичних і сучасних ринкових відносин і виділити відповідно три періоди її еволюції (табл. 1.6).

У рамках кожного періоду існують самостійні етапи, відокремлення яких зумовлено кількісними та якісними змінами економічної бази діючої пенсійної системи. Такі еволюційні переходи зумовлені досягненням критичного значення навантаження пенсійної системи на національну фінансову систему.

Відповідно, ключем до збалансованості пенсійної системи є економічне зростання, а до високих пенсій – високі легальні заробітні плати.

Пенсійні системи переважної більшості розвинених країн (США, Франція, Німеччина, Італія, Іспанія тощо) спираються на розподільні схеми, а пенсійні накопичення формуються населенням виключно в добровільному форматі. Але, на жаль, в Україні розраховувати на масштабну участь працюючих у системі недержавного пенсійного страхування не варто. Подальше відтермінування реформи чинної системи пенсійного забезпечення України є неможливим через ряд обставин, зокрема у зв'язку зі складною демографічною ситуацією (усі прогнози демографічних процесів в Україні говорять про неминуче старіння населення), економічно необґрунтованим обсягом державних зобов'язань, високим рівнем тінізації економіки, передусім заробітних плат і зайнятості, соціальною несправедливістю системи, що дозволяє певним категоріям пенсіонерів отримувати пенсії в десятки разів вищі за середні. Однак, враховуючи недостатній розвиток фондового ринку, нестабільність економічної ситуації (зміна років стрімкого зростання періодами стрімкого спаду) та масову недовіру до будь-яких форм довгострокового накопичення коштів, доводиться визнати, що типові для сучасного світу рецепти пенсійних реформ можуть виявитися неефективними в Україні.

Безперечно, чинна солідарна система не може надалі існувати без значних параметричних змін, які мають врівноважити доходи і витрати Пенсійного фонду України, істотно знизити ступінь диференціації пенсій з перенесенням її на накопичувальні складові, звільнити Пенсійний фонд від фінансування усіх видатків нестрахового характеру.

Однак, наведення порядку в солідарній системі саме по собі не зможе забезпечити баланс пенсійних доходів і витрат. Не вирішить проблему і накопичувальна складова. Єдиним запобіжником фінансової катастрофи може стати стійке, не обов'язково швидке, але тривале економічне зростання і, спричинені ним, збільшення зайнятості заробітних плат, легалізація економіки і доходів у поєднанні з поступовою трансформацією суспільної психології, формуванням переконання у необхідності заощаджень на старість. За інших умов головним запобіжником бідності стануть родина і діти, які будуть змушені матеріально підтримувати непрацездатних батьків.

Таблиця 1.6

Еволюція пенсійної системи України

Етап, тип пенсійної системи	Період	Часовий період	Цільові групи	Фінансування або забезпечення	Основні соціально-економічні завдання пенсійної системи	Домінуючий тип пенсійної поведінки
	1. Капіталістичний період (українські землі в складі Австрійської й Російської імперій)					
I етап Державно-казначейська розподільна пенсійна система		початок XVIII – середина XIX ст.	Державні службовці (у т. ч. члени сімей) Інші соціальні групи	Державне казначейство Родинні фінансові та нефінансові джерела	Створення ефективного державного апарату	Орієнтація на державний патерналізм
II етап Централізована розподільно-накопичувальна пенсійна система		середина XIX – початок XX ст.	Державні й земські службовці (у т. ч. члени їх сімей)	1. Державне казначейство 2. Емеритальні й страхові пенсійні каси	Створення ефективного державного апарату, системи освіти, охорони здоров'я Залучення довгострокових інвестицій в економіку. Забезпечення додаткової пенсії	Орієнтація на самозабезпечення старості Послання орієнтації на державний патерналізм і на самозабезпечення старості
			Наймани робітники (у т. ч. члени їх сімей)	1. Страхові пенсійні й ощадно-допоміжні каси. 2. Обов'язкове соціальне страхування	Подолання бідності в період непрацездатності за інвалідністю та старості	Тиск на працедавців і державу з метою отримання соціальних гарантій забезпечення непрацездатності
			Селяни (сільське населення)	Родинні фінансові та нефінансові джерела	-	Орієнтація на самозабезпечення старості

Продовження таблиці 1.6

2. Соціалістичний період планової радянської економіки (більша частина українських земель у складі СРСР)					
I етап Централізовано-розподільна пенсійна система (1921–1937 рр. страхова пенсійна система)	1917 – 1964 рр.	Робітники й службовці	Державний бюджет (1921–1937 рр. – страхові внески працюючих)	Соціальна підтримка непрацездатних (1921–1937 рр. – мобілізація коштів на індустріалізацію)	Орієнтація на державний патерналізм
II етап Централізовано-розподільна пенсійна система	1964 – 1990 рр.	Селяни Усе населення	Родинні фінансові, нефінансові дже-рела Державний бюджет (відрахування підприємств)	- Соціальна підтримка непрацездатних. Забезпечення економічного розвитку країни	Орієнтація на самозабезпечення старості Орієнтація на державний патерналізм
3. Сучасний період трансформаційної ринкової економіки (незалежна Україна)					
I етап Солідарна страхова пенсійна система	1991 – 2003 рр.	Усе населення	ПФУ (страхові внески підприємств і працюючих)	Забезпечення гідного рівня життя пенсіонерів	Орієнтація на державний патерналізм
II етап Дворівнева пенсійна система: I рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. II рівень – накопичувальна система недержавного пенсійного забезпечення	з 2004 р.	Довічно бідні Зайняті у формальному секторі економіки	Державний бюджет I рівень – ПФУ (страхові внески) II рівень – добровільні накопичувальні пенсійні програми	Соціальна допомога інвалідам, особам, що не мають права на пенсію Перерозподіл доходів протягом життєвого циклу Забезпечення додаткової пенсії. Залучення довгострокових інвестицій в економіку. Ріст ВВП	Орієнтація на державний патерналізм Поєднання орієнтації на державний патерналізм і на самозабезпечення старості
		Зайняті в неформальному секторі економіки	Фінансові та нефінансові активи	-	Орієнтація на самозабезпечення старості

Джерело: [54, с. 13]

1.3. Сучасний стан пенсійного забезпечення як складової системи соціального страхування та необхідність його реформування

Соціально-економічні реформи, що здійснюються в Україні, викликали радикальні зміни в житті суспільства, які позначилися на його соціальній структурі. У більшості населення формуються принципово нові ціннісні орієнтири, змінюються соціальні умови життя.

Стан економіки України в умовах перехідного періоду зумовлений рядом об'єктивних факторів, пов'язаних із зниженням ефективності господарювання та спадом виробництва, високою інфляцією на початку економічних реформ, внаслідок чого відбулося істотне зниження реальної заробітної плати, пенсій, рівня життя значної частини населення.

У таких економічних умовах вживалися заходи, спрямовані на пом'якшення негативних наслідків спаду рівня життя пенсіонерів і на часткову компенсацію втрат найменш забезпечених верств населення. Були створені механізми захисту доходів пенсіонерів, інвалідів, одиноких громадян похилого віку.

Разом із тим у пенсійному забезпеченні громадян України існувало ряд проблем, зокрема:

- низький рівень пенсійного забезпечення;
- майже відсутня диференціація розмірів пенсій;
- наявність значних переваг та пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій працівників при однаковому рівні відрахувань на пенсійне забезпечення;
- несвоєчасна сплата страхових внесків до Пенсійного фонду України, що зумовлювало заборгованість з виплати пенсій.

У пенсійному забезпеченні принцип страхування реалізується не повною мірою, і по суті, носить адміністративно-розподільчий характер, не забезпечує залежності розміру пенсії від розміру сплачених зборів (внесків). За рахунок страхових зборів (внесків) проводилися окремі види виплат, які не пов'язані з трудовим внеском, не залежать від участі у фінансуванні пенсійного забезпечення і сприяють утвердженню утриманських настроїв.

Не забезпечувався взаємозв'язок між трудовою діяльністю працівника і розміром його пенсії, а також була відсутня зацікавленість працівника у формуванні пенсійного бюджету.

На стан пенсійного забезпечення громадян України негативно впливають:

- демографічні процеси (старіння населення, зменшення чисельності працездатного населення), наслідками яких є збільшення кіль-

кості отримувачів пенсій та зменшення числа платників страхових внесків;

- зменшення чисельності зайнятого населення;
- несприятливе співвідношення тривалості періоду сплати внесків на пенсійне забезпечення і періоду, протягом якого виплачується пенсія;
- зростання різного роду пільгових і прирівняних до них категорій пенсіонерів.

Складний соціально-економічний стан в Україні зумовив погіршення кількісних та якісних показників трудового потенціалу (кількість, статеві-вікова структура, стан здоров'я, рівень освіти і професійної підготовки, рівень економічної активності населення та ін.). Продовжує знижуватися народжуваність, зростає смертність, скорочується очікувана тривалість життя, збільшується кількість пенсіонерів по інвалідності в працездатному віці, відбувається загальне старіння населення. Останніми роками, за даними Держкомстату України, спостерігається скорочення чисельності населення.

Найбільшою проблемою діючої солідарної системи пенсійного забезпечення населення країни є пов'язаний з демографічною ситуацією високий рівень демографічного навантаження на працездатне населення, що спричинене процесами зниження темпів народжуваності населення та показників старіння населення. Вже нині у пенсійній системі України на 10 платників страхових внесків припадає 9 пенсіонерів.

Варто зазначити, що в останні роки рівень старіння населення дещо знизився через підвищення народжуваності, але в найближчі роки процес старіння населення прискориться.

За прогнозами інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, аналізуючи темпи старіння населення України, маємо, що у 2050 році пенсіонери складатимуть майже третину населення (рис. 1.10).

У нашій країні відбувається кардинальне зменшення кількості населення. Дані табл. 1.7 свідчать, що за дані 25 років кількість населення зменшилась на 12,4 відсотків, при цьому народжуваність з 1990 р. – 2014 р. зменшилась на 23,4 відсотка, а смертність збільшилась на 5,2 відсотка. Протягом 1991-2014 років в Україні спостерігається від'ємний приріст населення.

Станом на 1 грудня 2014 року чисельність наявного населення України становила 42953,9 тис. осіб (без врахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя). Порівняно з 1 січня 2014 року, чисельність населення скоротилася на 119,2 тис. осіб (табл. 1.8).

Пенсійна система

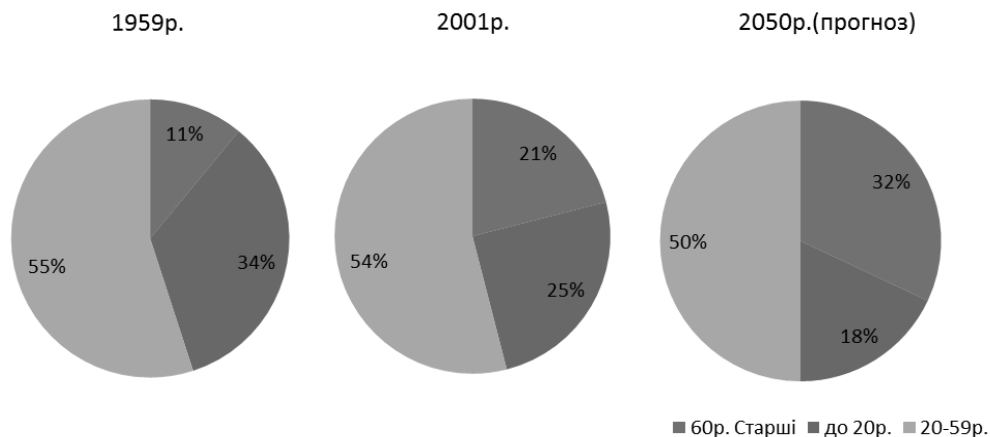

Рис. 1.10. Темпи старіння населення України, 1959-2050 (прогноз) роки

Таблиця 1.7

Характеристика демографічної ситуації в Україні

Роки	Кількість населення на початок року			Народилось дітей			Кількість померлих			Природний приріст (скорочення) населення, тис. осіб
	тис. осіб	% до попереднього року	% до 1990 року	тис. осіб	% до попереднього року	% до 1990 року	тис. осіб	% до попереднього року	% до 1990 року	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1990	51 838,5	100,3	100,0	657,2	95,1	100,0	629,6	104,8	100,0	27,6
1991	51 944,4	100,2	100,2	630,8	96,0	96,0	670,0	106,4	106,4	- 39,2
1992	52 056,6	100,2	100,4	596,8	94,6	90,8	697,1	104,0	110,7	- 100,3
1993	52 244,1	100,4	100,8	557,5	93,4	84,8	741,7	106,4	117,8	- 184,2
1994	52 114,4	99,8	100,5	521,5	93,5	79,4	764,7	103,1	121,5	- 243,2
1995	51 728,4	99,3	99,8	492,9	94,5	75,0	792,6	103,6	125,9	- 299,7
1996	51 297,1	99,2	99,0	467,2	94,8	71,1	776,7	98,0	123,4	- 309,5
1997	50 818,4	99,1	98,0	442,6	94,7	67,3	754,2	97,1	119,8	- 311,6
1998	50 370,8	99,1	97,2	419,2	94,7	63,8	720,0	95,5	114,4	- 300,8
1999	49 918,1	99,1	96,3	389,2	92,8	59,2	739,2	102,7	117,4	- 350,0
2000	49 429,8	99,0	95,4	385,1	98,9	58,6	758,1	102,6	120,4	- 373,0
2001	48 923,2	99,0	94,4	376,5	97,8	57,3	746,0	98,4	118,5	- 369,5
2002	48 457,1	99,0	93,5	390,7	103,8	59,4	754,9	101,2	119,9	- 364,2
2003	48 003,5	99,1	92,6	408,6	104,6	62,2	765,4	101,4	121,6	- 356,8
2004	47 622,4	99,2	91,9	427,3	104,6	65,0	761,3	99,5	120,9	- 334,0
2005	47 280,8	99,3	91,2	426,1	99,7	64,8	782,0	102,7	124,2	- 355,9
2006	46 929,5	99,3	90,5	460,4	108,0	70,1	758,1	96,9	120,4	- 297,7
2007	46 646,0	99,4	90,0	472,7	102,7	72,0	762,9	100,6	119,6	-290,2
2008	46372,7	99,4	89,5	510,6	108,0	77,7	754,5	98,9	119,8	-243,9

Продовження табл. 1.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2009	46143,7	99,5	89,0	512,5	100,4	78,0	706,7	93,7	112,2	-194,2
2010	45962,9	99,6	88,7	497,7	97,1	75,7	698,2	98,8	110,9	-200,5
2011	45778,5	99,6	88,3	502,6	101,1	76,5	664,6	95,2	105,6	-162,0
2012	45633,6	99,7	88,0	520,7	103,6	79,2	663,1	99,8	105,3	-142,4
2013	45553,0	99,8	87,9	503,7	96,7	76,6	662,4	99,9	105,2	-158,7
2014*	45426,2	99,7	87,6	465,9	-	-	632,7	-	-	-166,8

* без врахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя

Таблиця 1.8

**Основні демографічні показники за січень-листопад 2014 року
у порівнянні з аналогічним періодом 2013 року**

	2013	2014	Абсолютне відхилення 2014/2013
кількість народжених	437388	429675	-7713
коефіцієнт народжуваності	11,1	10,9	-0,2
кількість померлих	574919	574835	-84
коефіцієнт смертності	14,6	14,6	0
природний рух населення	- 137531	- 145160	+7629
коефіцієнт природного руху	- 3,5	- 3,7	+0,2
кількість померлих дітей у віці до 1 року	3514	3321	-193
коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року	8,0	7,7	-0,3
сальдо міграції	+ 19975	+ 25929	+5954
сальдо міграції (на 10000 осіб)	+ 5,1		

За оцінкою Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2016 року чисельність наявного населення України становила 42760,5 тис. осіб (без врахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя). За січень-листопад 2015 року чисельність населення зменшилася на 154,7 тис. осіб, зокрема природне скорочення становило 165,8 тис. осіб, міграційний приріст 11,1 тис. осіб. Міське населення становить 69,1%, сільське – 30,9%. Густина населення – 74,3 осіб/км².

Аналіз даних табл. 1.8 свідчить про зниження кількості населення за останні роки на 4,9%. Має місце перевищення кількості померлих над кількістю народжених у всі зазначені в таблиці роки (взагалі від'ємний темп приросту населення в Україні спостерігається ще з 1991 року). Відбувається зменшення кількості населення працездатного віку (25-64 років) і збільшується кількість населення старше 65 років.

Порівнюючи з країнами СНД, в Україні спостерігається найбільша кількість померлих на 1000 осіб – 14,6 (Узбекистан – 5,8, Азербайджан – 6,2, Вірменія – 6,3, Казахстан – 10,2, Росія – 13,8).

Рівень смертності має значну регіональну диференціацію і коливається в межах 9,9 – 18,9 померлих на 1000 осіб.

За даними Державної служби статистики України, у 2008-2013 роках в Україні тривалість життя збільшилася більш ніж на три роки – з 68,3 до 71,4. Експерти стверджують, що за останні роки тривалість життя українців була найвищою за всю історію незалежної України і зараз продовжує зростати.

У 2012 р. за даними Держстату України середня очікувана тривалість життя в Україні становила 71,15 року (серед чоловіків – 66,1 року, серед жінок – 76,2 років). За даними звіту Центрального розвідувального управління США (ЦРУ) (The World Factbook) цей показник на 2013 р. становить – 68,93 року (чоловіки – 63,4 року, жінки – 74,8 року). За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), середня очікувана тривалість життя у світі на 2011 р. становить 70 років з урахуванням населення Африки, Азії та інших регіонів третього світу, де очікувана тривалість життя традиційно низька. Показники України набагато гірші за показники деяких країн Європи: Польщі (середня очікувана тривалість життя – 76 років, чоловіки – 72 роки, жінки – 81 рік) та Німеччини (середня очікувана тривалість життя –

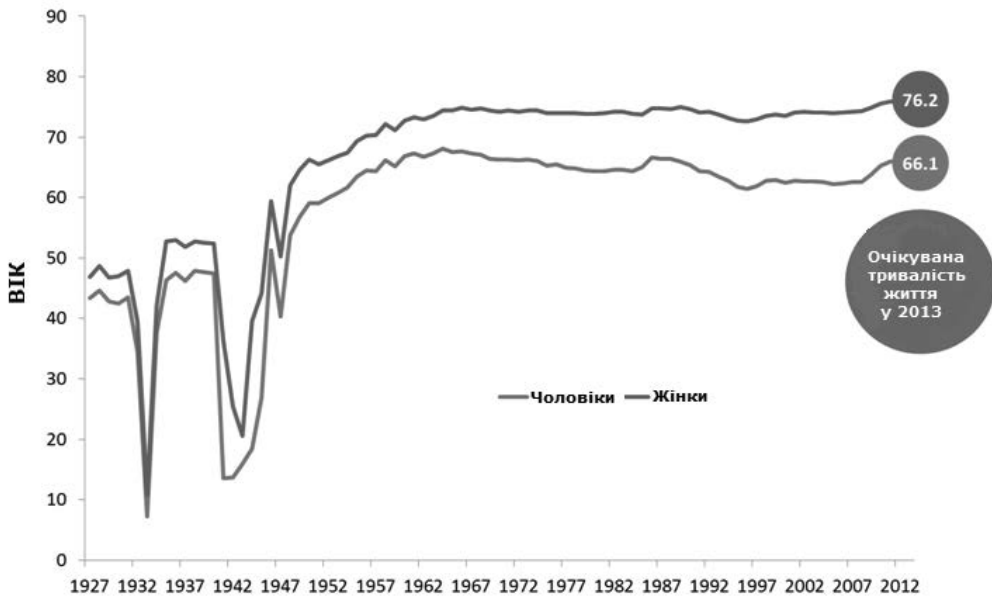

Рис. 1.11. Очікувана тривалість життя населення України

81 рік, чоловіки – 78 років, жінки – 83 роки), а також таких країн, як Японія (середня очікувана тривалість життя – 83 роки, чоловіки – 79 років, жінки – 86 років) та навіть Куба (78 років, чоловіки – 76 років, жінки – 80 років).

В Україні сама висока смертність в Європі. За даними звіту ЦРУ (The World Factbook – Central Intelligence Agency, 2014), у 2014 р. за смертністю населення Україна займає 2-ге місце в світі (15,75 на 1000 населення) і 1-ше місце в світі за рівнем природнього зменшення населення (-6,3% або 6,3 померлих на 1000 жителів). На 1-му місці – Південно-Африканська Республіка (17,36 на 1000 населення), наступні місця за Україною посідають Лесото і Чад (15,02 і 14,85 на 1000 населення відповідно). При цьому за народжуваністю Україна знаходиться на 202-му місці серед 224 країн світу (9,52 на 1000 населення). Закономірно, що за показником приросту населення (-0,63) Україна посідає одне з останніх місць – 228-ме місце серед 233 країн світу, слід відзначити, що найближчі географічні сусіди України – Російська Федерація та Білорусь – посідають за зазначеними показниками 199-те (-0,02) та 211-те (-0,18) місця відповідно).

В європейських країнах середня тривалість життя становить: у Греції, Німеччині, Фінляндії – 77, Іспанії та Норвегії – 78, Франції та Швейцарії – 79.

Високий рівень демографічного навантаження на пенсійну систему України був спричинений процесами зниження темпів народжуваності населення та показників старіння населення. Потреба подальшого реформування пенсійної системи в Україні нині диктується в основному трьома істотними розривами, які мають місце в її солідарній системі. Перший з них – це гендерний розрив, адже сьогодні середній розмір трудової пенсії жінки становить лише 67% пенсії чоловіка. В той же час, середня заробітна плата жінки складає близько 75% середньої зарплати чоловіка. В основі такої «дискримінації» лежить менший період страхового стажу, що закріплений для жінок діючим законодавством.

Другим розривом є відмінність між розмірами пенсій у селян і жителів міст. Сьогодні середній розмір пенсій селян, як відомо, становить близько 75% розміру пенсій жителів міст. Якщо порівняти пенсії працівників, зайнятих безпосередньо в сільськогосподарському виробництві, то розмір їхніх пенсій становить лише 60% розміру пенсій у містах.

Третій розрив обумовлений законом, за яким призначено пенсію. Призначені за спеціальними законами пенсії в 15-20 разів перевищують призначені за загальним законом.

За показниками народжуваності Україна посідає одне з останніх місць в Європі. Кількість народжених дітей, яка припадає на одну жінку протягом її життя (рівень народжуваності), в Україні становить 1,09. Зрозуміло, що рівень народжуваності нижче 2 призводить до скорочення населення через те, що не відбувається його природне відтворення. Скорочення рівня народжуваності в Україні переважно пояснюється погіршенням економічної ситуації, що призвело до зниження прибутків населення.

Результатом негативних демографічних процесів стало збільшення чисельного навантаження на працездатне населення. Невпинно зростає співвідношення чисельності пенсіонерів та зайнятих у виробництві. Якщо раніше на одного пенсіонера в Україні припадало 2,1 працюючих, то у 2014 році на одного пенсіонера стало припадати 1,66 працюючих, а зараз – 0,96.

Кількість пенсіонерів в Україні до 2000 року зростає, а починаючи з 2001 року чисельність пенсіонерів щорічно зменшується. Графічне зображення наведених даних у табл. 1.9.

Таблиця 1.9

**Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів
(на початок року)**

Рік	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн.				Кількість пенсіонерів, тис.
	всього	у тому числі:			
		за віком	за інвалідністю	у разі втрати годувальника	
1	2	3	4	5	6
1996	38,7	38,8	45,6	33,2	14487,5
1997	51,9	50,8	67,3	43,6	14487,2
1998	52,2	50,9	68,6	43,5	14534,8
1999	60,7	60,1	75,9	47,8	14520,3
2000	68,9	69,3	82,3	52,0	14529,8
2001	83,7	85,2	94,5	61,0	14446,6
2002	122,5	127,1	129,7	85,5	14423,1
2003	136,6	141,8	142,4	95,9	14375,9
2004	182,2	194,3	170,9	120,2	14347,6
2005	316,2	323,8	305,2	262,9	14065,1
2006	406,8	417,7	393,2	302,8	14050,0
2007	478,4	497,0	435,8	339,3	13936,8
2008*	776,0	798,9	624,4	517,5	13819,0
2009	934,3	942,7	780,7	696,6	13749,8
2010	1032,6	1039,6	884,6	807,9	13721,1

Продовження табл. 1.9

1	2	3	4	5	6
2011	1151,9	1156,0	1033,8	940,0	13738,0
2012	1253,3	1252,4	1164,3	1053,8	13820,5
2013	1470,7	1464,3	1359,2	1252,8	13639,7
2014	1526,1	1526,1	1406,5	1303,8	13533,3
2015	1581,5	1581,5	1456,1	1505,4	12147,2
2016	1700,2	1700,2	1502,69	1581,54	12312,5

* З початку 2008 року середній розмір пенсії (окрім категорії «за віком») наведено з урахуванням пенсіонерів, звільнених з лав Міністерства Оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної податкової служби України, Державної пенітенціарної служби України, призначення і виплати пенсії яким здійснюють органи Пенсійного фонду України, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 02.11.2006 № 1522.

Для пенсіонерів основним засобом соціального захисту виступає пенсії, тобто пенсійне забезпечення. Розміри середньомісячних пенсій за останні роки в Україні змінювались в напрямку збільшення. Середній розмір пенсії з 1470,73 грн. станом на 01.01.2013 зріс до 1526,1 грн. станом на 01.01.2014 р., що вище показника 2013 р. – на 55,4 грн. (табл. 1.9).

В табл. 1.10 проілюстровано чисельність пенсіонерів та середній розмір пенсійних виплат у регіональному розрізі.

Таблиця 1.10

Чисельність пенсіонерів та середні розміри пенсійних виплат

№ з/п	Назва регіону	Чисельність пенсіонерів, осіб			Середній розмір пенсійних виплат, грн.		
		на 01.01.15	на 01.01.16	+/-	на 01.01.15	на 01.01.16	+/-
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Вінницька	504852	495873	-8979	1389,62	1505,96	116,34
2	Волинська	281641	278909	-2732	1392,83	1512,43	119,60
3	Дніпропетровська	1051366	1030018	-21348	1719,25	1826,96	107,71
4	Донецька	836526	1006364	169838	1864,37	1969,51	105,14
5	Житомирська	406548	401559	-4989	1426,11	1547,04	120,93
6	Закарпатська	292341	287991	-4350	1349,43	1463,04	113,61
7	Запорізька	618743	612906	-5837	1691,97	1792,36	100,39
8	Ів.-Франківська	368883	366370	-2513	1417,38	1537,18	119,80
9	Київська	571314	570432	-882	1622,08	1737,37	115,29
10	Кіровоградська	307102	300671	-6431	1431,03	1545,90	114,87
11	Луганська	324762	396112	71350	1752,19	1850,72	98,53
12	Львівська	712724	707745	-4979	1460,11	1581,80	121,69
13	Миколаївська	342717	336908	-5809	1502,30	1609,38	107,08

Продовження табл. 1.10

1	2	3	4	5	6	7	8
14	Одеська	652087	642545	-9542	1528,63	1638,02	109,39
15	Полтавська	472192	466350	-5842	1541,49	1656,88	115,39
16	Рівненська	311348	308504	-2844	1410,81	1524,95	114,13
17	Сумська	366594	360826	-5768	1455,77	1569,59	113,82
18	Тернопільська	304312	300193	-4119	1303,84	1418,69	114,85
19	Харківська	874498	913133	38635	1615,09	1735,48	120,39
20	Херсонська	311675	307030	-4645	1414,72	1519,77	105,05
21	Хмельницька	420929	416762	-4167	1390,99	1511,15	120,16
22	Черкаська	425856	421338	-4518	1450,86	1562,46	111,60
23	Чернівецька	235982	233245	-2737	1348,81	1463,41	114,60
24	Чернігівська	367468	360315	-7153	1451,24	1571,43	120,19
25	м. Київ	784729	790360	5631	2177,49	2292,14	114,65
	Разом	12147189	12312459	165270	1581,54	1700,22	118,68

Впродовж 2005-2015 років виріс також і мінімальний розмір пенсій – з 332 грн. до 949 грн., тобто на 185,8% (рис. 1.12).

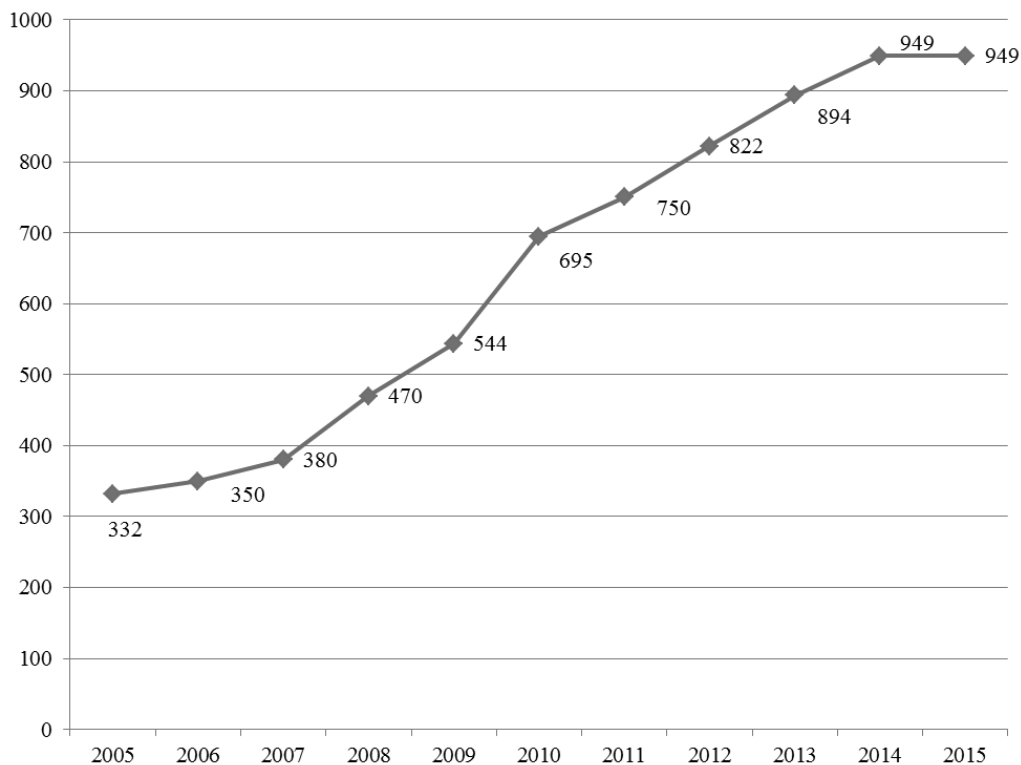

Рис. 1.12. Динаміка зміни мінімальної пенсії в Україні в 2005-2015 рр., грн.

У 2016-му мінімальні пенсійні виплати зростатимуть із 1074 грн. (станом на січень) у два етапи: з 1 травня – до 1130 грн. та з 1 грудня – до 1208 грн. Отже, протягом поточного року мінімальні пенсії будуть збільшені на 134 грн., або на 12,5%.

Спостерігається також зростання середнього розміру пенсійних виплат із 1581,54 грн. у 2015 році до 1700,22 грн у 2016 році. У процентному відношенні зростання становить 7,5% за рік.

Але доцільно співставити темпи приросту мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії (рис. 1.13).

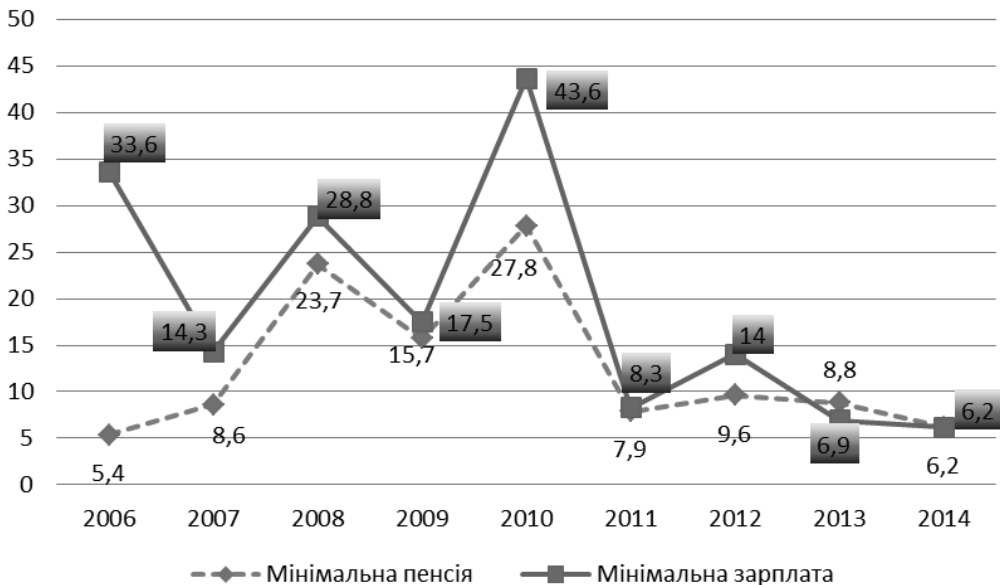

Рис. 1.13. Темпи приросту мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії в 2006-2014 рр., грн.

Темпи приросту мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії в 2006-2014 рр. значно відрізняються. Якщо в 2006 р. в порівнянні з попереднім роком пенсія зросла на 33,6%, то в 2013 р. таке підвищення становило лише 13,5%.

Зазначимо, що у 2013 році проведено вісім масових перерахунків пенсій різним категоріям пенсіонерів, в тому числі 11,8 млн. осіб – у зв’язку зі зміною розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. На 1 січня 2014 року лише 7,4% загальної кількості пенсіонерів, або 1002,2 тис. осіб, отримують пенсії у розмірі менше 1000 гривень.

Розглянемо співвідношення між середньою пенсією та середньою заробітною платою працівників, зайнятих в економіці України (табл. 1.11).

Таблиця 1.11

Динаміка співвідношення пенсій та зарплат

Період (рік)	Од-вимі-ру	Міні-мальна зарплата на місяць у гривні	Середня зарплата на місяць у гривні	Міні-мальна пенсія	Серед-ня пенсія	Співвідношення		
						міні-мальної зарплати до середньої в %	мінімаль-ної пенсії до міні-мальної зарплати в %	середньої пенсії до середньої зарплати в %
1971	крб.	-	106,97	-	30,42	-	-	28,44
1980	крб.	-	155,1	-	51,3	-	-	33,11
1990	крб.	-	244,3	-	85,23	-	-	34,89
1991	крб.	185	479,7	185	173,2	38,6	100	36,11
1992	крб.	900	1523,5	800	537,59	59,1	88,9	35,29
1993	крб.	4600	14204	4600	9716	32,4	100	68,40
1994	крб.	-	745523	-	336000	-	-	45,07
1995	грн.	-	32,08	-	11,57	-	-	36,07
1996	грн.	15	103,28	15	37,83	14,5	100	36,63
1997	грн.	-	126,68	-	49,31	-	-	38,92
1998	грн.	45	136,82	-	49,42	32,9	-	36,12
1999	грн.	74	148,16	24,9	57,86	49,9	55,3	39,05
2000	грн.	90	180,97	30	66,23	49,7	33,3	36,60
2001	грн.	118	253,39	34	81,00	46,6	28,8	31,97
2002	грн.	140	320,76	43	120,04	43,6	30,7	37,42
2003	грн.	185	462,0	50	136,6	40,0	27,0	29,56
2004	грн.	205	524,14	92,45	182,2	39,1	126,8	36,5
2005	грн.	262	735,57	332	316,2	35,6	126,7	49,3
2006	грн.	350	928,81	350	406,8	37,7	100,0	47,0
2007	грн.	400	1197,91	380	478,4	33,4	95,0	43,0
2008	грн.	515	1573,99	470	776	32,7	91,3	51,0
2009	грн.	605	1650,43	544	934,3	36,6	89,9	56,1
2010	грн.	869	1982,63	695	1032,6	43,8	80,0	53,9
2011	грн.	941	2370,53	750	1151,9	39,7	79,7	50,1
2012	грн.	1073	2752,95	822	1253,3	38,9	76,6	46,0
2013	грн.	1147	2979,46	894	1470,7	38,5	77,9	49,36
2014	грн.	1218	3149,95	949	1526,1	38,7	77,9	48,4
2015	грн.	1218	3661,41	949	1581,5	33,3	77,9	43,2
2016	грн.	1378	-	1074	1700,2	-	77,9	-

Як свідчать дані таблиці 1.11, рівень пенсій в Україні низький. З 1991 по 2004 роки він практично не зріс: у 1991 році співвідношен-

ня між середньою пенсією та середньою заробітною платою становило 36,11 відсотка, а у 2004 році – лише 30,9 відсотка, а співвідношення мінімальної зарплати до середньої в січні 2012 року склало 39,4%.

Аналізуючи дані таблиці 1.10 бачимо, що з 2004 по 2008 рік процентне співвідношення мінімальної зарплати до середньої в Україні знизилося з 39,1% до 32,7%. Співвідношення середньої пенсії до середньої заробітної плати, навпаки, зростало – з 36,5% до 51,0%. У 2009 і 2010 роках відбувається зростання процентного співвідношення мінімальної зарплати до середньої. Співвідношення мінімальної пенсії до мінімальної зарплати поступово знижується з 126,7% до 77,9%. Порівнюючи показники мінімальної пенсії та мінімальної місячної заробітної плати за 2012 рік та 2013 роки, спостерігається зростання на 3,7%, але надалі аж до 1 січня 2016 року цей показник залишається незмінним.

Мінімальна пенсія останніми роками становила менше третини прожиткового мінімуму: у 2001 році – 22,16 відсотка від розміру прожиткового мінімуму, у 2002 році – 32,43, з липня 2003 року – 34,25 відсотка. З 2004 року розмір прожиткового мінімуму і мінімальної пенсії зрівнявся. У 2010 році ці показники зросли і мінімальна заробітна плата стала на 44 грн. більшою, ніж прожитковий мінімум, а у 2014 та 2015 роках ці показники залишалися незмінними.

Проілюструємо середньомісячну зарплату по регіонах України за останні роки (табл. 1.12).

Таблиця 1.12

Розмір середньомісячної зарплати за регіонами України

Область / Рік	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6
Крим	1656	2003	2348	2787	2693
Вінницька	1501	1787	2144	2369	2513
Волинська	1419	1722	2062	2341	2407
Дніпропетровська	2023	2461	2860	3072	3285
Донецька	2183	2688	3151	3485	3674
Житомирська	1484	1825	2096	2314	2462
Закарпатська	1544	1800	2075	2260	2372
Запорізька	1846	2278	2653	2874	3079
Івано-Франківська	1648	1947	2288	2452	2600
Київська область	1907	2336	2829	3180	3165
Кіровоградська	1550	1812	2155	2349	2505
Луганська	1963	2420	2842	3121	3295
Львівська	1632	1953	2276	2490	2611

Продовження табл. 1.12

1	2	3	4	5	6
Миколаївська	1799	2139	2503	2869	2955
Одеська	1863	2155	2553	2746	2898
Полтавська	1836	2220	2659	2820	2946
Рівненська	1612	1885	2232	2513	2626
Сумська	1610	1918	2235	2470	2602
Тернопільська	1386	1610	1941	2091	2182
Харківська	1757	2101	2423	2717	2832
Херсонська	1462	1721	2018	2248	2347
Хмельницька	1480	1786	2122	2335	2522
Черкаська	1534	1835	2228	2426	2546
Чернівецька	1478	1707	2067	2221	2320
Чернігівська	1423	1703	2039	2268	2420
м. Київ	2969	3453	4148	4561	4783
м. Севастополь	1939	2204	2587	2766	2984

Як ми бачимо, за даними таблиці 1.12, кожного року спостерігається тенденція щодо збільшення заробітної плати. Наприклад, якщо взяти Дніпропетровську область, то у 2010 році середньомісячна заробітна плата становила 2023 грн, що на 438 грн. менше ніж у 2011 році, а вже 2012 році заробітна плата цього регіону становила 2860 грн. На 1 січня 2015 року середньомісячна заробітна плата залишалася незмінною порівнюючи з 2014 роком, що становить 3285 грн. Найвища середньомісячна заробітна плата у місті Києві – 4783 грн. Найменша середньомісячна заробітна плата у Тернопільській області – 2182 грн, у Чернівецькій області – 2320 грн., а в Херсонській області – 2347 грн.

Кризові явища в економіці та інфляція в Україні спровокували очікування значного падіння соціально-економічної сфери щодо захисту прав пенсіонерів, а також у зв'язку з уповільненням розвитку економіки та не ефективності реалізації соціальної політики держави та не розумінням понять у Пенсійній реформі.

Найшвидшими темпами відбулося зростання пенсій для населення, яке отримує пенсійні виплати за інвалідністю, але повільніше відбулося її зростання для населення, яке отримує пенсійні виплати у зв'язку з досягненням пенсійного віку.

Однією з головних причин цього було ухвалення низки законодавчих актів, котрі встановили пільговий вік виходу на пенсію. Так, на 5-15 років було знижено віковий ценз для виходу на пенсію за віком на пільгових умовах для понад 20 категорій працівників (в окремих галузях це поширюється майже на всіх працюючих), а також для виходу на

пенсію за вислугу років. Сюди належать працівники автотранспорту, освіти, охорони здоров'я, прокуратури, суду, сільського господарства та інші. Значно знижений вік виходу на пенсію учасникам ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Економічна криза вплинула на фінансовий стан пенсійної системи, що призвело до значного скорочення реального бюджету Пенсійного фонду, появи заборгованості з виплат пенсій. Однією з причин цього є заборгованість з виплати заробітної плати, наявність значної кількості платників, які ухиляються від сплати внесків до Пенсійного фонду.

Отже, характерними рисами нинішньої пенсійної системи є низький рівень пенсій, старіння населення, збільшення кількості дострокових пенсіонерів, нестача коштів у Пенсійному фонді. Тому вкрай гострою стає проблема реформування пенсійного забезпечення. Найпроблемнішими питаннями і далі залишаються низькі розміри пенсій; відсутність диференціації трудових пенсій і відсутність джерел фінансування пенсіонерам у сільській місцевості; надання відстрочок, розстрочок і списання заборгованості із сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, що набуло системного характеру; постійне збільшення кількості пільгових категорій пенсіонерів; недостатнє пенсійне забезпечення осіб, які отримують пенсії через інвалідність та у разі втрати годувальника; невизначеність порядку управління тимчасововільними коштами Пенсійного фонду тощо.

У рамках нинішньої пенсійної системи цих проблем не розв'язати. Застосування в подальшому принципу, за яким сьогодні проводиться підвищення мінімальних пенсій, дискредитуватиме ідею соціальної справедливості щодо тих пенсіонерів, хто працював довше і мав більший заробіток (тобто зробив більший внесок у систему соціального забезпечення), призведе до «зрівнялівки». Наступні кроки з підвищення розмірів пенсій слід зосередити на поступовому знятті наявних максимальних обмежень у розмірах пенсій.

Істотною проблемою, яку матиме солідарна пенсійна система України в майбутні десятиліття, є зменшення кількості працівників при одночасному збільшенні навантаження на одного працюючого. Це загальнолюдська проблема старіння населення, задля розв'язання якої більшість країн світу реформували або прагнуть реформувати власні пенсійні системи.

Реформування пенсійної справи з метою поліпшення пенсійного забезпечення громадян та формування організаційно-технічної основи для подальшої диференціації розмірів пенсій розпочато у 1998 році Указом Президента України № 291/98 від 13 квітня 1998 р. «Про

Основні напрями реформування пенсійного забезпечення» визначено мету, напрями та етапи реформування пенсійного забезпечення.

Дослідження національної пенсійної системи показують, що перший її рівень – солідарна система – нині залишається основною її складовою, адже саме вона забезпечує хоча й мінімальні, але гарантовані пенсії громадянам пенсійного віку. «Солідарність поколінь», навіть в умовах фінансової кризи, забезпечує обов'язкове фінансування пенсійних виплат пенсіонерам та їх захист від бідності. Тому більшість фахівців у сфері пенсійного забезпечення вважають, що солідарна система ще тривалий період буде залишатися важливим елементом української пенсійної системи, оскільки її основним пріоритетом є соціальний захист всіх громадян, які досягли пенсійного віку.

Солідарна система є системою пенсійних виплат, яка передбачає обов'язковість сплати страхових пенсійних внесків усіма працюючими громадянами країни та їх роботодавцями. Фінансові ресурси, сформовані за рахунок цих внесків, акумулюються в Пенсійному фонді України і направляються на виплату страхових пенсій пенсіонерам відповідно до чинного українського законодавства. Громадянам, які мають малий страховий стаж (менше 15 років) і одержували низькі заробітні плати, з яких сплачувались страхові внески, передбачається надання цільової соціальної допомоги, що дозволить забезпечити їм доходи на рівні мінімальних соціальних стандартів в Україні.

Підвищення соціальних стандартів у пенсійній сфері з кожним роком збільшує фінансове навантаження на перший рівень національної пенсійної системи. Це призводить до того, що доходна частина Пенсійного фонду України не забезпечує повністю пенсійні виплати з нього. У зв'язку з цим, протягом останніх років існує дефіцит бюджету цього фінансового інституту, який покривається за рахунок бюджетних коштів держави.

Враховуючи таку непросту фінансову ситуацію в системі державного обов'язкового пенсійного страхування, актуальним є дослідження фінансового стану солідарної пенсійної системи, аналіз її фінансових ресурсів, виявлення причин кризових явищ у ній. На основі одержаних результатів дослідження необхідно зробити спробу обґрунтувати основні напрями стабілізації першого рівня вітчизняної пенсійної системи і покращення його функціонування в сучасних умовах в контексті проведення пенсійної реформи у державі.

Одна з основних цілей пенсійної реформи в Україні полягає в забезпеченні фінансової стабільності вітчизняної пенсійної системи і диверсифікації джерел фінансування пенсій за рахунок внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та обов'язкових

і добровільних пенсійних накопичень. Фінансове забезпечення солідарної системи згідно із чинним пенсійним законодавством здійснює Пенсійний фонд України. За рахунок його коштів та інших джерел, визначених нормативними документами, відбувається забезпечення своєчасного і в повному обсязі фінансування та виплати пенсій, допомоги на поховання, інших виплат, пов'язаних з обслуговуванням осіб пенсійного віку.

Розробники пенсійної реформи планували впровадження II рівня пенсійної системи, а саме – Накопичувальної системи пенсійного страхування, ще з 1 січня 2007 року. Передбачалося, що загальнообов'язкова Накопичувальна система пенсійного страхування дозволить поліпшити пенсійне забезпечення майбутніх поколінь пенсіонерів, які не зможуть одержувати адекватні розміри пенсій винятково за рахунок солідарної пенсійної системи. Але впровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування – затримується. Зважаючи на складну соціально-економічну ситуацію в країні, уряд України пропонував завершити підготовку до впровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи і здійснити поетапне її впровадження в 2014-2017 роках. Відповідний план міститься в Концепції подальшого проведення пенсійної реформи, затвердженої розпорядженням Кабінету міністрів № 1224 від 14 жовтня 2009 року. Дана затримка впровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування негативно позначається на розмірах пенсій майбутніх пенсіонерів.

Щоб пенсійна реформа стала справді дієвою потрібно залучити фахівців, які допоможуть досягти профіциту у бюджеті Пенсійного фонду і сприятимуть впровадженню в дію II рівня Накопичувальної пенсійної системи України.

Безпосередня і зрозуміла залежність пенсії від суми накопичених коштів (у свою чергу, обумовленої сумою внесків до пенсійних фондів) найкраще стимулює легалізацію доходів, отримуваних протягом трудового життя. Якщо найманий працівник заперечує — роботодавець не зможе так легко платити зарплату в конверті.

Створення накопичувальної системи — це й такі потрібні для економіки країни інвестиційні ресурси. До того ж це будуть не «короткі» спекулятивні кошти, вкладені в банки на кілька місяців, а «довгі», які гарантовано підлягають вилученню лише через десятки років. У економічно розвинених країнах саме пенсійні фонди здійснюють значну частину інвестицій. У Чилі кошти пенсійних фондів становлять 40% ВВП. У Польщі протягом двох років в економіку було інвестовано близько 1 млрд. «пенсійних» доларів. В Угорщині за рахунок інвес-

тування пенсійних накопичень вдалося знизити ставки банківських кредитів із 20 до 10%

Визначення величини пенсії з урахуванням усіх внесків, зроблених протягом усього періоду трудової діяльності, розв'язує і проблему штучного збільшення заробітків – чи то за два роки, чи то за п'ять.

Оскільки накопичувальна система – і другий, і третій рівні – існує лише за рахунок перерозподілу споживання протягом життя однієї й тієї ж людини, і в принципі не припускає перерозподілу від одних людей до інших, автоматично розв'язуються практично всі проблеми, обумовлені соціальною несправедливістю. Суми, накопичені на індивідуальних пенсійних рахунках, є власністю застрахованих і в разі передчасної смерті успадковуються в чинному порядку, а не залишаються у спільному «казані».

Принципи, за якими функціонує солідарна складова пенсійної системи України, відображені в національному пенсійному законодавстві. Серед них необхідно виділити два основні, на яких базується подальше реформування першого рівня пенсійної системи:

1. Принцип «солідарності поколінь», утримання сучасним поколінням дітей сучасного покоління батьків без попереднього нагромадження пенсійних коштів;

2. Принцип «соціального страхування», який передбачає отримання пенсій та соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду України лише застрахованими особами, що мають відповідний страховий стаж і сплачували протягом нього необхідні розміри страхових внесків.

Соціальний стан пенсіонерів визначається, значною мірою, рівнем їхньої середньомісячної пенсії. Від її розміру залежить, як громадяни пенсійного віку зможуть забезпечувати свої життєві потреби, чи дозволять їхні фінансові ресурси комфортно почуватися у суспільстві на рівні із іншими групами населення країни, в якому співвідношенні вона замінить їм заробітну плату, яку вони одержували в працездатному віці.

Враховуючи, що десять років назад середні розміри пенсій в країні були мізерними, нині спостерігається їх зростання. Проте, необхідно відзначити, що їхні розміри ще значно відстають від європейських стандартів і вимог Міжнародної Організації Праці щодо соціальних стандартів. Звертає на себе увагу той факт, що до 2004 р. середній розмір пенсій був нижчий за прожитковий мінімум, а в окремі роки його величина була меншою у два рази. І тільки з 2004 р. середньомісячна пенсія досягла прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунках на місяць.

Вкрай низькі пенсії змушують усіх, хто має сили і може знайти робоче місце, працювати. На жаль, багато людей не з власного бажання працюють не за фахом, дуже часто в тіньовому секторі. Протягом перших десяти років після «виходу на заслужений відпочинок» працює (з урахуванням зайнятості у приватному підсобному господарстві) третина пенсіонерів. В результаті складається така ситуація, від якої потерпають обидві сторони – і Пенсійний фонд, який постійно відчуває дефіцит, і пенсіонери, які прагнуть отримувати вищий рівень забезпечення.

Щоб зменшити грошову нестачу Пенсійного фонду відбулося поетапне підвищення пенсійного віку для жінок. Це призвело не лише до зменшення кількості пенсіонерів, а й до збільшення чисельності населення працездатного віку, що відповідно вплине на кількість платників внесків до Пенсійного фонду. Фінансове становище Пенсійного фонду могло б покращити і підвищення пенсійного віку для чоловіків. Проте, це можливо буде здійснити лише в тому разі, якщо відбудеться збільшення середньої тривалості життя у чоловіків. Зараз середня тривалість життя чоловіків по досягненні 60-річного віку становить 14,2 року. За розробленими прогнозами Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України навіть за оптимістичним сценарієм в найближчі 20 років середня тривалість життя чоловіків зросте лише на 5,5 років, що занадто мало для підвищення пенсійного віку для них.

Варто сказати, що наймані працівники вважають, внески до Пенсійного фонду несправедливими, оскільки сьогодні — через високі пенсійні відрахування – їм платять маленьку зарплату, а завтра, попри ці високі відрахування, платитимуть маленьку пенсію.

Оцінка розміру пенсії осіб пенсійного віку передбачає порівняння його з середньомісячною заробітною платою в країні і в галузях економіки, а для визначення коефіцієнту заміщення – заробітку – пенсією. Цьому питанню приділяється велика увага, адже для громадян пенсійного віку важливо, як зміняться їхні доходи, порівняно з доходами в працездатному віці. Коефіцієнт заміщення дає відповідь на це питання, характеризуючи співвідношення між середньою пенсією і середньою заробітною платою в країні (табл. 1.13).

За допомогою цієї таблиці можна проаналізувати тенденцію зміни коефіцієнта заміщення протягом чотирьох останніх десятиліть. На початку 70-х років ХХ ст. цей показник дорівнював 28,44%, тобто середній розмір пенсії навіть на третину не заміщав середню заробітну плату громадян. З 1980 до 1991 рр. він коливався приблизно від 35% до 20%.

Після періоду радянської економічної системи в Україні настає

Таблиця 1.13

Динаміка коефіцієнта заміщення в Україні у 1971-2015 рр.

Період (рік)	Одиниця виміру	Середній розмір місячної** пенсії	Середньо-місячна* заробітна плата	Співвідношення між середньою пенсією та середньою зарплатою (коефіцієнт заміщення)
1971	крб.	30,42	106,97	28,44%
1980	крб.	51,36	146	35,18%
1990	крб.	85,23	244,3	34,89%
1991	крб.	103,6	495,4	20,91%
1992	крб.	539,6	6505,4	8,29%
1993	крб.	9735	162790	5,98%
1994	крб.	292100	1427708	20,46%
1995	крб.	1156	73,42	15,74%
1996	грн.	38,7	125,84	30,75%
1997	грн.	51,9	143,13	36,26%
1998	грн.	52,2	153,49	34,01%
1999	грн.	60,7	177,52	34,19%
2000	грн.	68,9	230,13	29,94%
2001	грн.	83,7	311,08	26,91%
2002	грн.	122,5	376,38	32,55%
2003	грн.	136,6	372,72	36,65%
2004	грн.	182,2	524,14	34,76%
2005	грн.	316,2	735,57	42,99%
2006	грн.	406,8	928,81	43,80%
2007	грн.	478,4	1197,91	39,94%
2008	грн.	776	1573,99	49,30%
2009	грн.	934,3	1650,43	56,61%
2010	грн.	1032,6	1982,63	52,08%
2011	грн.	1151,9	2370,53	48,59%
2012	грн.	1253,3	2752,95	45,53%
2013	грн.	1470,7	2979,46	49,36%
2014	грн.	1526,1	3149,95	48,36%
2015	грн.	1581,54	3661,64	43,19%

* з 1992 р. розмір відрахувань (внесків) до Пенсійного фонду складав 61%, з липня 1993 р. – 37%, з 1997 р. – 32%; з 31.03.05 р. – 32%.

** з урахуванням компенсаційних виплат і цільової допомоги.

загальна економічна криза, пов'язана з ринковою трансформацією її господарської системи, що призвело до значного зниження коефіцієнта заміщення. Найнижчі його показники були протягом п'яти років – до 1996 р., тобто до проведення грошової реформи. З 1996 по 2004 рік

даний показник перевищував 30%, лише 2000 та 2001 роках він був менший.

Вищого рівня досліджуваний коефіцієнт досягає у 2005 р., коли суттєво зростає середньомісячна пенсія. Його величина досягає 42,99% і протягом наступних п'яти років зростає ще на 9,09%, лише в 2007 році зменшився до 39,94%, після чого спостерігається постійне його збільшення. Максимального значення цей показник досяг у 2009 році – 56,61%. З 2011 р. до 2014 р. коефіцієнт заміщення значних змін не зазнавав, більшим він був в 2013 р. – 49,36%, що на 0,91% більше за 2014 р. Динаміку коефіцієнта заміщення з 1996 по 2014 рр. наочно можна проілюструвати на рис. 1.14.

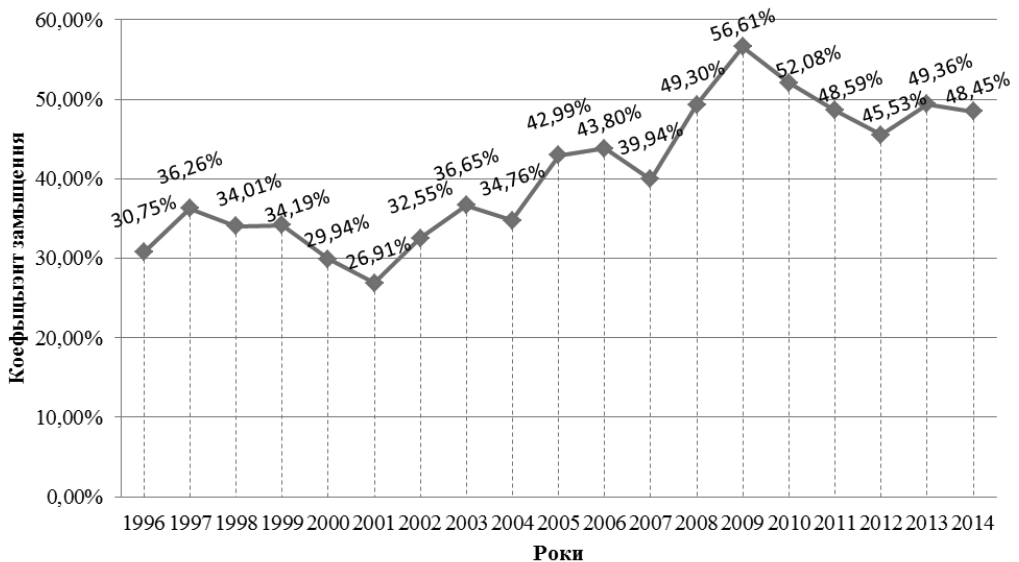

Рис. 1.14. Динаміка коефіцієнту заміщення з 1996 по 2014 рр.

В наступні роки спостерігається різке його зниження до 43,19% на 2015 рік, тобто зменшився на 6,17% порівняно з 2013 роком.

Таким чином, величина коефіцієнта заміщення наближається до соціальних стандартів, передбачених міжнародними вимогами, але ще не досягла їх.

Для досягнення цієї мети необхідно запроваджувати накопичувальні пенсійні програми, щоб хоча б частково фінансово розвантажити солідарну пенсійну систему.

При запровадженні обов'язкової накопичувальної пенсійної системи, яка буде формувати другий рівень вітчизняної пенсійної системи, інвестиційний дохід від використання пенсійних активів, повинен відігравати ключову роль. Інвестиційний дохід – отримується від інвес-

тування резерву коштів Пенсійного фонду України. Він повинен захищати пенсійні кошти громадян від різноманітних фінансових ризиків, сприяти розвитку фінансового ринку нашої держави і підвищенню доходів пенсіонерів.

Окрім накопичувальних пенсійних програм, до заходів, які забезпечать стабільне функціонування пенсійної системи можна віднести наступне:

- посилення платіжної дисципліни стосовно сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України;
- забезпечення встановлення адекватності, обґрунтованості та прийнятності рівня фіскального навантаження на фонд оплати праці;
- розширення бази нарахування страхових внесків, у тому числі за рахунок легалізації зарплати та підвищення її рівня, скорочення неповної зайнятості та безробіття;
- опрацювання питання щодо запобігання збільшенню фінансового навантаження на роботодавця під час фінансування пенсій працівникам, зайнятим на підземних роботах, на роботах з шкідливими і важкими умовами праці та на посадах, що дають право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах або за вислугу років;
- вдосконалення законодавства в частині повноважень здійснення державного нагляду в системі накопичувального пенсійного забезпечення, а також посилення ролі Мінекономіки у запровадженні обов'язкової накопичувальної пенсійної системи;
- сприяння підвищенню інвестиційної привабливості боргових зобов'язань і ліквідності акцій вітчизняних емітентів.

Проведені дослідження показують, що стале наближення соціальних стандартів в пенсійній сфері до європейського рівня надалі збільшуватиме видатки Пенсійного фонду України, а посилення податкового тягаря державного та місцевого бюджетів на реальний сектор економіки звужуватиме його спроможність виступати джерелом покриття бюджетних дефіцитів. У цих умовах для оптимізації діяльності Пенсійного фонду та інших фондів системи державного соціального страхування, а також для підвищення ефективності управління солідарною пенсійною системою з 1 січня 2011 р. було запроваджено єдиний соціальний внесок. Умови і механізм його сплати регламентує прийнятий Верховною Радою України в 2010 р. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ), є консолідованим страховим внеском, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування у обов'язковому порядку.

Саме єдиний соціальний внесок виступає основним джерелом формування дохідної частини Пенсійного фонду України, починаючи з 2011 р.

Адміністрування єдиного внеску на загальнодержавне соціальне страхування з позитивною динамікою. До бюджетів фондів соціального страхування надійшло коштів на загальну суму 178,8 млрд. грн., що на 27 млрд. більше, ніж у 2011 році.

Але, щоб фінансовий стан, який склався у солідарній пенсійній системі, поліпшився, окрім впровадження єдиного соціального внеску, потрібно здійснити і низку заходів, які допоможуть стабілізувати і оптимізувати управління всією пенсійною системою України. Серед них можна виділити:

- ❖ детінізація економіки країни, запровадження реальної програми легалізації доходів населення, охоплення системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування всіх працюючих громадян, так як страхові пенсійні внески становлять основну частку у структурі джерел формування дохідної частини Пенсійного фонду України;

- ❖ звільнення солідарної пенсійної системи від невластивих їй виплат, розмежування джерел фінансування пенсій, призначених за різними пенсійними програмами, запровадження єдиних для всіх громадян правил пенсійного забезпечення, побудованих на принципах пенсійного страхування;

- ❖ економічне стимулювання громадян до виходу на пенсію у більш пізньому віці з одночасним збільшенням коефіцієнта обліку кожного року відтермінування виходу на пенсію;

- ❖ створення рівних умов індексації пенсій незалежно від закону, за яким призначена пенсія;

- ❖ поступовий перерозподіл частки страхового пенсійного внеску у солідарній пенсійній системі від роботодавця до працівника, за умови підвищення йому заробітної плати;

- ❖ досягнення бездефіцитності Пенсійного фонду України, що є умовою запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи, що формує другий рівень національної пенсійної моделі і дасть можливість частково розвантажити солідарну систему;

- ❖ підвищення ефективності управління солідарною пенсійною системою, через покращення адміністрування Пенсійним фондом України.

Протягом останніх років, крім власних надходжень, суттєвим джерелом формування коштів Пенсійного фонду України вважаються кошти Державного бюджету України, які спрямовуються на пенсійне забезпечення.

Питання для самоперевірки

Соціальне страхування у фінансовій системі держави

1. Яким нормативним актом регулюється державне пенсійне забезпечення в Україні?
2. Назвати і охарактеризувати принципи соціального страхування.
3. Охарактеризувати принципи, за якими функціонує солідарна складова пенсійної системи України.
4. Як класифікуються країни за типом здійснюваної ними соціальної політики?
5. Які є види загальнообов'язкового державного соціального страхування?
6. В чому полягає сутність особистого страхування?
7. Охарактеризувати основні етапи розвитку пенсійного забезпечення в Україні.
8. Назвіть відмінні ознаки пенсійного страхування та пенсійного забезпечення.
9. Хто має право на державне пенсійне забезпечення?
10. Охарактеризувати демографічну ситуацію в Україні.
11. Які існують види пенсій? Яким категоріям громадян вони призначаються?
12. З яких джерел формуються надходження до Пенсійного фонду України?

Розділ 2

Солідарна система пенсійного забезпечення

- 2.1. Структура та характеристика систем пенсійного забезпечення
- 2.2. Види та порядок призначення пенсій у солідарній системі
- 2.3. Єдиний соціальний внесок: поняття, облік та порядок сплати
- 2.4. Особливості пільгового пенсійного забезпечення окремих категорій громадян
- 2.5. Порядок проведення перерахунку пенсій
- 2.6. Управління у солідарній системі

2.1. Структура та характеристика систем пенсійного забезпечення

Основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення в Україні було втілено в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в Україні» від 9 липня 2003 р. Згідно з цим законом система пенсійного забезпечення складається з трьох рівнів (див. рис. 2.1).

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (солідарна система), що ґрунтується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (накопичувальна система, що ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових витрат).

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їхніх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отри-

мання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, які передбачає законодавство про недержавне пенсійне забезпечення.

Перший і другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (див. рис. 2.2, 2.3).

Суб'єктами загальнообов'язкового державного соціального страхування є застраховані громадяни, а в окремих випадках – члени їх сімей та інші особи, страхувальники і страховики (рис. 2.4).

Застрахованою є фізична особа, на користь якої здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а в окремих випадках – члени їхніх сімей та інші особи.

Страховиками є цільові страхові фонди з окремих видів страхування (Пенсійний фонд).

Страхувальниками за загальнообов'язковим соціальним страхуванням є роботодавці та застраховані особи.

Інші суб'єкти:

- уповноважений банк;
- підприємства, установи, організації, що здійснюють виплату і доставку пенсій.

Страхові фонди беруть на себе зобов'язання щодо збору страхових внесків та надання застрахованим особам матеріального забезпечення і соціальних послуг у разі настання страхових випадків.

Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування ґрунтується на таких принципах, як:

- законодавче визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- обов'язковість страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту), а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності;
- право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- зацікавленість кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію;
- рівноправність застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків;
- диференціація розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу);
- солідарність та субсидування в солідарній системі;
- фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів;

СИСТЕМА пенсійного забезпечення, що запроваджена в Україні

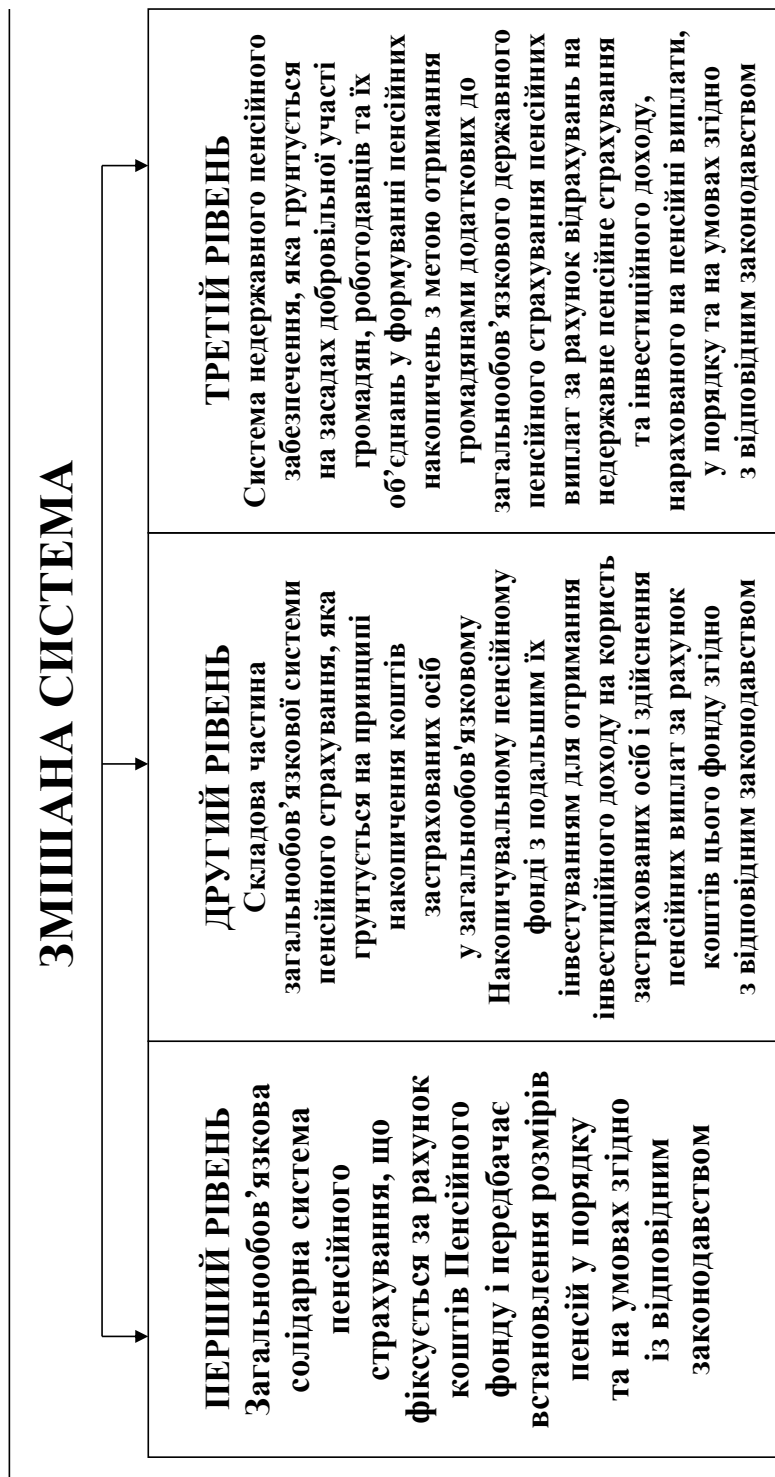
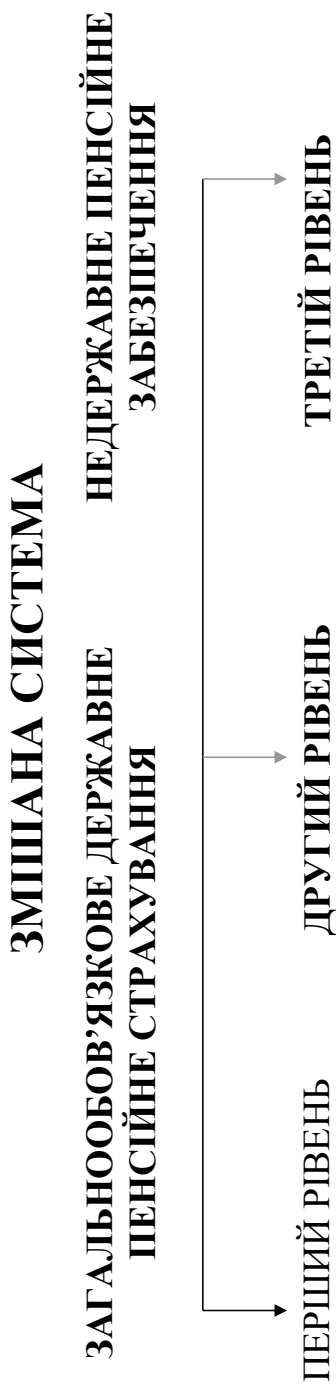

Рис. 2.1. Рівні системи пенсійного забезпечення

СИСТЕМА пенсійного забезпечення, що запроваджена в Україні

Загальнообов'язкова солідарна система пенсійного страхування, що фінансується за рахунок коштів Пенсійного фонду та передбачає встановлення розмірів пенсій у порядку та на умовах згідно з відповідним законодавством

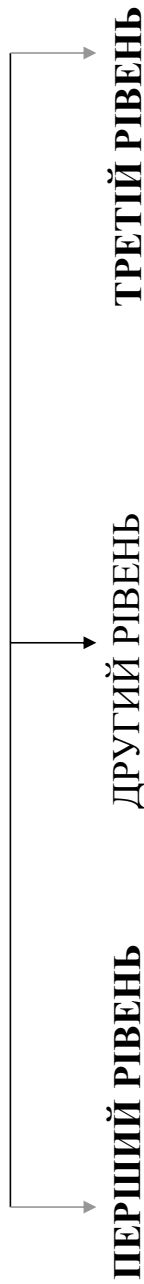
Рис. 2.2. Характеристика першого рівня системи пенсійного забезпечення

СИСТЕМА

пенсійного забезпечення, що запроваджена в Україні

ЗМІШАНА СИСТЕМА

ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ
НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Складова частина загальнообов'язкової системи пенсійного страхування, яка ґрунтується на принципі накопичення коштів застрахованих осіб у загальнообов'язковому Накопичувальному пенсійному фонді з подальшим їх інвестуванням для отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб і здійснення пенсійних виплат за рахунок коштів цього фонду згідно з відповідним законодавством

Рис. 2.3. Характеристика другого рівня системи пенсійного забезпечення

Рис. 2.4. Суб'єкти соціального страхування

– спрямування частини страхових внесків до Накопичувального фонду для здійснення оплати договорів страхування довічної пенсії і одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу;

– додержання державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;

– організація управління Пенсійним фондом на основі паритетності представників від застрахованих осіб, роботодавців та держави і на засадах гласності, прозорості та доступності його діяльності;

– обов'язковість фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних з виплатою пенсій та наданням соціальних послуг;

– цільове та ефективне використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

– відповідальність суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за порушення норм законодавства, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомога, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму.

Право на отримання пенсій та соціальних послуг із солідарної системи мають:

1) громадяни України, які застраховані згідно із законом та досягли встановленого пенсійного віку чи визнані інвалідами в установленому законодавством порядку і мають необхідний для призначення відповідного виду пенсії страховий стаж, а в разі смерті цих осіб – члени їхніх сімей, та інші особи, передбачені законом;

2) особи, яким була призначена пенсія відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення» (крім соціальних пенсій) або була призначена пенсія (щомісячне довічне грошове утримання) за іншими законодавчими актами, але вони мали право на призначення пенсії за Законом України «Про пенсійне забезпечення» – за умови, якщо вони не отримують пенсію (щомісячне довічне грошове утримання) з інших джерел, а також у випадках, передбачених законом, – члени їхніх сімей.

2. Право на отримання довічної пенсії та одноразової виплати за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування мають застраховані особи і члени їхніх сімей та/або спадкоємці на умовах та в порядку, визначених законом.

3. Особи, які не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, але добровільно сплачували страхові внески в порядку та розмірах, встановлених законом, до солідарної системи та/або накопичувальної системи пенсійного страхування, мають право на умовах, визначених цим Законом, на отримання пенсії і соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду та/або отримання довічної пенсії чи одноразової виплати за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування.

4. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування нарівні з громадянами України на умовах та в порядку, передбачених цим Законом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

За рахунок коштів Пенсійного фонду в солідарній системі призначаються такі пенсійні виплати:

- пенсія за віком;
- пенсія за інвалідністю внаслідок загального захворювання (у тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства);
- пенсія у зв'язку з втратою годувальника.

За рахунок коштів Накопичувального фонду, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках, здійснюються такі виплати:

- довічна пенсія з установленим періодом;
- довічна обумовлена пенсія;
- довічна пенсія подружжя;
- одноразова виплата.

У солідарній системі надаються соціальні послуги за рахунок коштів Пенсійного фонду. До таких послуг належить допомога на поховання пенсіонера.

Загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню підлягають:

1) громадяни України, іноземці (якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України) та особи без громадянства, які працюють на підприємствах, в установах, організаціях, створених відповідно до законодавства України, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, у філіях, представництвах, відділеннях та інших відокремлених підрозділах цих підприємств та організацій, в об'єднаннях громадян, у фізичних осіб – підприємців та інших осіб (включаючи юридичних та фізичних осіб – підприємців, які обрали особливий спосіб оподаткування (єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок) на умовах трудового договору (контракту) або працюють на інших умовах, передбачених законодавством, або виконують роботи на зазначених підприємствах, в установах, організаціях чи у фізичних осіб за договорами цивільно-правового характеру;

2) члени колективних та орендних підприємств, сільськогосподарських кооперативів, у тому числі тих, які обрали особливий спосіб оподаткування (єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок);

3) фізичні особи – підприємці, у тому числі ті, які обрали особливий спосіб оподаткування (єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок), та члени сімей зазначених фізичних осіб, які беруть участь у провадженні ними підприємницької діяльності.

До членів сімей фізичних осіб – підприємців, які беруть участь у провадженні ними підприємницької діяльності, належать: дружина (чоловік), батьки, діти та інші утриманці, які досягли 15 років, не перебувають у трудових або цивільно-правових відносинах з такою фізичною особою – підприємцем, але разом з ним здійснюють підприємницьку діяльність і отримують частину доходу від заняття цією діяльністю;

4) особи, які забезпечують себе роботою самостійно – займаються адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов'язаною з отриманням доходу безпосередньо від цієї діяльності;

5) громадяни України, які працюють у розташованих за межами України дипломатичних представництвах, консульських установах України, філіях, представництвах, інших відокремлених підрозділах підприємств та організацій (у тому числі міжнародних), створених відповідно до законодавства України (якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України);

6) громадяни України та особи без громадянства, які працюють в іноземних дипломатичних представництвах та консульських установах іноземних держав, філіях, представництвах, інших відокремлених підрозділах іноземних підприємств та організацій, міжнародних організацій, розташованих на території України (якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України);

7) особи, обрані на виборні посади до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, профспілок, політичних партій, які отримують заробітну плату (винагороду) за роботу на виборній посаді;

8) особи, які проходять строкову військову службу у Збройних Силах України, Службі безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, а також в органах Міністерства внутрішніх справ України;

9) працівники воєнізованих формувань, гірничорятувальних частин незалежно від підпорядкування, а також особовий склад аварійно-рятувальної служби, створеної відповідно до законів на постійній основі;

10) особи, які проходять альтернативну (невійськову) службу;

11) особи, які отримують щомісячні страхові виплати відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», крім осіб, які отримують виплати у зв'язку зі смертю годувальника, та непрацюючих осіб, які отримують пенсії по інвалідності від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання;

12) особи, які проходять професійну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації з відривом від виробництва за направленням підприємств, установ, організацій (без збереження заробітної плати та з отриманням стипендії відповідно до законодавства);

13) особи, які відповідно до законів отримують допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;

14) один з непрацюючих працездатних батьків, усиновителів, опікун, піклувальник, які фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом, а також непрацюючі працездатні особи, які здійснюють догляд за інвалідом I групи або за престарілим, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду або досяг 80-річного віку, якщо такі непрацюючі працездатні особи отримують допомогу або компенсацію відповідно до законодавства;

15) особи, які отримують допомогу по тимчасовій непрацездатнос-

ті, а також особи, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами і отримують допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами;

17) військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової служби), особи рядового і начальницького складу;

18) батьки – вихователі дитячих будинків сімейного типу, прийомні батьки, якщо вони отримують грошове забезпечення відповідно до законодавства;

19) дружини (чоловіки) працівників дипломатичної служби – під час перебування за кордоном за місцем проходження дипломатичної служби чоловіка (дружини).

На добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування мають право особи, які досягли 16-річного віку і не належать до кола осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, у тому числі іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають або працюють на території України, громадяни України, які постійно проживають або працюють за межами України, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Страховальниками є роботодавці та інші особи, які відповідно до закону сплачують єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та/або є платниками відповідно до закону.

1) роботодавці:

– підприємства, організації, установи незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання;

– колективні та орендні підприємства, сільськогосподарські кооперативи і фермерські господарства;

– дипломатичні представництва, консульські установи;

2) Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;

3) Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання;

4) Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;

5) фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності;

6) особи, які забезпечують себе роботою самостійно;

7) особи, які добровільно беруть участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

8) уповноважений банк – банк, який здійснює свою діяльність відповідно до законодавства про банки і банківську діяльність та провадить розрахунково-касові операції з коштами Пенсійного фонду.

Платниками страхових внесків до солідарної системи є страховальники, а також особи за добровільної участі.

Платниками єдиного внеску є:

1) роботодавці:

а) підприємства, установи та організації, інші юридичні особи, утворені відповідно до законодавства України, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, які використовують працю фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, чи за цивільно-правовими договорами (крім цивільно-правового договору, укладеного з фізичною особою – підприємцем, якщо виконувані роботи (надавані послуги) відповідають видам діяльності відповідно до відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців), у тому числі філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи зазначених підприємств, установ і організацій, інших юридичних осіб, які мають окремий баланс і самостійно ведуть розрахунки із застрахованими особами;

б) фізичні особи – підприємці, зокрема ті, які використовують працю інших осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством про працю, чи за цивільно-правовим договором (крім цивільно-правового договору, укладеного з фізичною особою – підприємцем, якщо виконувані роботи (надавані послуги) відповідають видам діяльності відповідно до відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців);

в) фізичні особи, які забезпечують себе роботою самостійно, та фізичні особи, які використовують працю інших осіб на умовах трудового договору (контракту);

г) дипломатичні представництва і консульські установи України, філії, представництва, інші відокремлені підрозділи підприємств, установ та організацій (у тому числі міжнародні), утворені відповідно до законодавства України, які мають окремий баланс і самостійно здійснюють розрахунки із застрахованими особами;

д) дипломатичні представництва і консульські установи іноземних держав, філії, представництва та інші відокремлені підрозділи іноземних підприємств, установ та організацій (у тому числі міжнародні), розташовані на території України;

е) підприємства, установи, організації, фізичні особи, які використовують найману працю, військові частини та органи, які виплачують грошове забезпечення, допомогу по тимчасовій непрацездатності, допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами, допомогу або компенсацію відповідно до законодавства;

є) інвестор (оператор) за угодою про розподіл продукції (у тому числі постійне представництво інвестора-нерезидента), що використовує працю фізичних осіб, найнятих на роботу в Україні на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, чи за цивільно-правовими договорами (крім цивільно-правового договору, укладеного з фізичною особою – підприємцем в Україні, якщо виконувані роботи (надавані послуги) відповідають видам діяльності, зазначеним у витягу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців);

2) працівники – громадяни України, іноземці (якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України) та особи без громадянства, які працюють (до 1 січня 2016 року):

- на підприємствах, в установах та організаціях, в інших юридичних осіб;

- у фізичних осіб – підприємців на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством;

- у фізичних осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та в інших фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту);

3) фізичні особи, які виконують роботи (надають послуги) на підприємствах, в установах та організаціях, в інших юридичних осіб, чи у фізичних осіб – підприємців або осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, за цивільно-правовими договорами (крім фізичних осіб – підприємців, якщо виконувані ними роботи (надані послуги) відповідають видам діяльності відповідно до відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців);

4) фізичні особи – підприємці, в тому числі ті, які обрали спрощену систему оподаткування;

5) особи, які провадять незалежну професійну діяльність, а саме наукову, літературну, артистичну, художню, освітню або викладацьку, а також медичну, юридичну практику, в тому числі адвокатську, нотаріальну діяльність, або особи, які провадять релігійну (місіонерську) діяльність, іншу подібну діяльність та отримують дохід від цієї діяльності;

6) громадяни України, які працюють у розташованих за межами України дипломатичних представництвах і консульських установах України, філіях, представництвах, інших відокремлених підрозділах підприємств, установ та організацій (зокрема міжнародних), утворених відповідно до законодавства України (якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України);

- громадяни України та особи без громадянства, які працюють у дипломатичних представництвах і консульських установах іноземних держав, філіях, представництвах, інших відокремлених підрозділах іноземних підприємств, установ та організацій (зокрема міжнародних), розташованих на території України;

7) особи, які працюють на виборних посадах в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян та отримують заробітну плату (винагороду) за роботу на такій посаді;

8) працівники воєнізованих формувань, гірничорятувальних частин незалежно від підпорядкування, а також особовий склад аварійно-рятувальної служби, утвореної відповідно до законодавства на постійній основі;

9) військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової військової служби), особи рядового і начальницького складу;

10) батьки – вихователі дитячих будинків сімейного типу, прийомні батьки, якщо вони отримують грошове забезпечення відповідно до законодавства;

11) особи, які отримують допомогу по тимчасовій непрацездатності, перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами і отримують допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами;

12) особи, які проходять строкову військову службу у Збройних Силах України, інших утворених відповідно до закону військових формуваннях, Службі безпеки України, органах Міністерства внутрішніх справ України та службу в органах і підрозділах цивільного захисту;

13) особи, які доглядають за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відповідно до закону отримують допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та/або при народженні дитини;

14) один з непрацюючих працездатних батьків, усиновителів, опікун, піклувальник, які фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом, а також непрацюючі працездатні особи, які здійснюють догляд за інвалідом I групи або за престарілим, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду або досяг 80-річного віку, якщо такі непрацюючі працездатні особи отримують допомогу або компенсацію відповідно до законодавства.

Платниками страхових внесків до Накопичувального фонду є застраховані особи, а також особи за добровільної участі.

Розмір страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, в тому числі розмір частини внесків, що спрямовуються до Накопичувального фонду, встановлює Верховна Рада України відповідно для страхувальників і застрахованих осіб.

Страхові внески до солідарної системи нараховуються:

1) для роботодавців, – на суму нарахованої кожній застрахованій особі заробітної плати за видами виплат, які включають основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, що визначаються відповідно до Закону України «Про оплату праці», та суму винагороди фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами, що обкладені податком на доходи фізичних осіб, а також – на суму грошового забезпечення кожної застрахованої особи, оплати перших п'яти днів тимчасової непрацездатності, що здійснюється за рахунок коштів роботодавця, та допомоги по тимчасовій непрацездатності, допомоги у нарахуванні та сплаті єдиного внеску за платників, зазначених у пунктах 10, 12, 13 та 14, здійснюється за рахунок коштів державного бюджету в порядку встановленому Кабінетом Міністрів України, але не менше мінімального страхового внеску за кожну особу;

2) для платників, зазначених у пунктах 4 (крім фізичних осіб – підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування) та 5 – на суму доходу (прибутку), отриманого від їх діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб. При цьому сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску за місяць, у якому отримано дохід (прибуток).

У разі якщо таким платником не отримано дохід (прибуток) у звітному році або окремому місяці звітного року, такий платник має право самостійно визначити базу нарахування, але не більше максимальної величини бази нарахування єдиного внеску, встановленого відповідно до законодавства. При цьому сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску;

3) для платників, зазначених у пункті 11, – на суму допомоги по тимчасовій непрацездатності, допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами;

4) платники, зазначені у пунктах 10, 12, 13 та 14, звільняються від сплати єдиного внеску із сум отриманих ними грошового забезпечення, допомоги або компенсації;

5) для осіб, які працюють у сільському господарстві, зайняті на сезонних роботах, виконують роботи (надають послуги) за цивільно-правовими договорами, творчих працівників (архітекторів, художників, артистів, музикантів, композиторів, критиків, мистецтвознавців, письменників, кінематографістів), та інших осіб, які отримують заробітну плату (дохід) за виконану роботу (надані послуги), строк виконання яких перевищує календарний місяць, єдиний внесок нарахо-

ується на суму, що визначається шляхом ділення заробітної плати (доходу), виплаченої за результатами роботи, на кількість місяців, за які вона нарахована.

Зазначений порядок нарахування внеску поширюється також на осіб, яким після звільнення з роботи нараховано заробітну плату (дохід) за відпрацьований час або згідно з рішенням суду – середню заробітну плату за вимушений прогул;

6) єдиний внесок нараховується на суми, зазначені в пунктах 1 і 2, не зменшені на суму відрахувань податків, інших обов'язкових платежів, що відповідно до закону сплачуються із зазначених сум, та на суми утримань, що здійснюються відповідно до закону або за договорами позики, придбання товарів та виплат на інші цілі за дорученням отримувача;

7) нарахування єдиного внеску за платників, зазначених у пунктах 2, 3, 6, 7, 8, 9 та 11, здійснюється платниками, за рахунок сум, на які єдиний внесок нарахований;

8) перелік видів виплат, на які не нараховується єдиний внесок, затверджується Кабінетом Міністрів України. Не нараховується на виплати та не утримується єдиний внесок з виплат, що компенсуються з бюджету в межах середнього заробітку працівників, призваних на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Страхові внески до Накопичувального фонду нараховуються на всі суми сукупного оподаткованого доходу (прибутку) застрахованих осіб.

Страхові внески до Накопичувального фонду на всі суми сукупного оподаткованого доходу (прибутку) застрахованих осіб, які беруть добровільну участь, – на суми, визначені договором про добровільну участь. Страхові внески підлягають сплаті незалежно від стану платника.

Органи Пенсійного фонду ведуть облік усіх застрахованих осіб та персоналізований облік надходження страхових внесків, створюють і забезпечують функціонування єдиного державного автоматизованого банку відомостей про застрахованих осіб, здійснюють облік коштів Накопичувального фонду на накопичувальних пенсійних рахунках.

Третій рівень системи пенсійного забезпечення – система недержавного пенсійного страхування, яка забезпечує виплату додаткової пенсії за рахунок добровільних пенсійних внесків громадян, роботодавців і їхніх об'єднань. Метою цього механізму є одержання громадянами додаткових пенсійних виплат за рахунок відрахувань на недержавне пенсійне забезпечення, а також інвестиційного прибутку, нарахованого на них (див. рис. 2.5).

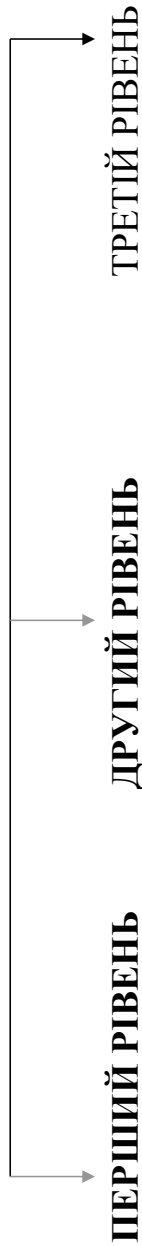
СИСТЕМА

пенсійного забезпечення, що запроваджена в Україні

ЗМІШАНА СИСТЕМА

ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ
ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ

НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами додаткових до загальнообов'язкового державного страхування пенсійних виплат за рахунок відрахувань на недержавне пенсійне страхування та інвестиційного доходу, нарахованого на пенсійні виплати, у порядку та умовах згідно з відповідним законодавством

Рис. 2.5. Характеристика третього рівня системи пенсійного забезпечення

Основою цієї системи є недержавні пенсійні фонди, в тому числі створені за професійними ознаками. Здійснюватиметься пенсійне забезпечення відповідно до Закону України «Про недержавні пенсійні фонди», проект якого переданий на розгляд до Верховної Ради України. Посилюватиметься зацікавленість громадян у довгострокових заощадженнях у недержавних пенсійних фондах. Стимулюватиметься формування професійних пенсійних фондів, насамперед, у галузях і на виробництвах з високим рівнем ризику втрати працездатності (рис. 2.6).

Державний нагляд і контроль за недержавним пенсійним страхуванням має максимально забезпечити його прозорість, впевненість громадян у надійності страхування, ґрунтуватися на законодавчих обмеженнях інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів та визначеній структурі пенсійних активів.

Здійснюватиметься інформування населення про необхідність і шляхи реформування пенсійної системи, залучення до процесу реформування соціальних партнерів, об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування.

Створюватиметься інститут актуарних розрахунків під наглядом держави щодо фінансового забезпечення поточних і перспективних виплат.

Багаторівнева система поєднує переваги солідарної і накопичувальної систем. Перша забезпечує соціальну стабільність у суспільстві, втілену в солідарності поколінь; друга дає можливість здійснювати персоналізоване накопичення коштів населення завдяки інвестиціям у різні активи, диверсифікувати ризики.

Рівноправне співіснування двох систем допоможе збалансувати пенсійне забезпечення наших громадян. Солідарна система менш чутлива до економічних змін (інфляції, фондові та фінансові кризи), але на ній позначається демографічна ситуація в країні. На відміну від цього, на накопичувальну систему не впливає зменшення працездатності населення, однак вона чутлива до економічних коливань.

Реформування пенсійної системи потрібно проводити обережно, оскільки макроекономічні умови української економіки та існуючі проблеми солідарної системи у нас набагато складніші порівняно з країнами Центральної і Східної Європи того часу, коли там починалися пенсійні реформи. Отже, повинні ретельно зважуватися можливі наслідки впровадження найважливіших елементів реформи і визначатися час початку кожного її етапу.

Світовий досвід свідчить, що ефективна система пенсійного забезпечення в більшості країн ґрунтується на трьох рівнях, використовує як розподільні, так і накопичувальні принципи.

СИСТЕМА функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні

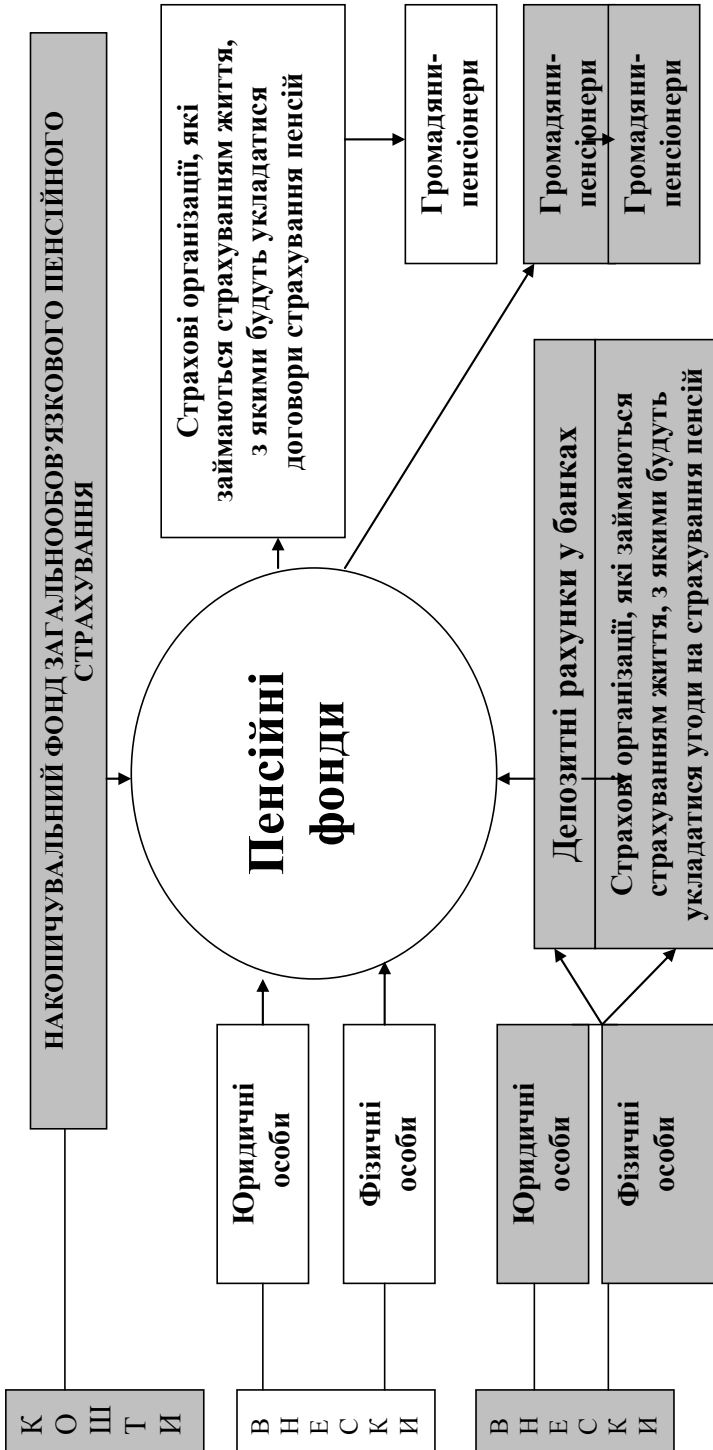

Рис. 2.6. Характеристика недержавного пенсійного забезпечення

Як показує світовий досвід, частка державної пенсії в загальному рівні доходів пенсіонерів у розвинутих країнах коливається від 35% до 50%, решта – за рахунок власних заощаджень. Це варто проілюструвати на основі даних деяких країн світу протягом останніх 10 років (рис. 2.7).

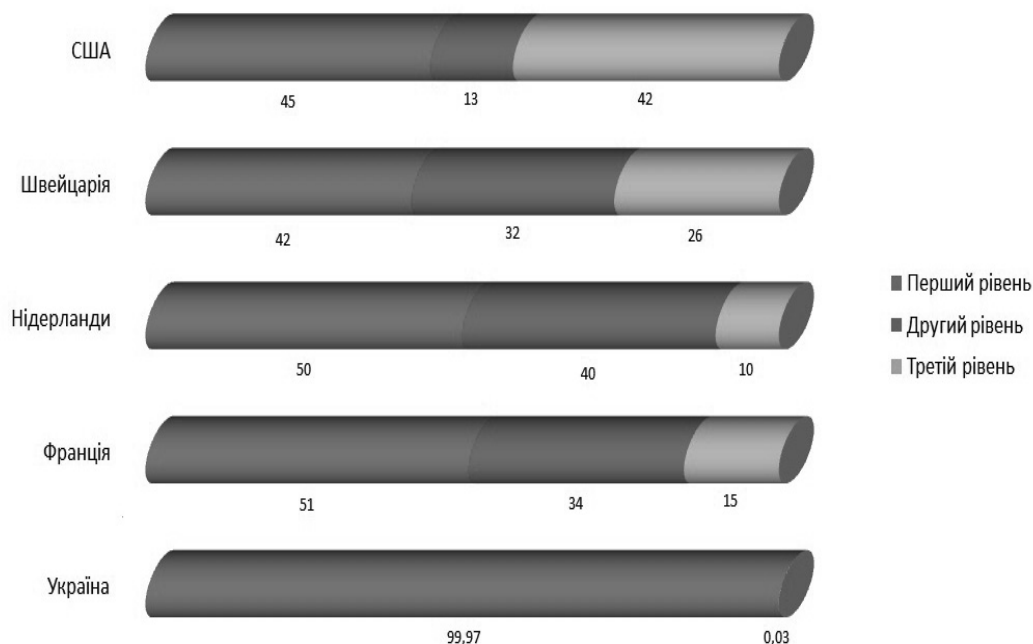

Рис. 2.7. Складові пенсійних виплат в різних країнах

В Україні поки що немає сформованої фінансової системи, пов'язаної з міжнародними ринками, і пенсійна реформа стикається з необхідністю формування відповідної інституціональної бази. Однак, якщо Україна має намір спиратися на власні заощадження для забезпечення тривалого економічного піднесення, створення недержавних пенсійних фондів на накопичувальних принципах (другого рівня) варто розглядати не тільки як спосіб розв'язання тих чи інших проблем пенсійної системи, а й як частину стратегічного завдання розвитку сучасного фінансового сектора, адекватного потребам країни у XXI столітті.

2.2. Види та порядок призначення пенсій у солідарній системі

Органами Пенсійного фонду, відповідно до ст. 9 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», призна-

чаються та виплачуються: пенсія за віком, пенсія за інвалідністю внаслідок загального захворювання (у тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства) та пенсія у зв'язку з втратою годувальника (рис. 2.8).

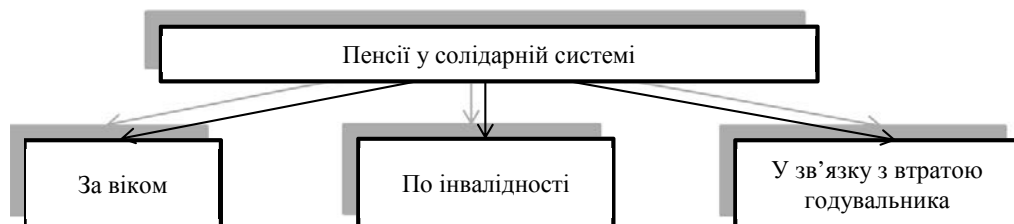

Рис. 2.8. Види пенсій у солідарній системі

За рахунок коштів Пенсійного фонду в солідарній системі передбачено окремі види соціальних послуг, зокрема, допомога на поховання пенсіонера. У разі смерті пенсіонера особам, що здійснили його поховання, виплачується допомога на поховання пенсіонера у розмірі двомісячної пенсії, яку отримував пенсіонер на момент смерті.

Соціальна допомога

Особи, у яких відсутній необхідний для призначення пенсії за віком страховий стаж, забезпечуються соціальною допомогою на умовах і в порядку, передбаченому Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», який набув чинності з 1 січня 2005 року. Призначення соціальної допомоги за цим законом передбачається чоловікам при досягненні 63 років, жінкам — при досягненні 58* років (* до 01.10.2011 року). Відповідно до Порядку право на державну соціальну допомогу мають:

1) особи, які досягли віку 63 років і не мають права на пенсію відповідно до законодавства або визнані інвалідами в установленому порядку. До досягнення зазначеного віку до осіб, які не мають права на пенсію, відносяться жінки 1958 року народження і старше після досягнення такого віку:

- ❖ 58 років – народилися до 30 вересня 1953 включно;
- ❖ 58 років 6 місяців – народилися з 1 жовтня 1953 по 31 березня 1954;
- ❖ 59 років – народилися з 1 квітня 1954 по 30 вересня 1954;
- ❖ 59 років 6 місяців – народилися з 1 жовтня 1954 по 31 березня 1955;
- ❖ 60 років – народилися з 1 квітня 1955 по 30 вересня 1955;
- ❖ 60 років 6 місяців – народилися з 1 жовтня 1955 по 31 березня 1956;

- ❖ 61 рік – народилися з 1 квітня 1956 по 30 вересня 1956;
- ❖ 61 рік 6 місяців – народилися з 1 жовтня 1956 по 31 березня 1957;
- ❖ 62 роки – народилися з 1 квітня 1957 по 30 вересня 1957;
- ❖ 62 роки 6 місяців – народилися з 1 жовтня 1957 по 31 березня 1958;
- ❖ 63 роки – народилися з 1 квітня 1958 по 31 грудня 1958;

2) не отримують пенсію або соціальні виплати, які призначаються для відшкодування шкоди, заподіяної ушкодженням здоров'я на виробництві, відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», і допомогу, яка призначається відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»;

3) малозабезпечені особи (крім інвалідів I групи).

4) інваліди I групи, середньомісячний сукупний дохід яких за останні шість календарних місяців або два квартали, що передують місяцю звернення за призначенням допомоги, не перевищує 115 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Соціальна допомога встановлюється виходячи з розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, у наступному розмірі:

❖ 100 відсотків – інвалідам I групи, жінкам, яким присвоєно звання «Мати-героїня»;

❖ 80 відсотків – інвалідам II групи;

❖ 60 відсотків – інвалідам III групи;

❖ 50 відсотків – священнослужителям, церковнослужителям та особам, які протягом не менше десяти років до введення в дію Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» займали виборні або за призначенням посади в релігійних організаціях, офіційно визнаних в Україні та легалізовані відповідно до законодавства України, при наявності архівних документів відповідних державних органів і релігійних організацій або показань свідків, які підтверджують факт такої роботи;

❖ 30 відсотків – всім іншим.

Для визначення розміру соціальної допомоги застосовується прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, встановлений на дату звернення за допомогою законом на відповідний рік. У разі збільшення прожиткового мінімуму перерахунок соціальної допомоги

здійснюється з дати, з якої встановлений новий розмір прожиткового мінімуму.

Поряд з цим виплата пенсій, призначених відповідно до Законів України «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про статус народного депутата України», «Про Національний банк України», «Про службу в органах місцевого самоврядування», Митного кодексу України, Положення про помічника-консультанта народного депутата України, в сумі розміру пенсії із солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, на яку має право особа, здійснюється також за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Пенсійне забезпечення застрахованих осіб, які працювали або працюють на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком № 1 та за списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджених Кабінетом Міністрів України, дають право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах або за вислугу років, здійснюється Пенсійним фондом України.

Раніше згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення» громадяни України отримували такі види державних пенсій:

а) трудові:

- за віком;
- за інвалідністю;
- у разі втрати годувальника;
- за вислугу років;

б) соціальні пенсії.

Згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», який набув чинності з 1 січня 2004 р., передбачено такі види пенсійних виплат із солідарної системи:

- пенсія за віком;
- пенсія за інвалідністю в результаті загального захворювання, інвалідності з дитинства;
- пенсія у зв'язку із втратою годувальника;
- соціальна виплата — допомога на поховання.

Закон про пенсійне страхування не передбачає з 1 січня 2004 р. призначення соціальних пенсій. Це буде належати до повноважень органів Міністерства праці та соціального захисту населення України. Вже призначені до 1 січня 2004 р. соціальні пенсії будуть виплачуватися органами Пенсійного фонду за кошти Державного бюджету України.

Таблиця 2.1

Види пенсійних виплат

Закон «Про пенсійне забезпечення» (до 01.01.2004 р.)	Закон «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (після 01.01.2004 р.)
Трудові пенсії: 1. <i>За віком</i> (у тому числі і на пільгових умовах – список № 1, список № 2, трактористи, доярки, текстильниці, водії міського пасажирського транспорту тощо). 2. <i>За інвалідністю:</i> - трудові каліцтва та професійні захворювання; - загальні захворювання. 3. <i>У разі втрати годувальника.</i> 4. <i>За вислугу років.</i> Соціальні пенсії	1 Пенсія за віком. 2 Пенсія за інвалідністю в результаті загального захворювання, інвалідності з дитинства. 3 Пенсія у зв'язку із втратою годувальника. 4 Соціальна виплата – допомога на поховання

Пенсії за віком

Пенсією за віком прийнято називати таку пенсію, яка встановлюється з досягненням певного віку та за наявності необхідного стажу роботи. Вік, який дає право на пенсію за віком, зветься пенсійним. Він, як і тривалість стажу, встановлюється законом.

Право на пенсію за віком нерозривно пов'язане з трудовою діяльністю людини у суспільному виробництві. **Досягнення пенсійного віку** слугує підставою для припинення трудових відносин працівників із роботодавцями на виробництві, через що у держави виникає необхідність забезпечення громадян.

Пенсія за віком відрізняється від інших видів пенсійного страхування, наприклад, від пенсії за інвалідністю та за вислугу років, її призначення не залежить від фактичного стану працездатності людини. Пенсію за віком неважко відрізнити і від пенсії за вислугу років, хоча обидві ці пенсії встановлюються незалежно від фактичного стану працездатності. Різниця полягає у тому, що для отримання пенсії за віком є необхідним певний вік, а право на пенсію за вислугу років не передбачає досягнення будь-якого віку.

Пенсії за віком диференціюються за окремими видами (підвидами) залежно від умов праці, тривалості трудового стажу, спеціальних (додаткових) юридичних підстав і розміру цих пенсій.

Усі ці обставини залежать від того, про забезпечення яких категорій громадян йшлося. З огляду на це законодавець поділяє призначення пенсій за віком на три види:

- на загальних підставах;
- пільгових;

- спеціальних юридичних підставах (умовах).

Загальними **правовими підставами** (умовами) пенсійного страхування за віком є **пенсійний вік і трудовий стаж**. Цими умовами (віком і стажем) передбачено право на забезпечення пенсією за віком.

Під пільговим пенсійним захистом слід розуміти можливість вийти на пенсію за віком або в молодшому віці при загальній незмінній тривалості трудового стажу, або при одночасному зниженні вимог до віку і тривалості трудового стажу.

Що ж до **спеціальних юридичних підстав**, то вони мають значення для окремих категорій громадян:

- потерпілих від Чорнобильської катастрофи;
- інвалідів;
- учасників війни і сімей загиблих воїнів;
- багатодітних матерів і матерів інвалідів з дитинства;
- жінок, які працювали на текстильному виробництві, механізаторами, а також на деяких видах робіт у сільському господарстві;
- сліпих і хворих гіпофізарним нанізмом (ліліпутів);
- при неповному стажі роботи.

Статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначено, що умовами призначення пенсій за віком у солідарній системі є: досягнення пенсійного віку особою та наявність відповідного страхового стажу (рис. 2.9).

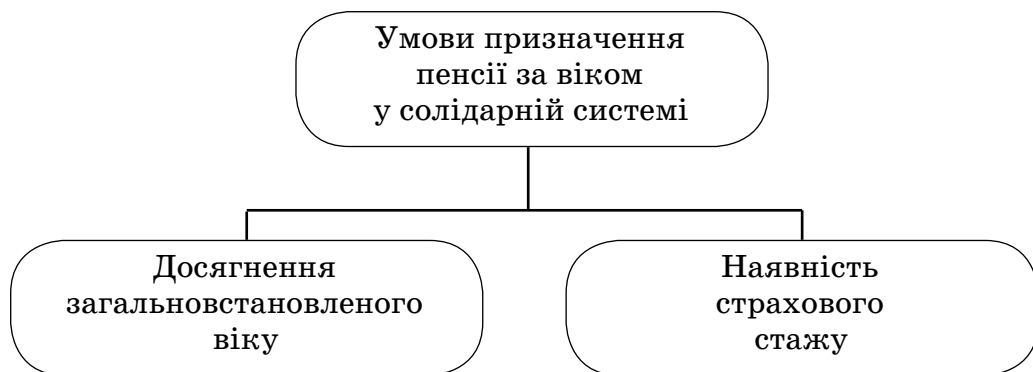

Рис. 2.9. Умови призначення пенсії за віком у солідарній системі

Відповідно до ст. 26 Закону про пенсійне страхування (з урахуванням внесених змін) право на пенсію за віком мають:

- чоловіки – після досягнення 60 років і при стажі роботи не менше 35 років;
- жінки – після досягнення 60 років і при стажі роботи не менше 30 років, та за наявності страхового стажу не менше ніж 15 років.

Отже, встановлено єдиний пенсійний вік для жінок і чоловіків — 60 років. Крім цього, якщо раніше для призначення пенсії за віком достатньо було 5 років страхового стажу, то для осіб, пенсії за віком яким призначаються після 1 жовтня 2011 р., потрібно мати страховий стаж не менше ніж 15 років.

Право на пенсію за віком до досягнення 60 років мають жінки 1961 р. народження і старші після досягнення ними такого віку:

- 55 років — які народилися до 30 вересня 1956 р. включно;
- 55 років 6 місяців — які народилися у період з 1 жовтня 1956 р. по 31 березня 1957 р.;
- 56 років — які народилися у період з 1 квітня 1957 р. по 30 вересня 1957 р.;
- 56 років 6 місяців — які народилися у період з 1 жовтня 1957 р. по 31 березня 1958 р.;
- 57 років — які народилися у період з 1 квітня 1958 р. по 30 вересня 1958 р.;
- 57 років 6 місяців — які народилися у період з 1 жовтня 1958 р. по 31 березня 1959 р.;
- 58 років — які народилися у період з 1 квітня 1959 р. по 30 вересня 1959 р.;
- 58 років 6 місяців — які народилися у період з 1 жовтня 1959 р. по 31 березня 1960 р.;
- 59 років — які народилися у період з 1 квітня 1960 р. по 30 вересня 1960 р.;
- 59 років 6 місяців — які народилися у період з 1 жовтня 1960 р. по 31 березня 1961 р.;
- 60 років — які народилися з 1 квітня 1961 р. по 31 грудня 1961 р.

Пенсії за віком на пільгових умовах призначаються і після 1 жовтня 2011 р.

Законом № 3668 передбачено, що до 1 січня 2015 р. право дострокового виходу на пенсію за віком мають жінки, яким виповнилося 55 років, за наявності страхового стажу не менше ніж 30 років і за умови звільнення з роботи. У цьому разі розмір їх пенсії, обчислений відповідно до ст. 27 та з урахуванням ст. 28 Закону про пенсійне страхування, зменшується на 0,5% за кожен повний чи неповний місяць дострокового виходу на пенсію.

Зменшення розміру пенсії за віком застосовується протягом усього періоду отримання пенсії незалежно від її виду. У разі якщо жінка, якій достроково призначено пенсію, до досягнення віку, передбаченого ст. 26 Закону про пенсійне страхування, працювала, виплата дострокової пенсії на час роботи припиняється. У цьому разі

після досягнення віку, передбаченого ст. 26 цього Закону, відсоток, на який зменшено розмір пенсії, переглядається з урахуванням кількості повних місяців страхового стажу, набутого за період роботи після до-строкового виходу на пенсію.

Відсоток, на який було зменшено розмір пенсії, також може бути переглянуто з урахуванням відповідної кількості повних місяців страхового стажу, якщо особа після досягнення віку, передбаченого ст. 26 Закону про пенсійне страхування, продовжує працювати і відмовилася від отримання пенсії.

Передбачається компенсація за збільшення пенсійного віку

Жінкам, які народилися до 31 грудня 1961 р., після виходу на пенсію встановлюється підвищений розмір пенсії, обчислений відповідно до ст. 27 Закону про пенсійне страхування, в розмірі 2,5% за кожні 6 місяців пізнішого виходу на пенсію починаючи з 55 років до досягнення ними 60-річного віку.

Законом передбачається право на відстрочення часу виходу на пенсію

Відповідно до ст. 29 Закону про пенсійне страхування особі, яка набула право на пенсію за віком згідно із цим Законом, але після досягнення пенсійного віку, передбаченого абзацом першим частини першої ст. 26 цього Закону, виявила бажання працювати й одержувати пенсію з пізнішого віку, пенсія за віком призначається з урахуванням страхового стажу на день звернення за призначенням пенсії з підвищенням розміру пенсії за віком, обчисленого відповідно до ст. 27 Закону про пенсійне страхування, на такий відсоток:

- 0,5% – за кожен повний місяць страхового стажу після досягнення пенсійного віку у разі відстрочення виходу на пенсію на строк до 60 місяців;
- 0,75% – за кожен повний місяць страхового стажу після досягнення пенсійного віку у разі відстрочення виходу на пенсію на строк понад 60 місяців.

Тобто, право на відстрочення часу виходу на пенсію мають особи після досягнення 60 років.

Крім того, згідно з абзацом другим п. 1 частини першої ст. 45 Закону про пенсійне страхування у разі якщо при відстрочці часу призначення пенсії за віком не здійснюється підвищення розміру пенсії за неповний місяць страхового стажу, пенсія, обчислена відповідно до ст. 29 цього Закону, призначається з дня, що настає за останнім днем повного місяця відстрочки часу виходу на пенсію, який зараховано до страхового стажу.

У разі пізнішого виходу на пенсію та відмови від отримання випла-

ти пенсії під час роботи (за умови сплати внесків до Пенсійного фонду), призначена після звільнення з роботи пенсія підвищується на певний відсоток за шкалою в залежності від кількості років більш пізнього виходу на пенсію (стаття 29). Наприклад, за один повний рік більш пізнього виходу на пенсію розмір пенсії буде підвищений на 3 відсотки, за три повних роки – на 11, 83 відсотки, за п'ять років – на 27,07 відсотка, а за 10 повних років – на 85,32 відсотки (табл. 2.2). Неповні роки відстрочки виходу на пенсію для підвищення розміру пенсії за віком не враховуються.

Таблиця 2.2

Розмір підвищення пенсії у залежності від терміну відстрочення виходу на пенсію

Кількість років відкладеного виходу на пенсію за віком	Підвищення розміру пенсії, (%)
1	3
2	6,71
3	11,83
4	18,54
5	27,07
6	36,46
7	46,85
8	58,43
9	71,19
10	85,32

На пільгових умовах мають право на пенсію за віком незалежно від місця останньої роботи:

1) працівники, зайняті на роботах з особливо шкідливими й тяжкими умовами праці, – за списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджених Кабінетом Міністрів України, і за результатами атестації робочих місць:

чоловіки – після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років на зазначених роботах;

жінки – після досягнення 45 років і при стажі роботи не менше 15 років, з них не менше 7 років 6 місяців на зазначених роботах.

Особам, які мають не менше половини визначеного стажу роботи з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, пенсії на пільгових умовах призначаються: зі зменшенням віку, передбаченого ст. 12 Закону «Про пенсійне забезпечення», – на 1 рік за кожний повний рік такої роботи чоловікам та 1 рік і 4 місяці – жінкам.

2) **Працівники, зайняті повний робочий день на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці, – за списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджених Кабінетом Міністрів України, і за результатами атестації робочих місць:**

- чоловіки – після досягнення 55 років і при стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначених роботах;
- жінки – після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років на зазначених роботах.

Особам, які мають не менше половини визначеного стажу роботи зі шкідливими і важкими умовами праці, пенсії на пільгових умовах призначаються зі зменшенням віку, передбаченого ст.12 Закону «Про пенсійне забезпечення», – на 1 рік за кожні 2 роки 6 місяців такої роботи чоловікам та за кожні 2 роки такої роботи жінкам.

На пільгових умовах мають право на пенсію за віком також:

- **трактористи-машиністи**, безпосередньо зайняті на виробництві сільськогосподарської продукції;
- **жінки, які працюють доярками** (операторами машинного доїння), свинарками-операторами на підприємствах сільського господарства, зайняті протягом повного сезону на вирощуванні, збиранні та післязбиральній обробці тютюну;
- **робітниці текстильного виробництва**, зайняті на верстатах і машинах;
- **жінки, які працюють на сільськогосподарському виробництві та виховали п'ятеро і більше дітей**, – незалежно від віку і трудового стажу;
- **водії міського пасажирського транспорту** (автобусів, тролейбусів, трамваїв) за умови наявності відповідного трудового стажу та досягнення віку, передбаченого чинним законодавством.

Особам, які не мають достатнього для призначення пенсії стажу роботи, призначаються пенсії за віком при неповному стажі у розмірі, пропорційному наявному стажу, але не менше соціальної пенсії.

Страховий стаж

Для обчислення пенсії, насамперед, слід визначити страховий стаж.

Страховий стаж – це період (строк), протягом якого особа підлягала державному соціальному страхуванню, якою або за яку сплачувалися щомісяця страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок.

До страхового стажу для обчислення пенсії враховуються:

- періоди трудового стажу до 1 липня 2000 року, до набрання чинності Законом «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страху-

вання» – на умовах і в порядку, передбачених законодавством, що діяло раніше;

- весь період роботи після набрання чинності Законом «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» з 1 липня 2000 року, за умови сплати страхових внесків;

- час догляду за дітьми до досягнення 3-річного віку;
- період вагітності та пологів з 01 липня 2013 року;
- час догляду за дитиною-інвалідом, інвалідом 1 групи, за престарілим, який потребує постійного стороннього догляду або досяг 80-річного віку, якщо працездатні особи, які здійснюють догляд за зазначеними особами отримують допомогу або компенсацію відповідно до законодавства;

- час професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації з відривом від виробництва за направленням підприємств, установ, організацій (без збереження заробітної плати та з отриманням стипендії);

- час отримання допомоги по безробіттю;
- час від дня визнання особи інвалідом до дня досягнення цією особою пенсійного віку – до страхового стажу для обчислення розміру пенсії за віком інваліда;

- час від дня смерті годувальника до дня, коли годувальник досягнув би пенсійного віку – до страхового стажу для обчислення розміру пенсії у зв’язку з втратою годувальника;

- навчання у вищому навчальному закладі до 1 січня 2004 року зараховується до трудового стажу і автоматично стає страховим.

Після цієї дати період навчання до страхового стажу не зараховується, оскільки навчальний заклад не сплачує страхові внески за студента. Цей період може бути зарахований до страхового стажу за умови добровільної сплати страхового внеску не пізніше 20-го числа кожного місяця. Орієнтовний розмір внеску на даний час складає 450 гривень (37% x 1218 грн) (на 31 грудня 2015 року).

Страховий стаж обчислюється територіальними органами Пенсійного фонду за даними, що містяться у системі персоніфікованого обліку, а за періоди до впровадження системи персоніфікованого обліку – на підставі документів та у порядку, визначеному законодавством, що діяло раніше.

Страховий стаж обчислюється у місяцях. Неповний місяць роботи, зараховується до страхового стажу як повний за умови, що сума сплачених за нього страхових внесків є не меншою, ніж мінімальний страховий внесок.

Якщо сума сплачених за відповідний місяць страхових внесків є

меншою, ніж мінімальний страховий внесок, цей період зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови здійснення відповідної доплати.

У разі, якщо зазначену доплату не було здійснено, до страхового стажу зараховується період, визначений за кожний місяць сплати страхових внесків за формулою:

$$ТП = Св : В, \quad (2.1)$$

де ТП – тривалість періоду, що зараховується до страхового стажу та визначається у місяцях;

Св – сума єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, сплаченого за відповідний місяць;

В – мінімальний розмір страхового внеску за відповідний місяць.

В окремих випадках для підтвердження страхового стажу застрахованої особи, крім трудової книжки, потрібні додаткові документи, що підтверджують періоди, впродовж яких застрахованою особою страхові внески не сплачувалися, але які згідно із законодавством про соціальне страхування, зараховуються до страхового стажу:

- довідки з попередніх місць роботи працівника про заробітну плату, з якої сплачувалися страхові внески до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;

- листки непрацездатності;

- відомості про нарахування допомоги по тимчасовій непрацездатності та вагітності і пологах із зазначенням періодів, за які надавалися страхові виплати;

- накази про надання відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;

- довідки про періоди одержання виплат за окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

При підрахунку страхового стажу місяць приймається за 30 днів, а коли сума сплачених страхових внесків є меншою за мінімальний страховий внесок, зокрема, якщо сума сплаченого внеску у квітні 2015 року – 200 грн, а мінімальний страховий внесок – 422,6 грн.

У такому разі поділивши 200 грн на 422,6 грн отримаємо число 0,473. Отже, якщо повний місяць складає 30 днів, то до страхового стажу необхідно врахувати за вказаний місяць 14 днів (30 днів x 0,473).

Коефіцієнт страхового стажу визначається в залежності від того, у якій системі пенсійного страхування застрахована особа приймає участь: лише у солідарній чи у солідарній та у накопичувальній системах (стаття 25 Закону).

Для обчислення розміру пенсії застосовується коефіцієнт страхового стажу, який визначається за формулою:

$$K_C = \frac{C_M * B_C}{100\% * 12}, \quad (2.2)$$

де K_C – коефіцієнт страхового стажу;

C_M – сума місяців страхового стажу;

B_C – величина оцінки одного року страхового стажу (у відсотках).

Цей коефіцієнт розраховують з округленням до 5 знаків після коми.

З 1 січня 2008 року величина оцінки вартості одного року страхового стажу дорівнювала 1,2% (як відомо до цієї дати 1 рік страхового стажу дорівнював 1%), а з 1 жовтня 2008 року і до сьогоднішнього дня 2016 року вартість одного року страхового стажу дорівнює 1,35%. За період участі у солідарній і у накопичувальній системах – 1%.

Таблиця 2.3

Приклади розрахунку страхового стажу

Стаж роботи	Коефіцієнт страхового стажу		
	до 01.01.2008 р.	з 01.01.2008 р.	з 01.10.2008 р.
32 роки 11 місяців	0,32916 (32x12+11)x1 : 1200	0,395 (32x12+11)x 1,2: 1200	0,444375 (32x12+11)x1,35: 1200
40 років 7 місяців 23 дні	0,40583 (40x12+7)x1: 1200	0,487 (40x12+7)x 1,2: 1200	0,547875 (40x12+7)x 1,35: 1200
52 роки, у тому числі за списком № 1.– 20 років	0,70 (52+20)x 12x 1 : 1200	0,864 (52+20)x12 x1,2: 1200	0,972(0,85-максимум) (52+20)x12 x 1,35 : 1200

Коефіцієнт страхового стажу з урахуванням періодів до набрання чинності Законом України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» не може перевищувати 0,75, а з урахуванням страхового стажу, передбаченого абзацом другим частини четвертої статті 24 (тобто з урахуванням роботи з особливо шкідливим і важкими умовами праці за списком № 1) – 0,85.

Для обчислення розміру пенсії враховується заробітна плата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу підряд до 1 липня 2000 року, незалежно від перерв, та за весь період страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 року (стаття 40 Закону). Заробітна плата (дохід) за період страхового стажу до 1 липня 2000 року враховується для обчислення пенсії на підставі документів про нараховану заробітну плату (дохід), виданих у порядку, встановленому законодавством (за бажанням до 01.01.2016 року), а за період страхового стажу, починаючи з 1 липня 2000 року – за даними, що містяться в системі персоналізованого обліку.

Для обчислення пенсії враховується заробітна плата, з якої були фактично обчислені та сплачені страхові внески до Пенсійного фонду у межах встановленої законодавством величини заробітної плати (доходу), з якої сплачуються страхові внески (стаття 41 Закону) (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Максимальний розмір заробітної плати,
з якої сплачуються страхові внески**

Термін дії	Розмір
1	2
01.01.2005 – 31.12.2005	4100 грн.
01.01.2006 – 31.03.2006	4830 грн.
01.04.2006 – 30.09.2006	4960 грн.
01.10.2006 – 31.12.2006	5050 грн.
01.01.2007 – 31.03.2007	7875 грн.
01.04.2007 – 30.09.2007	8415 грн.
01.10.2007 – 31.12.2007	8520 грн.
01.01.2008 – 31.03.2008	9495 грн.
01.04.2008 – 30.06.2008	9705 грн.
01.07.2008 – 31.09.2008	9735 грн.
01.10.2008 – 31.12.2008	10035 грн.
01.01.2009 – 01.11.2009	10035 грн.
01.11.2009 – 01.01.2010	11160 грн.
01.01.2010 – 01.04.2010	13035 грн.
01.04.2010 – 01.07.2010	13260 грн.
01.07.2010 – 01.10.2010	13320 грн.
01.10.2010 – 01.12.2010	13605 грн.
01.12.2010 – 01.01.2011	13830 грн.
01.01.2011 – 31.03.2011	14115 грн.
01.04.2011 – 30.09.2011	14400 грн.
01.10.2011 – 30.11.2011*	16745 грн.
01.12.2011 – 31.12.2011*	17068 грн.
01.01.2012 – 31.03.2012	18241 грн.
01.04.2012 – 30.06.2012	18598 грн.
01.07.2012 – 30.09.2012	18734 грн.
01.10.2012 – 31.11.2012	19006 грн.
01.12.2012 – 31.12.2012	19278 грн.

Продовження табл. 2.4

1	2
01.01.2013 – 30.11.2013	19499 грн.
01.12.2013 – 31.12.2013	20706 грн.
01.01.2014 – 31.12.2014	20706 грн.
01.01.2015 – 30.11.2015	20706 грн.
01.12.2015 – 31.12.2015	23426 грн.
01.01.2016 – 30.04.2016**	34450 грн.
01.05.2016 – 30.11.2016	36250 грн.
01.12.2016 – 31.12.2016	38750 грн.

При обрахуванні сплати страхових внесків, страхувальник враховує максимальну величину фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, з якої не сплачуються страхові внески. З 01.01.2006 р. максимальна величина фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, з яких справляються страхові внески, дорівнює десяти розмірам прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб, а з 01.01.2007 р. – вже п'ятнадцяти розмірам, встановленого законом для працездатних осіб. З 1 жовтня 2011 року (*) максимальна величина бази нарахування єдиного внеску – максимальна сума доходу застрахованої особи, що дорівнює сімнадцяти розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом, на яку нараховується єдиний внесок. З 1 січня 2016 року (**) – двадцяти п'яти розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб (табл. 2.4).

Розрахунок пенсії за віком

З 1 січня 2004 р. пенсії за віком обчислюють за допомогою формули:

$$П = Зп \times Кс, \quad (2.3)$$

де П — розмір пенсії;

Зп — заробітна плата, з якої обчислюють пенсію;

Кс — коефіцієнт страхового стажу, який розраховується так:

$$Кс = \frac{См * Вс}{100\% * 12}, \quad (2.4)$$

де См — сума місяців страхового стажу;

Вс — величина оцінки одного року страхового стажу (у відсотках).

$$Зп = Зс \times (Ск : К), \quad (2.5)$$

де Ск : К — називають коефіцієнтом заробітної плати (Кз),

Зс — середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях еко-

номіки України, за календарний рік, що передує року звернення за призначенням пенсії до 01.01 2012 року.

Z_c – розраховується як середнє арифметичне середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України, за попередні три календарні роки;

K_c – сума коефіцієнтів заробітної плати (доходу) за кожний місяць (знаходять діленням суми зарплати (доходу) застрахованої особи на середню заробітну плату працівників, зайнятих у галузях економіки України, за місяць, за який обчислюють коефіцієнт);

K – кількість місяців страхового стажу, за які розраховано коефіцієнти зарплати (доходу). Для обчислення пенсії у солідарній системі враховується заробітна плата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу підряд до 1 липня 2000 р., незалежно від перерв та за весь період страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 р. У разі, якщо страховий стаж менший, враховується заробітна плата за фактичний страховий стаж.

Заробітна плата (дохід) за період страхового стажу до 1 липня 2000 року враховується для обчислення пенсії на підставі документів про нараховану заробітну плату (дохід), виданих у порядку, встановленому законодавством, а за період страхового стажу, починаючи з 1 липня 2000 року, – за даними, що містяться в системі персоніфікованого обліку.

Коефіцієнт заробітної плати (доходу) застрахованої особи за кожен місяць страхового стажу, який враховується при обчисленні пенсії, визначається за формулою:

$$K_z = Z_v : Z_c, \quad (2.6)$$

де K_z – коефіцієнт заробітної плати (доходу) застрахованої особи;

Z_v – сума заробітної плати (доходу) застрахованої особи, з якої сплачено страхові внески та яка враховується для обчислення пенсії за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати;

Z_c – середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати.

Згідно з ч. 3 ст. 24 згаданого вище закону, якщо сума сплачених за відповідний місяць страхових внесків є меншою, ніж мінімальний страховий внесок, цей період зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови здійснення в установленому порядку доплати до суми страхових внесків таким чином, щоб загальна сума сплачених коштів за відповідний місяць була не меншою, ніж мінімальний страховий внесок.

При обчисленні заробітної плати для осіб, які здійснювали підприємницьку діяльність і обрали особливий спосіб оподаткування своїх доходів (фіксований податок, єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок, придбання соціального торгового патенту), отриманий ними дохід за відповідний місяць визначається за формулою:

$$З = \frac{П * Ч}{Т}, \quad (2.7)$$

де З – сума заробітної плати (доходу) застрахованої особи, з якої фактично сплачено страхові внески за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати;

П – сума фактично сплаченого відповідного податку в розрахунку на відповідний місяць, у гривнях;

Ч – відсоток відрахувань до Пенсійного фонду від суми фактично сплаченого відповідного податку, чинний у межах відповідного періоду;

Т – розмір страхового внеску до солідарної системи у відповідному місяці.

При обчисленні заробітної плати (доходу), з якої фактично сплачено страхові внески за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати (доходу), отриманий ними дохід за відповідний місяць визначається за формулою:

$$З = \frac{\Phi}{Т}, \quad (2.8)$$

З – сума заробітної плати (доходу) застрахованої особи, з якої фактично сплачено страхові внески за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати;

Φ – сума фактично сплаченого страхового внеску у фіксованому розмірі за відповідний місяць;

Т – розмір страхового внеску до солідарної системи у відповідному місяці.

У зв'язку із збільшенням середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України, та страхового стажу здійснюється індексація пенсій відповідно до законодавства про індексацію грошових доходів населення. Крім індексації пенсії, у разі, якщо величина середньої заробітної плати в Україні за даними центрального статистичного органу за минулий рік зросла, то з 1 березня поточного року розмір пенсії підвищується на коефіцієнт, який відповідає не менш ніж 20 відсоткам темпів зростання середньої заробітної плати в Україні порівняно з попереднім роком.

У разі, якщо застрахована особа після призначення пенсії про-

довжувала працювати, проводиться перерахунок пенсії з урахуванням страхового стажу після призначення пенсії.

Пенсія виплачується щомісяця у строк не пізніше 25 числа місяця, за який виплачується пенсія, виключно у грошовій формі за значеним у заяві місцем фактичного проживання пенсіонера у межах України. Пенсії виплачуються без урахування одержуваної заробітної плати або пенсійних виплат з накопичувальної системи пенсійного страхування чи пенсійних виплат із системи недержавного пенсійного забезпечення.

Законодавством встановлені надбавки до пенсій за віком:

а) непрацюючим пенсіонерам, які мають на своєму утриманні непрацездатних членів сім'ї, – на кожного непрацездатного в розмірі соціальної пенсії;

б) самотнім пенсіонерам, які за висновком медичної установи потребують постійного стороннього догляду, – на догляд за ними у розмірі соціальної пенсії.

Названі надбавки можуть нараховуватися до пенсії одночасно.

Пенсії за віком призначаються довічно незалежно від стану здоров'я.

У 2008 році відбулися зміни щодо розміру середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України. Прикінцевими Положеннями Закону України «Про державний бюджет України на 2008 рік та внесення змін до деяких законодавчих актів України» встановлено, що у 2008 році пенсії, призначені згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» із застосуванням показників середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України за 2002-2005 роки, підлягають перерахунку з 1 січня із застосуванням показника середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України за 2006 рік, що застосовується для обчислення пенсій. Цей показник відповідає 928,81 грн. Всі пенсії, обчислені із застосуванням середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України, за 2002 рік – 306,45 грн; за 2003 рік – 372,72 грн; за 2004 рік – 524,14 грн; за 2005 рік – 735,57 підлягали перерахунку із застосуванням середньої заробітної плати (Зс) = 928,81 грн.

Приклад №1 розрахунку пенсії за віком

Пенсію за віком Михайловій Ользі Іванівні, що призначена у 2000 році перераховано з 1 січня 2004 року відповідно до Закону. Страховий стаж роботи – 32 роки 7 місяців, коефіцієнт зарплати 1,562. З 1 січня 2004 року пенсія перераховувалася із застосуванням середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України,

за 2002 р. – 306,45 грн. У грудні 2007 року пенсія виплачувалася у розмірі 491,54 грн (411,00 грн. – мінімальний розмір пенсії + 62,86 грн – збільшення пенсії з 01.09.2007 року (відповідно до п.2 статті 42 Закону 1058) 49,32 грн – збільшення пенсії за 12 років страхового стажу понад 20 років).

Розглянемо на прикладі механізм перерахунку пенсії з 1 січня 2008 року. При цьому необхідно зазначити, що норми статті 28 Закону 1058 щодо мінімальної пенсії (мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у чоловіків 25 років, а у жінок – 20 років страхового стажу встановлюється у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність) та збільшення пенсії за кожний рік страхового стажу понад 25 років чоловікам та 20 років жінкам (пенсія збільшується на 1 відсоток розміру пенсії, обчисленої відповідно до статті 27 цього Закону, але не більше ніж на 1 відсоток мінімального розміру пенсії за віком) залишаються незмінними.

Прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, встановлено у таких розмірах: з 01.01.2008 р. – 470 грн, з 01.04. 2008 р. – 481 грн, з 01.07. 2008 р. – 482 грн, з 01.10. 2008 р. – 498 грн.

Таблиця 2.5

Приклад розрахунку пенсії на 01.01.2008 року

Обчислення заробітної плати	$928,81 \times 1,562 = 1450,80$ грн.
Обчислення коефіцієнта стажу	$(32 \times 12 + 7) \times 1,2 : 1200 = 0,391$
Обчислення пенсії: стаття 27 Закону 1058 абзац другий частини першої статті 27 Закону 1058	$1450,80 \times 0,391 = 567,26$ грн. $470 \times 0,12 = 56,4$ грн. – за 12 років страхового стажу понад 20 років
Розмір пенсії з 01.01.2008 р.	623,66 грн. ($567,26 + 56,4$)

Приклад №2 розрахунку пенсії за віком

За призначенням пенсії за віком звернулася застрахована особа (жінка) із страховим стажем 48 років 3 місяці 12 днів. Коефіцієнт заробітної плати $K_z = 2,1821$. Розрахувати розмір пенсії даній особі, якщо пенсію було призначено у:

- а) вересні 2011 року;
- б) жовтні 2011 року;
- в) січні 2012 року;
- г) січні 2016 року.

Розв'язування та формули, які використовуємо для розрахунків:

$$P = Z_p * K_c + D;$$

$$K_c = (C_m * V_c(\%)) : 100 * 12;$$

$$V_c = 1,35;$$

$$Z_p = Z_c * K_z,$$

де Зп – заробітна плата;

Кс – коефіцієнт страхового стажу;

См – сума місяців страхового стажу;

Вс (%) – величина оцінки одного року страхового стажу;

Зс – середня заробітня плата за галузями економіки, що береться для розрахунку пенсії;

Д – доплата за понад нормований страховий стаж.

Розраховуємо коефіцієнт страхового стажу:

$$Кс = ((48 * 12 + 3) * 1,35) : 100 * 12 = 0,651375$$

Середня заробітня (Зс) плата, що береться для розрахунку пенсії у вересні 2011 року, становила 1982,63 грн. (показник середньої заробітної плати за галузями економіки за попередній, тобто 2010 рік).

Отже,

$$Зп = 1982,63 * 2,1821 = 4326,30 \text{ грн};$$

$$П = 4326,30 * 0,651375 = 2818,04 \text{ грн}$$

Розраховуємо доплату за понад нормований страховий стаж (20 років – для жінок). При цьому прожитковий мінімум для непрацездатних осіб у вересні 2011 року становив 764,00 грн. За кожен рік понад нормованого страхового стажу нараховується 1% від прожиткового мінімуму для осіб, що втратили працездатність. Виходячи з цього, розраховуємо доплату.

$$(48 - 20) * 764 * 0,01 = 213,92 \text{ грн.}$$

Розмір призначеної пенсії у вересні 2011 року становить:

$$2818,04 + 213,92 = 3031,96 \text{ грн.}$$

б) Розмір призначеної пенсії буде таким самим, тобто становитиме 2818,04 грн.

Розраховуємо доплату за понад нормований страховий стаж (30 років – для жінок з 01.10.2011 року). Прожитковий мінімум для непрацездатних осіб у жовтні 2011 року становив 784,00 грн. За кожен рік понад нормованого страхового стажу нараховується 1% від прожиткового мінімуму для осіб що втратили працездатність. Виходячи з цього розраховуємо доплату.

$$(48 - 30) * 784 * 0,01 = 141,12 \text{ грн.}$$

Розмір призначеної пенсії у жовтні 2011 року становить:

$$2818,04 + 141,12 = 2959,16 \text{ грн.}$$

в) Середня заробітня (Зс) плата, що береться для розрахунку пенсії у січні 2012 року становила 2001,19 грн (показник середнього арифметичного заробітної плати за галузями економіки за три попередні роки, тобто $(1650,43 + 1982,63 + 2370,53) : 3$). Отже,

$$Зп = 2001,19 * 2,1821 = 4366,79 \text{ грн};$$

$$П = 4366,79 * 0,651375 = 2844,42 \text{ грн.}$$

Розраховуємо доплату за понад нормований страховий стаж (30 років – для жінок з 01.10.2011 року). Прожитковий мінімум для непрацевдатних осіб у січні 2012 року становив 822,00 грн. Доплата:

$$(48-30) * 822,00 * 0,01 = 147,96 \text{ грн.}$$

Розмір призначеної пенсії у січні 2012 року становить:

$$2844,42 + 147,96 = 2992,38 \text{ грн.}$$

г) Середня заробітня (Зс) плата, що береться для розрахунку пенсії у січні 2016 року, становила 3263,60 грн (показник середнього арифметичного заробітної плати за галузями економіки за три попередні роки (2013-2015 рр.), тобто $(2979,46 + 3149,95 + 3661,41) : 3$. Отже,

$$Зп = 3263,60 * 2,1821 = 7121,50 \text{ грн.};$$

$$П = 7121,50 * 0,651375 = 4638,77 \text{ грн.}$$

Розраховуємо доплату за понад нормований страховий стаж (30 років – для жінок з 01.10.2011 року). Прожитковий мінімум для непрацевдатних осіб у січні 2016 року становив 1074,00 грн. Доплата:

$$(48-30) * 1074,00 * 0,01 = 193,32 \text{ грн.}$$

Розмір призначеної пенсії у січні 2016 року становить:

$$4638,77 + 193,32 = 4832,09 \text{ грн.}$$

Пенсії за інвалідністю

В житті кожного із нас можуть настати обставини, які безпосередньо відображаються на стані здоров'я, призводять до втрати працевдатності та як наслідок – втрати заробітку як основного джерела до існування. У зв'язку з тим, що такі обставини не завжди залежать від волі людини, держава покладає на себе частку відповідальності за їх настання.

Виплати, які призначаються в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату працевдатності внаслідок загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства), передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Пенсія за інвалідністю призначається в разі настання Умови призначення пенсії за інвалідністю визначеної ст. 30 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», виплачується за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Умови призначення пенсії за інвалідністю

Пенсія за інвалідністю призначається в разі:

а) настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату працевдатності внаслідок загального захворювання, в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідність з дитинства);

б) наявність страхового стажу.

Пенсія за інвалідністю призначається незалежно від того, коли на-

стала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи.

Групи інвалідності

Залежно від ступеня втрати працездатності визначено три групи інвалідності. Причина, група, час настання інвалідності, строк, на який встановлюється інвалідність, визначаються органом медико-соціальної експертизи згідно із законодавством (МСЕК).

Датою встановлення інвалідності вважається день надходження до комісії документів, що підтверджують стійке порушення функцій організму.

Комісія проводить огляд тимчасово непрацездатної особи, що звернулася для встановлення інвалідності, протягом семи днів з дня надходження документів на МСЕК.

Інвалідність та ступінь втрати професійної працездатності (у відсотках) такого потерпілого встановлюється до першого числа місяця, що настає за місяцем, на який призначено повторний огляд.

Органи Пенсійного фонду та застрахована особа мають право в установленому законом порядку оскаржити рішення органів медико-соціальної експертизи.

Причинами інвалідності можуть бути:

- Загальне захворювання
- Інвалідність з дитинства
- Нещасний випадок на виробництві (трудова каліцтво чи інше ушкодження організму)
- Професійне захворювання
- Поранення, контузії, каліцтва, захворювання:
 - одержані під час захисту Батьківщини;
 - одержані в районах бойових дій у період Другої Світової війни;
 - одержані у неповнолітньому віці внаслідок воєнних дій громадянських і Другої Світової воєн та в повоєнний період;
 - пов'язані з участю у бойових діях та перебуванням на території інших держав;
 - пов'язані з виконанням службових обов'язків, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, ядерних аварій, ядерних випробувань, з участю у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, іншим ураженням ядерними матеріалами;
 - одержані внаслідок політичних репресій;
 - пов'язані з виконанням обов'язків військової служби або службових обов'язків з охорони громадського порядку, боротьби із злочинністю та ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій;

Захворювання:

- отримані під час проходження військової служби чи служби в органах внутрішніх справ, державної безпеки, інших військових формуваннях;

- пов'язані з впливом радіоактивного опромінення внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Пенсії за інвалідністю (стаття 32 Закону) призначаються за наявності такого страхового стажу на час настання інвалідності:

для інвалідів I групи:

- до досягнення особою 25 років включно – 1 рік;
- від 26 років до досягнення особою 28 років включно – 2 роки;
- від 29 років до досягнення особою 31 року включно – 3 роки;
- від 32 років до досягнення особою 34 років включно – 4 роки;
- від 35 років до досягнення особою 37 років включно – 5 років;
- від 38 років до досягнення особою 40 років включно – 6 років;
- від 41 року до досягнення особою 43 років включно – 7 років;
- від 44 років до досягнення особою 48 років включно – 8 років;
- від 49 років до досягнення особою 53 років включно – 9 років;
- від 54 років до досягнення особою 59 років включно – 10 років;

для інвалідів II та III груп:

- до досягнення особою 23 років включно — 1 рік;
- від 24 років до досягнення особою 26 років включно – 2 роки;
- від 27 років до досягнення особою 28 років включно – 3 роки;
- від 29 років до досягнення особою 31 року включно – 4 роки;
- від 32 років до досягнення особою 33 років включно – 5 років;
- від 34 років до досягнення особою 35 років включно – 6 років;
- від 36 років до досягнення особою 37 років включно – 7 років;
- від 38 років до досягнення особою 39 років включно – 8 років;
- від 40 років до досягнення особою 42 років включно – 9 років;
- від 43 років до досягнення особою 45 років включно – 10 років;
- від 46 років до досягнення особою 48 років включно – 11 років;
- від 49 років до досягнення особою 51 року включно – 12 років;
- від 52 років до досягнення особою 55 років включно – 13 років;
- від 56 років до досягнення особою 59 років включно – 14 років.

Особи, визнані інвалідами після досягнення пенсійного віку, мають право на пенсію за інвалідністю за наявності страхового стажу не менше 15 років.

У разі якщо інвалідність настала в період проходження строкової військової служби, то пенсія за інвалідністю призначається особі незалежно від наявності страхового стажу.

До страхового стажу для обчислення розміру пенсії за віком, з яко-

го обчислюється розмір пенсії за інвалідністю, крім наявного страхового стажу, зараховується також на загальних підставах відповідно період з дня встановлення інвалідності до досягнення застрахованою особою пенсійного віку: чоловікам 60 років, жінкам 55* років.

Пенсії за інвалідністю визначаються у відсотках до пенсії за віком, в залежності від групи інвалідності:

Розмір пенсії за інвалідністю

Пенсія за інвалідністю залежно від групи інвалідності призначається в таких розмірах:

- інвалідам I групи – 100% пенсії за віком;
- інвалідам II групи – 90% пенсії за віком;
- інвалідам III групи – 50% пенсії за віком.

Мінімальний розмір пенсії за віком за наявності вказаного страхового стажу у чоловіків та жінок встановлюється в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом. З 1 січня 2015 року дана сума становить 949 грн, з 1 грудня 2015 року до 1 травня 2016 року – 1074 грн.

Період, на який призначається пенсія за інвалідністю

Пенсія за інвалідністю призначається на весь строк встановлення інвалідності. Інвалідам, які досягли пенсійного віку пенсії за інвалідністю призначаються довічно. Повторний огляд цих інвалідів проводиться тільки за їх заявою. У разі зміни групи інвалідності пенсія в новому розмірі виплачується з дня зміни групи інвалідності.

Приклад №1 визначення пенсії за інвалідністю

За призначенням пенсії у зв'язку з інвалідністю II групи 12.08.20011 р. звернулася застрахована особа (жінка), страховий стаж якої 7 років 9 місяців. На дату інвалідності особі виповнилося 32 роки 11 місяців. Розрахувати пенсію за інвалідністю, якщо $K_3 = 2,31$.

Розв'язування.

Розмір пенсії за інвалідністю II групи становитиме – 90% пенсії за віком. Пенсія за віком розраховується за формулою $P = Z_p * K_3$, де $Z_p = Z_c * K_3$. Розрахуємо недопрацьований страховий стаж:

55 р. – 32 р. 11 міс. = 22 р. 1 міс.

Загальний страховий стаж становитиме:

22 р. 1 міс. + 7 р. 9 міс. = 29 р. 10 міс.

$Z_p = 1982,63 * 2,31 = 4579,86$ грн, де 1982,63 – розмір середньої заробітної плати за галузями економіки за 2010 рік (попередній рік), який береться для розрахунку пенсії.

Розрахуємо коефіцієнт страхового стажу:

* підвищення пенсійного віку жінкам з 01.10.2011 року

$$K_c = (C_m * V_c(\%)) / 100 * 12;$$

$$K_c = (29 * 12 + 10) * 1,35 / 100 * 12 = 0,40275$$

$$П = 0,40275 * 4579,86 = 1844,54 \text{ грн} - \text{пенсія за віком.}$$

$$\text{Розмір пенсії за інвалідністю II групи: } 1844,54 * 0,9 = 1660,08 \text{ грн.}$$

Приклад №2 визначення пенсії за інвалідністю

Розрахувати пенсію за інвалідністю (1 група) застрахованій особі Степаненко В.В. 18.01.1963 року народження при умові:

а) страховий стаж – 15 років 7 місяців,

б) коефіцієнт заробітної плати – 1,2345.

Зробити нарахування з 20 березня 2016 року.

Розв'язування.

Розмір пенсії за інвалідністю I групи становитиме – 100% пенсії за віком. Пенсія за віком розраховується за формулою $П = Зп * K_c$, де $Зп = Зс * K_z$, де $Зп$ – заробітна плата; K_c – коефіцієнт страхового стажу; $Зс$ – середня заробітна плата за галузями економіки і K_z – коефіцієнт заробітної плати.

Страховий стаж становить більше 15 років, тому застрахована особа має право на призначення пенсії за інвалідністю I групи за нормами закону, що вступив в дію з 1 жовтня 2011 року.

Розрахуємо недопрацьований страховий стаж.

На дату інвалідності особі виповнилось 53 роки 2 місяці, тоді недопрацьований стаж становитиме: 60 р. – 53 р. 2 міс. = 6 р. 10 міс.

Розрахуємо загальний страховий стаж: 6 р.10 міс.+15 р.7 міс. = 22 р.5 міс.

Розрахуємо коефіцієнт страхового стажу: $K_c = (C_m * V_c(\%)) : 100 * 12;$

$$K_c = (22 * 12 + 5) * 1,35 / 100 * 12 = 0,302625$$

$Зп = 3263,61 * 1,2345 = 4028,93$ грн, де 3263,61 – розмір середньої заробітної плати за галузями економіки за три попередні роки, який береться для розрахунку пенсії.

$$П = 4028,93 * 0,302625 = 1219,25 \text{ грн} - \text{пенсія за віком.}$$

Розмір пенсії за інвалідністю I групи – 1219,25 грн (100% пенсії за віком).

Пенсія у зв'язку із втратою годувальника

Пенсія в разі втрати годувальника – це щомісячна виплата непрацевдатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні.

Пенсія у зв'язку з втратою годувальника відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» призначається у зв'язку зі смертю особи, яка є застрахованою за цим Законом. При цьому, не є обов'язковою умовою те, що застраховани-

ми особами за згаданим Законом мають бути і члени сім'ї померлого годувальника.

Якщо померла особа не була застрахованою за Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» або на день смерті не мала страхового стажу, необхідного для призначення пенсії за інвалідністю, такій особі призначається державна соціальна допомога відповідно до законів України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» і «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам».

Пенсію у зв'язку із втратою годувальника призначають лише тоді, коли годувальник на день смерті мав страховий стаж, необхідний для призначення пенсії за інвалідністю. Якщо смерть годувальника пов'язана з нещасним випадком на виробництві або викликана професійним захворюванням, пенсійні виплати його утриманцям призначають за Законом про страхування від нещасного випадку.

Пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявності в годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії за інвалідністю, а в разі смерті пенсіонера або осіб, інвалідність у яких настала в період проходження військової служби, – незалежно від тривалості страхового стажу. При цьому дітям пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника. Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, якщо втратили джерело засобів до існування.

Однією із обов'язкових умов для громадян, які претендують на отримання пенсії у зв'язку з втратою годувальника є те, що ці громадяни повинні бути непрацездатними членами сім'ї померлого годувальника.

Так, непрацездатними членами сім'ї вважаються:

1) чоловік (дружина), батько, мати, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку, передбаченого статтею 26 цього Закону;

2) діти (у тому числі діти, які народилися до спливу 10 місяців з дня смерті годувальника) померлого годувальника, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років.

Діти, які навчаються за денною формою навчання у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладах, – до закінчення такими дітьми навчальних за-

кладів, але не довше, ніж до досягнення ними 23 років, та діти-сироти – до досягнення ними 23 років незалежно від того, навчаються вони чи ні;

3) чоловік (дружина), а в разі їх відсутності – один з батьків або брат чи сестра, дідусь чи бабуся померлого годувальника незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) 8 років.

Стосовно членів сім'ї, які вважаються такими, що були на утриманні померлого годувальника, то до них відносяться особи, зазначені вище, якщо вони:

1) були на повному утриманні померлого годувальника;

2) одержували від померлого годувальника допомогу, що була для них постійним і основним джерелом засобів до існування.

Члени сім'ї померлого годувальника, для яких його допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування, але які й самі одержували пенсію, мають право, за бажанням, перейти на пенсію у зв'язку з втратою годувальника.

Усиновлені діти мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника нарівні з рідними дітьми. Пасинок і падчерка мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника нарівні з рідними дітьми, якщо вони не одержували аліментів від батьків. Неповнолітні діти, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, зберігають це право і в разі їх усиновлення.

Особливу увагу слід звернути на те, що положення Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», що стосуються сім'ї померлого, відповідно поширюються і на сім'ю особи, визнаної безвісно відсутньою або оголошеною померлою у встановленому законом порядку. Разом з цим, необхідно зазначити, що пенсія у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, також як і пенсія за інвалідністю призначається відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».

Для обчислення розміру пенсії у зв'язку із втратою годувальника спочатку необхідно обчислити розмір пенсії за віком, на яку мав (мав би) право померлий годувальник. Пенсія у зв'язку із втратою годувальника призначається одна на всіх членів сім'ї, які мають право на неї, і розподіляється між непрацездатними членами сім'ї рівними частками.

Так, пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається в розмірі: **на одного непрацездатного члена сім'ї – 50 відсотків пенсії за віком померлого годувальника;**

на двох та більше непрацездатних членів сім'ї – 100 відсотків пенсії за віком померлого годувальника, що розподіляється між ними рівними частками.

Дітям-сиротам пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається в розмірах, визначених вище, виходячи з розміру пенсії за віком кожного з батьків. Якщо, наприклад, призначається пенсія у зв'язку з втратою годувальника на одну дитину – круглу сироту, то визначається пенсія за віком батьку і розмір пенсії за віком матері, потім визначається 50% пенсії за віком батька і 50% пенсії за віком матері. Сума отриманих величин і складатиме розмір пенсії у зв'язку з втратою годувальника на одну дитину.

При цьому, пенсія у зв'язку з втратою годувальника обчислюється у відсотках до розміру пенсії за віком померлого годувальника. Для обчислення розміру цієї пенсії до страхового стажу враховується період від дня смерті годувальника до дня, коли годувальник досягнув би пенсійного віку. Стосовно періоду, на який призначається пенсія у зв'язку з втратою годувальника зазначаємо, що за Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» призначаються два види пенсій у зв'язку із втратою годувальника залежно від тривалості їх виплати, а саме, довічна (одержувачам, які досягли пенсійного віку) або на час, коли одержувач є непрацездатним.

Зміна розміру пенсії або припинення її виплати членам сім'ї здійснюється з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому склалися обставини, що спричинили зміну розміру або припинення виплати пенсії.

Як вже зазначалося вище пенсія у зв'язку із втратою годувальника призначається одна спільна на всіх членів сім'ї, які мають право на неї, і розподіляється між непрацездатними членами сім'ї рівними частками.

На вимогу члена сім'ї із загальної суми пенсії виділяється його частка, яка виплачується окремо.

Виділення частки пенсії провадиться з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому надійшла заява про виділення частки пенсії. При цьому, слід відмітити, що порядок виділення частки пенсії визначено Порядком подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», затвердженим постановою правління Пенсійного фонду України від 25 листо-

пада 2005 р. № 22-1 і зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 27 грудня 2005 р. за № 1566/11846. Обчислюють пенсію у зв'язку із втратою годувальника за тими самими правилами, що й пенсії за віком. При цьому до страхового стажу для обчислення розміру пенсії за віком, з якого обчислюється розмір пенсії у зв'язку із втратою годувальника, крім наявного страхового стажу, зараховується також на загальних підставах відповідно період з дня смерті годувальника до дати, коли годувальник досяг би пенсійного віку, передбаченого статтею 26 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». На всіх членів сім'ї, які мають право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника, призначають одну спільну пенсію.

З 01 січня 2015 року набули чинності зміни до статей 36 та 37 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб» (далі – Закон) щодо обчислення пенсії у зв'язку з втратою годувальника.

Раніше призначені пенсії також перераховуються з урахуванням нових положень.

Так, з 01 січня 2015 року вдвічі підвищено мінімальну пенсію у разі втрати годувальника членам сімей військовослужбовців, розмір якої відтепер не може бути нижче двох визначених законом розмірів прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Водночас, з 01 січня 2015 року змінився відсоток визначення розміру пенсії у зв'язку з втратою годувальника залежно від заробітку. У 2014 році пенсії у зв'язку з втратою годувальника становили 40%, а починаючи з цього року – 70% грошового забезпечення (заробітної плати) загиблого (померлого) годувальника на одного непрацездатного члена сім'ї. Якщо на утриманні годувальника перебували двоє і більше членів сім'ї, пенсія призначається у розмірі 90% грошового забезпечення (заробітної плати) годувальника, що розподіляється між ними рівними частками, але не менше ніж 40% на кожного.

Варто нагадати, що такі пенсії призначаються якщо годувальник помер у період проходження служби або не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби чи пізніше цього строку, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних у період проходження служби, а сім'ям пенсіонерів з числа цих військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом – якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше 5 років після припинення її виплати. При цьому сім'ї військовослужбовців, які пропали безвісти в період бойових дій, прирівнюються до сімей загиблих на фронті.

Відповідно до статті 30 Закону право на пенсію в разі втрати го-

дувальника мають непрацездатні члени сімей загиблих, померлих або тих, що пропали безвісти військовослужбовців, які перебували на їх утриманні.

Звертаємо увагу, що особам, які мають право на пенсію за цим Законом, але отримують будь-який інший вид пенсії, необхідно звернутися до органів Пенсійного фонду України з метою визначення доцільності переведення на пенсію за втратою годувальника згідно Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб» до територіальних управлінь Пенсійного фонду за місцем проживання або управління пенсійного забезпечення військовослужбовців та деяких інших категорій громадян.

Приклад №2 визначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника

За призначенням пенсії за втратою годувальника 1.10.2015 року звернулася дитина напівсирота 2001 року народження. Батько загинув в автокатастрофі 20.07.2015 року. Страховий стаж батька 14 років 11 місяців. Дата народження батька 16.09.1980 року. Коефіцієнт заробітної плати, розрахований за даними персоніфікованого обліку $K_z = 1,42446$.

Розв'язування:

Розмір пенсії дитині становитиме 50% від пенсії за віком померлого, яка розраховується за формулою $\Pi = Z_p * K_c$, де Z_p – заробітна плата, де K_c – коефіцієнт страхового стажу.

$$Z_p = Z_c * K_z = 2960,79 * 1,42446 = 4217,49 \text{ грн,}$$

де $Z_c = 2960,79 = (2752,95 + 2979,46 + 3149,95) : 3$ – середнє арифметичне середньої заробітної плати за галузями економіки для призначення пенсії за три попередні роки (2012, 2013 і 2014).

Померла особа (батько) повинен був вийти на пенсію – 16.09.2040 року, а загинув 20.07.2015 року.

Розрахуємо недопрацьований стаж:

У 2015 році недопрацював – 5 міс. Повних років (з 2016 року по 2039 рік включно) недопрацьованих є 25 років; у 2040 році – 8 місяців. Тобто, недопрацьований стаж становить:

$$25 \text{ років} + 5 \text{ міс} + 8 \text{ міс} = 26 \text{ років } 1 \text{ місяць.}$$

Загальний страховий стаж: 26 років 1 міс. + 14 років 11 міс. = 41 рік.

Розрахуємо коефіцієнт страхового стажу:

$K_c = S_m * V_c (\%) : 12 * 100 = ((41 * 12) * 1,35) : 12 * 100 = 0,5535$, де S_m – сума місяців страхового стажу, а $V_c (\%)$ – величина оцінки одного року страхового стажу, що становить 1,35 з 01.10.2008 року. Отже, пенсія за віком померлому розраховується так: $\Pi = 4217,49 * 0,5535 = 2334,38$ грн.

Дитині буде призначена пенсія у зв'язку з втратою годувальника в розмірі $2334,38 * 0,5 = 1167,19$ грн.

Для призначення пенсії в разі втрати годувальника подаються такі документи:

- заява про призначення пенсії;
- оригінал та копія свідоцтва про смерть годувальника;
- довідка уповноважених органів з місця проживання про перебування членів сім'ї на утриманні померлого (загиблого) годувальника або рішення суду про перебування на утриманні;
- оригінал та копія паспорту;
- оригінал та копія документа про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної фіскальної служби і мають відмітку у паспорті);
- оригінал та копія свідоцтва про шлюб;
- довідка МСЕК про визнання особи інвалідом (за наявності групи інвалідності);
- довідка ПАТ «Ощадбанк» або інший документ, що підтверджує відкриття рахунку, назву та номер відділення ПАТ «Ощадбанк»;
- оригінал та копія пільгових посвідчень, які дають право на пільги (інваліда, ветерана, ліквідатора, донора тощо).

Якщо померлому годувальнику вже було призначено пенсію, заява про призначення пенсії у разі втрати годувальника подається до органу, що призначає пенсії. Якщо пенсія військовослужбовцю не призначалась звернення за призначенням відбувається через уповноважені структурні підрозділи міністерств та інших органів. Переведення на пенсію у зв'язку з втратою годувальника здійснюється з дати подання заяви з усіма необхідними документами.

У зв'язку із внесенням з 01.01.2015 року змін до п. «а» статті 36 Закону, пенсії обчислюються непрацездатним членам сімей (стаття 30 Закону), які перебували на утриманні:

- загиблих (померлих) військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, інших осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, які загинули (померли) внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних при захисті Батьківщини, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи або виконанні інших обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях та підпільних організаціях і групах, визнаних такими

законодавством України, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи чи участю у бойових діях у мирний час;

- померлих інвалідів війни, які мали право на пенсію згідно Закону, незалежно від причини смерті годувальника;

- військовослужбовців, незалежно від причини їх смерті, якщо до складу сім'ї входять діти (віком до 18 років), які втратили обох батьків.

Причину загибелі (смерті) військовослужбовця підтверджує *документ*, одержаний від військової частини або районного (міського) військового комісаріату чи іншої військової установи, що засвідчує, зокрема, причину смерті військовослужбовця (висновок про обставини загибелі чи смерті внаслідок поранення чи контузії, каліцтва, одержаних під час проходження служби при виконанні службових обов'язків (обов'язків військової служби)).

Якщо смерть настала після звільнення з військової служби, подається, зокрема, висновок МСЕК про те, смерть військовослужбовця пов'язана з проходженням військової служби.

Соціальна пенсія

Мінімальний страховий стаж в 15 років дає право кожному громадянину розраховувати на державну пенсію по досягненні встановленого законодавством віку. Але якщо такого стажу не має, то Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» передбачена виплата соціальної допомоги або, як її ще називають, соціальної пенсії таким особам.

Хто має право на соціальну пенсію в Україні

Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, а також державної соціальної допомоги по догляду (далі – Порядок) затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2005 р. №261.

Відповідно до Порядку право на державну соціальну допомогу мають:

1) особи, які досягли віку 63 років і не мають права на пенсію відповідно до законодавства або визнані інвалідами в установленому порядку. До досягнення зазначеного віку до осіб, які не мають права на пенсію, відносяться жінки 1958 року народження і старше після досягнення такого віку:

❖ 58 років – народилися до 30 вересня 1953 включно;

❖ 58 років 6 місяців – народилися з 1 жовтня 1953 по 31 березня 1954;

❖ 59 років – народилися з 1 квітня 1954 по 30 вересня 1954;

❖ 59 років 6 місяців – народилися з 1 жовтня 1954 по 31 березня 1955;

❖ 60 років – народилися з 1 квітня 1955 по 30 вересня 1955;

❖ 60 років 6 місяців – народилися з 1 жовтня 1955 по 31 березня 1956;

❖ 61 рік – народилися з 1 квітня 1956 по 30 вересня 1956;

❖ 61 рік 6 місяців – народилися з 1 жовтня 1956 по 31 березня 1957;

❖ 62 роки – народилися з 1 квітня 1957 по 30 вересня 1957;

❖ 62 роки 6 місяців – народилися з 1 жовтня 1957 по 31 березня 1958;

❖ 63 роки – народилися з 1 квітня 1958 по 31 грудня 1958;

2) не отримують пенсію або соціальні виплати, які призначаються для відшкодування шкоди, заподіяної ушкодженням здоров'я на виробництві, відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», і допомогу, яка призначається відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»;

3) малозабезпечені особи (крім інвалідів I групи).

До малозабезпечених належать особи, середньомісячний сукупний дохід яких за останні 6 календарних місяців або два квартали, що передують місяцю звернення за пенсією, не перевищує прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, тобто 1330 гривні за станом на 01 вересня 2015 року.

4) інваліди I групи, середньомісячний сукупний дохід яких за останні шість календарних місяців або два квартали, що передують місяцю звернення за призначенням допомоги, не перевищує 115 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Розмір соціальної пенсії

Соціальна допомога встановлюється виходячи з розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, в наступному розмірі:

❖ 100 відсотків – інвалідам I групи, жінкам, яким присвоєно звання «Мати-героїня»;

❖ 80 відсотків – інвалідам II групи;

❖ 60 відсотків – інвалідам III групи;

❖ 50 відсотків – священнослужителям, церковнослужителям та особам, які протягом не менше десяти років до введення в дію Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» займали вибор-

ні або за призначенням посади в релігійних організаціях, офіційно визнаних в Україні та легалізовані відповідно до законодавства України, при наявності архівних документів відповідних державних органів і релігійних організацій або показань свідків, які підтверджують факт такої роботи;

❖ 30 відсотків – всім іншим.

Для визначення розміру соціальної допомоги застосовується прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, встановлений на дату звернення за допомогою законом на відповідний рік. У разі збільшення прожиткового мінімуму перерахунок соціальної допомоги здійснюється з дати, з якої встановлений новий розмір прожиткового мінімуму.

Порядок звернення і призначення соціальної допомоги

Соціальна допомога призначається управліннями праці та соціального захисту населення районних, районних у м. Києві державних адміністрацій, структурними підрозділами з питань праці та соціального захисту населення виконавчих органів міських, районних у містах рад (простіше кажучи – органами праці та соціального захисту населення).

Для призначення соціальної допомоги необхідно звернутися до органів праці та соціального захисту за місцем проживання та надати наступні документи:

- ❖ заяву за формою, затвердженою наказом Мінпраці;
- ❖ паспорт;
- ❖ трудову книжку;
- ❖ довідку про присвоєння ІПН;
- ❖ декларацію про доходи та майно (заповнюється на підставі довідок про доходи кожного члена сім'ї) за останні шість календарних місяців або два квартали, що передують місяцю звернення за призначенням допомоги, за формою, затвердженою наказом Мінпраці від 22 липня 2003 р. №204;
- ❖ копію рішення про встановлення опіки (у разі визнання особи недієздатною);
- ❖ копію посвідчення біженця або тимчасової посвідки на проживання;
- ❖ довідку про склад сім'ї, видану уповноваженим органом за місцем проживання, у тому числі органом місцевого самоврядування.

Бездомні особи замість довідки про склад сім'ї подають довідку про місце проживання або місце перебування, яке видається центром обліку бездомних, де вони перебувають на обліку, або установою соціального захисту для бездомних, де їм надається тимчасовий притулок.

Органи праці та соціального захисту населення в разі необхідності додають до заяви витяг з акта огляду, отриману ними від медико-соціальної експертної комісії (МСЕК).

У разі звернення за призначенням соціальної допомоги замість пенсії за інвалідністю органи праці та соціального захисту населення додають до заяви витребувану від органів, які призначають пенсію, довідку – атестат про припинення виплати раніше призначеної пенсії за інвалідністю та витяг з акта огляду МСЕК.

Заява про призначення соціальної пенсії має бути розглянуто не пізніше 10 днів з дня його надходження з усіма необхідними документами.

Соціальна допомога призначається з дня звернення за допомогою. Якщо заява про призначення відповідної допомоги з усіма необхідними документами надсилається поштою, днем звернення вважається дата на поштовому штампелі з місця відправлення заяви. Документом, що підтверджує факт призначення допомоги, є посвідчення, яке видається органом, який цю допомогу призначив.

У разі, якщо звернення за соціальною допомогою відбулося не пізніше трьох місяців з дня досягнення віку, необхідного для призначення допомоги, допомога призначається з дня досягнення цього віку, або з дня визнання МСЕК особи, що звернулося інвалідом.

Якщо ж до заяви про призначення соціальної допомоги додані не всі необхідні документи, заявнику повідомляється, які документи необхідно додати. У разі подання решти документів не пізніше трьох місяців з дня відправки повідомлення про необхідність їх подання, днем звернення вважається день прийняття або відправлення заяви про призначення соціальної допомоги.

Соціальна допомога призначається довічно особам, які досягли встановленого віку, а інвалідам – на весь час інвалідності, встановленої МСЕК. У разі зміни групи інвалідності соціальна допомога у новому розмірі призначається з дня зміни групи інвалідності, якщо така зміна приводить до збільшення її розміру, і з місяця, наступного за тим, в якому встановлена нова група інвалідності, – у разі зменшення розміру допомоги. Перерахунок розміру соціальної допомоги у зв'язку зі зміною групи інвалідності органи праці та соціального захисту населення здійснюють на підставі виписки з акта огляду в МСЕК без подання заяви одержувачем. У такому ж порядку провадиться перерахунок соціальної допомоги в разі визнання особи інвалідом у період її одержання.

2.3. Єдиний соціальний внесок: поняття, облік та порядок сплати

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Платниками єдиного соціального внеску згідно Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» є:

роботодавці:

а) підприємства, установи та організації, інші юридичні особи, утворені відповідно до законодавства України, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, які використовують працю фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, чи за цивільно-правовими договорами (крім цивільно-правового договору, укладеного з фізичною особою-підприємцем, якщо виконувані роботи (надавані послуги) відповідають видам діяльності, зазначеним у свідоцтві про державну реєстрацію її як підприємця), у тому числі філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи зазначених підприємств, установ і організацій, інших юридичних осіб, які мають окремий баланс і самостійно ведуть розрахунки із застрахованими особами;

б) фізичні особи – підприємці, зокрема ті, які використовують працю інших осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством про працю, чи за цивільно-правовим договором (крім цивільно-правового договору, укладеного з фізичною особою – підприємцем, якщо виконувані роботи (надавані послуги) відповідають видам діяльності, зазначеним у свідоцтві про державну реєстрацію її як підприємця);

в) фізичні особи, які забезпечують себе роботою самостійно, та фізичні особи, які використовують працю інших осіб на умовах трудового договору (контракту);

г) дипломатичні представництва і консульські установи України, філії, представництва, інші відокремлені підрозділи підприємств, установ та організацій (у тому числі міжнародні), утворені відповідно до законодавства України, які мають окремий баланс і самостійно здійснюють розрахунки із застрахованими особами;

д) дипломатичні представництва і консульські установи іноземних держав, філії, представництва та інші відокремлені підрозділи іноземних підприємств, установ та організацій (у тому числі міжнародні), розташовані на території України;

е) підприємства, установи, організації, фізичні особи, які використовують найману працю, військові частини та органи, які виплачують грошове забезпечення, допомогу по тимчасовій непрацездатності, допомогу або компенсацію відповідно до законодавства, – для осіб, зазначених у пунктах 9-14 цієї частини;

є) працівники – громадяни України, іноземці (якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України) та особи без громадянства, які працюють:

1) на підприємствах, в установах та організаціях, в інших юридичних осіб;

2) у фізичних осіб – підприємців на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством;

3) у фізичних осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та в інших фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту);

4) фізичні особи, які виконують роботи (надають послуги) на підприємствах, в установах та організаціях, в інших юридичних осіб чи у фізичних осіб-підприємців або осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, за цивільно-правовими договорами (крім фізичних осіб-підприємців, якщо виконувані ними роботи (надані послуги) відповідають видам діяльності, зазначеним у свідоцтві про державну реєстрацію їх як підприємців);

5) фізичні особи – підприємці, в тому числі ті, які обрали спрощену систему оподаткування, та члени сімей цих осіб, які беруть участь у провадженні ними підприємницької діяльності;

б) особи, які забезпечують себе роботою самостійно – займаються незалежною професійною діяльністю, а саме науковою, літературною, артистичною, художньою, освітньою або викладацькою, а також медичною, юридичною практикою, в тому числі адвокатською, нотаріальною діяльністю, або особи, які провадять релігійну (місіонерську) діяльність, іншу подібну діяльність та отримують дохід безпосередньо від цієї діяльності, за умови, що такі особи не є найманими працівниками чи підприємцями;

7) громадяни України, які працюють у розташованих за межами України дипломатичних представництвах і консульських установах України, філіях, представництвах, інших відокремлених підрозділах підприємств, установ та організацій (зокрема міжнародних), утворе-

них відповідно до законодавства України (якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України);

8) громадяни України та особи без громадянства, які працюють у дипломатичних представництвах і консульських установах іноземних держав, філіях, представництвах, інших відокремлених підрозділах іноземних підприємств, установ та організацій (зокрема міжнародних), розташованих на території України;

9) особи, які працюють на виборних посадах в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян та отримують заробітну плату (винагороду) за роботу на такій посаді;

10) працівники воєнізованих формувань, гірничорятувальних частин незалежно від підпорядкування, а також особовий склад аварійно-рятувальної служби, утвореної відповідно до законодавства на постійній основі;

11) військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової військової служби), особи рядового і начальницького складу;

12) батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу, прийомні батьки, якщо вони отримують грошове забезпечення відповідно до законодавства;

13) особи, які отримують допомогу по тимчасовій непрацездатності;

14) особи, які проходять строкову військову службу у Збройних Силах України, інших утворених відповідно до закону військових формуваннях, Службі безпеки України, органах Міністерства внутрішніх справ України та службу в органах і підрозділах цивільного захисту;

15) особи, які відповідно до закону отримують допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;

16) один з непрацюючих працездатних батьків, усиновителів, опікун, піклувальник, які фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом, а також непрацюючі працездатні особи, які здійснюють догляд за інвалідом I групи або за престарілим, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду або досяг 80-річного віку, якщо такі непрацюючі працездатні особи отримують допомогу або компенсацію відповідно до законодавства.

Наймані працівники, які працюють на умовах трудового договору або контракту в юридичних та фізичних осіб є застрахованими особами. Водночас підприємства, установи та організації є страхувальниками для платників єдиного внеску, зазначених у пунктах 2, 3, 6-14.

Облік платників єдиного соціального внеску ведеться в поряд-

ку, встановленому Пенсійним фондом за погодженням з фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Платники єдиного внеску зобов'язані сплачувати єдиний внесок, нарахований за відповідний базовий звітний період, не пізніше 20 числа місяця, що настає за базовим звітним періодом.

З 1 січня 2011 р. в Україні введено Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ), збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування у обов'язковому порядку (табл. 2.6):

Таблиця 2.6

Ставка єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні, %

Для цивільно-правових договорів	34,7%.
Для працівників, які працюють на підприємствах, у фізичних осіб – підприємців або у фізичних осіб, що забезпечують себе роботою самостійно на умовах трудового договору	3,6%.
Фізичні особи, що виконують роботи за цивільно-правовими договорами	2,6%.
Державні службовці	6,1%.
Для підприємців на загальній системі оподаткування та спрощенців	34,7% (38,11%)
Для роботодавців:	- від 36,76% до 49,7% в залежності від класу професійного ризику підприємства.

Діюча ж в Україні система соціального страхування зберігає риси, більшою мірою характерні для соціальної допомоги, ніж для страхування. При досить високому страховому навантаженні на роботодавців рівень більшості соціальних виплат явно недостатній і не пропорційний обсягу внесених страхових платежів.

У 2016 році, ставку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні зменшено і, встановлено нарахування ЄСВ в розмірі 22% до усіх видів доходів, на які раніше нараховувався ЄСВ. Виняток становитимуть тільки спеціальні ставки нарахування ЄСВ для інвалідів (8,41%, 5,3% і 5,5%), які залишаться без змін.

Тобто, ЄСВ для підприємств, установ і організацій, у яких працюють інваліди, установлюється в розмірі **8,41%** бази нарахування ЄСВ для працюючих інвалідів.

ЄСВ для підприємств й організацій всеукраїнських громадських організацій інвалідів, зокрема товариств УТОГ та УТОС, у яких кіль-

кість інвалідів становить не менш як 50% загальної чисельності працюючих, і за умови, якщо фонд оплати праці таких інвалідів становить не менш як 25% суми витрат на оплату праці, установлюється в розмірі 5,3% бази нарахування ЄСВ.

ЄСВ для підприємств й організацій громадських організацій інвалідів, у яких кількість інвалідів становить не менш як 50% загальної чисельності працюючих, і, якщо фонд оплати праці таких інвалідів становить не менш як 25% суми витрат на оплату праці, установлюється в розмірі 5,5% бази нарахування ЄСВ для працюючих інвалідів.

Скасовується утримання ЄСВ з доходів і визначення класу професійного ризику для роботодавців та відповідні перевірки з боку Фонду соцстрахування щодо правильності такого визначення.

Максимальна величина місячного доходу, на який нараховується ЄСВ, становитиме 25 прожиткових мінімумів (раніше – 17), тобто:

- з 01.01.2016 р. – 34450 грн (25 Ч 1378 грн);
- з 01.05.2016 р. – 36250 грн (25 Ч 1450 грн);
- з 01.12.2016 р. – 38750 грн (25 Ч 1550 грн).

При цьому, якщо база нарахування ЄСВ не перевищує розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на місяць, за який отримано дохід, сума ЄСВ, як і раніше, розраховується як добуток розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на місяць, за який отримано дохід (прибуток), та ставки ЄСВ (22%).

Також у 2016 році сума мінімального страхового внеску з ЄСВ становитиме:

- з 01.01.2016 р. – 303,16 грн (22% Ч 1378 грн),
- з 01.05.2016 р. – 319 грн (22% Ч 1450 грн);
- з 01.12.2016 р. – 341 грн (22% Ч 1550 грн).

Як і раніше, якщо підприємець – платник єдиного податку є інвалідом або пенсіонером за віком та отримує відповідну пенсію або соціальну допомогу, він звільняється від обов'язку сплати ЄСВ (ч. 4 ст. 4 Закону України від 8 липня 2010 року №2464 «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»). База для нарахування ЄСВ залишилася без змін.

Відтак у 2016 році:

- підприємці на загальній системі оподаткування сплачуватимуть ЄСВ з чистого доходу (різниці між отриманим доходом та понесеними витратами, відповідно до норм ст. 177 ПКУ). Якщо таким платником не отримано дохід (прибуток) у звітному році або окремому місяці звітного року, такий платник може самостійно визначити базу нарахування, але не більше максимальної величини бази нарахування

ЄСВ. Водночас сума ЄСВ не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску за місяць, у якому отримано дохід (прибуток) або приймається рішення про сплату такого ЄСВ при відсутності оподаткованого доходу;

- підприємці на єдиному податку сплачуватимуть ЄСВ на суми, що визначаються такими платниками самостійно для себе, але не більше максимальної величини бази нарахування ЄСВ. При цьому сума ЄСВ не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску.

2.4. Особливості пільгового пенсійного забезпечення окремих категорій громадян

Пенсійне забезпечення на пільгових умовах вирізняється деякими особливостями порівняно із звичайними умовами призначення пенсій за віком. Ці особливості стосуються підстав, за якими визначають право на пенсію на пільгових умовах. В одних випадках вони виступають як спеціальні юридичні підстави надання права на пенсію за віком, в інших – у вигляді додаткових вимог до спеціального стажу роботи.

Пенсійне забезпечення наукових працівників відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»

Держава встановлює для наукових (науково-педагогічних працівників), які мають необхідний стаж наукової, науково-технічної, науково-педагогічної, науково-організаційної роботи на державних підприємствах, в установах, організаціях пенсії на рівні, який забезпечує престижність наукової праці та стимулює систематичне оновлення наукових кадрів.

До стажу наукової роботи зараховується час роботи на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання на посадах, які до них прирівнюються, на підприємствах, в установах, організаціях, вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації, у тому числі з підготовки керівних та управлінських кадрів. До стажу наукової роботи зараховується час навчання в аспірантурі, ад'юнктурі, докторантурі.

Заробітна плата наукових працівників складається з посадових ставок (окладів), премій, доплати за наукові ступені, вчені звання, надбавки за стаж наукової, науково-технічної, науково-організаційної та науково-педагогічної роботи.

Перелік посад наукових (науково-педагогічних) працівників державних підприємств, установ, організацій, перебування на яких дає право на призначення пенсій та виплати грошової допомоги у разі виходу на пенсію затверджується Кабінетом Міністрів України.

Пенсія науковому (науково-педагогічному) працівнику призначається при досягненні пенсійного віку:

Пенсійний вік – чоловіка – 62 роки; жінки – пенсійний вік, встановлений статтею 26 Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування».

Страховий стаж – не менше 35 років для чоловіків; для жінок – 30 років. Стаж наукової праці – не менше 20 років для чоловіків; для жінок – 15 років.

Пенсії науковим (науково-педагогічним) працівникам призначаються у розмірі 80% заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника, що визначається відповідно до статей 65 і 66 Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне забезпечення».

За кожний повний рік роботи понад встановлений стаж, визначений ч. 4 цієї статті, пенсія збільшується на один відсоток заробітної плати, але не більше 90% середньомісячної заробітної плати.

Пенсія науковим (науково-педагогічним) працівникам призначається за умови звернення за призначенням пенсії та після звільнення з посади наукового (науково-педагогічного) працівника.

Період, за який ураховується заробітна плата науковця за основним місцем роботи: за весь період страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника, починаючи з 1 липня 2000 року.

Середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, у тому числі в сільському господарстві, при призначенні пенсії: за три календарних роки, які передують року звернення за призначенням пенсії (ця норма вступила в дію з 01.01.2012 р.).

Середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, у тому числі в сільському господарстві, при перерахунках пенсії (2 роки роботи на наукових посадах після призначення пенсії): не змінюється (ураховується за рік, що передуює року звернення за призначенням пенсії або її попереднім перерахунком).

Пенсіонерам, які після призначення пенсії працювали за контрактом наукових (науково-педагогічних) працівників на державних підприємствах, в установах, організаціях не менше ніж два роки і мали більш високий заробіток, ніж той, з якого було обчислено пенсію, встановлюється за їх заявою новий розмір пенсії, виходячи

з більш високого заробітку за два роки підряд після призначення пенсії.

Для наукових (науково-педагогічних) працівників, які перейшли на роботу до органів державної влади на посади, які згідно з чинним законодавством відносять до посад державного службовця, стаж наукової роботи на державних підприємствах, в установах, організаціях зараховується до стажу роботи державного службовця, а для наукових (науково-педагогічних) працівників, які перейшли з органів державної влади (з посад, які згідно з чинним законодавством відносять до посад державного службовця) на посади наукового (науково-педагогічного) працівника, стаж роботи на державній службі зараховується до стажу наукової (науково-педагогічної) роботи незалежно від дати, коли такі переходи здійснювалися.

Пенсія науковому (науково-педагогічному) працівнику виплачується в повному розмірі незалежно від його доходів, одержуваних після виходу на пенсію.

З 1 квітня 2015 року набувають чинності зміни до законодавства щодо виплати пенсій «науковим» пенсіонерам у період роботи.

У період роботи на посадах науковців, державних службовців, прокурорів, суддів, народних депутатів раніше призначені «наукові» пенсії виплачуються у розмірі 85 відсотків пенсії, обчисленої відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

У період роботи на інших посадах пенсія буде виплачуватися в розмірі 85 відсотків «наукової» пенсії.

У будь-якому разі після звільнення з роботи «наукова» пенсія повнюється в розмірі, що був визначений до 1 квітня 2015 року.

Отже, законодавство не передбачає перерахунку таких пенсій у бік зменшення після припинення роботи.

З 16 січня 2016 року набрав чинності Закон України №848-VIII від 26.11.2015 року «Про наукову і науково-технічну діяльність», яким змінено порядок врахування заробітної плати при обчисленні розміру пенсії.

Для обчислення пенсії враховується заробітна плата наукового (науково-педагогічного) працівника за весь період страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника, починаючи з 1 липня 2000 року. При цьому враховуються суми заробітної плати як за основним місцем роботи, так і за сумісництвом, незалежно від того, в скількох наукових закладах проходила трудова діяльність наукового працівника.

В разі, якщо період страхового стажу на посадах наукового (нау-

ково-педагогічного) працівника, починаючи з 1 липня 2000 року, становить менше як 60 календарних місяців, для обчислення пенсії враховується також заробітна плата за основним місцем роботи за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника підряд до 1 липня 2000 року незалежно від перерв.

Пенсії науковим (науково-педагогічним) працівникам призначаються в розмірі 60% суми заробітної плати такого працівника, на яку відповідно до законодавства нараховується збір на обов'язкове державне пенсійне страхування.

Зміни щодо порядку виплати пенсій працюючим науковцям

З 1 січня 2016 року працюючим пенсіонерам, яким пенсії, призначені відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», застосовується порядок виплати, що діяв впродовж 2015 року. Тобто, в період роботи пенсіонера на наукових посадах:

- якщо пенсія призначена до 01.10.2011 року – виплачується 85% розміру призначеної наукової пенсії;

- якщо пенсія призначена після 01.10.2011 року – 85% розміру пенсії, обчисленого згідно Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;

- на посадах, які дають право на призначення пенсії згідно законів України «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про судоустрій та статус суддів» – 85% розміру пенсії, обчисленого згідно Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;

- на інших посадах – у розмірі 85% призначеного розміру наукової пенсії, але не менше 150% прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, які втратили працездатність.

Пенсії громадянам, які потерпіли від Чорнобильської катастрофи

Пенсійне забезпечення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи здійснюється відповідно до положень, встановлених Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Нині в Україні лише постраждалих внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС I категорії налічується 113319 осіб, а загальна кількість постраждалих перевищує 2 млн.

Статтею 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» передбачено, що пенсії по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок

Чорнобильської катастрофи можуть призначатися за бажанням громадянина із заробітку, одержаного за роботу в зоні відчуження в 1986–1990 роках, у розмірі відшкодування фактичних збитків, який визначається згідно з законодавством.

Згідно зі статтею 15 вказаного Закону, видача довідок про період роботи (служби) по ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, а також на територіях радіоактивного забруднення, про заробітну плату за цей період здійснюється підприємствами, установами та організаціями (військкоматами).

Отже, для обчислення пенсії по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи до органів Пенсійного фонду України має бути надана довідка про заробітну плату за роботу в зоні відчуження.

Порядок обчислення пенсій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, який визначає механізм обчислення пенсій по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсій у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи відповідно до статей 54 і 57 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.22.2011 № 1210.

Постанова передбачає застосування формульного підходу під час визначення заробітку для обчислення пенсії по інвалідності та у разі втрати годувальника відповідно до статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

До державної пенсії призначається додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, розмір якої для інвалідів-ліквідаторів становить по I групі – 50 відсотків, по II групі – 40 відсотків, по III групі – 30 відсотків від прожиткового мінімуму визначеного для осіб, які втратили працездатність.

Крім того, постановою інвалідам-учасникам ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, гарантовано мінімальну пенсійну виплату.

Так, у разі коли розмір пенсійної виплати (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги, сум індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім пенсій за особливі заслуги перед Україною) не досягає в інвалідів I групи – 285 відсотків, II групи – 255 відсотків, III групи – 225 від-

сотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, виплачується щомісячна державна адресна допомога до пенсії у сумі, що не вистачає до зазначених розмірів.

Враховуючи те, що чорнобильські виплати визначаються виходячи з прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, їх розмір перераховується у зв'язку з його зміною.

Так, з 01.09.2015 у зв'язку з внесенням змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» та встановленням прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, в розмірі 1074 грн., було підвищено розмір мінімальної пенсії інвалідам внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, розмір щомісячної державної адресної допомоги інвалідам з числа учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС та розмір підвищення, що встановлюється згідно з Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» одержувачам пенсій цієї категорії, які мають статус інваліда війни.

Розміри основних пенсійних виплат громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи наведено нижче (табл. 2.7–2.11).

Таблиця 2.7

**Мінімальні розміри пенсії для інвалідів
внаслідок аварії на ЧАЕС**

Ліквідатори наслідків аварії на ЧАЕС у 1986 році та у 1987–1990 роках	
Інваліди 1 групи	1 933,20 грн.
Інваліди 2 групи	1 718,40 грн.
Інваліди 3 групи	1 557,30 грн.
Інші інваліди, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою	
Інваліди 1 групи	1 611,00 грн.
Інваліди 2 групи	1 342,50 грн.
Інваліди 3 групи	1 181,40 грн.
Діти-інваліди	
Діти – інваліди	1 074,00 грн.

Таблиця 2.8

Мінімальна пенсійна виплата з урахуванням щомісячної державної адресної допомоги інвалідам з числа учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС

Інваліди 1 групи	3 060,90 грн.
Інваліди 2 групи	2 738,70 грн.
Інваліди 3 групи	2 416,50 грн.

Таблиця 2.9

Розміри додаткової пенсії особам, віднесеним до 1 категорії

Інвалідам 1 групи (потерпілі)	341,64 грн.
Інвалідам 2 групи (потерпілі)	227,76 грн.
Інвалідам 3 групи (потерпілі)	170,82 грн.
Дітям – інвалідам	170,82 грн.
Хворі на променеув хворобу	170,82 грн.
Інвалідам 1 групи (ліквідатори)	474,50 грн.
Інвалідам 2 групи (ліквідатори)	379,60 грн.
Інвалідам 3 групи (ліквідатори)	284,70 грн.

Таблиця 2.10

Розміри додаткової пенсії особам, віднесеним до 2 та 3 категорії

Особам, віднесеним до 2 категорії	170,82 грн.
Особам, віднесеним до 3 категорії	113,88 грн.

Таблиця 2.11

**Розміри підвищень, передбачених Законом України
«Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»**

Підвищення інвалідам війни 1 групи	537,00 грн.
Підвищення інвалідам війни 2 групи	429,60 грн.
Підвищення інвалідам війни 3 групи	322,20 грн.

**Пенсійне забезпечення за віком учасників та інвалідів війни,
а також сімей загиблих воїнів**

Дана категорія громадян має право на призначення дострокової пенсії за віком після досягнення чоловіками 55 років, жінками – 50 років та за наявності страхового стажу не менше 25 років для чоловіків і не менше 20 років для жінок (п.3 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування»).

Розмір пенсії за віком визначається за нормами ст. 27,28 Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» і залежить від страхового стажу і заробітку особи. За наявності страхового стажу 35 років – для чоловіків і 30 – для жінок розмір пенсії не може бути менше прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб. Якщо страховий стаж перевищує відповідно 35 і 30 років, встановлюється доплата за понаднормовий стаж.

До пенсії учасників бойових дій встановлюються підвищення в розмірі 25% прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб (ст.12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту») та цільова грошова допомога в розмірі 40 грн. (Закон

України «Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни»).

Крім того, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2010 №656 учасникам бойових дій, у яких щомісячний розмір пенсійної виплати (з урахуванням передбачених законодавством надбавок і доплат до пенсії, крім пенсії за особливі заслуги перед Україною) не досягає 165% прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб, виплачується щомісячна державна адресна допомога до пенсії у сумі, що не вистачає до зазначеного розміру.

Інвалідами війни є особи з числа військовослужбовців діючої армії та флоту, партизанів, підпільників, працівників, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) чи пов'язаних з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах та інших формуваннях, визнаних такими законодавством України, в районі воєнних дій, на прифронтових ділянках залізниць, на спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз та аеродромів у період громадянської та Другої Світової воєн або з участю в бойових діях у мирний час (ст.7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»).

Пенсія по інвалідності призначається або за нормами Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», або за нормами Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (в залежності від статусу особи та/або за вибором інваліда).

До пенсії встановлюється підвищення як інваліду війни відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»: для інвалідів війни 1 групи – 50%, інвалідів війни 2 групи – 40%, інвалідів війни 3 групи – 30% прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб.

Розмір цільової грошової допомоги до пенсії інвалідам війни 1 групи становить 70 грн., інвалідам війни 2 та 3 групи – 50 грн.

Розміри пенсії інвалідам війни, обчислені відповідно до ст.27 та ч.2 ст.42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», ст.13 і 21 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», збільшуються на 25% (постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 №1381).

Крім того, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2010 №656 (із змінами) інвалідам війни, у яких щомісячний

розмір пенсійної виплати (з урахуванням передбачених законодавством надбавок і доплат до пенсії, крім пенсії за особливі заслуги перед Україною) не досягає: в інвалідів війни 1 групи – 285%, інвалідів війни 2 групи – 255%, інвалідів війни 3 групи – 225% прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб, виплачується щомісячна державна адресна допомога до пенсії у сумі, що не вистачає до зазначених розмірів.

Мінімальний розмір пенсії інвалідам війни та учасникам бойових дій: інвалідам війни 1 групи – 3060,90 грн, інвалідам війни 2 групи – 2738,70 грн, інвалідам війни 3 групи – 2416,50 грн, учасникам бойових дій – 1772,10 грн.

Інвалідам війни, з числа учасників бойових дій, яким виповнилося 85 років і більше та учасникам бойових дій, яким виповнилося 85 і більше років мінімальна пенсійна виплата з 01.09.2015 – 3060,90 грн (285% помножено на 1074 грн).

Мінімальні розміри пенсій у зв'язку з втратою годувальника за Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»: на одного утриманця – 1074 грн, (100% помножено на 1074), на двох утриманців – 1288,80 грн, (120% помножено на 1074), на трьох і більше утриманців – 1611,00 грн, (150% помножено на 1074).

Для ветеранів війни відзначених урядовими нагородами за особливі заслуги перед Україною встановлюється надбавка до пенсії: 24% мінімальної пенсії за віком до 01.09.2015 – 227,76 грн, а з 01.09.2015 – 257,76 грн. До пенсій учасникам війни, нагородженим орденами і медалями колишнього Союзу РСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Другої Світової війни, встановлюються підвищення у розмірі 20% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність 214.80 грн, іншим учасникам війни у розмірі 15% – 161,10 грн.

Право на пенсію на пільгових умовах мають також батьки та дружини військовослужбовців, які не взяли повторного шлюбу, загинили на фронті чи під час виконання іншого військового обов'язку чи померлих у період військової служби: чоловіки – з досягненням 55-річного віку і стажем роботи не менше 25 років; жінки – з досягненням 50-річного віку і стажем роботи не менше 20 років.

Пенсії багатодітним матерям і матерям інвалідів з дитинства

Законодавством встановлено пільгове пенсійне забезпечення жінок, які народили 5 чи більше дітей та виховали їх до 6-річного віку, а також матерям інвалідів з дитинства, які виховали їх до цього віку.

Таким жінкам надається право на призначення дострокової пенсії

за віком після досягнення 50 років та за наявності не менше 15 років страхового стажу, із зарахуванням до стажу років догляду за дітьми, що закріплено в абзаці 4 пункту 3 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

При цьому до інвалідів з дитинства належать також діти-інваліди у віці до 16 років, які мають право на отримання соціальної пенсії. Відповідно до пункту 25 Порядку визнання особи інвалідом з дитинства або дитиною-інвалідом засвідчується випискою із акта огляду у МСЕК, медичним висновком установи охорони здоров'я, посвідченням одержувача допомоги, довідкою органу, що призначає допомогу, про період призначення допомоги.

У разі, якщо дитина визнана дитиною-інвалідом після досягнення шестирічного віку або інвалідом з дитинства після досягнення вісімнадцятирічного віку, надається висновок лікарсько-консультаційної комісії про те, що вона мала медичні показання для визнання її дитиною-інвалідом до досягнення шестирічного віку.

Водночас, згідно з пунктом «ж» статті 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення» право на пенсію за віком на пільгових умовах незалежно від віку і трудового стажу мають жінки, які працюють у сільськогосподарському виробництві та виховали п'ятеро та більше дітей до 14-річного віку.

Порядок призначення пенсій на пільгових умовах жінкам, які працюють в сільськогосподарському виробництві та виховали п'ятеро і більше дітей, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 16.05.1992 № 244. Пунктом 2 цієї постанови визначено, що право на пенсію на пільгових умовах має вищевказана категорія жінок, які зайняті на постійній роботі у сільськогосподарському виробництві у колгоспах, державних господарствах, міжгосподарських підприємствах, кооперативах, орендних колективах, а також у фермерських та інших господарствах незалежно від форм власності та господарювання.

Багатодітні матері мають право на пенсію за особливі заслуги перед Україною

Відповідно до статті 5 Закону України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» багатодітним матерям, які народили п'ятеро або більше дітей і виховали їх до шестирічного віку, виплачується пенсія за особливі заслуги перед Україною у розмірі від 35% до 40% прожиткового мінімуму, визначеного для осіб, які втратили працездатність.

Призначення пенсії зі зменшенням пенсійного віку батькові, який

здійснював виховання п'ятьох або більше дітей чи дитини-інваліда аб-
зацом 5 пункту 3 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України
«Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визна-
чено, що за вибором матері або у разі її відсутності, якщо виховання
п'ятьох або більше дітей чи дитини-інваліда здійснювалося батьком,
йому призначається дострокова пенсія за віком після досягнення ним
55 років та за наявності страхового стажу не менше 20 років.

Відповідно до статті 10 вищезазначеного Закону особі, яка має пра-
во на різні види пенсії, призначається один із цих видів за її вибором.

Якщо мати використала право на призначення пенсії (незалежно
від виду) до досягнення пенсійного віку, то у батька підстави для при-
значення дострокової пенсії за віком відсутні.

Порядок та механізм обчислення пенсії зазначеним категоріям гро-
мадян визначається нормами Закону України «Про загальнообов'яз-
кове державне пенсійне страхування».

**Порядок звернення за призначенням пенсії матері,
яка народила п'ятеро і більше дітей,
та матері інваліда з дитинства**

Відповідно до статті 44 Закону України «Про загальнообов'язкове
державне пенсійне страхування» заява про призначення пенсії за ві-
ком та необхідні документи можуть бути подані до органу Пенсійного
фонду України за місцем проживання (реєстрації) особисто або через
представника, який діє на підставі виданої йому довіреності, посвідче-
ної нотаріально, не раніше ніж за місяць до досягнення особою пенсій-
ного віку.

Згідно з Порядком подання та оформлення документів для призна-
чення пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове
державне пенсійне страхування» до заяви про призначення пенсії по-
даються такі документи:

1) довідка податкової адміністрації про присвоєння ідентифікацій-
ного номера. У разі його відсутності, через свої релігійні переконання,
надається копія сторінки паспорта з відміткою про те, що особа має
право здійснювати будь-які платежі без ідентифікаційного номера;

2) документи про стаж (оригінали та копії), що визначені Порядком
підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за
відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, затвер-
дженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.1993 № 637
(трудова книжка; диплом, свідоцтво чи атестат про навчання; копії
свідоцтв про народження дітей (для жінок); військовий квиток та ін.).

За період роботи, починаючи з 01.01.2004, відділ персоніфікова-

ного обліку органу, що призначає пенсію, додає довідку із бази даних системи персоніфікованого обліку;

3) документи про заробітну плату:

– індивідуальні відомості про застраховану особу, починаючи з 01.07.2000, які надаються відділом персоніфікованого обліку;

– у період до 01.01.2016 за бажанням особи та за умови підтвердження первинними документами – довідка про заробітну плату за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу до 01.07.2000;

4) документи про місце проживання (реєстрації) особи (паспорт);

5) свідоцтво про народження дитини чи паспорт дитини;

6) документи про визнання особи інвалідом з дитинства або дитиною-інвалідом (при призначенні пенсії матері інваліда з дитинства);

7) документи про народження та виховання дитини до чотирнадцятирічного віку (при призначенні пенсії згідно з пунктом «ж» статті 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення»);

8) у разі наявності також надаються інші документи, які засвідчують особливий статус особи (посвідчення учасника бойових дій та довідка військового комісаріату про період (періоди) участі у бойових діях; посвідчення учасника ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та довідка про період (періоди) участі в ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; посвідчення постраждалого внаслідок Чорнобильської катастрофи та ін.).

Приклади визначення пенсії за інвалідністю

1. Мати інваліда з дитинства, інвалідність якому встановлена в 11 місяців і до досягнення шестирічного віку він був визнаний інвалідом, матиме право на призначення дострокової пенсії за віком за умови наявності у неї не менше 15 років страхового стажу.

2. Мати інваліда з дитинства, інвалідність якому встановлена у 15 років, матиме право на призначення дострокової пенсії за віком після досягнення 50 років за наявності у неї не менше 15 років страхового стажу та у разі надання висновку лікарсько-консультаційної комісії про те, що дитина мала медичні показання для визнання її дитиною-інвалідом до досягнення шестирічного віку.

За відсутності такого висновку право на призначення дострокової пенсії за віком згідно з абзацом 4 пункту 3 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» відсутнє. У разі смерті дитини-інваліда у 5-річному віці, її матір не матиме права на дострокове призначення пенсії за віком, оскільки така дитина не була інвалідом до досягнення шестирічного віку.

3. Мати інваліда з дитинства, у якої дитина-інвалід померла у 15

років, матиме право на призначення дострокової пенсії за віком після досягнення 50 років лише у разі, якщо така дитина була визнана дитиною-інвалідом до досягнення шестирічного віку, або у разі надання висновку лікарсько-консультаційної комісії про те, що дитина мала медичні показання для визнання її дитиною-інвалідом до досягнення шестирічного віку.

4. У разі якщо матір народила п'ятеро дітей і один із цих дітей помер до досягнення 6-річного віку, то така матір не матиме права на дострокове призначення пенсії за віком, оскільки вона не виховала п'ятеро дітей до шестирічного віку.

5. Якщо мати інваліда з дитинства або багатодітна мати є отримувачем будь-якого виду пенсії (за віком, по інвалідності, за вислугу років), то підстави для призначення батькові пенсії зі зменшенням пенсійного віку відсутні.

Пенсії на пільгових умовах залежно від умов виробництва

Право на пільгове пенсійне забезпечення мають особи:

- праця яких пов'язана з особливими умовами, характером та тривалістю роботи на виробництвах, які негативно впливають на здоров'я особи (статті 13, 14 та 100 Закону України «Про пенсійне забезпечення»).

Основні умови призначення пільгових пенсій:

- наявність і тривалість спеціального (пільгового) трудового стажу;
- досягнення певного (пільгового) віку;
- підтвердження відповідних умов праці працівника за результатами атестації робочих місць (починаючи з 21.08.1992 року (Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 01 серпня 1992 року № 442).)

Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (№213 від 02.03.2015), який набрав чинності з 1 квітня даного року. Документом внесені зміни у Закон України «Про пенсійне забезпечення» в частині призначення пенсій на пільгових умовах та за вислугу років.

З квітня 2015 року пенсія за віком на пільгових умовах жінкам призначатимуться після досягнення ними підвищеного пенсійного віку. Водночас чоловікам пільговий пенсійний вік залишено без змін. При цьому кількість необхідного для призначення пільгової пенсії загального стажу збільшено на п'ять років як для жінок, так і для чоловіків. Підвищення і віку, і стажу здійснюватиметься поступово (вже починаючи з 1 квітня 2015 року: кожен півроку на 6 місяців збільшуватиметься пенсійний вік жінкам і на шість місяців на рік – необхід-

ний загальний стаж роботи чоловікам і жінкам). Ці законодавчі зміни не торкнулися кількості пільгового стажу, тобто як і раніше, пільговики виходитимуть на пенсію за наявності норм стажу, встановленого у Законі «Про пенсійне забезпечення» (далі – Закон №1788) ще з січня 1992 року.

Робота за Списком №1

• працівники, зайняті повний робочий день на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, за Списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затвердженим Кабміном і за результатами атестації робочих місць – після досягнення 50 років (і жінкам, і чоловікам) і зі стажем не менше 25 років у чоловіків, з них не менше 10 років на зазначених роботах, і не менше 20 років у жінок, з них не менше 7 років 6 місяців на зазначених роботах. До досягнення 50 років право на пенсію за віком на пільгових умовах матимуть жінки після

- 45 років – які народилися по 31 березня 1970 р. включно;
- 45 років 6 місяців – які народилися з 1 квітня 1970 р. по 30 вересня 1970 р.;
- 46 років – які народилися з 1 жовтня 1970 р. по 31 березня 1971 р.;
- 46 років 6 місяців – які народилися зі квітня 1971 р. по 30 вересня 1971 р.;
- 47 років – які народилися з 1 жовтня 1971 р. по 31 березня 1972 р.;
- 47 років 6 місяців – які народилися з 1 квітня 1972 р. по 30 вересня 1972 р.;
- 48 років – які народилися з 1 жовтня 1972 р. по 31 березня 1973 р.;
- 48 років 6 місяців – які народилися з 1 квітня 1973 р. по 30 вересня 1973 р.;
- 49 років – які народилися з 1 жовтня 1973 р. по 31 березня 1974 р.;
- 49 років 6 місяців – які народилися зі квітня 1974 р. по 30 вересня 1974 р.

Тобто, пільговий вік для жінок відрізняється залежно від дати народження. Якщо ж чоловіки не мають 25, а жінки 20 років стажу роботи, у період до 1 квітня 2024 року пенсія за віком на пільгових умовах (Список № 1) їм призначатиметься за наявності такого стажу роботи:

- з 1 квітня 2015 року по 31 березня 2016 року – не менше 20 років 6 місяців у чоловіків і не менше 15 років 6 місяців у жінок;
- з 1 квітня 2016 року по 31 березня 2017 року – не менше 21 року у чоловіків і не менше 16 років у жінок
- з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року – не менше 21 року 6 місяців у чоловіків і не менше 16 років 6 місяців у жінок;

- з 1 квітня 2018 року по 31 березня 2019 року – не менше 22 років у чоловіків і не менше 17 років у жінок;
- з 1 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року – не менше 22 років 6 місяців у чоловіків і не менше 17 років 6 місяців у жінок;
- з 1 квітня 2020 року по 31 березня 2021 року – не менше 23 років у чоловіків і не менше 18 років у жінок;
- з 1 квітня 2021 року по 31 березня 2022 року – не менше 23 років 6 місяців у чоловіків і не менше 18 років 6 місяців у жінок;
- з 1 квітня 2022 року по 31 березня 2023 року – не менше 24 років у чоловіків і не менше 19 років у жінок;
- з 1 квітня 2023 року по 31 березня 2024 року – не менше 24 років 6 місяців у чоловіків і не менше 19 років 6 місяців у жінок.

Приклад №1 визначення пенсії за Списком №1

Жінка, яка народилася 24.05.1970, має 7 років 6 місяців стажу роботи за Списком №1. Зважаючи на зміни у законодавстві, вона матиме право на пенсію після досягнення віку 45 років 6 місяців, тобто після 24.11.2015, за наявності 15 років 6 місяців загального стажу роботи. Тобто, жінки, які народилися до 31.03.1970, матимуть право виходу на пенсію за віком, як і раніше, у 45 років, лише за умови, що вони відпрацювали на роботах за Списком № 1 не менше 7 років 6 місяців. Інакше пенсія призначатиметься на підставі норм з врахуванням останніх законодавчих змін.

Приклад №2 визначення пенсії за Списком №1

Жінка народилася 28.03.1970, але пільговий стаж 7 років 6 місяців вона матиме лише 22 червня 2015 року. Чи збережеться право на призначення пенсії у 45 років? У цьому випадку на призначення пенсії з 29.03.2015 немає підстав, оскільки на момент досягнення віку 45 років у жінки відсутня необхідна для цього кількість пільгового стажу.

Тобто, після того, як вона за Списком № 1 відпрацює на роботах 7 років 6 місяців, то може звернутися до відповідного пенсійного управління з заявою про призначення пенсії із необхідними для цього документами. Пенсію їй буде призначено з дня звернення (ст. 45 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», далі – Закон №1058). Наприклад, якщо заяву до управління вона подасть 25 червня 2015 року, то їй пенсія буде призначена з цієї ж дати (за наявності всіх необхідних документів), але відповідно до останніх законодавчих змін їй уже потрібно буде мати не менше 15 років 6 місяців страхового стажу.

Якщо особа має лише половину необхідного пільгового стажу роботи за Списком № 1.

Якщо ж чоловіки не мають стажу роботи з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за Списком № 1 – 10 років, а жінки – 7 років 6 місяців, але мають половину необхідного стажу на зазначених роботах (у чоловіків не менше 5 років, а у жінок не менше 3 років 9 місяців) і мають передбачений законодавством загальний стаж роботи, то пенси за віком на пільгових умовах їм призначатимуться зі зменшенням пенсійного віку, встановленого абзацом першим частини першої ст. 26 Закону № 1058:

- чоловікам – на 1 рік за кожний повний рік такої роботи;
- жінкам – на 1 рік 4 місяці за кожний повний рік такої роботи.

Зазначене зменшення пенсійного віку жінкам застосовується також у період збільшення віку виходу на пенсію по 31 грудня 2021 року.

Приклад №3 визначення пенсії за Списком №1

Жінка 11.09.1959 р.н. з 06.03.2011 працює на підприємстві, розташованому у зоні відчуження, за Списком № 1 (4 роки 2 місяці). Має понад 28 років загального стажу роботи (з урахуванням навчання та догляду за дитиною до трьох років). За призначенням пенсії звернулася 6 травня цього року.

Зважаючи на пільгове обчислення стажу роботи за Списком № 1 у зоні відчуження (рік за півтора), пільговий стаж жінки становить 6 років 3 місяці (менше 7 років 6 місяців). Беручи до уваги те, що жінкам за кожний повний рік стажу роботи за Списком № 1 пенсійний вік, встановлений ст. 26 Закону № 1058, зменшується на 1 рік 4 місяці, за 6 років такого стажу пенсійний вік жінки зменшується на 8 років. За ст. 26 Закону № 1058 пенсійний вік жінок, які народилися з 1 квітня 1959 по 30 вересня 1959 року, – 58 років. Така кількість пільгового стажу дає право цим жінкам на призначення пенсії за досягнення віку 50 років. У цьому випадку жінці пенсія буде призначена з дня звернення до управління Пенсійного фонду з заявою про призначення пенсії, тобто з 6 травня 2015.

Робота за Списком №2

- працівники, зайняті повний робочий день на роботах із шкідливими і важкими умовами праці, за Списком №2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затвердженим Кабінетом Міністрів України, і за результатами атестації робочих місць, матимуть право на пільгову пенсію після досягнення 55 років і зі стажем роботи для чоловіків не менше 30 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначених роботах, і для жінок не менше 25 років, з них не менше 10 років на зазначених роботах.

До досягнення 55 років право на пенсію за віком на пільгових умовах мають жінки після:

- 50 років – які народилися по 31 березня 1965 р. включно;
- 50 років 6 місяців – які народилися з 1 квітня 1965 р. по 30 вересня 1965 р.;
- 51 рік – які народилися з 1 жовтня 1965 р. по 31 березня 1966 р.;
- 51 рік 6 місяців – які народилися з 1 квітня 1966 р. по 30 вересня 1966 р.;
- 52 роки – які народилися з 1 жовтня 1966 р. по 31 березня 1967 р.;
- 52 роки 6 місяців – які народилися з 1 квітня 1967 р. по 30 вересня 1967 р.;
- 53 роки – які народилися з 1 жовтня 1967 р. по 31 березня 1968 р.;
- 53 роки 6 місяців – які народилися з 1 квітня 1968 р. по 30 вересня 1968 р.;
- 54 роки – які народилися з 1 жовтня 1968 р. по 31 березня 1969 р.;
- 54 роки 6 місяців – які народилися з 1 квітня 1969 р. по 30 вересня 1969 р.

Тобто, жінкам, які народилися по 31 березня 1965 року включно та мають повний пільговий стаж за Списком №2 (10 років), також збережене право виходу на пільгову пенсію після досягнення раніше встановленого віку (50 років). Щодо кількості загального стажу роботи, необхідного для призначення такої пенсії, у цьому випадку все залежатиме від того, коли така жінка звернеться до управління Пенсійного фонду за призначенням пенсії (нижче наведені вимоги щодо стажу, залежно від дати звернення). За відсутності стажу роботи, у чоловіків 30, а у жінок 25 років, у період до 1 квітня 2024 року пенсія за віком на пільгових умовах (Список № 2) призначатиметься за наявності стажу роботи:

- з 1 квітня 2015 року по 31 березня 2016 року – не менше 25 років 6 місяців у чоловіків і не менше 20 років 6 місяців у жінок;
- з 1 квітня 2016 року по 31 березня 2017 року – не менше 26 років у чоловіків і не менше 21 року у жінок;
- з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року – не менше 26 років 6 місяців у чоловіків і не менше 21 року 6 місяців у жінок;
- з 1 квітня 2018 року по 31 березня 2019 року – не менше 27 років у чоловіків і не менше 22 років у жінок;
- з 1 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року – не менше 27 років 6 місяців у чоловіків і не менше 22 років 6 місяців у жінок;
- з 1 квітня 2020 року по 31 березня 2021 року – не менше 28 років у чоловіків і не менше 23 років у жінок;
- з 1 квітня 2021 року по 31 березня 2022 року – не менше 28 років 6 місяців у чоловіків і не менше 23 років 6 місяців у жінок;

- з 1 квітня 2022 року по 31 березня 2023 року – не менше 29 років у чоловіків і не менше 24 років у жінок;
- з 1 квітня 2023 року по 31 березня 2024 року – не менше 29 років 6 місяців у чоловіків і не менше 24 років 6 місяців у жінок.

Приклад №1 визначення пенсії за Списком №2

Жінка 28.09.1965 р.н. має стаж роботи за Списком № 2 11 років 1 місяць. Зважаючи на зміни у законодавстві, її пенсійний вік – 50 років 6 місяців. Тобто право на призначення пільгової пенсії у неї настане 28.03.2016. Якщо заяву про призначення пенсії до Пенсійного фонду жінка подасть до 1 квітня 2016 року, пенсію буде призначено за наявності стажу роботи 20 років 6 місяців, а якщо за призначенням пенсії вона звернеться вже після 1 квітня по 27.06.2016 (включно), пенсію їй буде призначено з 29.03.2016 року, але за наявності у неї не менше 21 року стажу роботи (загального).

Якщо особа має лише половину необхідного пільгового стажу роботи за Списком № 2

Працівникам, які не мають стажу роботи з шкідливими і важкими умовами праці за Списком № 2 (чоловіки 12 років 6 місяців, жінки 10 років), але мають не менше половини стажу на зазначених роботах (чоловіки – не менше 6 років 3 місяців, жінки – не менше 5 років), за наявності передбаченого загального стажу роботи пенсії за віком на пільгових умовах призначаються зі зменшенням пенсійного віку, встановленого абзацом першим частини першої ст. 26 Закону № 1058:

- чоловікам – на 1 рік за кожні 2 роки 6 місяців такої роботи;
- жінкам – на 1 рік за кожні 2 роки такої роботи.

Зазначене зменшення пенсійного віку жінкам застосовується також у період збільшення віку виходу на пенсію по 31 грудня 2021 року.

Важливо, що з квітня 2015 року, за наявності стажу на підземних роботах менше 10 років у чоловіків і менше 7 років 6 місяців у жінок, за кожний повний рік цих робіт пенсійний вік, передбачений ст. 26 Закону № 1058, знижується на один рік. Раніше таким особам пенсійний вік знижувався від віку, встановленого ст. 12 Закону № 1788 (чоловікам від 60 років, а жінкам від 55 років). Тобто для чоловіків, як і раніше, зменшення пенсійного віку відбуватиметься від 60-річного віку. А от жінки на пенсію виходитимуть пізніше.

Приклад №2 визначення пенсії за Списком №2

Жінка 1963 р.н. має стаж на підземних роботах 3 роки 7 місяців. Тобто її пенсійний вік має бути зменшений на три роки. Згідно з нормами ст. 26 Закону № 1058, пенсійний вік жінок, які народилися піс-

ля 01.04.1961, – 60 років. Отже, якщо жінка у майбутньому не працюватиме у шкідливих умовах, право на пільгову пенсію вона матиме при досягненні 57-річного віку (до змін у законодавстві її пенсійний вік був 52 роки). Це встановлено ст. 14 Закону № 1788.

Порядок підтвердження пільгового стажу не змінився

Як і раніше, для підтвердження пільгового стажу потрібно надати пільгову довідку (у разі ліквідації підприємства, на якому особа у свій час працювала, без визначення його правонаступника – рішення відповідної комісії) та, як і раніше, пільговий стаж роботи за Списками № 1 і № 2 після 21.08.1992 зараховується за результатами атестації робочих місць.

Порядок пенсійного забезпечення осіб, які працювали до введення в дію Закону № 1788 (до 01.01.1992) на роботах із шкідливими і важкими умовами праці, передбачених законодавством, що діяло раніше, визначається ст. 100 цього ж Закону. Контроль за правильністю застосування Списків щодо пільгового пенсійного забезпечення та якістю проведення атестації робочих місць на підприємствах і в організаціях, а також підготовка пропозицій щодо вдосконалення цих Списків покладають на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю. Таким органом є Міністерство соціальної політики України.

Умови призначення пенсій іншим пільговим категоріям осіб

Чоловікам трактористам-машиністам, безпосередньо зайнятим у виробництві сільськогосподарської продукції в колгоспах, радгоспах, на інших підприємствах сільського господарства, пенсії, як і раніше, призначатимуть після досягнення 55 років і за наявності 20 років роботи трактористом, але при цьому загального стажу вже потрібно не менше 30 років (раніше – не менше 25 років). При цьому підвищуватися загальний стаж буде поступово – на шість місяців за рік, починаючи з 1 квітня 2015 року до 1 квітня 2024 року. Отже, пенсія за віком на пільгових умовах чоловікам трактористам-машиністам сільських господарств призначатиметься за наявності стажу роботи:

- з 1 квітня 2015 року по 31 березня 2016 року – не менше 25 років 6 місяців;
- з 1 квітня 2016 року по 31 березня 2017 року – не менше 26 років;
- з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року – не менше 26 років 6 місяців;
- з 1 квітня 2018 року по 31 березня 2019 року – не менше 27 років;

- з 1 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року – не менше 27 років 6 місяців;
- з 1 квітня 2020 року по 31 березня 2021 року – не менше 28 років;
- з 1 квітня 2021 року по 31 березня 2022 року – не менше 28 років 6 місяців;
- з 1 квітня 2022 року по 31 березня 2023 року – не менше 29 років;
- з 1 квітня 2023 року по 31 березня 2024 року – не менше 29 років 6 місяців.

Тобто, після 1 квітня 2024 року для призначення пільгової пенсії трактористам потрібно буде мати не менше 30 років загального стажу роботи.

Виходитимуть на пенсію після досягнення віку 55 років жінки:

- які працюють трактористами-машиністами, машиністами будівельних, шляхових і вантажно-розвантажувальних машин, змонтованих на базі тракторів і екскаваторів, із загальним стажем роботи не менше 25 років, з них не менше 15 років на зазначеній роботі.

За відсутності стажу роботи 25 років, пенсія за віком на пільгових умовах призначатиметься за наявності стажу роботи:

- з 1 квітня 2015 року по 31 березня 2016 року – не менше 20 років 6 місяців;
- з 1 квітня 2016 року по 31 березня 2017 року – не менше 21 року;
- з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року – не менше 21 року 6 місяців;
- з 1 квітня 2018 року по 31 березня 2019 року – не менше 22 років;
- з 1 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року – не менше 22 років 6 місяців;
- з 1 квітня 2020 року по 31 березня 2021 року – не менше 23 років;
- з 1 квітня 2021 року по 31 березня 2022 року – не менше 23 років 6 місяців;
- з 1 квітня 2022 року по 31 березня 2023 року – не менше 24 років;
- з 1 квітня 2023 року по 31 березня 2024 року – не менше 24 років 6 місяців.

При цьому слід зауважити, що пенсійний вік таким жінкам підвищуватиметься поступово, щоразу на шість місяців кожні півроку, починаючи з квітня 2015 року.

Так, право на пенсію за віком на пільгових умовах жінки-трактористки матимуть після досягнення ними:

- 0 років – які народилися по 31 березня 1965 року включно;
- 50 років 6 місяців – з 1 квітня 1965 року по 30 вересня 1965 року;
- 51 рік – з 1 жовтня 1965 року по 31 березня 1966 року;
- 51 рік 6 місяців – з 1 квітня 1966 року по 30 вересня 1966 року;
- 52 роки – з 1 жовтня 1966 року по 31 березня 1967 року;
- 52 роки 6 місяців – з 1 квітня 1967 року по 30 вересня 1967 року;
- 53 роки – з 1 жовтня 1967 року по 31 березня 1968 року;
- 53 роки 6 місяців – з 1 квітня 1968 року по 30 вересня 1968 року;
- 54 роки – з 1 жовтня 1968 року по 31 березня 1969 року;
- 54 роки 6 місяців – з 1 квітня 1969 року по 30 вересня 1969 року;
- 55 років – після 1 жовтня 1969 року.

Жінки-трактористки виходять на пільгову пенсію незалежно від того, на яких підприємствах вони працювали, а чоловіки-трактористи – лише ті, які безпосередньо зайняті у виробництві сільськогосподарської продукції в колгоспах, радгоспах, на інших підприємствах сільського господарства (постійно зайняті на тракторах та інших самохідних сільськогосподарських машинах упродовж повного сезону сільськогосподарських робіт в рослинництві та тваринництві). Це означає, що трактористи-машиністи, які працюють, наприклад, на цегельних, консервних заводах колгоспів чи радгоспів, права на цю пенсію не мають, оскільки безпосередньо не зайняті у виробництві сільськогосподарської продукції.

Трактористи-машиністи допоміжних сільських господарств, які не мають самостійного балансу і знаходяться в складі промислових, будівельних, транспортних та інших підприємств і організацій, мають право на пільгову пенсію, за умови постійної зайнятості на тракторах та інших самохідних сільськогосподарських машинах протягом повного сезону сільськогосподарських робіт у рослинництві та тваринництві.

Тобто, вимагати від жінок-трактористок довідку про їхню зайнятість у виробництві сільськогосподарської продукції в колгоспах, радгоспах не потрібно. Така довідка потрібна лише трактористам чоловікам.

Виходитимуть на пенсію у 55 років та зі стажем роботи на певних посадах не менше 20 років:

- жінки, які працюють доярками (операторами машинного доїння), свинарками-операторами в колгоспах, радгоспах, інших підприємствах сільського господарства, за умови виконання встановлених норм обслуговування;

• жінки, зайняті протягом повного сезону на вирощуванні, збиранні та післязбиральній обробці тютюну;

• робітниці текстильного виробництва, зайняті на верстатах і машинах, – за списком виробництв і професій, затвердженим у порядку, що визначений постановою Кабінету Міністрів України № 583 від 12.10.1992.

Тобто, таким жінкам підвищено пенсійний вік на п'ять років, при цьому необхідний стаж роботи на таких посадах залишено без змін. Водночас пенсійний вік також підвищуватиметься поступово.

А саме, право на пенсію за віком на пільгових умовах ці жінки матимуть після досягнення віку:

- 50 років – які народилися по 31 березня 1965 року включно;
- 50 років 6 місяців – з 1 квітня 1965 року по 30 вересня 1965 року;
- 51 рік – з 1 жовтня 1965 року по 31 березня 1966 року;
- 51 рік 6 місяців – з 1 квітня 1966 року по 30 вересня 1966 року;
- 52 роки – з 1 жовтня 1966 року по 31 березня 1967 року;
- 52 роки 6 місяців – з 1 квітня 1967 року по 30 вересня 1967 року;
- 53 роки – з 1 жовтня 1967 року по 31 березня 1968 року;
- 53 роки 6 місяців – з 1 квітня 1968 року по 30 вересня 1968 року;
- 54 роки – з 1 жовтня 1968 року по 31 березня 1969 року;
- 54 роки 6 місяців – з 1 квітня 1969 року по 30 вересня 1969 року.

Жінки з датою народження після 1 жовтня 1969 року виходитимуть на пенсію після досягнення 55 років.

Отже, умови виходу на пільгову пенсію для жінок, які працюють у сільськогосподарському виробництві та виховали п'ятеро і більше дітей, залишилися без змін. Вони, як і раніше, мають право на пенсію незалежно від віку і трудового стажу, і їм пенсії і в подальшому призначатимуть у порядку, що визначається постановою Кабінету Міністрів України № 244 від 16.05.1992.

Водії міського пасажирського транспорту (автобусів, тролейбусів, трамваїв) та великовагових автомобілів, зайнятих у технологічному процесі важких і шкідливих виробництв, матимуть право на пенсію після досягнення 55 років і зі стажем роботи:

- для чоловіків – не менше 30 років, зокрема на зазначеній роботі не менше 12 років 6 місяців;
- для жінок – не менше 25 років, зокрема на зазначеній роботі не менше 10 років.

І чоловікам, і жінкам збільшена кількість необхідного трудового стажу (тоді як кількість пільгового стажу залишилася незмінною) на п'ять років з 25 та 20 років відповідно до 30 та 25 років.

Цим жінкам пенсійний вік також підвищуватимуть поступово у такому порядку:

- у 50 років на пенсію йтимуть жінки, які народилися по 31 березня 1965 року включно;
- у 50 років 6 місяців – з 1 квітня 1965 року по 30 вересня 1965 року;
- у 51 рік – з 1 жовтня 1965 року по 31 березня 1966 року;
- у 51 рік 6 місяців – зі квітня 1966 року по 30 вересня 1966 року;
- у 52 роки – з 1 жовтня 1966 року по 31 березня 1967 року;
- у 52 роки 6 місяців – з 1 квітня 1967 року по 30 вересня 1967 року;
- у 53 роки – з 1 жовтня 1967 року по 31 березня 1968 року;
- у 53 роки 6 місяців – з 1 квітня 1968 року по 30 вересня 1968 року;
- у 54 роки – з 1 жовтня 1968 року по 31 березня 1969 року;
- у 54 роки 6 місяців – з 1 квітня 1969 року по 30 вересня 1969 року.

Жінки, які народилися після 1 жовтня 1969 року, право на пільгову пенсію матимуть, коли досягнуть віку 55 років.

При цьому якщо у чоловіків немає 30 років, а у жінок 25 років стажу роботи, то у період до 1 квітня 2024 року пенсія за віком на пільгових умовах призначатиметься їм, якщо вони матимуть такий стаж роботи:

- зі квітня 2015 року по 31 березня 2016 року – не менше 25 років 6 місяців у чоловіків і не менше 20 років 6 місяців у жінок;
- зі квітня 2016 року по 31 березня 2017 року – не менше 26 років у чоловіків і не менше 21 року у жінок;
- з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року – не менше 26 років 6 місяців у чоловіків і не менше 21 року 6 місяців у жінок;
- з 1 квітня 2018 року по 31 березня 2019 року – не менше 27 років у чоловіків і не менше 22 років у жінок;
- з 1 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року – не менше 27 років 6 місяців у чоловіків і не менше 22 років 6 місяців у жінок;
- з 1 квітня 2020 року по 31 березня 2021 року – не менше 28 років у чоловіків і не менше 23 років у жінок;
- з 1 квітня 2021 року по 31 березня 2022 року – не менше 28 років 6 місяців у чоловіків і не менше 23 років 6 місяців у жінок;
- з 1 квітня 2022 року по 31 березня 2023 року – не менше 29 років у чоловіків і не менше 24 років у жінок;
- з 1 квітня 2023 року по 31 березня 2024 року – не менше 29 років 6 місяців у чоловіків і не менше 24 років 6 місяців у жінок.

2.5. Порядок проведення перерахунку пенсій

Масові перерахунки пенсій проводяться органами Пенсійного фонду України у разі прийняття відповідних рішень Уряду про перерахунок пенсій. Ці перерахунки здійснюються автоматизованим способом, пенсіонерам звертатися до органів Пенсійного фонду не потрібно.

Найчисельніші масові перерахунки пенсій, які стосуються майже всіх пенсіонерів – це перерахунки у зв'язку із зміною прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність – це та величина, від якої залежить розмір мінімальної пенсії за віком, доплати за понад нормований стаж, а також розмір надбавок та підвищень до пенсії (інвалідам війни, чорнобильцям, учасникам бойових дій, учасникам війни, дітям війни тощо).

Розмір прожиткового мінімуму щороку затверджується Законом про Державний бюджет. Законом про Державний бюджет затверджується розмір прожиткового мінімуму, а не визначається сума підвищення до пенсії.

Розрахунок суми підвищення до пенсії у зв'язку із зміною прожиткового мінімуму проводиться відповідно до пенсійного законодавства.

Працюючим пенсіонерам надано можливість кожні два роки здійснювати перерахунок пенсії. Ч.4 ст.42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачає, що коли застрахована особа після призначення пенсії продовжувала працювати, перерахунок пенсії проводитиметься через два роки. При цьому якщо у ці два роки особа набула 24 місяці страхового стажу, за бажанням пенсіонера перерахунок може бути проведено із заробітної плати за періоди страхового стажу, зазначені в ч.1 ст.40 вищевказаного Закону.

Ст.40 передбачає, що для обчислення пенсії враховується заробітна плата (дохід) за весь період страхового стажу, починаючи з 1 липня 2000 року. Водночас за бажанням пенсіонера та за умови підтвердження ним довідки про заробітну плату первинними документами, або якщо страховий стаж такої особи, починаючи з 1 липня 2000 року, становить менше 60 місяців, то для обчислення пенсії також враховується заробітна плата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу поспіль до 1 липня 2000 року, незалежно від перерв у роботі. Але при цьому буде застосовано показник середньої заробітної плати (доходу), який враховувався під час призначення чи попереднього перерахунку пенсії.

Якщо пенсіонер, який продовжує працювати, після призначення

чи попереднього перерахунку пенсії має менше, ніж 24 місяці страхового стажу, перерахунок буде здійснено не раніше, ніж через два роки після призначення (попереднього перерахунку) пенсії, з урахуванням набутого страхового стажу після її призначення (перерахунку) і заробітної плати, з якої було призначено чи попередньо перераховано пенсію.

Якщо ж працюючий пенсіонер після призначення пенсії набув стажу, достатнього для обчислення пенсії в мінімальному розмірі, що встановлено ч.1 ст.28 вказаного Закону (чоловіки – 35 років страхового стажу, жінки – 30), то за заявою пенсіонера проводиться відповідний перерахунок пенсії незалежно від того, скільки часу минуло після її призначення, з урахуванням заробітної плати, з якої призначено (попередньо перераховано) пенсію. (Ч.1 ст.28 передбачає, що мінімальна пенсія за віком за наявності в чоловіків 35, а в жінок 30 років страхового стажу встановлюється в розмірі визначеного законодавством прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Зауважимо, що перерахунок пенсії з урахуванням стажу не проводиться, якщо особа отримує пенсію за вислугу років на умовах, передбачених Законом України «Про пенсійне забезпечення», і якщо вона не досягла віку, визначеного ст.26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

З 1 травня 2016 року проведено перерахунок пенсій відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік», відповідно до якого з 01.05.2016 р. збільшено розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність з 1074 грн. до 1130 грн.

Порядок перерахунку пенсійних виплат з 01.05.2016 року

Перерахунок пенсій провадиться шляхом перерахунку мінімальних розмірів пенсій, надбавок, додаткових пенсій, підвищень, компенсаційних виплат та визначення права на щомісячну державну адресну допомогу з урахуванням індексації.

1.1. Перерахунок мінімального розміру пенсії за віком, призначеної відповідно до статті 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Мінімальний розмір пенсії за віком, яка призначена до 01.10.2011 року, за наявності у чоловіків 25, а у жінок – 20 років страхового стажу, а мінімальний розмір пенсії за віком, яка призначена або перерахована з урахуванням стажу та заробітку після 01.10.2011 року за наявності у чоловіків 35, а у жінок – 30 років страхового стажу, встановлюється на рівні прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (1130 грн.), та за кожний рік понад 25 років (призначених

до 01.10.2011 року) або 35 років (призначених, перерахованих після 01.10.2011 року) для чоловіків та 20 (призначених до 01.10.2011 року) або 30 років (призначених, перерахованих після 01.10.2011 року) для жінок розмір пенсії збільшується на 1 відсоток від розміру пенсії, яка обчислена відповідно до статті 27, але не більше 1 відсотка від прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб.

Відповідно до абзацу другого частини 3 ст. 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» зазначений перерахунок не провадиться працюючим пенсіонерам.

Виходячи із розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працевдатність, з 01.05.2016 року – 1130.00 грн. провадиться перерахунок:

- мінімального розміру пенсії непрацюючим пенсіонерам;
- доплати за понаднормативний стаж непрацюючим пенсіонерам, у яких основна пенсія більше мінімальної;
- пенсій за особливі заслуги відповідно до Закону України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною»;
- мінімального розміру пенсії по втраті годувальника;
- мінімального розміру пенсії по втраті годувальника членам сімей військовослужбовців;
- підвищень, передбачених Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;
- мінімальних розмірів пенсій військовослужбовцям строкової служби та членам їх сімей, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб»;
- надбавки на утриманців відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб»;
- довічної державної стипендії відповідно до указу Президента України №358/2006;
- підвищень, передбачених Законом України «Про жертви нацистських переслідувань» та доплати до підвищень;
- мінімальних розмірів пенсій по інвалідності внаслідок аварії на ЧАЕС;
- державної соціальної допомоги на догляд інвалідам війни з числа військовослужбовців 1, 2, 3 груп та інших інвалідів війни 1, 2, 3 груп;
- щомісячної державної адресної допомоги інвалідам війни та учасникам бойових дій;
- доплати до мінімального розміру пенсії непрацюючим шахтарям, на яких поширюється дія Закону України «Про підвищення

престижності шахтарської праці» та працівникам, зайнятим обслуговуванням зазначених осіб відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;

– доплати до пенсії за втрату годувальника членам сімей шахтарів, смерть яких настала внаслідок нещасного випадку на виробництві або профзахворювання.

Виходячи із розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, з 01.05.2016 року – 1130.00 грн. *перерахунок (підвищення) не проводиться:*

- дітям війни;
- додаткової пенсії чорнобильцям.

Приклад 1. Чоловік, 1949 року народження, не працює. Пенсія призначена з 2009 року при страховому стажі 38 років 9 місяців (коефіцієнт стажу $K_c = 0,52313$) та заробітній платі $З_p = 1500,00$ грн.

Розмір пенсії до перерахунку до 30.11.2013 року складав 1096,01 грн, де:

784,70 грн – основний розмір пенсії ($1500 \text{ грн} \times 0,52313$);

109,30 грн – доплата до прожиткового мінімуму (до 894 грн) ($894,00 - 784,70$);

102,01 грн – доплата за 13 років понад нормованого стажу ($784,70 \text{ грн} \times 0,13$) – 1% за кожен рік понаднормативного стажу;

100,00 грн – підвищення до пенсії згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 23.04.2012 № 327.

Розмір пенсії після перерахунку з 01.12.2013 складе 1151,01 грн, де:

784,70 грн – основний розмір пенсії ($1500 \text{ грн} \times 0,52313$);

164,30 грн – доплата до прожиткового мінімуму (до 949 грн);

102,01 грн – доплата за 13 років понад нормованого страхового стажу ($784,70 \text{ грн} \times 0,13$);

100,00 грн – підвищення до пенсії згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 23.04.2012 № 327.

Пенсія збільшилася на 55,00 грн.

Приклад 2. Перерахувати пенсію за віком жінці, яка не працює, (пенсія не індексувалася) і була призначена до 01.10.2011 р. Страховий стаж застрахованої особи становить 37 років. Перерахувати пенсію даній особі з 01.05.2016 року. До перерахунку розмір пенсії становив – 1268,29 грн, в тому числі:

- основна пенсія – 752,13 грн. (менше мінімальної);

- доплата до мінімального розміру – 321,87 грн ($1074,00 - 752,13$);

де 1074,00 – розмір прожиткового мінімуму до 30.04.2016 року;

- доплата за понад нормований стаж (17% від 752,13 грн.) = 127,86 грн;

- підвищення дітям війни (7% від 949 грн.) – 66,43 грн.

Після перерахунку з 01.05.2016 року розмір пенсії – 1324,29 грн, в тому числі:

- основна пенсія залишається незмінною – 752,13 грн. (менше мінімальної);

- доплата до мінімального розміру – 377,87 грн = (1130,00 – 752,13); де 1130,00 грн – розмір прожиткового мінімуму з 01.05.2016 року;

- доплата за понад нормований стаж (17% від 752,13 грн) = 127,86 грн;

- підвищення дітям війни (7% від 949 грн) – 66,43 грн.

Розмір пенсійної виплати після перерахунку підвищився на 56 грн.

Приклад 3. Перерахувати пенсію з 01.05.2016 року жінці, яка не працює і має страховий стаж 37 років. Пенсія за віком призначалась після 01.10.2011 року й не індексувалася.

До перерахунку розмір пенсійної виплати становить – 1461,33 грн, в тому числі:

- основна пенсія – 1386,15 грн (більше мінімальної);

- доплата за понад нормований стаж (7% від 1074 грн) – 75,18 грн; де нормований стаж для жінок після 01.10.2011 року становить 30 років; 1074,00 грн – прожитковий мінімум для осіб, що втратили працездатність до 01.05.2016 року.

Після перерахунку – 1461,33 грн, в тому числі:

- основна пенсія залишається незмінною – 1386,15 грн (більше мінімальної);

- доплата за понад нормований стаж (7% від 1130 грн.) = 79,10 грн; де 1130,00 грн – прожитковий мінімум для осіб, що втратили працездатність після 01.05.2016 року.

Розмір пенсійної виплати після перерахунку підвищився на 3,92 грн.

**Перерахунок щомісячної державної адресної допомоги
відповідно до постанови Кабінету Міністрів України
№265 від 01.04.2008 р.**

Виходячи із розміру 1130,00 грн провадиться перерахунок для одержувачів пенсій:

- за віком/за вислугу років при повному стажі, якщо є інвалідність 1, 2 або 3 груп;

- у разі втрати годувальника;

- по інвалідності для інвалідів 1, 2 та 3 груп;
- соціальних пенсій для інвалідів 1, 2 та 3 груп та дітям-інвалідам;
- за віком/за вислугу років при неповному стажі роботи, якщо є інвалідність 1, 2 або 3 груп.

Виходячи із розміру 949,00 грн. провадиться перерахунок для тих одержувачів пенсій, які не зазначені в абзаці вище.

Приклад 1. Перерахувати розмір пенсії жінці з 01.05.2016 року, яка не працює і має страховий стаж 35 років. Особі була призначена дострокова пенсія після 01.10.2011 р. в 55 років при законодавчо визначеному віці 58 років виходу на пенсію, тобто особа вийшла на пенсію на 36 місяців раніше, пенсія не індексувалася.

До перерахунку – 949,00 грн, в тому числі:

– основний розмір призначеної пенсії – 1075,74 грн (більше мінімальної);

– доплата за понад нормований стаж (5% від 1074,00 грн) = 53,70 грн;

– розмір пенсії буде зменшено по 0,5% за кожен місяць, у зв'язку з достроковим виходом на пенсію на 36 місяців, тобто, 18% від $(1075,74 + 53,70) = 203,30$ грн;

– щомісячна державна адресна допомога – 22,86 грн.

Отже, розмір пенсії до виплати буде таким:

$1075,74 + 53,79 - 203,30 + 22,86 = 949,00$ грн.

Розраховуємо розмір пенсії після перерахунку з 01.05.2016 року:

– розмір основної пенсії залишається незмінним – 1075,74 грн (менше мінімальної);

– доплата до мінімального розміру – 54,26 грн $(1130,00 - 1075,74)$; де 1130,00 грн – прожитковий мінімум для осіб, що втратили працездатність після 01.05.2016 року.

– доплата за понад нормований стаж (5% від 1075,74 грн) = 53,79 грн;

– зменшення розміру пенсії за достроковий вихід на пенсію, тобто, 18% від $1075,74 + 54,26 + 53,79 = 213,08$ грн.

Після перерахунку розмір пенсії з 01.05. 2016 року становитиме:

$1075,74 + 54,26 + 53,79 - 213,08 = 970,71$ грн.

Отже, розмір пенсійної виплати після перерахунку підвищився на 21,64 грн.

З моменту досягнення особою законодавчо встановленого пенсійного віку 58 років (згідно закону, що вступив в силу з 01.10.2011 року), даній особі пенсія буде виплачуватись в повному обсязі.

Приклад 2. Чоловікові, який не працює і має страховий стаж 25 років (не повний) 05.10.2014 року була призначена пенсія за віком, тобто, після 01.10.2011 р., (інвалідності не має, пенсія не індексувалася). Згідно даних персоніфікованого обліку пенсіонеру було розраховано і призначено пенсію в розмірі 949 грн, в тому числі:

- основний розмір пенсії – 755,29 грн (менше мінімальної);
- щомісячна державна адресна допомога – 193,71 грн = 949,00 – 755,29; де 949,00 грн – прожитковий мінімум для осіб, що втратили працездатність до 31.12.2014 року;

- доплата за понад нормований страховий стаж не нараховується (нормований страховий стаж для чоловіків після 01.10.2011 року становить 35 років).

Перерахуємо розмір пенсії даній особі з 01.05. 2016 року.

Розмір пенсійної виплати після перерахунку з 01.05.2016 року становитиме – 949,00 грн.

Розмір пенсії не підвищився, оскільки не перераховувався, бо у застрахованої особи не має законодавчо встановленого 35 років страхового стажу.

Приклад 3. Чоловіку, який не працює і має страховий стаж 25 років (не повний), призначена після 01.10.2011 р. пенсія за віком. Особа має інвалідність 2 групи, пенсія не індексувалася. До перерахунку розмір пенсії становить – 949 грн, в тому числі:

- основний розмір призначеної пенсії – 755,29 грн (менше мінімальної);
- щомісячна державна адресна допомога – 193,71 грн = (949,00 – 755,29).

Визначимо розмір пенсійного забезпечення після перерахунку з 01.05.2016 року:

- основний розмір пенсії залишається незмінним – 755,29 грн (менше мінімальної);

- щомісячна державна адресна допомога – 374,71 грн = (1130,00 – 755,29), де 1130,00 грн – прожитковий мінімум для осіб, що втратили працездатність після 01.05.2016 року;

Розмір пенсійної виплати після перерахунку становитиме 1130 грн і підвищився на 181 грн, оскільки особа має другу групу інвалідності.

Визначення фіксованої суми індексації

Якщо до пенсії раніше виплачувалася індексація, то з 1 вересня 2015 р. була встановлена фіксована сума індексації у випадках коли розмір підвищення пенсії внаслідок перерахунку з 01.09.2015 р. був менше поточної індексації. Фіксована сума індексації визначається як

різниця між індексацією у місяці перерахунку та сумою підвищення пенсії таким чином, щоб сума призначеної пенсійної виплати з урахуванням фіксованої суми індексації не перевищувала загального доходу до підвищення.

Приклад 1. Розмір фіксованої індексації залишається незмінним, якщо з 01.05.2016 року не відбулося підвищення розміру пенсії.

Чоловіку, який працює і має страховий стаж 45 років (повний) призначена пенсія за віком до 01.10.2011 року. Особа є учасником бойових дій і пенсія даного пенсіонера індексувалася.

До перерахунку розмір пенсії становив – 1792,49 грн, в тому числі:

- основна пенсія – 1186,08 грн (більше мінімальної);
- доплата за понаднормований стаж (20% від 1074 грн) – 214,80 грн;
- підвищення учаснику бойових дій (25% від 1074 грн) – 268,50 грн;
- фіксована індексація з 01.09.2015 р. – 123,11 грн.

Розглянемо розмір пенсії після перерахунку з 01.05.2016 року.

- основна пенсія – 1186,08 грн (більше мінімальної);
- доплата за понаднормований стаж (20% від 1074 грн.) – 214,80 грн;
- підвищення учаснику бойових дій (25% від 1074 грн) – 268,50 грн;
- фіксована індексація з 01.05.2016 р. – 123,11 грн. Отже, розмір пенсії становитиме: $1186,08 + 214,80 + 268,50 + 123,11 = 1792,49$ грн.

Розмір пенсійної виплати після перерахунку не підвищився, оскільки пенсіонер є працюючим.

Приклад 2. Розмір фіксованої індексації зменшується, якщо з 01.05.2016 р. підвищення розміру пенсії менше суми фіксованої індексації.

Чоловіку, учаснику бойових дій, який не працює і має страховий стаж 45 років (повний), призначена пенсія за віком до 01.10.2011 року, пенсія індексувалася.

До перерахунку розмір пенсії становить – 1792,49 грн, в тому числі:

- основна пенсія – 1186,08 грн (більше мінімальної);
- доплата за понаднормований стаж (20% від 1074 грн) – 214,80 грн;
- підвищення учаснику бойових дій (25% від 1074 грн) – 268,50 грн;
- фіксована індексація з 01.09.2015 р. – 123,11 грн.

Після перерахунку – 1792,49 грн, в тому числі:

- основна пенсія – 1186,08 грн (більше мінімальної);
- доплата за понаднормований стаж (20% від 1130 грн) – 226,00 грн (+11,20 грн);
- підвищення учаснику бойових дій (25% від 1130 грн) – 282,50 грн (+14,00 грн);
- фіксована індексація з 01.05.2016 р. – 97,91 грн.

Розмір пенсії після перерахунку підвищився на 25,20 грн, що менше фіксованої з 01.09.2015 р. індексації (123,11 грн), тому фіксовану індексацію зменшено на суму підвищення пенсії (123,11 – 25,20 = 97,91 грн). Розмір пенсійної виплати після перерахунку не змінився, оскільки сума підвищення пенсії менша за суму фіксованої індексації.

Приклад 3. Виплата фіксованої індексації припиняється, якщо з 01.05.2016 р. підвищення розміру пенсії більше суми фіксованої індексації.

Чоловіку, учаснику бойових дій, який не працює і має страховий стаж 45 років (повний), призначена пенсія за віком до 01.10.2011 року, пенсія індексувалася. Розмір призначеної пенсії до перерахунку становить – 1692,49 грн, в тому числі:

- основна пенсія – 1086,08 грн (більше мінімальної);
- доплата за понаднормований стаж (20% від 1074 грн) – 214,80 грн;
- підвищення учаснику бойових дій (25% від 1074 грн) – 268,50 грн;
- фіксована індексація з 01.09.2015 р. – 123,11 грн.

Розглянемо розмір пенсії після перерахунку з 01.05.2016 року:

- основна пенсія – 1086,08 грн (менше мінімальної);
- доплата до мінімального розміру пенсії – 43,92 грн (до 1130,00 грн);
- доплата за понаднормований стаж (20% від 1086,08 грн) – 217,22 грн (+2,42 грн);
- підвищення учаснику бойових дій (25% від 1130 грн) – 282,50 грн (+14,00 грн);
- щомісячна державна адресна допомога учасникам бойових дій, яким виповнилося 85 років – 234,78 грн.

Розмір пенсії після перерахунку підвищився на 295,12 грн = (43,92 + 2,42 + 14 + 234,78), що більше фіксованої з 01.09.2015 р. індексації (123,11 грн), тому виплату фіксованої індексації з 01.05.2016 р. припинено. З урахуванням суми припиненої фіксованої індексації загальна сума пенсійної виплати з 01.05.2016 р. збільшилася на 172,01 грн (295,12–123,11) і становить 1864,50 грн.

2.6. Управління в солідарній системі

Вищим органом управління в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є Пенсійний фонд України, який здійснює керівництво та управління солідарною системою, проводить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії, готує документи для їх виплати, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання, здійснює контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного Фонду, вирішує питання, пов'язані з веденням обліку пенсійних активів застрахованих осіб на накопичувальних пенсійних рахунках, здійснює адміністративне управління Накопичувальним пенсійним фондом та інші функції, передбачені цим законом і статутом Пенсійного фонду.

Пенсійний фонд є самоврядною неприбутковою організацією і здійснює свою діяльність на підставі статуту, який затверджується його правлінням.

Управління Пенсійним фондом здійснюється на основі паритетності представниками держави, застрахованих осіб і роботодавця. Органами управління Пенсійного фонду є правління та виконавча дирекція. Схематично структура Пенсійного фонду зображена на рис. 2.10.

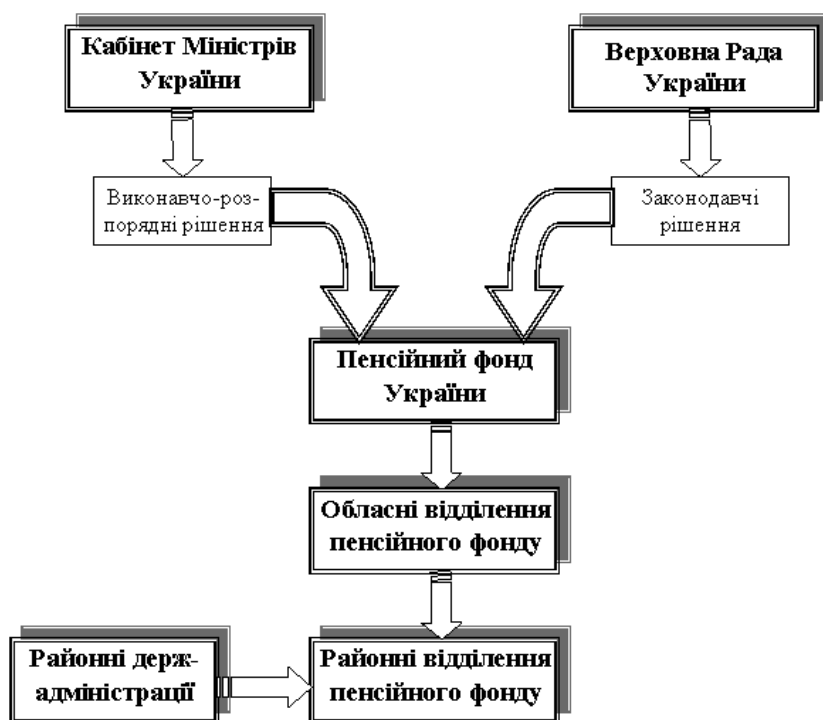

Рис. 2.10. Структура управління Пенсійного фонду України

З метою здійснення контролю за виконанням Пенсійним фондом законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, статутних завдань та цільового використання коштів створюється Наглядова рада. Вона складається з 15 осіб, до неї входять у рівній кількості представники від держави, застрахованих осіб і роботодавців. Представники від держави призначаються і відкликаються Кабінетом Міністрів України, а представники застрахованих осіб і роботодавців обираються і відкликаються сторонами самостійно. Члени Наглядової ради здійснюють повноваження на громадських засадах, строк їх повноважень становить шість років.

Отже, управління фінансами державного пенсійного страхування здійснює Пенсійний фонд і, по суті, виступає гарантом стабільності державної системи пенсійного страхування.

Положення про Пенсійний фонд України

1. Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики України.

Пенсійний фонд України входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики з питань пенсійного забезпечення та ведення персоніфікованого обліку надходжень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ).

2. Пенсійний фонд України у своїй діяльності керується Конституцією України та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства соціальної політики України (далі – Міністерство), іншими актами законодавства України, а також дорученнями Президента України та Міністра.

3. Основними завданнями Пенсійного фонду України є:

- реалізація державної політики з питань пенсійного забезпечення та ведення персоніфікованого обліку надходжень від сплати єдиного внеску;

- внесення пропозицій Міністру щодо формування державної політики з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню;

- керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- призначення (перерахунок) пенсій, щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці та підготовка документів для їх виплати;

- забезпечення своєчасного і в повному обсязі фінансування та

виплати пенсій, допомоги на поховання, інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України та інших джерел, визначених законодавством;

- ефективного та цільового використання коштів, удосконалення методів фінансового планування, звітності та системи контролю за витратами коштів;

- забезпечення надходжень від сплати збору на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, ведення обліку цих надходжень, інших коштів відповідно до законодавства та здійснення контролю за їх сплатою, забезпечення ведення реєстру застрахованих осіб;

- виконання інших завдань, визначених законами України та покладених на Пенсійний фонд України Президентом України.

4. Пенсійний фонд України відповідно до покладених на нього завдань:

1) вивчає та аналізує ситуацію у сфері пенсійного забезпечення, забезпечує проведення щорічних актуарних розрахунків фінансового стану системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

2) розробляє проект бюджету Пенсійного фонду України, складає звіт про його виконання та подає їх у встановленому порядку Міністру для внесення на розгляд Кабінету Міністрів України, здійснює ефективний розподіл фінансових ресурсів для пенсійного забезпечення;

3) організовує роботу з формування, автоматизованого оброблення інформації в системі Пенсійного фонду України;

4) здійснює заходи щодо забезпечення доступу до даних реєстру застрахованих осіб;

5) організовує, координує та контролює роботу головних управлінь Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, управлінь у районах, містах, районах у містах, а також управлінь у містах та районах (далі – територіальні органи) щодо:

- забезпечення додержання підприємствами, установами, організаціями та громадянами актів законодавства про пенсійне забезпечення;

- забезпечення надходжень від сплати збору на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, ведення обліку цих надходжень, інших коштів відповідно до законодавства, забезпечення ведення реєстру застрахованих осіб;

- здійснення контролю за додержанням законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, правильністю нарахування, обчислення, повнотою і своєчасністю сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (далі – стра-

хові внески) та інших платежів, за достовірністю поданих відомостей про осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, призначенням (перерахунком) і виплатою пенсій, щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці та іншими виплатами, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України, інших джерел, визначених законодавством;

- стягнення у передбаченому законодавством порядку своєчасно не нарахованих та/або не сплачених сум страхових внесків та інших платежів;

- застосовування фінансових санкцій, передбачених законом;

- призначення (перерахунку) і виплати пенсій та щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці;

- забезпечення своєчасного і в повному обсязі фінансування та виплати пенсій, допомоги на поховання та інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України та інших джерел, визначених законодавством;

- обліку коштів Пенсійного фонду України, ведення статистичної та бухгалтерської звітності;

- надання страхувальникам та застрахованим особам інформації, визначеної законодавством;

6) забезпечує проведення конкурсного відбору банків, які здійснюють виплату та доставку пенсій;

7) вживає відповідно до законодавства та міжнародних договорів України заходів до переказування пенсій громадянам, які виїхали на постійне місце проживання за кордон, та виплати пенсій пенсіонерам іноземних держав, які постійно проживають в Україні;

8) здійснює у межах своїх повноважень контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду України, інших коштів, призначених для виплати пенсій та щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці;

9) аналізує та прогнозує надходження коштів від сплати єдиного внеску, організовує взаємодію та обмін інформацією з Міністерством доходів і зборів України та іншими державними органами з питань нарахування та сплати єдиного внеску, персоніфікованого обліку надходжень від сплати єдиного внеску, розрахунку показників середньої заробітної плати працівників для призначення пенсії;

10) подає в установленому законодавством порядку Міністерству пропозиції щодо зміни розміру єдиного внеску та щодо розподілу коштів від його сплати, що спрямовуються на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

11) подає Міністерству пропозиції щодо застосування законодавства про ведення обліку застрахованих осіб у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування та разом із Міністерством дає роз'яснення з питань призначення, перерахунку та виплати пенсій;

12) встановлює і підтримує міжнародні зв'язки з міжнародними організаціями, за погодженням із Міністром укладає угоди з відповідними органами іноземних держав про співробітництво у сфері пенсійного забезпечення та з інших питань, що належать до компетенції Пенсійного фонду України;

13) організовує професійну підготовку та підвищення кваліфікації працівників Пенсійного фонду України, узагальнює та поширює прогресивні форми і методи роботи;

14) вносить пропозиції Міністерству та іншим центральним органам виконавчої влади щодо розроблення прогностичних показників економічного і соціального розвитку України та проекту Державного бюджету України, Державній фіскальній службі України – щодо ведення обліку сплати єдиного внеску, формування та подання звітності в частині ведення обліку застрахованих осіб у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування;

15) проводить у межах своїх повноважень інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення;

16) готує звітність, передбачену законодавством;

17) здійснює інші повноваження, визначені законами України та покладені на Пенсійний фонд України Президентом України.

5. Пенсійний фонд України з метою організації своєї діяльності:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів Міністерства та в установленому порядку подає їх Міністру;

2) здійснює в установленому порядку добір кадрів в апарат Пенсійного фонду України та на керівні посади в головних управліннях Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, формує в установленому порядку кадровий резерв на відповідні посади, організовує роботу з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців апарату Пенсійного фонду України;

3) забезпечує в межах повноважень здійснення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх здійсненням в апараті Пенсійного фонду України, його територіальних органах;

4) організовує планово-фінансову роботу в апараті Пенсійного фон-

ду України, його територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління, здійснює контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів, забезпечує організацію та вдосконалення бухгалтерського обліку;

5) виконує у межах повноважень функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління;

6) організовує розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних із діяльністю Пенсійного фонду України;

7) забезпечує у межах повноважень реалізацію державної політики стосовно державної таємниці та інформації з обмеженим доступом, контроль за її збереженням в апараті Пенсійного фонду України;

8) забезпечує у межах своїх повноважень виконання завдань мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності держави;

9) організовує ведення діловодства та архіву в апараті Пенсійного фонду України відповідно до встановлених правил.

6. Пенсійний фонд України для виконання покладених на нього завдань має право:

1) залучати спеціалістів центральних та місцевих органів виконавчої влади, вчених, представників інститутів громадянського суспільства (за згодою) для розгляду питань, що належать до компетенції Пенсійного фонду України;

2) одержувати в установленому законодавством порядку безоплатно від міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування необхідні для виконання покладених завдань інформацію, документи і матеріали, зокрема від органів статистики – статистичні дані;

3) користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державними, в тому числі урядовими, системами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами;

4) скликати в установленому порядку наради з питань, що належать до компетенції Пенсійного фонду України;

5) проводити планові, а у випадках, передбачених законом, позапланові перевірки на підприємствах, в установах і організаціях, у фізичних осіб – підприємців бухгалтерських книг, звітів, кошторисів та інших документів, пов'язаних із нарахуванням, обчисленням та сплатою страхових внесків, призначенням пенсій, щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці, та отримувати необхідні пояснення, довідки і відомості (зокрема, письмові) з питань, що виникають під час таких перевірок;

6) вимагати від керівників та інших посадових осіб підприємств,

установ, організацій, а також від фізичних осіб – підприємців усунення виявлених порушень законодавства про порядок нарахування, обчислення та сплати страхових внесків, здійснення фінансових операцій з коштами Пенсійного фонду України та порядок їх використання;

7) вилучати в установленому законодавством порядку у підприємств, установ і організацій, фізичних осіб – підприємців копії документів, що підтверджують заниження розміру заробітної плати (доходу) та інших виплат, на які нараховуються страхові внески, або порушення порядку використання коштів Пенсійного фонду України;

8) проводити перевірку цільового використання коштів Пенсійного фонду України;

9) звертатися до господарських судів із заявами щодо порушення справ про банкрутство у випадках та порядку, передбачених законами;

10) порушувати в установленому законом порядку питання про притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

11) звертатися в установленому законом порядку до відповідних правоохоронних органів у разі виявлення фактів порушення порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків;

12) одержувати кредити в установах банків у порядку, визначеному законодавством.

7. Пенсійний фонд України здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку територіальні органи.

8. Пенсійний фонд України під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє в установленому порядку з іншими органами виконавчої влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, з органами місцевого самоврядування, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, підприємствами, установами, організаціями, а також всеукраїнськими об'єднаннями профспілок, всеукраїнськими об'єднаннями роботодавців.

9. Пенсійний фонд України у межах своїх повноважень, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства та доручень Міністра видає акти організаційно-розпорядчого характеру, які Голова правління Пенсійного фонду України підписує та організовує і контролює їх виконання.

Проекти нормативно-правових актів Пенсійного фонду України погоджуються з Міністерством.

Нормативно-правові акти Пенсійного фонду України підлягають державній реєстрації в порядку, встановленому законодавством.

10. Керівництво діяльністю Пенсійного фонду України здійснює правління Пенсійного фонду України, чисельність і персональний склад якого затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Голова правління Пенсійного фонду України має двох заступників, у тому числі одного першого.

Голова правління Пенсійного фонду України та його заступники призначаються на посади за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра, і звільняються з посад Президентом України.

11. Правління Пенсійного фонду України:

1) визначає поточні та перспективні завдання Пенсійного фонду України;

2) затверджує за погодженням із Міністром річний план роботи Пенсійного фонду України, заходи щодо реалізації основних напрямів та пріоритетних цілей його діяльності відповідно до визначених завдань;

3) приймає у межах своїх повноважень постанови, затверджує положення, інструкції та інші нормативно-правові акти Пенсійного фонду України;

4) заслуховує звіти керівників головних управлінь Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі про результати їх діяльності;

5) затверджує положення про територіальні органи Пенсійного фонду України;

6) затверджує статuti (положення) підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Пенсійного фонду України, контролює додержання їх вимог;

7) приймає рішення з інших питань діяльності Пенсійного фонду України.

Засідання правління Пенсійного фонду України скликаються в міру потреби, але не рідше одного разу на квартал. Правління є правомочним приймати рішення за наявності на засіданні не менше двох третин від його складу. Рішення приймаються більшістю голосів присутніх на засіданні членів правління.

12. Голова правління Пенсійного фонду України:

1) забезпечує виконання Пенсійним фондом України та його територіальними органами Конституції та законів України, актів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства з питань, що належать до сфери діяльності Пенсійного фонду України, та доручень Міністра;

2) вносить на розгляд Міністра пропозиції щодо формування державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального стра-

хування і розроблені Пенсійним фондом України проекти законів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів Міністерства з питань, що належать до сфери діяльності Пенсійного фонду України;

3) звітує перед Міністром про виконання річного плану роботи Пенсійного фонду України та покладених на нього завдань, про усунення порушень і недоліків, виявлених під час проведення перевірок діяльності Пенсійного фонду України, його територіальних органів, а також про притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у допущених порушеннях;

4) вносить Міністру пропозиції щодо кандидатур на посади своїх заступників;

5) затверджує за погодженням із Міністром структуру апарату Пенсійного фонду України, затверджує положення про структурні підрозділи апарату Пенсійного фонду України;

6) призначає на посади та звільняє з посад за погодженням із Міністром керівників і заступників керівників структурних підрозділів апарату Пенсійного фонду України, призначає на посади та звільняє з посад інших державних службовців і працівників апарату Пенсійного фонду України;

7) вносить Міністру пропозиції щодо граничної чисельності працівників апарату Пенсійного фонду України;

8) призначає на посади за погодженням із Міністром та головами відповідних місцевих державних адміністрацій, звільняє за погодженням із Міністром з посад начальників головних управлінь Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, призначає на посади і звільняє з посад за погодженням із Міністром їх заступників;

9) затверджує штатні розписи і кошториси головних управлінь Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі;

10) затверджує розподіл обов'язків між своїми заступниками;

11) забезпечує взаємодію Пенсійного фонду України із структурним підрозділом Міністерства, визначеним Міністром відповідальним за взаємодію з Пенсійним фондом України;

12) забезпечує дотримання встановленого Міністром порядку обміну інформацією між Міністерством та Пенсійним фондом України і вчасність її подання;

13) проводить особистий прийом громадян;

14) скликає та проводить наради з питань, що належать до компетенції Пенсійного фонду України;

15) представляє в установленому порядку Пенсійний фонд України у відносинах з іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями в Україні та за її межами;

16) дає у межах повноважень обов'язкові до виконання державними службовцями і працівниками апарату Пенсійного фонду України та його територіальними органами доручення;

17) забезпечує виконання рішень правління Пенсійного фонду України;

18) видає накази з питань, що не належать до компетенції правління Пенсійного фонду України;

19) розпоряджається у межах своїх повноважень коштами Пенсійного фонду України;

20) здійснює інші повноваження відповідно до законодавства.

13. Для розгляду наукових рекомендацій та проведення фахових консультацій з основних питань діяльності у Пенсійному фонді України можуть утворюватися постійні або тимчасові консультативні, дорадчі органи.

Рішення про утворення та ліквідацію колегії, постійних або тимчасових консультативних, дорадчих органів, їх кількісний та персональний склад, положення про них затверджуються Головою правління Пенсійного фонду України.

14. Гранична чисельність працівників Пенсійного фонду України затверджується Кабінетом Міністрів України.

Структура апарату Пенсійного фонду України затверджується Головою правління Пенсійного фонду України за погодженням із Міністром.

Штатний розпис, кошторис апарату Пенсійного фонду України затверджуються Головою правління Пенсійного фонду України за погодженням із Міністерством фінансів України.

Пенсійний фонд України є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в органах Державної казначейської служби України та уповноважених банках.

Бюджет Пенсійного фонду – план утворення і використання цільового страхового фонду, що формується за рахунок страхових внесків до солідарної системи та надходжень з інших джерел, визначених законом.

Бюджет Пенсійного Фонду затверджується правлінням Пенсійного фонду не пізніше 10 грудня року, що передує рокові, на який складено бюджет.

Проект бюджету Пенсійного фонду складається з урахуванням щорічних актуарних розрахунків.

Порядок розроблення, затвердження та виконання бюджету Пенсійного фонду встановлюється правлінням Пенсійного фонду.

Кошти Пенсійного фонду не включаються до складу Державного бюджету України і не підлягають оподаткуванню.

Кошти Пенсійного фонду використовуються на:

- 1) виплату пенсій, передбачених законом;
- 2) надання соціальних послуг, передбачених законом;
- 3) фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду;
- 4) оплату послуг з виплати та доставки пенсій;
- 5) формування резерву коштів Пенсійного фонду.

Забороняється використання коштів Пенсійного фонду для оплати договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат та на цілі, не передбачені законом. До функцій Пенсійного фонду можна також віднести:

- капіталізація коштів пенсійного фонду України, а також залучення до нього добровільних внесків (у тому числі валютних цінностей) фізичних і юридичних осіб;

- контроль за участю податкових органів за своєчасним і повним надходженням у Пенсійний фонд страхових внесків, а також за правильною і раціональною витратою його коштів; міждержавне і міжнародне співробітництво України із питань, що стосуються до компетенції Пенсійного фонду України, участь у розробці і реалізації у встановленому законом порядку міждержавних і міжнародних договорів і угод із питань пенсій та допомог (рис. 2.11).

З метою забезпечення фінансової стабільності Пенсійного фонду формується резерв коштів Пенсійного фонду.

Резерв коштів Пенсійного фонду складається з резерву коштів для поточних потреб та резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах, які зараховуються на окремі субрахунки одного рахунку Пенсійного фонду.

Порядок формування та використання резерву коштів Пенсійного фонду встановлюється правлінням Пенсійного фонду.

Резерв коштів для поточних потреб формується з метою забезпечення своєчасного та в повному обсязі фінансування виплати пенсій і надання соціальних послуг у сумі, що дорівнює місячній потребі на зазначені цілі згідно з бюджетом Пенсійного фонду на відповідний рік та затверджується в його склад.

Резерв коштів для поточних потреб використовується та поновлю-

Рис. 2.11. Завдання та функції Пенсійного фонду України

ється таким чином, щоб на початок кожного місяця на відповідному субрахунку сума цього резерву дорівнювала місячній потребі коштів, необхідній для забезпечення фінансування виплати пенсій та надання соціальних послуг, визначеній у бюджеті Пенсійного фонду.

Після забезпечення виплати пенсій та надання соціальних послуг і створення резерву коштів для поточних потреб надлишкові кошти Пенсійного фонду зараховуються до резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах, який може виникнути у зв'язку із зміною демографічної ситуації в Україні.

Резерв коштів для поточних потреб зберігається в уповноваженому банку, а резерв коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах – у зберігача – в банку, який відповідає вимогам щодо зберігання та обслуговування Накопичувального фонду. Зберігач забезпечує зберігання та облік резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах окремо від пенсійних активів Накопичувального Фонду.

Розмір резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах визначається за результатами щорічних актуарних розрахунків.

Розмір резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах затверджується правлінням Пенсійного фонду у складі бюджету Пенсійного фонду одночасно з встановленням порядку його формування та використання.

З метою збереження резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах та отримання доходу здійснюється інвестування цього резерву коштів у порядку, передбаченому законом для інвестування коштів Накопичувального фонду, а також правилами їх інвестування.

Інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах здійснюється компаніями з управління активами, які обираються для Накопичувального фонду за результатами тендера.

Компанії з управління активами і зберігач складають та подають звіти щодо інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах правлінням Пенсійного фонду, Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України в порядку та за формами, встановленими правлінням Пенсійного фонду за погодженням з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку і Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Виконавча дирекція Пенсійного фонду складає річний звіт щодо формування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах з висновком щодо достатності цього резерву коштів для забезпечення виконання Пенсійним фондом зобов'язань у солідарній системі протягом наступних 75 років і подає його правлінням Пенсійного фонду на затвердження.

Якщо протягом року сума резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах становить менш ніж 90 відсотків суми коштів, необхідних за результатами щорічного актуарного розрахунку для забезпечення довгострокової фінансової стабільності та виконання зобов'язано Пенсійного фонду щодо фінансування пенсій та соціальних послуг, правління Пенсійного фонду зобов'язане подати Кабінету Міністрів України пропозиції щодо джерел поповнення та збалансування бюджету Пенсійного фонду.

Облік надходжень і витрат коштів Пенсійного фонду здійснюють виконавчі органи Пенсійного фонду. Кошти фонду зараховуються на єдиний рахунок Пенсійного фонду і зберігаються на окремих рахунках його територіальних органів в уповноваженому банку.

Виконавча дирекція Пенсійного фонду забезпечує проведення що-

річних актуарних розрахунків фінансового стану системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування на наступні 1, 5, 10 та через кожні 5 років на – 75 років.

Актуарні розрахунки здійснюються відповідно до методики, затвердженої Кабінетом Міністрів України.

Результати актуарних розрахунків оформляються у вигляді звіту, який складається та підписується актуаріями – виконавцями. Зазначений звіт має містити розрахунки, дані, методи і припущення, що використовувалися під час їх здійснення, та висновки щодо фінансового стану системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і рекомендації щодо заходів, необхідних для забезпечення фінансової стабільності цієї системи.

У десятиденний термін після підписання, звіт надсилається правлінню Пенсійного фонду, Наглядовій раді та Кабінету міністрів України з дотриманням вимог, передбачених статтею 22 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Актуаріями можуть бути особи, які відповідають вимогам, передбаченим у положенні про підрозділ з актуарних розрахунків, яке затверджується правлінням Пенсійного фонду. За необхідності проведення додаткових актуарних розрахунків виконавча дирекція Пенсійного фонду може залучати, відповідних фахівців та експертів, вартість оплати послуг яких затверджується правлінням Пенсійного фонду.

Доходи Пенсійного фонду України

Згідно із ст. 72 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також пункту 8 Положення про Пенсійний фонд України, основним джерелом коштів Пенсійного фонду України є страхові внески до солідарної системи, нараховані на фонд заробітної плати (дохід), які сплачуються роботодавцями від імені їх працівників, крім частки внесків, що спрямовується до Накопичувального фонду, а також громадянами – підприємцями. Кошти Пенсійного фонду не включаються до складу Державного бюджету України і не підлягають оподаткуванню. Згідно з Положенням про Пенсійний фонд України, затвердженим Указом Президента України від 1 березня 2001 року № 121/2001, бюджет Пенсійного фонду України формується за рахунок таких надходжень:

- збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, що сплачується підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами в порядку, визначеному законодавством;
- коштів Державного бюджету України;
- коштів, що надходять за регресними вимогами (до 1 січня 2003 р.);
- добровільних внесків і пожертвувань;

- сум пені, фінансових санкцій, штрафів, передбачених за порушення порядку сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

- банківських кредитів;

- інших, не заборонених законодавством надходжень.

Також бюджет Пенсійного фонду України формується за рахунок інвестиційного доходу, який отримується від інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах.

Формування дохідної частини бюджету Пенсійного фонду представлено на рис. 2.12.

1. Надходження обов'язкових внесків підприємств, установ і організацій та обов'язкових внесків громадян, які визначаються із скорегованого фонду оплати праці (з урахуванням чинних норм щодо ненарахування страхового збору із заробітної плати, більшої за величину семи середніх заробітних плат, що склалася в попередньому календарному році) і тарифу відрахувань на рівні, встановленому чинним законодавством України;

2. Надходження коштів від платників, які працюють у галузі сільського господарства, що розраховуються, виходячи з фонду оплати

Рис. 2.12. Схема формування дохідної частини бюджету Пенсійного фонду

праці працівників цієї галузі та з урахуванням тарифу, визначеного чинним законодавством, і надходження фіксованого сільськогосподарського податку;

3. Надходження обов'язкових внесків від платників, які обрали спрощену систему оподаткування, що розраховуються, виходячи з фонду оплати праці працівників цієї системи оподаткування і тарифу відрахувань, встановленого чинним законодавством;

4. Надходження обов'язкових внесків із сум допомоги по тимчасовій непрацездатності, які розраховують, виходячи з обсягу виплаченої суми цієї допомоги і тарифу, визначеного чинним законодавством України.

Акумулявання і розподіл коштів солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування здійснюються через Пенсійний фонд України. Стабільність пенсійної системи може бути забезпечена лише за умови його бездефіцитності.

Структура доходів Пенсійного фонду за 2010-2015 рр. зображено на табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Структура доходів Пенсійного фонду за 2010-2015 рр., млн. грн

Показники	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Власні надходження	119342,7	139055,6	157980,4	166863,9	166928,1	169873,9
Кошти Державного бюджету України	64086,5	58317,2	64494,2	83233,6	64604,1	94811,6
Кошти фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування	24,4	180,8	157,2	130,9	105,9	82,4
Всього доходів	183565,2	197553,6	222631,8	250228,4	233917,6	264767,8

Протягом досліджуваного періоду надходження до Пенсійного фонду за рахунок власних зусиль вдалося наростити і таким чином можна спостерігати позитивну динаміку у діяльності Пенсійного фонду України.

Доцільно проаналізувати частку коштів Державного бюджету України в дохідній частині Пенсійного фонду України (табл. 2.12).

Кошти Державного бюджету України склали у 2010 році 64086,50 млн. грн, а в 2011 році – зменшилися до 58317,2 млн. грн або на 9,00%. У 2014 році в порівнянні із попереднім періодом кошти Державного бюджету зменшилися на 22,38% або на 18629,5 млн. грн, та становили 64604,1 млн. грн. Кошти Державного бюджету України у 2015 році складають 94811,6 млн. грн, що є більше в порівнянні з попереднім періодом на 46,7% або на 30207,5 млн. грн.

У структурі доходів Пенсійного фонду України частка власних надходжень є досить нестабільною, оскільки у 2010 році вона становила 65,02% у сумі доходів. Проте, вже у 2013 році частка власних надходжень становила 66,7% у сумі доходів, що також є позитивною тенденцією. У 2014 році частка власних надходжень становила 71,4% у сумі доходів, що є позитивною тенденцією. У 2015 році частка власних надходжень становить 64,1%, що свідчить про зменшення на 7,3% в порівнянні з попереднім періодом, що є негативною тенденцією.

Сума коштів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування була найбільшою у 2011 році та становила 180,8 млн. грн, а у 2012 році вона зменшилась на 13,05% або на 23,6 млн. грн та у 2013 році до надійшло лише 130,9 млн. грн, що на 16,73% менше за 2012 рік. Сума коштів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування з кожним наступним роком зменшується і у 2015 році становить 82,4 млн. грн, що на 22,19% або на 23,5 млн. грн, менше ніж за 2014 р. (табл. 2.12).

Загальні доходи до Пенсійного фонду України протягом досліджуваного періоду поступово зростали і в 2010 році сума доходів склала 183565,3 млн. грн. У 2015 році доходи фонду становлять 264767,8 млн. грн, що більше попереднього року на 13,2% або на 30850,2 млн. грн.

Слід зазначити, що дана тенденція вказує на те, що Пенсійний фонд неспроможний забезпечити видаткову частину лише за рахунок власних надходжень, та прослідковується тенденція до збільшення частки коштів Державного бюджету України у структурі доходів Пенсійного фонду.

До власних джерел надходження коштів належить також сплата збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій, а саме:

1. Операцій з купівлі-продажу валют;
2. Продажу ювелірних виробів із золота (крім обручок), платини і дорогоцінного каміння;
3. Відчуження легкових автомобілів;
4. Купівлі-продажу нерухомого майна;
5. Надання послуг стільникового рухомого зв'язку.

Щорічно уряд затверджує бюджет Пенсійного фонду на наступний рік з дефіцитом – перевищення видатків над доходами, який покривається за рахунок виділених з державного бюджету асигнувань (рис. 2.13).

Якщо у 2004 році сума дефіциту Фонду становила 1,7 млрд. грн, або 4,3% від суми видатків, то у 2010 році вона зросла в 4,6 рази і сягнула 7,9 млрд. грн, у 2011 році сума дефіциту коштів Фонду сягнула 30,1 млрд.

На скільки бюджетні кошти заповнюють дефіцит по роках

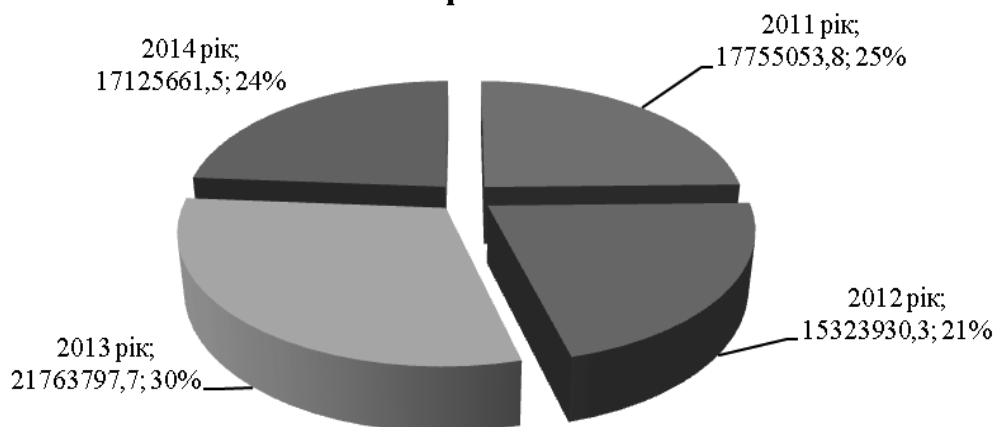

Рис. 2.13. Покриття дефіциту Пенсійного фонду за рахунок бюджету

Перевищення видатків над доходами у 2014 році становить 18,1 млрд. грн і покривається за рахунок виділених з державного бюджету асигнувань. Дефіцит бюджету Пенсійного фонду в 2015 році, що покрився за рахунок коштів держбюджету, становить 31759,3 млн. грн.

Бачимо, що з кожним роком грошові кошти збільшуються конкретно на покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду. Основні параметри бюджету ПФ на 2015 рік (рис. 2.14).

Негативною тенденцією є також зменшення частки власних джерел і зростання частки державної підтримки в загальній сумі надходжень (рис. 2.15). Дані показники свідчать про погіршення становища Пенсійного фонду України та його неспроможність здійснювати пенсійні виплати за рахунок внесків працюючого населення. Постійне зростання коштів, що спрямовуються з державного бюджету на фінансування пенсійних виплат, призводить до скорочення обсягу інших бюджетних програм, у тому числі соціальних.

Сплата збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій в основному регулюється Законом України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.97 р. № 400/97-ВР, законом про державний бюджет на відповідний рік та Порядком сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.98 р. № 1740. Наведемо інформацію в табличній формі (табл. 2.13).

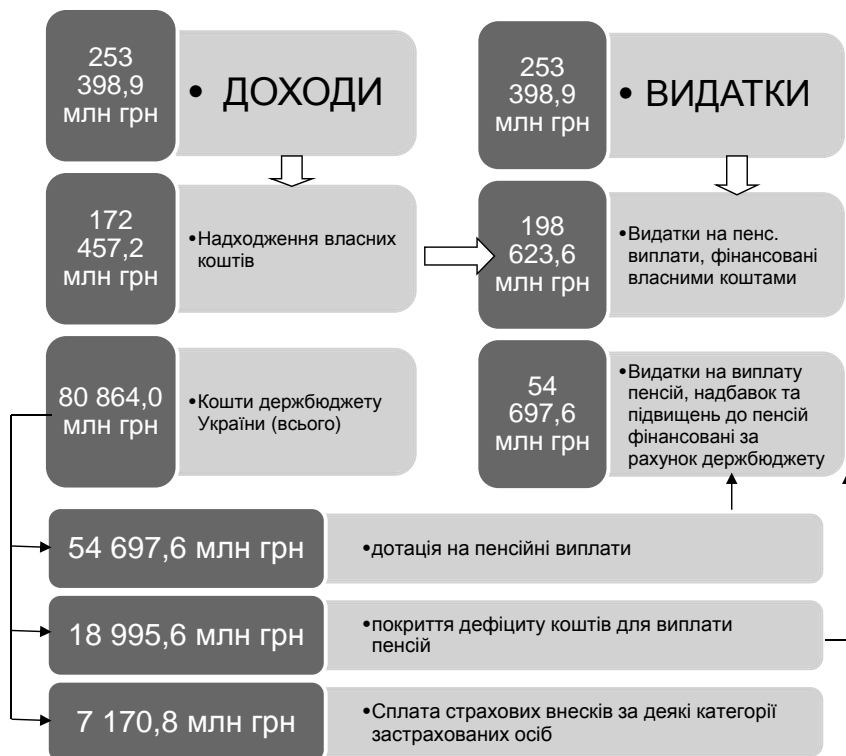

Рис. 2.14. Залишок коштів на початок/кінець 2015 року (1720,7 млн. грн./1720,7 млн. грн.)

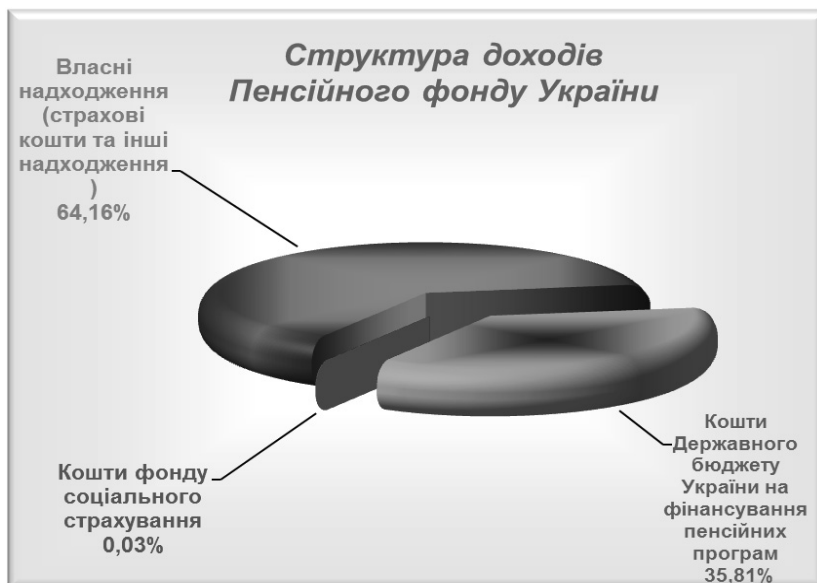

Рис. 2.15. Доходи Пенсійного фонду України

Сплата збору за окремими видами операцій

Види операцій	Розмір ставки	Платники збору
1	2	3
Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування з операцій з продажу ювелірних виробів із золота (крім обручок), платини і дорогоцінного каміння.	5 відсотків від вартості реалізованих ювелірних виробів із золота (крім обручок), платини і дорогоцінного каміння.	Підприємства, організації та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють торгівлю ювелірними виробами із золота, платини і дорогоцінного каміння
Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування з операцій з відчуження легкових автомобілів.	Визначається у відсотках від вартості легкового автомобіля, та складає: 3% – якщо вартість автомобіля не перевищує 165 розмірів прожиткового мінімуму; 4% – якщо вартість автомобіля перевищує 165, але не перевищує 290 розмірів прожиткового мінімуму; 5% – якщо вартість автомобіля перевищує 290 розмірів прожиткового мінімуму.	Підприємства, установи та організації всіх форм власності, а також фізичні особи, які набувають право власності на легкові автомобілі, що підлягають першій державній реєстрації в Україні (крім легкових автомобілів, якими забезпечуються інваліди, та тих автомобілів, які переходять у власність спадкоємцям за законом).
Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування з операцій купівлі-продажу нерухомого майна.	1 відсоток від вартості нерухомого майна, зазначеної в договорі купівлі-продажу такого майна.	Підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та фізичні особи, які придбавають нерухоме майно, за винятком державних підприємств, установ і організацій, що придбавають нерухоме майно за рахунок бюджетних коштів, установ та організацій іноземних держав, що користуються імунітетами і привілеями згідно із законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також громадян, які придбавають житло і перебувають у черзі на одержання житла або придбавають житло вперше. Збір не сплачується, якщо: а) покупцем нерухомого майна є сільськогосподарський товаровиробник, який сплачує фіксований сільськогосподарський податок відповідно до Закону України «Про фіксований сільськогосподарський податок» і згідно із Загальним класифікатором галузей народного господарства (ЗКГНГ) мас код: – сільськогосподарське підприємство, включаючи селянське (фермерське) господарство, – 21000 – 21260; 22300; – рибне господарство, риболовецький колгосп – 21271 – 21273; – цукровий завод (комбінат) – 18111; б) право власності на житло, отримане фізичною особою в результаті його приватизації, відповідно до Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду».

Продовження табл. 2.13

1	2	3
Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування з вартості послуг стільникового рухомого зв'язку. Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування з вартості послуг стільникового рухомого зв'язку. Збір сплачується платниками збору оператору одночасно з оплатою ними зазначених послуг.	7,5 відсотка від вартості будь-яких послуг стільникового рухомого зв'язку, сплаченої споживачами цих послуг оператору, що їх надає, включаючи вартість вхідних та вихідних телефонних дзвінків, абонентську плату, плату (надбавку) за роумінг, суму страхового завдатку, авансу, вартість інших спеціальних послуг, зазначених у рахунку на оплату послуг стільникового рухомого зв'язку.	Підприємства, установи та організації, фізичні особи, які користуються послугами стільникового рухомого зв'язку, а також оператори цього зв'язку, які надають свої послуги безоплатно. Збір не сплачується, якщо послугами цього зв'язку користуються річкові, морські, повітряні, космічні транспортні засоби, засоби наземного технологічного транспорту (у тому числі таксі), що мають стаціонарно вбудоване обладнання радіозв'язку, радіонавігації та радіоастрономії, яке не може бути відокремлено від таких засобів без втрати його технологічних або експлуатаційних якостей чи характеристик. Не є об'єктом оподаткування: – транслявання програм радіо- та телевізійними станціями; – передавання або прийом інформації за допомогою радіозв'язку мережами відомчого чи технологічного зв'язку, що не мають автоматичної комутації з мережею зв'язку загального користування; – користування радіотелефонами та радіо-довжувачами, підключеними до номерів квартирних телефонів; – суми, які сплачуються одним оператором у компенсацію вартості послуг з роумінгу (або покриття від'ємного сальдо взаєморозрахунків з роумінгу) іншому оператору, що надав такі послуги.

Збір з операцій купівлі-продажу іноземної валюти

Закон України від 28.12.2014 № 71–VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» визначає таке:

- платниками збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з операцій купівлі іноземної валюти в готівковій формі є фізичні особи (крім фізичних осіб, що здійснюють операції з купівлі іноземної валюти для погашення кредитів);

- зазначені платники сплачують збір у розмірі 2% від суми операції з купівлі іноземної валюти в готівковій формі;

- організацію і контроль за сплатою (утриманням) зазначеного збору здійснює Національний банк України;

- звіт про нарахування (утримання) та сплату збору на обов'язкове державне пенсійне страхування при здійсненні операцій з купівлі іноземної валюти в готівковій формі банки подаватимуть до 20 числа місяця, що настає за звітним, до органів Пенсійного фонду України у порядку та за формою, визначеними Кабінетом Міністрів України.

Збір з безготівкових валютних операцій в Україні було запрова-

джено в 1998 році як тимчасовий захід. До 2006 року його ставка становила 1,5%, потім скоротилася до 1,3%, у 2007 р. – до 1%, у 2008 р. – до 0,5%, а в 2009 р. – до 0,2%.

У січні 2011 року Рада прийняла закон про скасування пенсійного збору з операцій з іноземною валютою.

Оподаткування депозитів

У липні 2014 року Верховна Рада встановила єдину лінійну ставку оподаткування пасивних доходів у вигляді процентів з депозитів у розмірі 15%.

З 1 серпня 2014 року Законом України № 4101а «Про внесення змін до Податкового кодексу та інших законодавчих актів щодо пасивних доходів» введено обов'язкове оподаткування процентних доходів, нарахованих за вкладками та поточними рахунками, за ставкою оподаткування 15% від суми нарахованих процентів.

З 1 січня 2015 року набрав чинності Закон України № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів щодо податкової реформи» від 28.12.2014 р., згідно з яким:

а) ставку оподаткування підвищено з 15% до 20% від суми нарахованих процентів;

б) введено Військовий збір з доходів фізичних осіб у вигляді процентів, нарахованих на суму поточного або вкладного (депозитного) банківського рахунку, у розмірі 1,5% від суми нарахованих процентів.

Механізм утримання податків залишається без змін – банк утримує податок та збір у момент нарахування доходу у вигляді процентів на залишок коштів по депозитним та поточним рахункам, та сплачує до бюджету країни. Обов'язок із нарахування та перерахування податку до бюджету покладено на податкового агента, тобто особу, яка нараховує такий дохід. Всі фінансові установи, у тому числі банки та кредитні спілки, при нарахуванні процентів виконують роль податкових агентів. Вони зобов'язані самостійно утримувати з нарахованих доходів податок та перераховувати до бюджету суми нарахованого (утриманого) з процентів податку на доходи.

Також, Законом №71-VIII продовжено дію військового збору до набрання чинності рішення Верховної Ради України про завершення реформи Збройних Сил України та уточнено перелік доходів, які є об'єктом оподаткування військовим збором. Починаючи з 1 січня 2015 року збір слід утримувати з тих же доходів, з яких утримується податок на доходи фізичних осіб, зокрема це стосується і доходів у вигляді процентів, нарахованих на суму вкладу. Тож з початку року податкові агенти до вирахування податку на доходи фізичних осіб з усієї

суми нарахованих процентів повинні відрахувати до бюджету 1,5% військового збору.

Приклад:

Сума депозиту, грн.	Строк, днів	Ставка, % річних	Сума нарахованих процентів за весь строк, грн.	Податок (ставка 20%), грн.*	Військовий збір (1,5%), грн.	Дохід за весь строк після оподаткування, грн.
5000	90	21	258,90	51,78	3,88	203,24
10000	90	21	517,81	103,56	7,77	406,48

* З 1 січня 2016 року ставки податку на доходи від депозитів знижено з 20% до 18%

Оподатковуються будь-які суми процентів, нарахованих по депозитним та поточним рахункам.

Оподаткування доходів, нарахованих за період по 31.12.2014 р. включно, здійснювався за ставкою 15% від суми процентів.

Оподаткування доходів, нарахованих за період з 01.01.2015 р., здійснювався за ставкою 20% від суми процентів + 1,5% військового збір.

Оподаткування доходів, нарахованих за період з 01.01.2016 р., здійснюється за ставкою 18% від суми процентів + 1,5% військового збір. Зокрема, з 1 січня 2016 року набрав чинності закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень в 2016 році» від 24 грудня 2015 року, згідно з яким змінилася ставка податку на пасивні доходи фізичних осіб (у тому числі відсотки, нараховані за поточними / картковими / депозитними рахунками). З 1 січня 2016 року ставка податку становить 18% (раніше 20%). Порядок утримання та сплати податку до бюджету залишається без змін.

Збір з операцій торгівлі ювелірними виробами

Крім того, Законом України від 28.12.2014 № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи», змінений порядок сплати збору фізичними особами та суб'єктами господарювання, які здійснювали торгівлю ювелірними виробами:

- платниками збору визначені фізичні особи та суб'єкти господарювання, які подають ювелірні та побутові вироби з дорогоцінних металів на клеймування державним пробірним клеймом до казенних підприємств пробірного контролю;

- збір зазначені платники сплачують у розмірі 10% від вартості основного дорогоцінного металу (золото, срібло, платина, паладій), у перерахунку на вагу чистого металу, що міститься у сплаві, з якого

виготовлено ювелірний чи побутовий виріб, визначеної за офіційним курсом Національного банку України на банківські метали на час подання платником збору ювелірних та побутових виробів на клеймування до казенного підприємства пробірною контролю;

- контроль за сплатою (утриманням) зазначеного збору здійснює Державна фіскальна служба України;

- казенні підприємства пробірною контролю подають до 20 числа місяця, що настає за звітним, до органів Пенсійного фонду України звіт про нарахування (утримання) та сплату збору на обов'язкове державне пенсійне страхування при здійсненні клеймування виробів державним пробірним клеймом у порядку та за формою, визначеними Кабінетом Міністрів і України. Перелік казенних підприємств пробірною контролю розміщено на офіційному веб-сайті Державної пробірної служби України www.assay.gov.ua

Зміни в платежах сільськогосподарських виробників

12 листопада 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон № 802-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» щодо уточнення об'єкта оподаткування для платників, що обрали спрощену систему оподаткування» (далі – Закон № 802), який набрав чинності з 1 січня 2016 року.

Згідно з цим Законом з 1 січня 2016 року платники, віднесені до четвертої групи платників єдиного внеску, що визначені в підпункті 4 пункту 291.4 статті 291 Податкового кодексу України, а саме сільськогосподарські товаровиробники, в яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків, звільняються від відшкодування Пенсійному фонду України фактичних витрат на виплату та доставку пенсій, призначених відповідно до пунктів «б»–«з» статті 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення».

Також Законом № 802 передбачено, що сума заборгованості фактичних витрат на виплату і доставку пенсій, призначених відповідно до статті 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення», що утворилася в період з 1 січня 2015 року до 1 січня 2016 року у платників єдиного податку четвертої групи, підлягає списанню в порядку, визначеному правлінням Пенсійного фонду України.

Списання сум заборгованості здійснюватиметься після набрання чинності постанови правління Пенсійного фонду України «Про затвердження Порядку списання сум заборгованості фактичних витрат на виплату і доставку пенсій, призначених відповідно до статті 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення».

Приклад №1 розрахунку збору до Пенсійного фонду України*

Підприємство роздрібної торгівлі отримало виручку від реалізації ювелірних виробів у сумі 8400 грн. (в тому числі ПДВ – 1400 грн.). В цьому разі сума збору до Пенсійного фонду розраховується так:

$$5\% = (5 \times 100 : 105)\% = 4,7619\% .$$

Збір до Пенсійного Фонду:

$$(8400 - 1400) \times 4,7619\% = 333 \text{ грн } 33 \text{ коп.}$$

Приклад №2 розрахунку збору до Пенсійного фонду України

Підприємство придбало автомобіль за 540000 грн у січні 2016 року, сплативши в т.ч. ПДВ 40000 грн. Розрахувати сплату до Пенсійного фонду.

Розв'язування:

1) Розраховуємо ставку збору до Пенсійного фонду:

$$540000 : 1378 = 391 \text{ (розмірів прожиткового мінімуму),}$$

Тобто, розмір ставки збору становить 5% , оскільки вартість автомобіля перевищує 290 розмірів прожиткового мінімуму; де 1378 грн – розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб на січень 2016 року встановлений Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 25.12.2015 р. N 928-VIII.

2) Вираховуємо суму сплати до Пенсійного фонду:

$$540000 \times 0,05 = 27000 \text{ грн.}$$

Приклад №3 розрахунку збору до Пенсійного фонду України

Фізична особа придбала \$1000 за курсом 25,5 грн. за \$1. При цьому комісійна винагорода банку за проведення операції становить 250 грн. Яку грошову суму потрібно даній особі сплатити банку за проведену операцію?

25500 грн ($\$1000 \times 25,5$) – сума, витрачена на придбання валюти;

510 грн ($25500 \times 2\% : 100\%$) – сума збору до Пенсійного фонду;

250 грн – комісійна винагорода банку.

Загальна сума платежу банку становить: 760 грн (510+250).

Приклад №4 розрахунку збору до Пенсійного фонду України

Підприємство придбало будівлю, договірна вартість якої склала 1965000 грн, у тому числі ПДВ – 327 500 грн.

У момент нотаріального посвідчення підприємству слід подати платіжне доручення про сплату збору до Пенсійного фонду на суму:

$$1965000 \times 1\% : 100\% = 19650 \text{ грн.}$$

* До прийняття Закону України від 28.12.2014 № 71 – VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи».

Приклад №5 розрахунку збору до Пенсійного фонду України

Підприємство сплачує оператору авансовий платіж у сумі 5250 грн (у тому числі 875 грн. – ПДВ), а також абонентську плату в сумі 10260 грн (у тому числі 1710 грн. – ПДВ).

Підприємству необхідно сплатити до Пенсійного фонду збір у сумі: 7,5% від $(5250 + 10260 - 60 - 1710) = 13740$ грн.

Розрахунок % збору проводиться за таким алгоритмом:

$$7,5\% = (7,5 \times 100 : 107,5)\% = 6,9767\% .$$

Отже, до Пенсійного фонду потрібно відрахувати 958,59 грн. $(13740 \times 0,069767 = 958,598)$.

Роль дилерів і посередників щодо сплати цього збору в законодавстві не зазначається ні серед платників, ні серед отримувачів збору. Мобільно-пенсійний збір нараховується оператором, а отже, дилери і посередники такої операції суму «мобільного збору» змінювати не можуть.

Видатки Пенсійного фонду України

Видатки ПФУ формуються відповідно до пенсійних програм, які фінансуються з різних джерел. Структуру видатків ПФУ зображено на рис. 2.16.

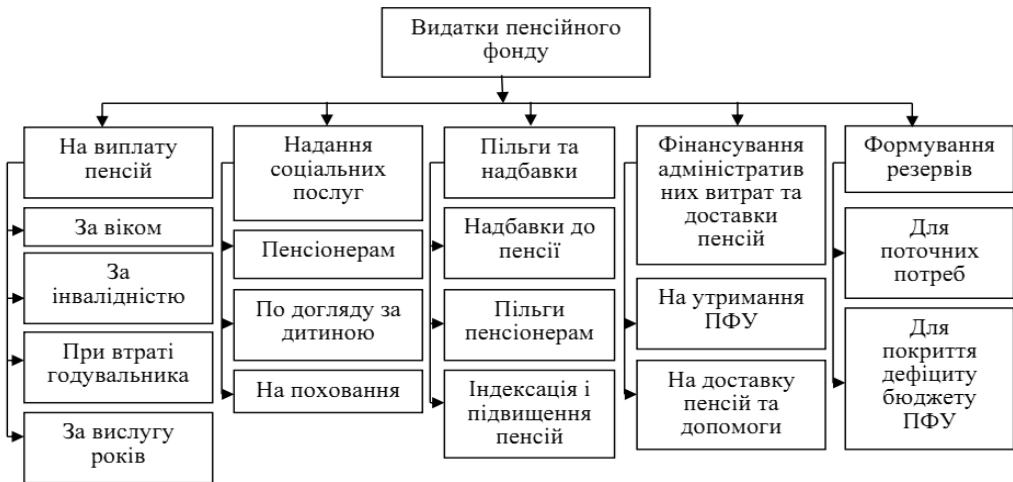

Рис. 2.16. Склад видатків Пенсійного фонду України

Проаналізувавши структуру видатків Пенсійного фонду, можна сказати, що видаткова частина бюджету ПФУ розгалужується за різними напрямками діяльності та відповідно до пенсійних програм.

Проаналізуємо видаткову частину бюджету Пенсійного фонду за останні роки (табл. 2.14).

У 2010 році Пенсійним фондом України були здійснені видатки в

розмірі 191473,00 млн. грн. Більшою мірою такі зміни відбулися за рахунок видатків із власних надходжень Пенсійного фонду. У 2011 році можемо бачити позитивну динаміку. Так, обсяг видатків збільшився на 19469,2 млн. грн. або 10,2% і склав 210942,0 млн. грн. При цьому видатки за рахунок власних надходжень зросли на 9147,0 млн. грн, і склали 163901,9 млн. грн.

Таблиця 2.14

**Динаміка видатків Пенсійного фонду України
за джерелами їх здійснення за 2010-2014 рр., млн. грн**

Показники	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Видатки за рахунок власних надходження	154 755,00	163 901,90	191 503,10	197 400,59	191526,18 *
Видатки за рахунок коштів Державного бюджету України	36 296,10	46 400,20	41 743,80	54 455, 67	57233,10
Інші джерела	421,80	639,90	449,00	1 438, 64	96177,2
Всього:	191 473,00	210 942,00	233 695,90	253294,91	24885,54

* З урахуванням видатків, передбачених для Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, видатки бюджету становлять 255416889,8 тис. гривень, у тому числі видатки за рахунок власних надходжень – 197997939,8 тис. гривень.

Видатки Пенсійного фонду України за рахунок коштів Державного бюджету займають друге по величині місце у структурі видатків і їх частка протягом досліджуваного періоду коливалася в межах 19,0–30,0%.

Видатки бюджету ПФУ в 2015 році було затверджено у сумі 265667,8 млн. грн, у тому числі: за рахунок власних коштів – 169873,9 млн. грн; за рахунок коштів держбюджету – 64,6 млрд. грн.

Отже, у досліджуваній період Пенсійний фонд не міг забезпечити виплату пенсій лише за рахунок власних надходжень, оскільки, в Україні відзначається низький рівень офіційних заробітних плат, з яких здійснюються відрахування до Пенсійного фонду, що в свою чергу призводить до низької наповнюваності Фонду.

Незважаючи на те, що частка видатків на пенсійне забезпечення у ВВП постійно зростає, проблеми забезпечення більшості пенсіонерів достойною пенсією залишаються. Наприкінці 2010 року 65% українських пенсіонерів отримували пенсії в розмірі нижче ніж 1000 грн. Крім того, умови пенсійного забезпечення окремих категорій пенсіонерів нерівні.

Загальний обсяг видатків у 2015 році склав 265655,2 млн.грн, що на 22177,3 млн. грн більше у порівнянні з минулим роком.

Структура видатків за 2010-2015 роки (рис. 2.17):

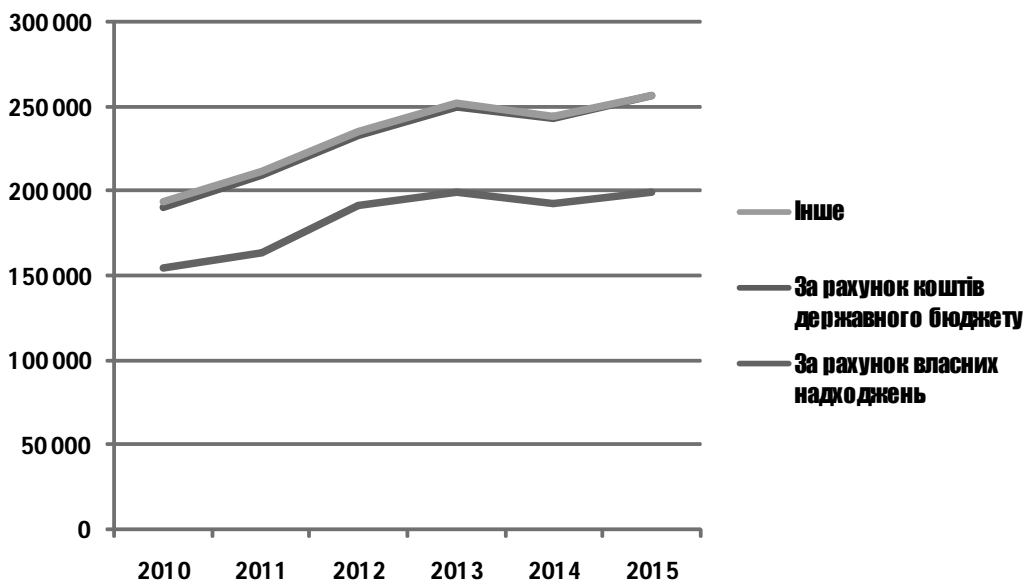

Рис. 2.17. Динаміка витратів Пенсійного фонду України в 2010-15 рр.

Якщо аналізувати темпи росту кожного наступного року до попереднього, то найвищі показники були досягнуті в 2008 р. Тоді величина пенсійних витратів збільшилася на 160,9% порівняно до попереднього року, а сума власних надходжень зросла у півтора рази. Ці показники підтверджують обраний державою напрямок на підвищення соціальних стандартів для осіб пенсійного віку і пріоритети соціальних програм у загальній економічній політиці країни.

За минуле десятиріччя пенсійні витатки в Україні зросли майже в 13,4 рази. Це досить високі темпи зростання, які характеризують суттєві зміни у підвищенні доходів громадян пенсійного віку в нашій країні. Хоча інфляційні процеси, які мали також місце в цей період, дещо уповільнювали реальне зростання пенсій.

За формальними показниками вітчизняна пенсійна система виглядає на тлі інших країн цілком пристойно (табл. 2.15).

Коефіцієнт заміщення у солідарній системі протягом останніх років коливається на рівні 50%, що цілком відповідає вимогам МОП.

Як видно з таблиці 2.15, за коефіцієнтом заміщення Україна серед більшості розвинених країн поступається лише Франції (61,5%) та Нідерландам (60%), випереджаючи при цьому аналогічний показник у таких країнах як, наприклад, Німеччина та Україна (46%), Польща (45%), Росія (37,6%), США (33,3%), Велика Британія (20%), Данія (17,5%). Інша річ, що цей показник не відображає реальний стан справ в пенсійному забезпеченні співвітчизників, оскільки не врахо-

Таблиця 2.15

**Середня пенсія у солідарній системі у 2012 р.
(у процентному відношенні до середньої зарплати)**

Країна	Середня державна пенсія за рахунок коштів солідарної системи	Коефіцієнт заміщення, %
Україна	1253,3 грн. (125 євро)	46
Німеччина	14000 грн. (1300 євро)	46
Франція	14000 грн. (1300 євро)	61,5
Велика Британія	5300 грн. (420 фунтів стерлінгів)	20
США	9370 грн. (1175 дол. США)	33,3
Нідерланди	15222 грн. (1416 євро)	60
Данія	7983 грн. (5500 датських крон)	17,5
Росія	5369 грн. (20473 рублів)	37,6
Польща	4120 грн. (1500 злотих)	45

вує тіньові доходи, які працівник отримував протягом періоду трудової діяльності.

Проблема полягає в тому, що в Україні вкрай низький рівень офіційних заробітних плат, тобто деформована структура витрат на роботу силу та капітал.

Завдання Уряду країни за період функціонування солідарної пенсійної системи завжди полягало в максимізації частки пенсійних видатків, що фінансувались за рахунок власних грошових надходжень Пенсійного фонду України. Але зростаючі обсяги пенсійних видатків, з кожним роком, все складніше покривати за рахунок власних джерел Пенсійного фонду України, тому фінансування за рахунок інших джерел збільшується, в тому числі і Державного бюджету України.

Отже, слід зазначити, що проблема фінансового забезпечення системи державного обов'язкового пенсійного страхування для України є особливо гострою в сучасних умовах. Це пов'язано з багатьма факторами, які комплексно проявилися на нинішньому етапі розвитку нашого суспільства. Для того, щоб зменшити вплив демографічних, соціальних, економічних, фінансових факторів на стан пенсійної сфери і підвищити добробут наших пенсіонерів, у країні продовжують проводити пенсійну реформу.

Функціонування першого і третього рівнів пенсійної системи показує, що існуюча система пенсійного страхування не виконує належним чином поставлених перед нею завдань і, як результат, розмір пенсій, здебільшого, не дає можливості підтримувати мінімальний рівень життєдіяльності, не забезпечує від бідності. Вона залишається соціально несправедливою – як за професійною, так і за гендерною озна-

кою. Суспільство не змогло повністю провести детінізацію заробітків і доходів загалом.

Зростання пенсійних видатків збільшує фінансове навантаження на Пенсійний фонд України і призводить до залучення дотацій із Державного бюджету. У 2009 р. трансферти з Державного бюджету для пенсійної системи сягнули майже 40% доходів Пенсійного фонду, а питома вага пенсійних видатків у ВВП дорівнювала 18% (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Витрати на пенсійне забезпечення (% від ВВП)

Рік	2000	2005	2010	2020	2030	2040	2050
Україна	8,7	12,0	16,3	15,2	18,8	20,9	24,2
Росія	4,7	7,1	9,4	10,8	14,0	16,4	18,8
Польща	8,5	9,3	10,8	9,7	9,4	9,2	9,1
Німеччина	8,8	9,2	10,2	10,5	11,5	12,1	12,3
Франція	10,5	10,9	13,5	13,6	14,2	14,4	14,2
Велика Британія	5,5	5,9	6,7	6,9	7,6	8,0	8,1
Нідерланди	5,3	5,5	6,5	7,8	9,3	10,3	10,3
Данія	7,1	7,3	9,4	10,6	10,6	10,4	9,6
США	5,1	5,2	4,9	5,3	6,0	6,0	5,7

У економічно розвинутих країнах державні витрати на пенсійне забезпечення досить значні (табл. 2.16). В 2000 р. найбільшу частку цих витрат – 10,5% від ВВП – здійснювала Франція, більше 8% вони склали в Німеччині (8,8%) та Польщі (8,5%), найменше – в Росії (4,7%). Більше 5% від ВВП на пенсійне забезпечення витрачають США (5,1), Нідерланди (5,3), Велика Британія (5,5).

В Україні в 2000 р. такі витрати склали 8,7%, причому в перспективі витрати на пенсійне забезпечення зростуть майже у три рази і в 2050 р. їх частка в нашій державі буде найбільшою серед вказаних країн – 24,2%. Схожа ситуація спостерігається лише в Росії, де на пенсійне забезпечення витратимуть 18,8% ВВП. Майже не зміниться частка цих витрат в США – 5,7%, незначне їх зростання спостерігається в Польщі – на 0,6% та в Данії – на 2,5%.

Відволікаючи значні фінансові ресурси із свого бюджету на пенсійні видатки, держава ставить під загрозу виконання інших своїх функцій.

Для сучасної пенсійної системи характерним є низький рівень пенсій для переважної більшості пенсіонерів і нерівні умови пенсійного забезпечення. Майже 65% пенсіонерів одержують пенсію у розмірі менше 1000 гривень на місяць. Цей показник в 4-10 разів нижчий, ніж і інших європейських країнах. Це при тому, що у нас дуже висока частка соціальних платежів в структурі заробітної плати – більше ніж 40% заробленого.

Для забезпечення соціальної справедливості у солідарній пенсійній системі необхідно:

- удосконалити порядок перерахування пенсій працюючим пенсіонерам;

- ліквідувати диспропорції у пенсійному забезпеченні, зумовлені збереженням спеціальних пенсійних програм для деяких категорій громадян, якими встановлено окремі умови пенсійного забезпечення, та поетапно здійснити перехід до єдиних правил призначення пенсій;

- упорядкувати розміри надбавок і підвищень до пенсій для різних категорій осіб залежно від прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, з метою уникнення застосування різних підходів до визначення їх розміру.

Продовжуючи пенсійну реформу, уряд країни розробив Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», який був затверджений Верховною Радою і підписаний Президентом України в 2011 р. Основні положення цього законодавчого документу набрали чинності з 1 жовтня 2011 р.

Ще одним важливим елементом пенсійної реформи повинно стати удосконалення та спрощення механізму функціонування і забезпечення зрозумілості пенсійної системи для громадян і роботодавців та забезпечення громадського контролю за функціонуванням Пенсійного фонду України. Щоб досягнути даної мети необхідно:

- стандартизувати, автоматизувати та централізувати технологічні процеси в солідарній та обов'язковій накопичувальній системі пенсійного страхування, підвищити якість і оперативність обслуговування громадян;

- сформувати склад правління Пенсійного фонду України на основі паритетного представництва сторін соціального діалогу;

- запровадити стандарти оприлюднення показників, що характеризують поточний стан функціонування пенсійної системи, а також прогнозів її розвитку;

- підвищити рівень обізнаності громадян щодо пенсійної реформи шляхом проведення ефективної інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення, роботодавців, профспілок, юридичних осіб, зокрема щодо переваг та ризиків функціонування системи накопичувального пенсійного забезпечення.

Для створення універсальної та зрозумілої для громадян законодавчої бази подальшого реформування національної пенсійної системи необхідно її уніфікувати за однорідними групами правовідносин, скасувавши практику врегулювання умов пенсійного забезпечення деяких категорій громадян окремими законодавчими актами. Це дасть

змогу створити передумови для подальшої кодифікації пенсійного законодавства. Питання пенсійного забезпечення повинні регулюватися виключно законами.

Отже, удосконалення пенсійної системи та подальше проведення пенсійної реформи повинно здійснюватися за такими напрямками: забезпечення стабільного функціонування пенсійної системи; забезпечення соціальної справедливості у солідарній пенсійній системі; формування ефективної, надійної системи недержавного пенсійного забезпечення; удосконалення та спрощення механізму функціонування та забезпечення зрозумілості пенсійної системи для громадян і роботодавців; забезпечення громадського контролю за функціонуванням Пенсійного фонду України; уніфікація пенсійного законодавства.

Питання для самоперевірки

Солідарна система пенсійного забезпечення

1. Якими нормативними актами регулюється державне пенсійне страхування в Україні?
2. Хто має право на державне пенсійне забезпечення?
3. Які існують види пенсій? Яким категоріям громадян вони призначаються?
4. Які основні ознаки солідарного пенсійного забезпечення на Україні?
5. Які основні недоліки солідарної системи пенсійного забезпечення?
6. За рахунок яких джерел формується бюджет Пенсійного фонду?
7. Які особливості призначення та розрахунку пенсій за віком, по інвалідності, в разі втрати годувальника, за вислугу років?
8. Яким чином розраховується коефіцієнт заробітної плати для обчислення пенсій?
9. Які соціально-економічні умови впливають на стан пенсійного забезпечення в Україні?
10. Якими кількісними показниками характеризується негативна тенденція скорочення населення України?
11. Які показники рівня народжуваності в Україні порівняно з іншими країнами?
12. Як з часом змінюється кількість пенсіонерів різних категорій?
13. З яких причин зменшуються надходження до Пенсійного фонду?
14. Які прогнози оцінки можливостей держави щодо підвищення пенсій у найближчий період?
15. У чому полягають завдання реформування пенсійної системи?
16. Які етапи реформування пенсійного захисту населення і їх суть?
17. Охарактеризувати рівні пенсійного забезпечення в Україні.
18. Суть формування та використання накопичувальних індивідуальних пенсійних рахунків.

Розділ 3

Накопичувальна система пенсійного страхування

- 3.1. Сутність накопичувальної системи
- 3.2. Створення недержавних пенсійних фондів
- 3.3. Організаційна структура недержавного пенсійного фонду
- 3.4. Управління активами недержавного пенсійного фонду
- 3.5. Взаємодія недержавного пенсійного фонду з банківською установою-зберігачем
- 3.6. Взаємодія учасників недержавного пенсійного забезпечення

3.1. Сутність накопичувальної системи

Накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, як зазначалося вище, передбачає акумулювання персоніфікованої частини внесків застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та виплату довічних пенсій або фондових виплат пенсій.

Накопичувальний фонд створюється Пенсійним фондом як цільовий позабюджетний фонд. Адміністративне управління Накопичувальним фондом здійснює виконавча дирекція Пенсійного фонду. Управління пенсійними активами Накопичувального фонду здійснюється компаніями з управління активами.

Джерелами формування коштів Накопичувального фонду є:

1) страхові внески застрахованих осіб, що спрямовуються до Накопичувального фонду;

2) інвестиційний дохід, що утворюється внаслідок розміщення та інвестування коштів Накопичувального фонду в порядку, встановленому законом;

3) суми від фінансових санкцій, застосованих відповідно до законодавства до юридичних і фізичних осіб за порушення встановленого законом порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків, що спрямовуються до Накопичувального фонду, та використання коштів Накопичувального фонду, а також суми адміністративних стяг-

нень, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за ці порушення.

Інвестиційний дохід, що обліковується на накопичувальних пенсійних рахунках застрахованих осіб, визначається як різниця між сумою сукупного інвестиційного доходу, отриманого від інвестування пенсійних активів, та сумою адміністративних видатків, пов'язаних з їх управлінням.

Сукупний інвестиційний дохід формується за рахунок:

- 1) прибутку, що отримується від інвестування пенсійних активів у цінні папери;
- 2) відсотків, що нараховуються на пенсійні активи, розміщені на банківських депозитних рахунках;
- 3) доходу від інших видів інвестування, дозволених законом.

Порядок формування та обчислення інвестиційного доходу визначається Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України та Міністерством фінансів України.

Інвестиційний дохід від операцій з пенсійними активами не включається до складу доходу компаній з управління активами.

Кошти Накопичувального фонду використовуються на:

- 1) інвестування з метою отримання доходу на користь застрахованих осіб;
- 2) оплату договорів страхування довічних пенсій або здійснення одноразових виплат,
- 3) оплату послуг компаній з управління активами;
- 4) оплату послуг виконавчої дирекції Пенсійного фонду, пов'язаних з адміністративним управлінням Накопичувальним фондом, у тому числі на проведення тендерів, у порядку та розмірах, установлених радою Накопичувального фонду;
- 5) оплату послуг радника (радників) з інвестиційних питань;
- 6) оплату послуг зберігача;
- 7) оплату послуг із проведення планової аудиторської перевірки.

Забороняється використання коштів Накопичувального фонду для забезпечення виплати пенсій та надання соціальних послуг із солідарної системи та на інші цілі, не передбачені законодавством.

Кошти Накопичувального фонду є власністю застрахованих осіб, які сплачували страхові внески до цього фонду, та належать кожній застрахованій особі в частині, облікованій на її накопичувальному пенсійному рахунку.

Пенсійні активи складаються з:

- 1) активів у грошових коштах;

- 2) активів у цінних паперах;
- 3) інших активів, не заборонених законом.

Пенсійні активи в грошових коштах складаються з:

1) страхових внесків, що перераховуються до Накопичувального фонду;

2) коштів, розміщених на банківських депозитних рахунках, що засвідчується відповідними ощадними сертифікатами банківських установ, виданих на ім'я Накопичувального фонду, та відсотків за ними;

3) інвестиційного доходу, що отримується від інвестування пенсійних активів у цінні папери.

Пенсійні активи у цінних паперах складаються з:

1) цінних паперів, погашення та отримання доходу за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, місцевими радами відповідно до законодавства;

2) акцій та облігацій українських емітентів, що відповідно до норм законодавства перебувають в обігу на організаційно оформлених ринках паперів України (крім цінних паперів, на які здійснюється підписка згідно із законодавством) та пройшли лістинг на фондових біржах або в торговельно-інформаційних системах, зареєстрованих у встановленому порядку;

3) цінних паперів, погашення та отримання доходу за якими гарантоване урядами іноземних держав, де рейтинг зовнішнього боргу не менше класу А за шкалою, встановленою рейтинговими компаніями;

4) облігацій іноземних агенств з інвестиційним рейтингом класу А або вище за шкалою, встановленою рейтинговими компаніями Стандарт енд Пурс (Standard and Poors), Мудіс (Moody's) або Фітч (Fitch);

5) акцій іноземних емітентів, що перебувають в обігу на організованих фондових ринках та пройшли лістинг на одній з таких фондових бірж, як Нью-Йоркська, Лондонська, Токійська, Франкфуртська, або в торговельно-інформаційній системі НАСДАК (NASDAQ). Кабінет Міністрів України може визначати додатково до зазначених інші іноземні фондові біржі та торговельно-інформаційні системи. Емітент цих акцій має провадити свою діяльність протягом не менше ніж 10 років і бути резидентом країни, рейтинг зовнішнього боргу якої не менший класу А за шкалою, встановленою рейтинговими компаніями.

Розміщення коштів Накопичувального фонду може здійснюватися з урахуванням прибутковості та надійності інвестицій у разі необхідності інвестиційної підтримки вітчизняної економіки розвитку її пріоритетних галузей, впровадження та розвитку сучасних технологій,

створення нових робочих місць, реалізації інвестиційних проектів, у тому числі за державної підтримки. При цьому Кабінет Міністрів України передбачає заходи, спрямовані на захист інвестицій та забезпечення їх повернення, у тому числі відповідні державні гарантії.

Розміщення коштів Накопичувального фонду може здійснюватися за умови, що інвестування коштів Накопичувального фонду негативно не позначиться на зовнішньому платіжному балансі України, стані її валютних резервів та стабільності її грошової одиниці. Рішення про можливість інвестування коштів Накопичувального фонду за межами України приймає рада Накопичувального фонду лише за наявності позитивного рішення Ради національної безпеки і оборони України з цього питання.

Пенсійні активи у цінних паперах не можуть включати:

1) цінні папери, емітентами яких є зберігач, компанія з управління активами, радник з інвестиційних питань, аудитор та особи, які надають консультаційні послуги, з якими виконавчою дирекцією Пенсійного фонду укладено відповідні договори, та їх пов'язані особи;

2) цінні папери, які не пройшли лістинг фондової біржі або торговельно-інформаційної системи, зареєстрованих у встановленому порядку;

3) цінні папери, емітентами яких є інститути спільного інвестування;

4) векселі;

5) похідні цінні папери.

Пенсійні активи не можуть бути предметом застави; на них не може бути накладено стягнення за зобов'язаннями компанії з управління активами, зберігача, страхової організації, Пенсійного фонду, а також застосована конфіскація.

Сума пенсійних активів, які належать застрахованій особі, розраховується виходячи з кількості одиниць пенсійних активів, облікованих на накопичувальному пенсійному рахунку, та чистої вартості одиниці пенсійних активів.

У разі купівлі-продажу цінних паперів підрахунок здійснюється виходячи з чистої вартості пенсійних активів на кінець робочого дня, протягом якого здійснювалися ці операції.

Підрахунок чистої вартості пенсійних активів здійснюється зберігачем разом з виконавчою дирекцією Пенсійного фонду та компанією з управління активами за методикою та в порядку, визначеними Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України та Національним банком України.

Розподіл та облік інвестиційного доходу на накопичувальних пенсійних рахунках застрахованих осіб здійснюються виконавчою дирекцією Пенсійного фонду щоденно за результатами інвестування пенсійних активів виходячи з підрахунків чистої вартості одиниці пенсійних активів.

Інформація щодо руху пенсійних активів, облікованих на накопичувальних пенсійних рахунках, подається зберігачем у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Управління пенсійними активами здійснюється компаніями з управління активами, визначеними радою Накопичувального фонду за результатами тендера, з якими Пенсійним фондом укладені договори, з дотриманням вимог статті 95 закону про пенсійне страхування.

Компанії з управління активами обираються на п'ять років з можливістю продовження строку дії договору до двох років шляхом щорічного продовження цього строку за рішенням ради Накопичувального фонду.

У разі обрання за результатами тендера компанії з управління активами, яка є іноземною юридичною особою, вона зобов'язана для виконання функцій, визначених у технічному завданні тендера, у двомісячний строк після проведення тендера створити відповідно до законодавства України юридичну особу і повністю сформувані за власний рахунок її статутний фонд. Створена юридична особа зобов'язана отримати ліцензію Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку на провадження професійної діяльності з управління активами в частині пенсійних активів, виконувати всі умови щодо управління активами, передбачені законодавством. Юридична особа зобов'язана в місячний строк після отримання ліцензії укласти договір з іноземною юридичною особою та Пенсійним фондом, який повинен передбачати солідарну відповідальність цієї юридичної особи і її засновника.

Компанії з управління активами обираються з числа компаній, які:

1) мають не менше п'яти років досвіду роботи з управління активами на фінансових ринках України та/або світу, перелік яких визначається в технічному завданні тендера;

2) мали одночасно в управлінні активи в сумі, розмір якої встановлюється в технічному завданні тендера;

3) підтримують власний капітал, який визначається згідно із законодавством України, у сумі, еквівалентній 1 млн. євро за офіційним обмінним курсом Національного банку України на день подання заяви на отримання ліцензії,

4) відповідають вимогам, встановленим Національною комісією з

цінних паперів та фондового ринку щодо кваліфікаційного рівня та досвіду роботи фахівців, які безпосередньо виконуватимуть функції, передбачені технічним завданням тендера.

До повноважень компанії з управління активами належить:

1) управління та інвестування пенсійних активів згідно з основними напрямками інвестиційної політики та нормативами інвестування коштів Накопичувального фонду;

2) звітування перед радою Накопичувального фонду правлінням Пенсійного фонду, Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку про склад, структуру та ліквідність пенсійних активів і здійснені операції щодо розміщення і управління ними;

3) виконання від імені та на користь Накопичувального фонду юридичних дій, пов'язаних з реалізацією прав власності на цінні папери, якими управляє ця компанія;

4) подавання раді Накопичувального фонду обгрунтованих пропозицій щодо внесення змін до основних напрямів інвестиційної політики та нормативів інвестування коштів фонду;

5) інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах згідно з правилами інвестування цього резерву коштів та подання звітів щодо інвестування в порядку та за формою, встановленими правлінням Пенсійного фонду за погодженням з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку і Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Оплата послуг компанії з управління активами не може перевищувати сумарно 0,9% чистої вартості пенсійних активів, що перебували в її управлінні протягом року, за який здійснюється оплата.

У разі отримання компанією з управління активами інвестиційного доходу, вищого ніж відсоток, інвестиційного доходу, який було заплановано в основних напрямках інвестиційної політики на відповідний рік, за рішенням ради Накопичувального фонду компанії з управління активами може виплачуватися премія, розмір якої не може перевищувати 3-х відсотків від розміру інвестиційного доходу, отриманого Накопичувальним фондом за результатами діяльності цієї компанії у зазначеному році.

У разі якщо за висновком аудитора або органу державного нагляду інвестиційний дохід, отриманий внаслідок інвестування коштів Накопичувального фонду визнано неприйнятно низьким (від'ємне коливання перевищує 30 відсотків) порівняно з ринковими показниками інвестиційного доходу або з інвестиційними доходами недержавних

пенсійних фондів, Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України за погодженням з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку зобов'язана порушити питання перед радою Накопичувального фонду про заміну компанії з управління активами.

Повноваження компанії з управління активами припиняються радою Накопичувального фонду за поданням Пенсійного фонду, зберігаючи органи, що здійснюють державний нагляд у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, у разі:

- 1) порушення умов договору, укладеного з Пенсійним фондом;
- 2) порушення положень основних напрямів інвестиційної політики та нормативів інвестування коштів Накопичувального фонду;
- 3) дій або бездіяльності, що призвели до зменшення пенсійних активів Накопичувального фонду за результатами бюджетного року на суму, яка перевищує встановлений у договорі відсоток загальної суми коштів Накопичувального фонду, якщо таке зменшення не зумовлене об'єктивними змінами на фінансовому ринку;
- 4) анулювання ліцензії на провадження професійної діяльності з управління активами в частині пенсійних активів.

Інвестиційна діяльність з пенсійними активами має певні обмеження. Під час провадження діяльності з управління пенсійними активами забороняється:

- 1) формувати пенсійні активи за рахунок позикових (кредитних) коштів або будь-яких інших коштів, які не є коштами Накопичувального фонду;
- 2) надавати майнові гарантії, забезпечені пенсійними активами, або будь-які кредити (позики) за рахунок пенсійних активів;
- 3) укладати угоди купівлі-продажу або міни пенсійних активів з обов'язковою умовою зворотного викупу;
- 4) тримати в грошових коштах на поточному банківському рахунку, на банківських депозитних рахунках та в ощадних сертифікатах банків більш ніж 50 відсотків загальної вартості пенсійних активів, при цьому не більш ніж 10 відсотків загальної вартості пенсійних активів у зобов'язаннях одного банку;
- 5) придбати або додатково інвестувати в цінні папери одного емітента більш ніж 5% загальної вартості пенсійних активів та тримати у своїх активах більш ніж 10% у цінних паперах одного емітента (крім цінних паперів, погашення та отримання доходу за якими гарантоване Кабінетом Міністрів України та емітентами яких є комерційні банки);
- 6) придбати або додатково інвестувати у цінні папери, погашен-

ня та отримання доходу за якими гарантоване Кабінетом Міністрів України, більш ніж 50 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

7) придбати або додатково інвестувати в облігації місцевих позик більш ніж 10 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

8) придбати або додатково інвестувати в корпоративні облігації, емітентами яких є резиденти України, більш ніж 20 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

9) придбати або додатково інвестувати в акції українських емітентів більш ніж 40 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

10) придбати або додатково інвестувати у цінні папери, погашення та отримання доходу за якими гарантоване урядами іноземних держав, більш як 20 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

11) придбати або додатково інвестувати в акції та облігації іноземних емітентів, які пройшли лістинг на організованих фондових ринках іноземних держав, більш ніж 20 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

12) придбати або додатково інвестувати в інші активи, не заборонені законодавством України, але не зазначені у цій статті, більш ніж 5 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

13) придбати або додатково інвестувати у цінні папери, погашення та отримання доходу за якими гарантоване урядом однієї іноземної держави, більш ніж 10 відсотків загальної вартості пенсійних активів;

14) придбати цінні папери, емітентами яких є пов'язані особи Накопичувального фонду, компанії з управління активами, зберігача та радника з інвестиційних питань;

15) здійснювати за власні кошти компанії з управління активами операції з цінними паперами, які є пенсійними активами;

16) безплатно відчужувати пенсійні активи;

17) використовувати пенсійні активи для забезпечення виконання зобов'язань, які не пов'язані з функціонуванням Накопичувального фонду;

18) відчужувати майно, яке належить компанії з управління активами, до пенсійних активів;

19) набувати у власність нерухоме майно та будь-які інші активи, що становлять пенсійні активи.

Кошти Накопичувального фонду, що розміщуються на депозитних рахунках у комерційних банках, не можуть бути розміщені менш ніж у трьох комерційних банках. При цьому розподіл коштів за депозитними рахунками банків повинен бути таким, щоб різниця відхилення в сумах становила не більш ніж 10 відсотків.

Основні напрями інвестиційної політики та нормативи інвестуван-

ня коштів Накопичувального фонду затверджує щороку рада цього фонду не пізніше 1 січня року, протягом якого вони діють.

В основних напрямках інвестиційної політики відображаються основні напрями та обмеження щодо інвестування коштів Накопичувального фонду з урахуванням обмежень, визначених цим законом, та суми адміністративних витрат і фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат, рівні інвестиційного доходу у відповідному році. Основні напрями інвестиційної політики є обов'язковими для застосування Пенсійним фондом, компаніями з управління активами та зберігачем.

Нормативи інвестування коштів Накопичувального фонду визначають щорічні пропорції інвестування коштів у кожний окремих вид активів згідно з вимогами основних напрямів інвестиційної політики і містять інвестиційну стратегію Накопичувального фонду та критерії вибору об'єктів інвестування з урахуванням конкретних класів інвестиційного рейтингу. Зміст нормативів інвестування коштів Накопичувального фонду не повинен суперечити положенням основних напрямів інвестиційної політики та нормам закону.

Нормативи інвестування коштів Накопичувального фонду є конфіденційним документом. Повний текст нормативів інвестування коштів Накопичувального фонду зберігається в Пенсійному фонді та надається зберігачу. Компанії з управління активами надається витяг з нормативів інвестування коштів фонду в частині вимог щодо інвестування пенсійних активів, що перебувають в управлінні цієї компанії.

Для обрання компаній з управління активами, зберігача та аудитора Накопичувального фонду проводяться тендери.

Умови проведення тендера містять:

1) зміст та порядок опублікування оголошення про проведення тендера;

2) строки і порядок підготовки та основні вимоги до технічного завдання, інформацію про осіб, що відповідають за його підготовку;

3) перелік тендерної документації, порядок її складання, подання, реєстрації та розгляду;

4) строки та порядок проведення тендера, інформацію про посадових осіб, які відповідають за його проведення;

5) вимоги до осіб, які можуть брати участь у проведенні тендера (вимоги до претендентів);

6) порядок встановлення бальної оцінки тендерних пропозицій;

7) порядок визначення переможця тендера;

8) порядок опублікування результатів тендера;

9) порядок укладення договорів за результатами тендера.

Умови проведення тендера затверджує рада Накопичувального фонду у строк не пізніше одного місяця до дати оголошення тендера і підлягають обов'язковому опублікуванню в порядку, визначеному радою Накопичувального фонду, в тому числі опублікуванню не менш як у двох міжнародних фінансових періодичних виданнях.

Рішення про проведення тендера містить:

1) дату проведення першого етапу тендера, яка не може бути раніше, ніж за два місяці з дня прийняття рішення про проведення тендера;

2) порядок та кінцеву дату подання тендерної документації, яка не може бути пізніше, ніж за десять календарних днів до дати проведення тендера;

3) вимоги до осіб, які можуть брати участь у проведенні тендера (претенденти), визначені відповідно до вимог закону;

4) технічне завдання та перелік тендерної документації, яку претенденти мають подати для участі в тендері;

5) адресу, за якою приймається тендерна документація;

6) місце та час проведення тендера;

7) вартість участі в тендері;

8) умови проведення тендера, критерії та порядок визначення переможця тендера.

Рішення про проведення тендера підлягає опублікуванню протягом п'яти робочих днів з дня його прийняття.

Технічне завдання тендера затверджує рада Накопичувального фонду відповідно до умов проведення тендера одночасно з прийняттям рішення про проведення тендера і має містити:

– детальний опис вимог до претендентів;

– перелік та зміст послуг, які має надавати переможець (переможці) тендера;

– умови надання послуг, порядок взаємодії з Пенсійним фондом, вимоги щодо організаційного та матеріально-технічного забезпечення надання послуг;

– вимоги до договору, що укладається з переможцем тендера;

– перелік тендерної документації, подання якої є необхідним для участі в тендері, та порядок оформлення;

– інші вимоги, визначені умовами проведення тендера.

Особи, які бажають взяти участь у тендері, у терміни, визначені в оголошенні про проведення тендера, подають раді Накопичувального фонду таку тендерну документацію:

1) заяву на участь у тендері за формою, затвердженою радою Накопичувального фонду;

2) засвідчену у встановленому порядку довіреність на ім'я особи (осіб), яка представлятиме інтереси претендента під час проведення тендера;

3) тендерну пропозицію, складену відповідно до вимог закону;

4) документ, що підтверджує оплату вартості участі в тендері;

5) інші документи, визначені умовами проведення тендера та технічним завданням, що підтверджують інформацію про претендента та відомості, які містяться в тендерній пропозиції.

Тендерну пропозицію складають претенденти відповідно до умов проведення тендера та технічного завдання, і вона має містити:

1) загальні відомості про претендента;

2) відомості про додержання вимог, передбачених технічним завданням (розмір статутного фонду, власного капіталу, відомості щодо пов'язаних осіб, відомості про відповідних службових осіб тощо);

3) інформацію про діяльність претендента (види діяльності, перелік послуг, що надаються, прибутковість, досвід роботи тощо);

4) інформацію про фінансовий стан претендента, а також про результати аудиторських перевірок за останні три роки, накладення протягом останніх десяти років фінансових та інших санкцій, заборони на провадження відповідної діяльності, у тому числі шляхом припинення або скасування дії ліцензій з будь-яких причин;

5) відомості про наявність у претендента можливостей та пропозиції щодо виконання умов технічного завдання;

6) основні положення договору, який має бути укладений у разі визнання претендента переможцем тендера;

7) інші відомості, визначені умовами проведення тендера та технічним завданням.

З метою покриття витрат, пов'язаних із проведенням тендера, умовами його проведення, встановлюється вартість участі в тендері, яку мають сплатити претенденти.

Тендер для обрання компаній з управління активами, зберігача і аудитора накопичувального фонду проводиться у два етапи.

У першому етапі тендера повинні брати участь не менше трьох претендентів.

На першому етапі тендера у день, визначений в оголошенні про проведення тендера, рада Накопичувального фонду проводить відкрите засідання, на якому:

- розкриваються конверти з тендерною документацією в черговості часу їх реєстрації, при цьому головуючий ставить власний підпис та штамп ради Накопичувального фонду на всіх аркушах документів, що були в конверті;

- оголошуються тендерні пропозиції;
- перевіряється відповідність тендерної документації вимогам цього закону, умовам проведення тендера та технічному завданню;
- усім членам ради Накопичувального фонду надаються для оцінки копії тендерної документації;
- запечатується по одному примірнику кожної поданої тендерної пропозиції у контрольний пакет, який підписується всіма присутніми членами ради Накопичувального фонду і передається на зберігання особі, уповноваженій радою Накопичувального фонду;
- повідомляється про день, час та місце оголошення результатів першого етапу тендера.

Для оголошення результатів першого етапу тендера не пізніше одного місяця з дня розкриття конвертів з тендерною документацією проводиться відкрите засідання ради Накопичувального фонду.

До другого етапу тендера допускаються претенденти, які найбільше відповідають умовам проведення тендера, вимогам технічного завдання тендера та цього закону, які запропонували найвищу якість послуг за найменшу вартість.

На другому етапі тендера рада Накопичувального фонду у строк, що не перевищує одного місяця з дня оголошення результатів першого етапу тендера, проводить відкрите засідання, на якому:

- заслуховуються коментарі претендентів щодо їх тендерних пропозицій;
- заслуховуються вмотивовані висновки членів ради Накопичувального фонду щодо тендерних пропозицій;
- здійснюється оцінка тендерних пропозицій за бальною системою, визначається переможець (переможці) та оголошуються результати другого етапу тендера;
- схвалюються основні положення договору з переможцем тендера.

У разі якщо за результатами другого етапу тендера не визначено жодного переможця, приймається рішення щодо проведення нового тендера.

Результати першого та другого етапів тендера можуть бути оскаржені претендентами, які брали участь у тендері, у судовому порядку. При цьому подання позову до суду не зупиняє дію рішення ради Накопичувального фонду про проведення другого етапу тендера або про укладення відповідного договору з переможцем (переможцями) тендера.

Переможцем (переможцями) тендера визнається претендент (претенденти), який брав участь у другому етапі тендера і тендерна пропозиція якого отримала найвищу бальну оцінку за системою бальної

оцінки, затвердженої радою Накопичувального фонду, за такими критеріями:

- відповідність вимогам, визначеним законом, умовам проведення тендера та технічним завданням;

- дотримання претендентом у своїй діяльності вимог законодавства, фінансово-економічних нормативів, наявність або відсутність відповідних порушень, застосування до претендента санкцій за ці порушення, наявність або відсутність претензій та судових позовів до претендента, неврегульованих спорів за його участю, скарг на дії претендента та якість послуг, що надаються ним;

- фінансовий стан претендента, включаючи обсяг власного капіталу, наявність або відсутність кредиторської та дебіторської заборгованості, платоспроможність, можливість гарантування власними коштами виконання зобов'язань за договором та можливість відшкодування збитків при порушенні умов договору в разі визнання його переможцем тендера, основні показники фінансово-господарської діяльності, прибутковість цієї діяльності, обсяг залучених коштів інших осіб;

- ділова репутація претендента, перелік послуг, які він пропонує, тривалість і досвід надання цих послуг, коло осіб, яким вони надавалися, вартість зазначених послуг, відповідність технології надання цих послуг сучасним стандартам;

- характеристика організаційної структури і матеріально-технічної бази претендента та можливості для повноцінного надання відповідних послуг, його ділова репутація, рівень освіти та досвід роботи персоналу, що відповідає за надання відповідних послуг;

- можливість забезпечення претендентом необхідної взаємодії з Пенсійним фондом, іншими суб'єктами накопичувальної системи пенсійного страхування, взаємодія з якими необхідна у процесі надання відповідних послуг, зокрема оперативність такої взаємодії, її технічне забезпечення, у тому числі забезпечення обміну інформацією, можливість виникнення ризиків при наданні претендентом послуг;

- надання найвищої якості послуг за найменшу ціну;

- іншими критеріями, визначеними умовами проведення тендера і технічним завданням.

У разі якщо в другому етапі тендера брав участь лише один претендент, рада Накопичувального фонду може визнати його переможцем тендера, якщо його тендерна пропозиція отримала найвищу бальну оцінку за всіма критеріями, визначеними умовами проведення тендера та технічним завданням.

Рада Накопичувального фонду під час затвердження системи бальної оцінки тендерних пропозицій визначає найменшу загальну суму

балів та найменший бал для кожного критерію, за яким здійснюється бальна оцінка, що дає можливість визнати претендента переможцем тендера.

У разі якщо тендерна пропозиція жодного з претендентів не набрала найменшої загальної суми балів або найменший бал для кожного критерію, за яким здійснюється бальна оцінка, переможець тендера не визначається.

З переможцем тендера Пенсійний фонд укладає договір, в якому зазначаються: повна назва та місцезнаходження (юридична адреса) договірних сторін; предмет договору; предмет права та обов'язки сторін; застереження щодо конфіденційності; порядок надання звітності та інформації; відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору та порушення конфіденційності; строк дії договору; розмір винагороди; порядок зміни умов договору, умови дострокового припинення договору.

У договорі з компанією з управління активами також зазначаються:

- зобов'язання компанії з управління активами щодо інвестування пенсійних активів з метою отримання максимального інвестиційного доходу при мінімально можливих ризиках відповідно до основних напрямів інвестиційної політики та нормативів інвестування коштів Накопичувального фонду, встановлених для цих пенсійних активів;

- вимога щодо ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку.

Невід'ємним додатком до договору мають бути основні напрями інвестиційної політики і витяг з нормативів інвестування коштів Накопичувального фонду в частині вимог щодо інвестування пенсійних активів, які перебувають в управлінні цієї компанії, а також акт приймання-передачі в управління пенсійних активів, які сформовані на день укладення договору та якими буде управляти компанія, завірений Пенсійним фондом, зберігачем та попередньою компанією з управління активами. У договорі із зберігачем зазначаються також особи, визначені зберігачем відповідальними за виконання договору; обсяги пенсійних активів та умови їх розподілу між компаніями з управління активами.

Невід'ємним додатком до договору із зберігачем є основні напрями інвестиційної політики та нормативи інвестування коштів Накопичувального фонду, відомості про компанії з управління активами та копії договорів, укладених з ними Пенсійним фондом.

Інформація про стан пенсійних активів оприлюднюється виконавчою дирекцією Пенсійного фонду шляхом:

- щоквартального обов'язкового офіційного оприлюднення;

- оприлюднення в електронних засобах масової інформації;
- подання звітності до Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України відповідно до вимог закону.

Інформація про стан пенсійних активів, облікованих на накопичувальному пенсійному рахунку застрахованої особи, є конфіденційною і не підлягає розголошенню чи опублікуванню, крім випадків, установлених законом.

Виконавча дирекція Пенсійного фонду зобов'язана надавати кожній застрахованій особі безоплатно до 15 лютого наступного за звітним роком письмовий звіт про стан її пенсійних активів із зазначенням чистої вартості пенсійних активів на початок та кінець звітного року, щомісячних надходжень страхових внесків та річного інвестиційного доходу.

Виконавча дирекція Пенсійного фонду також зобов'язана надавати таку інформацію за письмовим запитом застрахованої особи протягом п'яти робочих днів із дня його отримання за плату, визначену радою Накопичувального фонду, крім випадків надання інформації для укладення договору страхування довічної пенсії.

Порядок і умови зберігання пенсійних активів Накопичувального фонду визначаються розділом XI Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

За результатами тендера Пенсійний фонд укладає із зберігачем договір строком на п'ять років. Зазначений договір схвалюють рада Накопичувального фонду та наглядова рада зберігача.

За рішенням ради Накопичувального фонду строк дії договору може бути продовжений без проведення тендера ще на два роки шляхом щорічного продовження. При цьому до договору можуть бути внесені зміни лише щодо зменшення вартості послуг або надання нових послуг за умови зменшення чи незмінності вартості послуг зберігача за договором.

Кошти Накопичувального фонду обслуговуються лише одним зберігачем, який повинен відповідати таким вимогам:

1) мати ліцензію Національного банку України на здійснення всіх видів банківських операцій та ліцензію Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку на право провадження професійної депозитарної діяльності зберігача цінних паперів;

2) мати розмір регулятивного капіталу в сумі, еквівалентній не менш ніж 40 млн. євро за офіційним обмінним курсом Національного банку України;

3) мати посадових осіб, які здійснюють безпосереднє керівництво підрозділами з виконання депозитарної діяльності зберігача цінних

паперів і мають відповідну вищу освіту та досвід роботи в банківській чи фінансовій сфері не менше п'яти років;

4) не бути компанією з управління активами, пов'язаною особою компанії з управління активами та її пов'язаних осіб;

5) не бути кредитором органів Пенсійного фонду або компаній з управління активами, з якими зберігачем укладено договір про зберігання пенсійних активів;

6) не бути пов'язаною особою аудитора Накопичувального фонду та його пов'язаних осіб.

Зберігач виконує такі функції:

- у встановленому порядку відкриває рахунок Накопичувального фонду, здійснює розрахунково-касові операції у грошових коштах та операції по рахунку у цінних паперах Накопичувального фонду і забезпечує зберігання грошових надходжень до Накопичувального фонду та цінних паперів, що становлять його пенсійні активи, а також інших документів, пов'язаних з формуванням та використанням пенсійних активів;

- у встановленому порядку відкриває та здійснює розрахунково-касові операції по рахунку Пенсійного фонду, на якому акумулюється резерв коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах, забезпечує їх зберігання;

- здійснює операції по активах у цінних паперах, сформованих за рахунок резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах;

- здійснює розміщення резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах на депозитних рахунках з виплатою відсотків у розмірах, передбачених відповідним договором;

- виконує доручення виконавчої дирекції Пенсійного фонду щодо перерахування коштів у сумі, облікованій на накопичувальному пенсійному рахунку застрахованої особи, до недержавного пенсійного фонду, страхової організації для оплати договору страхування довічної пенсії або одноразової виплати застрахованій особі чи спадкоємцям відповідно до закону;

- виконує доручення виконавчої дирекції Пенсійного фонду щодо перерахування коштів Накопичувального фонду для оплати витрат, пов'язаних з адміністративним управлінням Накопичувальним фондом, виплати винагороди раднику з інвестиційних питань, компаніям з управління активами, зберігачу, аудитору Накопичувального фонду;

- подає Пенсійному фонду та раді Накопичувального фонду в установленому порядку:

– інформацію про загальну суму страхових внесків, перерахованих до Накопичувального фонду;

– передбачену законодавством звітність, пов'язану із зберіганням та використанням пенсійних активів і резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах;

– інформацію про загальну вартість пенсійних активів, їх ринкову вартість на день подання інформації та про загальний обсяг інвестиційного доходу за відповідний період;

– інформацію про операції з пенсійними активами, здійснені компаніями з управління активами. Така інформація подається також Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку. Інформація щодо руху пенсійних активів, облікованих на накопичувальних пенсійних рахунках, подається зберігачем у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

- виконує інші функції, передбачені законом та договором, укладеним з Пенсійним фондом.

Зберігач не може придбавати активи у цінних паперах Накопичувального фонду та укладати договір щодо надання послуг торговця цінними паперами з компанією з управління активами.

Зберігач може надавати інші банківські послуги відповідно до законодавства про банки і банківську діяльність, крім послуг, надання яких не допускається законом про державне пенсійне страхування.

Усі операції з пенсійними активами у цінних паперах здійснюються через зберігача. Виконання функцій зберігача не може поєднуватись з виконанням функцій з управління пенсійними активами. Зберігач зобов'язаний забезпечити відокремлене зберігання та окремий облік коштів Накопичувального фонду, що інвестуються кожною з компаній з управління активами та пенсійних активів у цінних паперах, які перебувають в їх управлінні.

Максимальний щорічний розмір винагороди зберігача не може перевищувати 0,3 від відсотка загальної річної суми страхових внесків, перерахованих до Накопичувального фонду.

Застрахована особа в разі досягнення пенсійного віку, передбаченого законом, має право на отримання довічної пенсії або одноразової виплати за рахунок коштів Накопичувального фонду, облікованих на її накопичувальному пенсійному рахунку.

Страхування і виплата довічної пенсії здійснюються згідно із Законом України «Про страхування» страховою організацією, обраною застрахованою особою.

Розмір довічної пенсії розраховується страховою організацією актуарно, виходячи з вартості оплаченого договору страхування довічної

пенсії, з урахуванням майбутнього інвестиційного доходу, забезпеченого страховою організацією видатків, пов'язаних з подальшим інвестуванням зазначених сум, та з урахуванням середньої для чоловіків і жінок величини тривалості життя.

Виплата довічної пенсії здійснюється у строки і в порядку, що визначені договором страхування довічної пенсії.

Страхові організації, що здійснюють страхування і виплату довічної пенсії, передбаченої цим законом, створюють централізований страховий фонд та забезпечують свою платоспроможність відповідно до законодавства про страхову діяльність.

Одноразова виплата застрахованій особі з коштів Накопичувального фонду здійснюється територіальним органом Пенсійного фонду в порядку, визначеному статтею 56 закону про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Пенсійні виплати, що здійснюються застрахованим особам за рахунок коштів Накопичувального фонду, підлягають оподаткуванню відповідно до Податкового кодексу.

Страхові організації, які виплачують довічні пенсії за договором страхування довічних пенсій, вартість яких була сплачена за рахунок коштів Накопичувального фонду, зобов'язані розрахувати, утримати та перерахувати до бюджету податок з місячних сум цих пенсій у порядку, встановленому Податковим кодексом.

Договір страхування довічної пенсії укладається між застрахованою особою та страховою організацією відповідно до законодавства про страхову діяльність після досягнення застрахованою особою пенсійного віку, передбаченого законом.

Для укладення договору страхування довічної пенсії застрахована особа подає страховій організації протягом місяця до досягнення пенсійного віку заяву за формою, встановленою страховою організацією.

Застрахована особа повідомляє територіальний орган Пенсійного фонду про обрану нею страхову організацію та подає письмову заяву про перерахування коштів для оплати договору страхування довічної пенсії до цієї страхової організації.

Територіальний орган Пенсійного фонду зобов'язаний не пізніше ніж через десять календарних днів з дня отримання такої заяви забезпечити перерахування коштів застрахованої особи в сумі, облікованій на її накопичувальному пенсійному рахунку, до обраної нею страхової організації.

У разі неподання застрахованою особою такої заяви протягом місяця з дня досягнення нею пенсійного віку територіальний орган Пенсійного фонду зобов'язаний з'ясувати причини неподання заяви

та запропонувати застрахованій особі укласти договір страхування довічної пенсії.

У разі відмови застрахованої особи від укладення цього договору, крім випадків відмови у зв'язку з виявленням бажання працювати і одержувати пенсію за віком з більш пізнього строку, територіальний орган Пенсійного фонду самостійно укладає договір страхування довічної пенсії з установленим періодом на користь цієї застрахованої особи та перераховує страховій організації кошти в сумі, облікованій на накопичувальному пенсійному рахунку. При цьому вартість оплати договору страхування довічної пенсії з установленим періодом не повинна перевищувати середню вартість оплати договорів страхування довічної пенсії цього виду для осіб відповідного пенсійного віку. Така середня вартість оплати договору страхування довічної пенсії визначається виходячи з останньої інформації про вартість оплати договорів страхування довічних пенсій, опублікованої страховими організаціями відповідно до частини шостої цієї статті.

Виконавчі органи Пенсійного фонду мають право перевіряти правильність укладення договору страхування довічної пенсії та його відповідність вимогам закону про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та іншим нормативно-правовим актам.

Територіальний орган Пенсійного фонду має право відмовити застрахованій особі в перерахуванні коштів страховій організації, якщо:

– договір страхування довічної пенсії укладено з особою, яка не має права на одержання довічної пенсії;

– договір страхування довічної пенсії укладено із страховою організацією, яка не відповідає вимогам, встановленим законом для страхових організацій, які можуть здійснювати страхування і виплату довічних пенсій;

– договір страхування довічної пенсії укладено з порушенням або суперечить вимогам закону;

– територіальним органом Пенсійного фонду або застрахованою особою вже укладено договір страхування довічної пенсії;

– сума пенсійних активів, облікованих на накопичувальному пенсійному рахунку застрахованої особи, є меншою від мінімальної суми коштів, необхідних для оплати договору страхування довічної пенсії.

В інших випадках відмова в перерахуванні коштів для оплати договору страхування довічної пенсії не допускається.

Про відмову в перерахуванні коштів для оплати договору страхування довічної пенсії територіальний орган Пенсійного фонду письмово повідомляє застраховану особу та відповідну страхову організацію.

Відмова територіального органу Пенсійного фонду в перерахуванні коштів для оплати договору страхування довічної пенсії може бути оскаржена застрахованою особою або відповідною страховою організацією до виконавчої дирекції Пенсійного фонду або в судовому порядку.

У разі безпідставної відмови в перерахуванні коштів для оплати договору страхування довічної пенсії територіальний орган Пенсійного фонду несе відповідальність згідно із законом.

Відомості про укладення договору страхування довічної пенсії, про перерахування коштів для оплати цього договору вносяться до системи персоніфікованого обліку.

Порядок вибору та зміни страхових організацій, з якими укладаються договори страхування довічної пенсії, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

У разі якщо договір страхування довічної пенсії не укладено внаслідок смерті застрахованої особи чи визнання її безвісно відсутньою або оголошення померлою, територіальний орган Пенсійного фонду вживає заходів щодо виплати спадкоємцям належних застрахованій особі коштів відповідно до вимог закону.

У разі якщо територіальним органом Пенсійного фонду не з'ясовано причини неподання застрахованою особою заяви про укладення договору страхування довічної пенсії, кошти, що належать цій застрахованій особі, обліковуються на її накопичувальному пенсійному рахунку на загальних підставах.

Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України щомісяця надає Пенсійному фонду інформацію про вартість оплати договорів страхування довічних пенсій усіх видів та розрахункові розміри довічних пенсій у різному пенсійному віці за такими договорами, про рівні інвестиційного доходу, що застосовуються для розрахунку довічних пенсій, і про поточний фінансовий стан страхових організацій.

Страхова організація оприлюднює показники вартості оплати договорів страхування всіх видів довічних пенсій, розрахункові розміри довічних пенсій у різному пенсійному віці за такими договорами, рівні інвестиційного доходу не пізніше ніж за десять днів до початку місяця, в якому вони набирають чинності, використовує рівні інвестиційного доходу для всіх застрахованих осіб, які мають намір укласти договір страхування довічної пенсії протягом відповідного місяця.

Вартість оплати договорів страхування довічних пенсій усіх видів не може бути більшою за обчислену Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Територіальний орган Пенсійного фонду на вимогу застрахованої

особи безоплатно надає їй письмову інформацію щодо пенсійних активів, облікованих на її накопичувальному пенсійному рахунку, показників вартості оплати договорів страхування всіх видів довічних пенсій, розрахункових розмірів довічних пенсій у різному пенсійному віці за такими договорами, рівнів інвестиційного доходу страхових організацій за попередні періоди.

У разі якщо сума належних застрахованій особі на момент набуття права на пенсію пенсійних активів не досягає мінімальної суми коштів, необхідної для оплати договору страхування довічної пенсії, визначеної Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, то ця особа (а в разі її смерті – члени сім'ї чи спадкоємці) має право на отримання одноразової виплати.

На вимогу застрахованої особи одноразова виплата здійснюється в разі виїзду цієї особи за кордон на постійне місце проживання.

Якщо застрахована особа визнана інвалідом I або II групи і набуває права на пенсію по інвалідності, належні їй пенсійні активи використовуються за її вибором у такому порядку:

- на отримання одноразової виплати незалежно від достатності суми коштів для оплати договору страхування довічної пенсії;
- на оплату договору страхування довічної пенсії після досягнення нею пенсійного віку, передбаченого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», в разі достатності суми коштів для оплати договору страхування довічної пенсії.

Пенсійні активи, належні застрахованій особі, визнаній інвалідом III групи, залишаються в Накопичувальному фонді, а після досягнення нею пенсійного віку, передбаченого статтею 26 згаданого закону, використовуються на оплату договору страхування довічної пенсії, а в разі недостатності суми коштів для оплати такого договору – на отримання одноразової виплати.

У разі смерті застрахованої особи до досягнення нею пенсійного віку належні їй пенсійні активи успадковуються в порядку, визначеному Цивільним кодексом України, якщо застраховане особа не визначила конкретних осіб, які мають право на їх отримання.

Застрахована особа має право у будь-який час визначити конкретних осіб, які мають право на отримання коштів у сумі, облікованій на її накопичувальному пенсійному рахунку в разі її смерті, та визначити, в яких частках повинні бути розподілені між ними зазначені кошти.

Особи, які мають право на отримання у спадщину коштів у сумі, облікованій на накопичувальному пенсійному рахунку померлої особи, і не досягли пенсійного віку, передбаченого законом, можуть пода-

ти заяву про спрямування цих коштів до Накопичувального фонду та облік на їхньому накопичувальному пенсійному рахунку. При цьому зазначені кошти не оподатковуються.

У разі відсутності в померлої застрахованої особи спадкоємців належні їй пенсійні активи враховуються у складі інвестиційного доходу Накопичувального фонду, про що робиться позначка в її персональній обліковій картці в системі персоніфікованого обліку та надається повідомлення зберігачу.

Для отримання одноразової виплати застрахована особа або члени її сім'ї чи спадкоємці подають до територіального органу Пенсійного фонду заяву та документи, що підтверджують їхнє право на отримання цієї виплати.

Одноразова виплата здійснюється протягом п'яти робочих днів після отримання заяви та необхідних документів.

Страхова організація, що здійснює виплати довічних пенсій, зобов'язана пропонувати застрахованій особі такі види довічних пенсій: довічна пенсія з установленим періодом, довічна обумовлена пенсія, довічна пенсія подружжя.

Довічна пенсія з установленим періодом – щомісячна виплата, яка здійснюється протягом життя пенсіонера, але не менше ніж протягом десяти років з дня її призначення. У разі смерті пенсіонера право на отримання призначеної довічної пенсії протягом установленого періоду мають спадкоємці, зазначені в договорі страхування довічної пенсії або визначені відповідно до Цивільного кодексу України.

Довічна обумовлена пенсія – щомісячна виплата, яка здійснюється протягом життя пенсіонера.

У разі якщо загальна сума довічної обумовленої пенсії, виплачена пенсіонеру на момент смерті, є меншою, ніж сума вартості договору страхування довічної пенсії на час його укладення, різниця коштів між зазначеними сумами виплачується спадкоємцям, зазначеним у договорі страхування довічної пенсії або визначеним відповідно до Цивільного кодексу України.

Довічна пенсія подружжя – щомісячна виплата, яка здійснюється протягом життя пенсіонера, а після його смерті – його чоловіку (дружині), який (яка) досяг(ла) пенсійного віку.

Застрахована особа має право вільного вибору одного з видів довічних пенсій, зазначених вище. Вид довічної пенсії обов'язково зазначається в договорі страхування довічної пенсії.

У договорі страхування довічної пенсії також обов'язково зазначається рівень інвестиційного доходу, який застосовується для розрахунку обраної довічної пенсії.

Страхова організація розраховує розмір довічної пенсії протягом 3-х робочих днів з дня отримання коштів на оплату договору страхування.

Страховій організації забороняється вимагати від застрахованої особи довідку про стан її здоров'я. Дострокове припинення дії договору страхування довічної пенсії за бажанням сторін забороняється.

3.2. Створення недержавних пенсійних фондів

Недержавні пенсійні фонди (НПФ) є юридичними особами – неприбутковими організаціями, діяльність яких не спрямована на отримання прибутку їх засновниками.

Пенсійні фонди створюються з метою накопичення коштів учасників фондів для подальшого їх інвестування з отриманням доходу на користь учасників цих фондів та здійснення виплат за рахунок пенсійних активів відповідно до пенсійних контрактів учасникам фондів, які отримали право на пенсійну виплату.

Недержавне пенсійне забезпечення є для пенсійних фондів виключним видом діяльності. Провадження пенсійними фондами іншої діяльності забороняється.

За типами пенсійні фонди можуть утворюватися як відкриті пенсійні фонди, корпоративні пенсійні фонди та професійні пенсійні фонди (рис. 3.1).

За видами відкриті пенсійні фонди залежно від визначених у їхніх статутах і відображених в їхніх інвестиційних деклараціях обмежень інвестиційної діяльності з пенсійними активами можуть утворюватися як агресивні, помірковані або консервативні фонди.

Корпоративні та професійні пенсійні фонди можуть утворюватися лише як помірковані та консервативні фонди. Пенсійним фондам забороняється змінювати їх тип та/або вид, визначені у статуті Пенсійного фонду на день реєстрації в Державній інспекції з пенсійного страхування.

Для організації НПФ потрібно передбачити коло першочергових завдань:

1. Визначити, в якій організаційно-правовій формі зареєструвати НПФ – ТОВ, ТДВ, ПАТ, КТ, ПТ.

2. Подати установчі документи (перелік визначається залежно від обраної організаційно-правової форми) в орган державної реєстрації:

- визначити коло суб'єктів: учасників, засновників; відкриття розрахункового рахунку в банку(-ах);

ТИПИ недержавних пенсійних фондів, функціонування яких передбачено в Україні

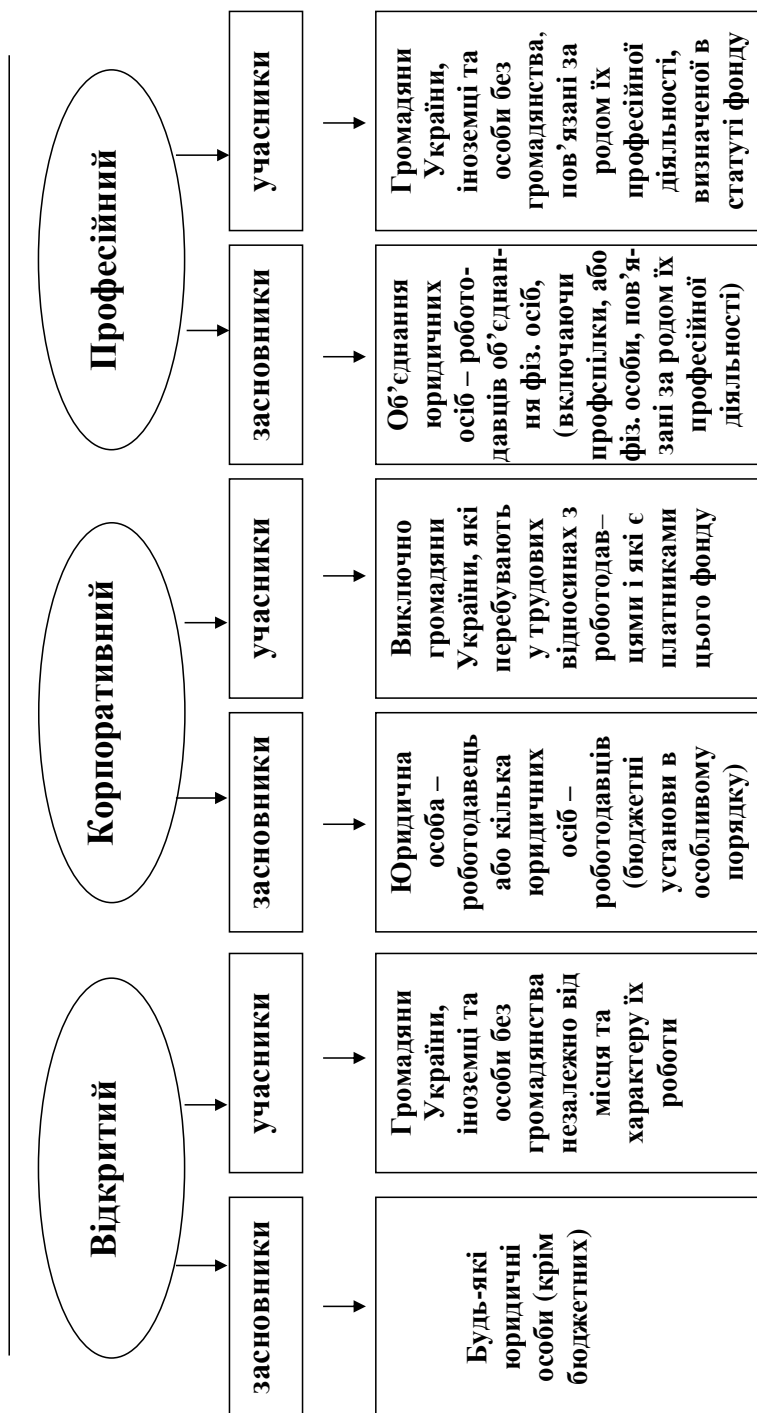

Рис. 3.1. Класифікація недержавних пенсійних фондів

– визначення розміру статутного фонду НПФ та внесення засновниками на розрахунковий рахунок 30% розміру останнього.

3. Після реєстрації суб'єкта господарювання – НПФ – реклама в засобах мас-медіа (з метою залучення громадян).

4. Укладення договорів довічного додаткового пенсійного забезпечення на підприємствах, в установах і організаціях – засновниках та учасниках безпосередньо.

НПФ можуть створюватися у формі господарських товариств

Товариства створюються і діють на основі Господарського кодексу, який визначає поняття, види, порядок утворення і діяльності товариства, а також права та обов'язки засновників і учасників. До господарських товариств належать акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства. Всі вони згідно є юридичними особами, одноособовими власниками майна, переданого їм учасниками, а також майна, отриманого внаслідок господарської діяльності і на інших законних підставах.

Можна скористатися двома шляхами:

1) створення НПФ у вигляді повного товариства, товариства з додатковою відповідальністю, командитного товариства (питання вибору форми новостворюваного товариства відбувалось з урахуванням невеликої кількості засновників НПФ та подальшої їх відповідальності, особливо матеріальної, у разі виникнення проблем відшкодування учасникам та вкладникам внесків);

2) створення НПФ у формі асоціації, корпорації, консорціуму, концерну і т. д. (виходячи з того, що засновниками товариства буде значна кількість юридичних осіб (підприємства різних галузей та напрямів з великою кількістю працівників, що вважають за потрібне поліпшення матеріального забезпечення своїх працівників на майбутнє при виході на пенсію за віком або у разі вивільнення за вислугою років, загибеллю працівника на даному підприємстві (з урахуванням видачі пенсії для його родини у зв'язку з втратою годувальника) тощо).

У зв'язку з тим, що запровадження недержавного пенсійного забезпечення перебуває на початковому етапі розвитку, треба створювати НПФ у формі одного з товариств, адже корпоративні форми роботи можуть бути жорстко проконтрольовані Антимонопольним комітетом України, оскільки на території України немає того обсягу НПФ, який дозволяє створити базові умови конкурентності. Крім того, у господарському законодавстві відсутній окремий спеціальний нормативний акт, який би містив норми про господарські об'єднання.

Форму і зміст установчих документів визначено залежно від орга-

нізаційно-правової форми підприємства, що реєструється, – ПАТ, ТОВ, ТДВ тощо. Статтями 87 та 88 Цивільного кодексу України встановлено перелік та вимоги до змісту установчих документів – статуту та засновницького договору.

1. Засновниками будь-якого пенсійного фонду можуть бути відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» юридичні особи та їх об'єднання, що беруть на себе безумовні зобов'язання про виконання вимог, установлених законом та іншими нормативно-правовими актами з питань пенсійного забезпечення. Юридична особа, діяльність якої фінансується за рахунок Державного бюджету України або місцевих бюджетів, має право бути членом об'єднання юридичних осіб, що створює професійний пенсійний фонд, та бути засновником корпоративного пенсійного фонду лише у випадках, коли створення таких фондів передбачене законами України або рішенням відповідних місцевих рад. Заснування такими юридичними особами відкритих пенсійних фондів забороняється. Кошти, перераховані до будь-якого пенсійного фонду будь-яким вкладником, не є власністю держави або органів місцевого самоврядування. Засновниками корпоративного пенсійного фонду можуть бути роботодавці – юридичні особи, що провадять свою діяльність не менше ніж три роки і мають не менше ніж десять найманих працівників.

2. Засновники відкритого пенсійного фонду не можуть бути компанією з управління активами цього фонду, компанією з управління цим пенсійним фондом, банківською установою – зберігачем цього фонду та його аудитором. Засновники корпоративного та професійного пенсійного фонду не можуть бути банківською установою – зберігачем цього фонду, а також його аудитором.

3. Засновники будь-якого пенсійного фонду можуть бути засновниками компанії з управління активами та компанії з управління пенсійним фондом, з якими цей фонд уклав відповідні договори.

4. Юридична особа може бути одночасно засновником не більш як трьох відкритих пенсійних фондів та лише одного корпоративного чи одного професійного пенсійного фонду, при цьому забороняється заснування відкритих фондів однакового виду.

5. У разі створення пенсійного фонду кількома засновниками один із засновників має право вийти з їх складу, попередивши інших засновників та учасників фонду, за яких він робив внески за власні кошти, не пізніше ніж за один рік до виходу з числа засновників пенсійного фонду. Юридична особа може вийти зі складу або увійти до складу засновників пенсійного фонду, якщо до статуту пенсійного фонду будуть внесені відповідні зміни та доповнення.

У разі виходу зі складу засновників одного із засновників корпоративного пенсійного фонду учасники такого фонду, які є працівниками цього засновника, втрачають право бути учасниками такого корпоративного пенсійного фонду. Такі учасники фонду зобов'язані протягом трьох місяців з дня отримання повідомлення про вихід їхнього роботодавця з числа засновників пенсійного фонду подати адміністратору цього фонду заяву, в якій учасником визначається інший пенсійний фонд, до якого мають бути переведені належні йому пенсійні активи відповідно до вимог закону, та надати разом із заявою копію пенсійного контракту, укладеного з цим фондом.

Якщо роботодавець виходить зі складу засновників корпоративного пенсійного фонду, він зобов'язаний сплатити пенсійні внески за раніше укладеними пенсійними контрактами, які підлягали сплаті до дня його виходу зі складу засновників пенсійного фонду.

Управління НПФ здійснюється адміністратором-компанією, з якою рада НПФ уклала договір, чи одним із засновників корпоративного НПФ, що прийняв рішення про самостійне управління НПФ, чи юридичною особою – неприбутковою організацією, створеною одним із засновників корпоративного НПФ виключно для управління НПФ. Така компанія може створюватися у вигляді АТ та ТОВ. Статутний фонд компанії по управлінню відкритим НПФ повинен бути представлений тільки у грошовій формі і перевищувати суму, еквівалентну 500000 євро, а власний капітал – не менше 300000 євро. Винагорода компанії – не більше 1% від суми накопичених протягом звітного року фондом пенсійних активів, яка виплачується не частіше одного разу на квартал.

Пенсійний фонд діє на підставі статуту, що відповідає вимогам закону про недержавне пенсійне страхування та типовому статуту. Статут пенсійного фонду затверджується засновниками фонду та погоджується, змінюється, доповнюється радою пенсійного фонду після її утворення.

При створенні корпоративного пенсійного фонду статут зазначеного фонду затверджується засновниками за погодженням з представниками трудових колективів відповідних юридичних осіб – роботодавців згідно з вимогами закону.

Статут пенсійного фонду може встановлювати тільки такі умови і правила недержавного пенсійного забезпечення, які не суперечать чинному законодавству.

Статут пенсійного фонду містить:

1) повну та скорочену (за наявності) назву, тип (відкритий, корпоративний чи професійний) та вид (агресивний, поміркований чи кон-

сервативний) фонду, місцезнаходження його постійно діючого керівного органу (юридичну адресу);

2) відомості про засновників фонду із зазначенням місцезнаходження їх постійно діючих керівних органів (юридичної адреси), свідоцтв про їх реєстрацію як юридичних осіб;

3) пенсійні схеми, що використовуються фондом, і порядок їх скасування;

4) порядок затвердження та внесення змін до інвестиційної декларації фонду;

5) порядок укладення пенсійних контрактів;

6) права та обов'язки фонду і порядок їх реалізації, права та обов'язки засновників, вкладників і учасників пенсійного фонду;

7) порядок управління фондом;

8) повноваження ради пенсійного фонду, порядок її утворення та функціонування;

9) умови набуття статусу учасника пенсійного фонду, права та обов'язки учасника фонду;

10) умови сплати внесків до фонду;

11) порядок використання пенсійних активів фонду;

12) визначення розміру адміністративних видатків з управління фондом;

13) порядок організації персоніфікованого обліку та звітності, а також порядок отримання вкладниками та учасниками фонду інформації про стан своїх індивідуальних пенсійних рахунків;

14) порядок ліквідації та реорганізації фонду;

15) умови, за яких може бути проведено вибір і заміна компанії з управління пенсійним фондом, компанії з управління активами, банківської установи-зберігача та порядок такої заміни із зазначенням дій, спрямованих на захист прав учасників фонду;

16) порядок оприлюднення інформації про діяльність фонду;

17) порядок внесення змін і доповнень до статуту фонду;

18) інші положення, що не суперечать законодавству.

Державна інспекція з пенсійного страхування може визначити додаткову інформацію, обов'язкову для включення до статуту пенсійного фонду, якщо така інформація необхідна для захисту інтересів учасників пенсійного фонду.

Інвестиційна декларація пенсійного фонду є обов'язковим додатком до його статуту і підлягає обов'язковій реєстрації в Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку протягом 60 календарних днів з дня реєстрації пенсійного фонду. Примірник зареєстрованої інвестиційної декларації подається компанією, що здійснює управління

пенсійним фондом, Національній комісії з регулювання ринків фінансових послуг протягом п'яти робочих днів з дня реєстрації.

Зміни і доповнення до статуту пенсійного фонду не можуть погіршувати умови пенсійного забезпечення учасників фонду.

Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг не реєструє зміни і доповнення до статутів пенсійних фондів, які порушують вимоги, встановлені законом.

Рада пенсійного фонду зобов'язана надати всім учасникам фонду інформацію про зміни та доповнення, що вносяться до його статуту, через адміністратора протягом одного місяця з дня їх реєстрації.

Зміни та доповнення до статуту пенсійного фонду подаються на реєстрацію радою фонду за тими ж правилами, що встановлені для реєстрації пенсійного фонду, протягом семи робочих днів з дня затвердження нею таких змін.

Типові статuti відкритого, корпоративного та професійного пенсійних фондів затверджуються Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг.

Інвестиційна декларація пенсійного фонду розробляється та затверджується радою пенсійного фонду відповідно до чинного законодавства.

У разі відсутності у складі ради пенсійного фонду осіб, які мають професійну підготовку в сфері інвестиційної діяльності, рада зобов'язана залучити до розроблення інвестиційної декларації консультантів з інвестиційних питань. Оплата послуг таких консультантів здійснюється за рахунок засновників пенсійного фонду.

Інвестиційна декларація повинна визначати інвестиційну політику фонду. В інвестиційній декларації відображаються основні напрями інвестиційної політики пенсійного фонду, обмеження щодо управління та розміщення пенсійних активів з урахуванням обмежень, визначених законом, порядок визначення структури активів. Інвестиційна декларація є обов'язковою для застосування компанією, що здійснює управління пенсійними активами, та банківською установою-зберігачем.

Рада фонду зобов'язана проводити щорічний аналіз ефективності інвестиційної декларації та визначати доцільність внесення до неї змін і доповнень з урахуванням пропозицій, поданих компанією, що здійснює управління пенсійними активами.

Правила підготовки, вимоги до інвестиційної декларації та порядок її реєстрації встановлюються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

За наявності всіх документів проводиться державна реєстрація пенсійного фонду.

Реєстрація пенсійного фонду та видача йому відповідного свідоцтва провадяться Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Пенсійний фонд набуває статусу юридичної особи з моменту його реєстрації в Національній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України.

Пенсійний фонд має право на провадження діяльності з недержавного пенсійного забезпечення після його реєстрації та одержання відповідного свідоцтва.

Для реєстрації пенсійного фонду його засновники подають до Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України такі документи:

1) заяву про реєстрацію пенсійного фонду, складену за формою, встановленою Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України;

2) нотаріально засвідчені копії установчих документів засновників;

3) статут пенсійного фонду;

4) відомості про посадових осіб засновників і про результати фінансово-господарської діяльності засновників за останні три роки, що передують дню подання заяви, засвідчені аудитором, або аудиторський висновок щодо них. Відомості про посадових осіб повинні містити інформацію щодо осіб, яким надано право підписання фінансових документів засновників, за формою, встановленою Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Нацфінпослуг України має право перевіряти подані засновниками пенсійного фонду документи на відповідність їх нормам законодавства та достовірність повідомленої в них інформації. Реєстрація пенсійного фонду провадиться протягом 30 календарних днів з дня подачі всіх документів, визначених законом.

Нацфінпослуг України може відмовити в реєстрації у разі невідповідності поданих документів і даних, які вони містять.

У разі відмови у реєстрації або нездійснення реєстрації пенсійного фонду у строки, визначені законом, Нацфінпослуг України зобов'язана письмово повідомити заявника з обов'язковим обґрунтуванням причин відмови або недотримання строків реєстрації та із зазначенням обов'язкових заходів для усунення виявлених недоліків.

Засновники пенсійного фонду мають право усунути недоліки або подати додаткові документи та інформацію Нацфінпослуг України

протягом 30 календарних днів з дня отримання повідомлення про відмову у реєстрації або про нездійснення її.

Після усунення недоліків або подання додаткової інформації Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України протягом 30 календарних днів приймає рішення про реєстрацію.

Відмова у реєстрації або nereєстрація пенсійного фонду протягом установлених строків може бути оскаржена засновниками пенсійного фонду в судовому порядку. Збитки, завдані неправомірною відмовою або нездійсненням реєстрації, відшкодовуються відповідно до законодавства.

Відмова в державній реєстрації вважається законною лише в двох випадках:

- 1) внаслідок порушення встановленого законом порядку створення підприємств,
- 2) у разі невідповідності установчих документів вимогам закону.

3.3. Організаційна структура недержавного пенсійного фонду

Організаційна структура Недержавного пенсійного фонду (рис. 3.2) містить органи управління, органи контролю та нагляду. Вищим колегіальним органом управління фондом є рада фонду, головною функцією якої є дотримання фондом цілей, в інтересах яких він був створений.

Оперативне управління діяльністю фонду здійснює виконавча дирекція, яка є і виконавчим органом фонду, призначеним радою фонду.

Виконавча дирекція (правління) здійснює управління діяльністю фонду відповідно до чинного законодавства, статутом фонду, положенням про виконавчу дирекцію, затвердженим радою фонду.

З метою контролю (нагляду) за діяльністю фонду, прийняття органами управління фонду рішень і забезпечення їхнього виконання, використання коштів фонду, дотримання фондом законодавства і захисту інтересів вкладників та учасників створюється опікунська рада.

Порядок формування і повноваження опікунської ради визначаються статутом фонду і положенням про опікунську раду, затвердженими радою фонду.

До опікунської ради фонду вводяться повноважні представники вкладників і учасників, яким при прийнятті рішень належить не менше половини голосів. Члени опікунської ради виконують свої обов'язки безкоштовно.

СХЕМА управління недержавним пенсійним фондом

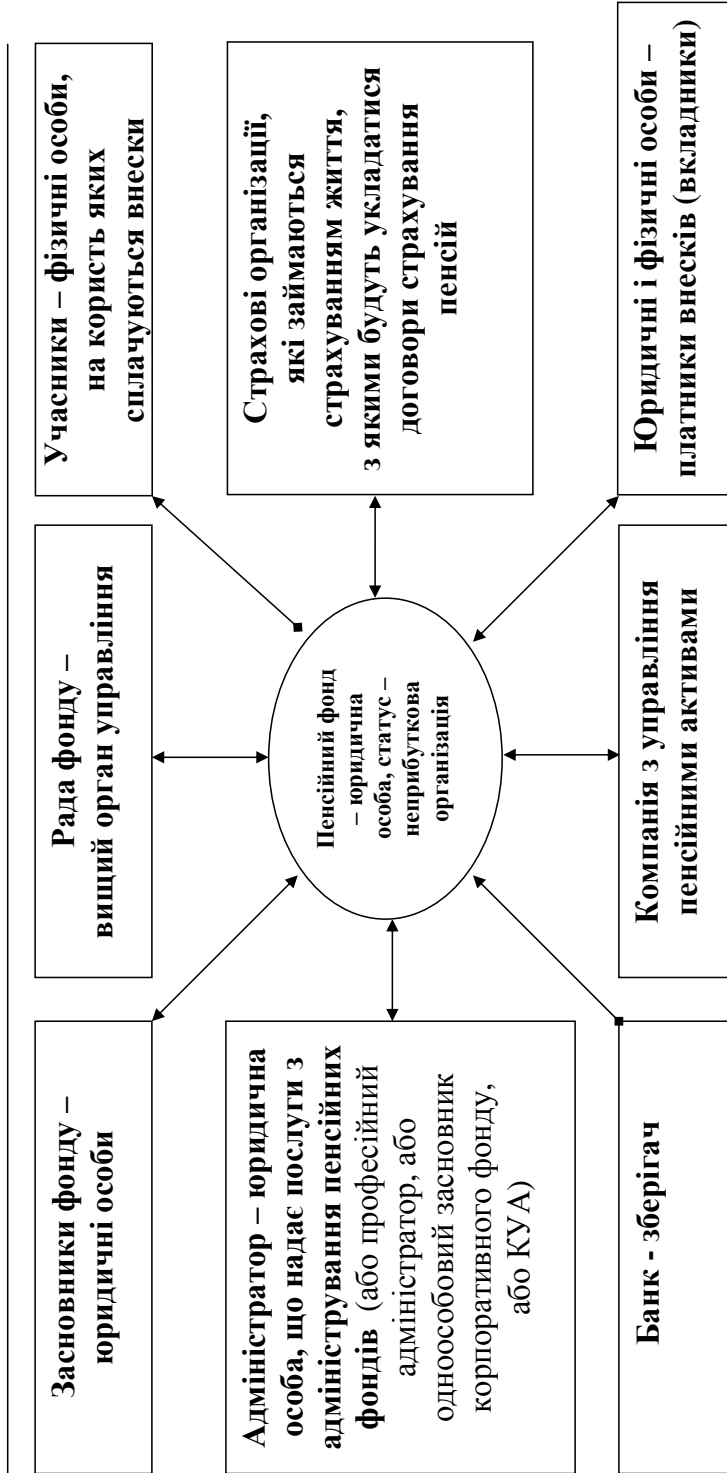

Рис. 3.2. Організаційна структура недержавного пенсійного фонду

Контрольним органом фонду є ревізійна комісія. Порядок формування й повноваження ревізійної комісії визначаються положенням про ревізійну комісію, затвердженим радою фонду.

Для здійснення контролю за поточною діяльністю пенсійного фонду та вирішення основних питань його діяльності утворюється рада пенсійного фонду. Рада відкритого пенсійного фонду утворюється з 9 осіб, а рада корпоративного та професійного фонду – з 6 осіб.

Перший склад ради відкритого пенсійного фонду призначається засновниками фонду у кількості шести осіб. Видатки на утримання першого складу ради відкритого пенсійного фонду фінансуються за рахунок засновників та відносяться на їх валові видатки. Повний склад ради відкритого пенсійного фонду повинен бути сформований відповідно до вимог цього закону протягом одного року з дня реєстрації пенсійного фонду.

До повного складу ради відкритого пенсійного фонду входять по троє представників від засновників та учасників фонду, а також три особи, які не є представниками засновників, учасників фонду, пов'язаними особами пенсійного фонду і його засновників (далі – незалежні члени ради).

До повного складу ради корпоративного та професійного пенсійного фонду входять по троє представників від засновників та учасників фонду, а також за рішенням засновників можуть бути залучені три незалежних члени ради.

Члени ради будь-якого фонду обираються на три роки (крім членів першого повного складу ради) з правом переобрання на наступні строки з числа осіб, які:

- є дієздатними особами, що досягли вісімнадцяти років;
- відповідають кваліфікаційним вимогам, визначеним Державною інспекцією з пенсійного страхування та статутом пенсійного фонду;
- не були засуджені за умисні злочини;
- не були протягом останніх семи років керівниками юридичних осіб, визнаних банкрутами або підданих процедурі примусової ліквідації у період керівництва цієї особи;
- не є пов'язаними особами інших членів ради фонду.

Члени ради обирають голову ради простою більшістю голосів.

Для членів першого повного складу ради відкритого пенсійного фонду, що обирається протягом року з дня реєстрації пенсійного фонду, встановлюються такі строки повноважень: по одному члену ради, призначеному від засновників та учасників, та один незалежний член ради перебувають у складі ради один рік; другий член ради, обраний зазначеними сторонами, та другий незалежний член ради – два роки;

третій член ради, обраний зазначеними сторонами, та третій незалежний член ради перебувають у складі ради фонду три роки.

Член ради відкритого пенсійного фонду може скласти з себе повноваження достроково за власним бажанням.

Для членів першого повного складу ради корпоративного та професійного пенсійного фонду, що обирається протягом року з дня реєстрації пенсійного фонду, встановлюються такі строки повноважень: по одному члену ради, призначеному від засновників та учасників, перебувають у складі ради один рік; другий член ради, обраний зазначеними сторонами, – два роки; третій член ради, обраний зазначеними сторонами, – три роки.

Член ради корпоративного та професійного пенсійного фонду може скласти з себе повноваження достроково за власним бажанням.

Члени ради фонду, які є представниками засновників пенсійного фонду, призначаються засновниками фонду і отримують повноваження членів ради фонду на спільних загальних зборах засновників та учасників фонду.

Члени ради фонду, які є представниками учасників пенсійного фонду, обираються до ради спільними зборами засновників та учасників фонду з числа учасників фонду, які:

- виявили бажання бути кандидатами у члени ради фонду, про що подали відповідну заяву на ім'я голови ради фонду разом із заповненими анкетними даними за формою, встановленою у статуті фонду;
- відповідають вимогам, установленим у законі та статуті фонду;
- не є пов'язаними особами засновників відкритого фонду.

Незалежні члени ради відкритого пенсійного фонду обираються до ради спільними зборами засновників та учасників фонду з числа осіб, визначених та запропонованих радою фонду, які:

- погодилися бути кандидатами у члени ради фонду, про що подали відповідну заяву на ім'я голови ради фонду разом із заповненими анкетними даними за формою, встановленою у статуті фонду;
- відповідають вимогам, установленим у законі та статуті фонду;
- не є пов'язаними особами засновників фонду.

При визначенні кандидатів у члени ради фонду рада розглядає заяви, що надійшли до ради фонду разом із заповненими анкетними даними не пізніше ніж за 30 календарних днів до дня розсилання письмових повідомлень про проведення спільних зборів засновників та учасників фонду.

Обраним спільними зборами засновників та учасників фонду вважається кандидат у члени ради, який набрав найбільшу кількість голосів на спільних зборах засновників та учасників пенсійного фонду.

Повноваження членів ради фонду можуть бути припинені у разі:

- закінчення строку повноважень;
- якщо член ради, який є представником учасників фонду, перестав бути учасником фонду;
- прийняття спільними зборами засновників та учасників фонду відповідного рішення;
- подання членом ради фонду заяви про вихід із складу ради за власним бажанням голові ради або секретарю ради фонду;
- визнання члена ради недієздатним;
- набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо цього члена ради;
- визнання члена ради безвісти відсутнім або померлим;
- виникнення обмежень, установлених частинами четвертою, восьмою та дев'ятою цієї статті;
- в інших випадках, передбачених законодавством або статутом пенсійного фонду.

Рада фонду діє на громадських засадах, якщо інше не встановлено статутом пенсійного фонду. Статутом може бути встановлена винагорода лише членам ради, які не є представниками засновників чи учасників фонду (незалежним членам ради фонду).

Рада фонду обирає правління (виконавчу дирекцію).

Виконавчу дирекцію фонду очолює президент фонду, який у межах своєї компетенції виконує такі функції:

- організовує розробку форм, умов додаткового добровільного недержавного пенсійного забезпечення громадян, що вводяться у правила фонду;
- укладає договори про управління пенсійними резервами фонду;
- організовує збір і накопичення коштів, призначених для додаткового недержавного пенсійного забезпечення, а також персоніфікований облік їх на іменних пенсійних рахунках;
- організовує роботу щодо нарахування на іменні пенсійні рахунки учасників фонду інвестиційного доходу і проведення пенсійних виплат;
- організовує виконання необхідних актуарних розрахунків;
- розпоряджається майном фонду відповідно до загального порядку і напрямів, визначених радою фонду;
- без доручення діє від імені фонду, представляє його в усіх установах, підприємствах і державних органах;
- несе відповідальність за стан обліку, своєчасність і повноту надання звітності, у т. ч. бухгалтерської і статистичної, за встановленими формами у відповідні органи;

- делегує свої повноваження третім особам на основі доручення;
- укладає договори (контракти), видає доручення, відкриває розрахунковий та інші рахунки в банках;
- приймає на роботу посадових осіб фонду і підписує з ними трудові договори (контракти);
- видає накази й розпорядження, обов'язкові для персоналу фонду;
- виконує інші функції, що впливають із даного статуту.

Віце-президент фонду виконує обов'язки президента фонду на період:

- від моменту звільнення до моменту обрання президента;
- відсутності президента у фонді у випадках:
- перебування у відрадженні;
- перебування у відпустці;
- відсутності через хворобу;
- іншої об'єктивної неможливості виконання президентом покладених на нього обов'язків, причому в цьому випадку віце-президент повідомляє про це опікунську раду.

Ревізійна комісія фонду обирається радою фонду. Таку комісію очолює їхній голова. У своїй діяльності ревізійна комісія керується положенням про ревізійну комісію.

Предметом діяльності ревізійної комісії є:

- перевірка фінансової документації фонду, висновків комісії щодо інвентаризації майна, порівняння зазначених даних з даними попереднього бухгалтерського обліку;
- перевірка законності укладених від імені фонду договорів, здійснюваних операцій, розрахунків з контрагентами;
- аналіз відповідності ведення бухгалтерського та статистичного обліку існуючим нормативним положенням;
- аналіз фінансового стану фонду, його платоспроможності, ліквідності активів, співвідношення власних коштів і пенсійних резервів, вияв резервів покращення економічного стану фонду та вироблення рекомендацій для органів управління фондом;
- перевірка своєчасності й правильності платежів постачальникам продукції й послуг, платежів у бюджет, погашення інших зобов'язань;
- перевірка правильності складання балансів фонду, річного звіту, рахунків прибутків і видатків, звітної документації для податкової інспекції, статистичних органів, спеціальної звітності для органів державного управління і контролю;
- перевірка правомочності рішень, прийнятих правлінням фонду, президентом фонду, їх відповідності статуту фонду та рішенням ради фонду;

– аналіз рішень ради фонду, внесення пропозицій щодо їх зміни чи невикористання при розходженнях між нормативними актами й статутом фонду;

– інші види робіт, віднесених до компетенції ревізійної комісії.

Головною метою опікунської ради є захист інтересів вкладників і учасників шляхом здійснення нагляду за дотриманням фондом у процесі обслуговування клієнтів нормативних актів держави в галузі додаткового (недержавного) пенсійного забезпечення, вимог Інспекції недержавних пенсійних фондів, а також правил фонду.

Предметом діяльності опікунської ради є:

– нагляд за дотриманням фондом чинного законодавства України в галузі додаткового (недержавного) пенсійного забезпечення;

– нагляд за виконанням правил додаткового недержавного пенсійного забезпечення фондом, а також вироблення пропозицій щодо їх здійснення;

– контроль за своєчасним і правомочним прийняттям органами управління фонду рішень та їх виконання;

– заслуховування звітів правління фонду про стан справ щодо обслуговування клієнтів, оцінювання якості й повноти послуг, що надаються фондом клієнтам, вироблення пропозицій щодо їх покращення в майбутньому;

– розгляд звернень клієнтів, адресованих до опікунської ради фонду;

– контроль за ефективністю й цільовим призначенням використання коштів фонду;

– розробка висновків за проектом «Плану інвестицій активів фонду» щодо його відповідності вимогам чинного законодавства й нормативним актам Інспекції недержавних пенсійних фондів, контроль за його подальшим виконанням;

– формулювання висновку за проектом «Фінансового плану фонду», що містить річний постатейний кошторис прибутків і видатків щодо обґрунтованості його нормативних і розрахункових показників, контроль за його подальшим виконанням.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) не має власних працівників. Управління ним здійснюють:

– рада фонду із 9 членів (3 представники від установ, 3 – від учасників, 3 – незалежних члена, яких призначають засновники¹);

– адміністратор-компанія з управління НПФ, яка має статус юридичної особи – неприбуткової організації, діяльність якої є винятко-

¹ Члени ради виконують свої обов'язки безоплатно, за винятком незалежних членів, винагорода яким установлюється за рішенням ради НПФ.

вим видом діяльності і підлягає в майбутньому ліцензуванню державними органами нагляду¹.

Рада фонду обирає із числа своїх членів голову і секретаря, створює опікунську раду й ревізійну комісію.

Голова від імені НПФ укладає договір про управління фондом з адміністратором-компанією з управління фондом².

Компанія з управління НПФ надає фонду (підприємству)³:

- спеціалістів з підготовки і укладання пенсійних договорів (юрисконсультів), які слідкують за всіма змінами в пенсійному, податковому й цивільному законодавстві;
- бухгалтерів, які володіють питаннями обліку й виплат у НПФ;
- актуаріїв, на основі розрахунків яких складаються пенсійні схеми та розміри внесків і виплат за договорами;
- аналітиків, що складають інвестиційні декларації і визначають оптимальні напрями розміщення пенсійних внесків в інструменти фондового ринку з метою отримання інвестиційного доходу;
- інвестиційних менеджерів, які здійснюють політику фонду відповідно до затвердженої інвестиційної декларації;
- спеціалістів з документального та програмного забезпечення діяльності НПФ.

Крім того, компанія з управління НПФ може брати на себе вирішення таких питань:

- проведення необхідних організаційно-планових заходів (проведення зборів, розроблення й оформлення документації);
- популяризація недержавного пенсійного забезпечення серед трудового колективу, забезпечення зв'язку керівництва з громадськістю з питань недержавного пенсійного забезпечення, розробка рекламних матеріалів;
- сприяння у страхуванні зобов'язань НПФ;
- оснащення підприємства та НПФ різними автоматизованими комплексами з діловодства, бухгалтерського обліку та моделювання пенсійних програм недержавного пенсійного забезпечення;
- розроблення і здійснення заходів, що дають можливість оптимізувати податкові платежі підприємства з обліком пільг для суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення.

¹ Для отримання ліцензії статутний фонд компанії з управління НПФ повинен бути не менше 500 тис. євро, внесених у грошовій формі, і може формуватися за рахунок коштів установ НПФ, власний капітал – не менше 300 тис. євро.

² Винагорода компанії з управління НПФ виплачується в грошовій формі не рідше одного разу на квартал, у розмірах і на умовах, вказаних у договорі, але не більше 2% від суми пенсійних активів НПФ, яким компанія управляє протягом звітного року.

³ Для покриття адміністративних витрат компанії необхідна сума в розмірі близько 10% суми пенсійних внесків (може вноситися вкладниками й учасниками на умовах пенсійного договору).

3.4. Управління активами недержавного пенсійного фонду

Одним із важливих завдань успішної роботи НПФ та довіри до нього клієнтів є ефективне та надійне управління активами. До пенсійних активів НПФ належать:

- пенсійні активи у грошових коштах;
- пенсійні активи у цінних паперах;
- інші пенсійні активи (нерухомість, банківські метали тощо).

Пенсійні активи у грошових коштах, первісно сформовані з внесків учасників (вкладників) недержавних пенсійних фондів, складаються з:

- інвестиційного доходу, отриманого учасниками недержавних пенсійних фондів від розміщення пенсійних активів;
- коштів, розміщених на банківських депозитних рахунках, що посвідчено відповідними іменними ощадними сертифікатами банківських установ.

Пенсійні активи у цінних паперах складаються з:

- державних боргових цінних паперів України;
- муніципальних боргових цінних паперів українських емітентів;
- акцій українських емітентів, які відповідно до норм чинного законодавства перебувають в обігу на фондовому ринку України та пройшли лістинг на фондових біржах і у торговельно-інформаційних системах;
- облігацій українських емітентів, які відповідно до норм чинного законодавства перебувають в обігу на фондовому ринку України;
- боргових цінних паперів іноземних держав, а також акцій та облігацій іноземних емітентів, що перебувають в обігу на організованих фондових ринках та можуть бути придбані з дотриманням вимог чинного законодавства України.

Пенсійні активи у цінних паперах не можуть включати:

- цінні папери, емітентами яких є засновники недержавного пенсійного фонду корпоративного (професійного) типу або компанії з управління недержавним пенсійним фондом, депозитарні установи та спеціалізовані компанії з управління активами, страховик, з яким недержавним пенсійним фондом укладено договір страхування довічної пенсії його учасників, а також відповідні афілійовані особи;
- цінні папери, які не внесені в лістинг фондових бірж та торговельно-інформаційних систем України;
- цінні папери, емітентами яких є інститути спільного інвестування;
- похідні цінні папери.

Компанія з управління активами (КУА) є юридичною особою, яка створюється відповідно до Закону України «Про господарські товариства» з метою провадження професійної діяльності з управління та розміщення активів і надає послуги з управління та розміщення пенсійних активів з дотриманням вимог, передбачених нормами законодавства з недержавного пенсійного забезпечення, на підставі дозволу на провадження діяльності з управління та розміщення пенсійних активів, який видається Національною комісією України з цінних паперів та фондового ринку.

КУА може бути створена як:

- 1) товариство з обмеженою відповідальністю;
- 2) акціонерне товариство;
- 3) товариство з додатковою відповідальністю.

КУА не може бути:

– засновником або пов'язаною особою засновників банківської установи – зберігача пенсійного фонду,

– засновником корпоративного або професійного пенсійного фонду, з яким вона уклала відповідний договір, крім випадку: якщо КУА створює свій корпоративний пенсійний фонд, вона має право здійснювати управління активами такого фонду та управління фондом за умови отримання відповідних дозволів.

Управління та розміщення пенсійних активів провадиться відповідно до затверджених статутами ПФ пенсійних схем та інвестиційних декларацій.

КУА зобов'язана надавати такі послуги:

- виконувати операції, пов'язані із забезпеченням пенсійних виплат учасникам пенсійних фондів згідно з інформацією, наданою адміністратором, та інших видатків, дозволених законом;
- виконувати операції, пов'язані із забезпеченням передачі коштів і пенсійних активів у випадках, передбачених законом;
- надавати щороку раді фонду пропозиції щодо змін і доповнень до інвестиційної декларації фонду.

При цьому КУА зобов'язана:

- дотримуватися вимог, установлених законом, інвестиційною декларацією фонду, з яким укладено договір, та положень такого договору;
- надавати пенсійним фондам, що уклали з нею договір, та адміністраторам цих фондів повну інформацію про результати своєї фінансово-господарської діяльності та операції з пенсійними активами в порядку, встановленому Національною комісією України з цінних паперів.

Пенсійний фонд має право укладати договір про управління та розміщення пенсійних активів з однією чи більше КУА.

Пенсійний фонд, загальна чиста вартість пенсійних активів якого не досягає розміру суми, еквівалентної 100000 євро за офіційним обмінним курсом Національного банку України, має право укладати такий договір лише з однією КУА.

КУА може укладати договори про управління та розміщення пенсійних активів більш ніж з одним пенсійним фондом.

Істотними умовами договору є розмір винагороди компанії, що здійснює управління пенсійними активами; максимальні розміри винагород, які сплачуватимуться за надання послуг торговцям цінними паперами (посередникам), і витрати на перереєстрацію прав власності.

Сума винагороди компанії, що здійснює управління пенсійними активами, визначається як відсоток чистої вартості пенсійних активів, які перебувають в її управлінні, і може змінюватися залежно від виду пенсійних активів. Винагорода сплачується в грошовій формі один раз на квартал.

Оплата послуг торговців цінними паперами (посередників), витрати на перереєстрацію прав власності провадяться за рахунок пенсійних активів за тарифами, що не перевищують середніх тарифів на ринку, і обчислені за методикою, встановленою Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Граничний розмір річної винагороди, пов'язаної з управлінням та розміщенням пенсійних активів, не може перевищувати 2% вартості пенсійних активів фонду, що перебувають в управлінні компанії протягом звітного року.

У разі коли компанія, що здійснює управління пенсійними активами, інвестує активи пенсійного фонду в акції індексного взаємного фонду відкритого типу, сума винагороди, яка підлягає сплаті компанії з управління активами пенсійного фонду, зменшується на суму, що дорівнює половині винагороди, яка сплачується компанією індексному взаємному фонду відкритого типу за управління активами, належними пенсійному фонду.

Рада фонду має право щороку порушувати питання про перегляд розміру винагороди компанії, що здійснює управління пенсійними активами.

За рішенням ради фонду та відповідно до умов укладеного договору компанії, що здійснює управління пенсійними активами, крім винагороди, може виплачуватися премія, розмір якої не може перевищувати 3% розміру інвестиційного доходу, отриманого компанією за результатами діяльності за звітний рік, понад відсоток інвестиційного доходу, який було заплановано в інвестиційній декларації на відповідний рік.

Послуги з управління та розміщення пенсійних активів не є об'єктом обкладення податком на додану вартість.

Рада фонду може замінювати КУА після закінчення терміну дії укладеного договору про управління та розміщення пенсійних активів або достроково з обов'язковим повідомленням про це комітету.

Дозвіл на провадження діяльності з управління та розміщення пенсійних активів видається КУА або компанії з управління пенсійним фондом за умови, що вони мають повністю сформований резервний фонд у розмірах, передбачених Законом України «Про господарські товариства», а розмір статутного фонду повністю сформований та оплачений коштами на день подання заяви на отримання дозволу і є не меншим ніж:

- для компанії з управління активами – сума, еквівалентна 500000 євро за офіційним обмінним курсом Національного банку України;
- для компанії з управління пенсійним фондом – сума, еквівалентна 1 000 000 євро за офіційним обмінним курсом Національного банку України.

При цьому резервний фонд може бути сформовано за рахунок коштів засновників відповідної КУА та компанії з управління пенсійним фондом.

У разі отримання дозволу на провадження діяльності з управління та розміщення пенсійних активів КУА зобов'язана підтримувати розмір власного капіталу на рівні не меншому, ніж сума, еквівалентна 300000 євро за офіційним обмінним курсом Національного банку України.

Компанії, що здійснюють управління пенсійними активами, під час провадження своєї діяльності не мають права:

- 1) здійснювати за власні кошти операції з такими ж самими цінними паперами, які купуються або продаються від імені пенсійних фондів, з якими вона уклала договори, в тому числі із залученням торговця цінними паперами;
- 2) здійснювати операції з пенсійними активами без залучення торговця цінними паперами;
- 3) використовувати пенсійні активи одного пенсійного фонду для забезпечення виконання зобов'язань, виникнення яких пов'язане з функціонуванням іншого пенсійного фонду;
- 4) здійснювати за рахунок активів пенсійних фондів операції з придбання (набуття внаслідок обміну) активів, у тому числі цінних паперів, які не належать до складу пенсійних активів відповідно до закону;
- 5) брати позику або надавати позику, яка підлягає поверненню за рахунок пенсійних активів фонду;
- 6) укладати від імені пенсійного фонду угоди купівлі-продажу цін-

них паперів з його пов'язаними особами, крім випадків, передбачених законом;

7) розміщувати та інвестувати пенсійні активи з порушенням обмежень інвестиційної діяльності з пенсійними активами, встановлених законом.

Компанії, що здійснюють управління пенсійними активами, несуть відповідальність перед пенсійними фондами за виконання своїх зобов'язань і збитки, завдані учасникам пенсійного фонду внаслідок порушення компаніями, що здійснюють управління пенсійними активами, законодавства, умов пенсійних схем, положень інвестиційних декларацій пенсійних фондів і договору про управління та розміщення пенсійних активів усім майном, що належить їм на праві власності.

Відшкодування збитків, завданих учасникам пенсійного фонду, провадиться за рахунок резервного фонду компаній, що здійснюють управління пенсійними активами, в порядку, визначеному Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Міністерством фінансів України, а у разі недостатності резервного фонду – за рахунок іншого майна компанії.

Таблиця 3.1

Порівняльна оцінка ефективності роботи і витрат деяких суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення в Україні (огляд дійсного і перспективного законодавства)

Показники і критерії	НПФ (корпоративний)	Адміністратор, створений засновником (роботодавцем)	Компанія з управління НПФ	Компанія з управління активами	Компанія з управління НПФ із відділом управління активами
Оподаткування	Неприбуткова організація	Неприбуткова організація	Послуги, надані компанією, не є об'єктом оподаткування ПДВ	Послуги, надані компанією, не є об'єктом оподаткування ПДВ	Послуги, надані компанією, не є об'єктом оподаткування ПДВ
Винагорода	Тільки незалежним членам за рішенням Ради фонду	За рахунок засновника	Не більше 1% від суми пенсійних активів, що знаходяться в управлінні протягом року	1. Не більше 2% від суми пенсійних активів (керованих протягом року) 2. Премія в розмірі до 3% від інвестдоходу, отриманого понад відсоток інвестдоходу, запланована в річній інвестдекларції	1. Не більше 3% від суми пенсійних активів, що знаходяться в управлінні протягом року 2. Премія в розмірі до 3% інвестдоходів, отримана понад відсоток інвестдоходу, запланованого в річній інвестдекларції

Продовження табл. 3.1

Відповідальність	Не може бути оголошений банкрутом і відповідати за зобов'язаннями третіх осіб	За рахунок резервного фонду засновника	За рахунок резервного фонду	За рахунок резервного фонду	За рахунок резервного фонду
Статутний фонд ¹	Кошти засновників	Кошти засновників	Еквівалент EUR 5000001	Еквівалент EUR 5000001	Еквівалент EUR 10000001
Власний капітал ²	—	—	Еквівалент EUR 300000	Еквівалент EUR 300000	Еквівалент EUR 700000
Резервний фонд	—	—	25% статутного фонду	25% статутного фонду	25% статутного фонду
Можливість керування іншими НПФ	Ні	Ні	Так	Ні	Так
Можливість керування активами інших НПФ	Ні	Ні	Ні	Так	Так
Організаційно-правова форма і статус	Повне товариство, що має статус неприбуткової організації	Юридична особа, що має статус неприбуткової організації	Акціонерне товариство, товариство з обмеженою чи додатковою відповідальністю	Акціонерне товариство, товариство з обмеженою чи додатковою відповідальністю	Акціонерне товариство, товариство з обмеженою чи додатковою відповідальністю
Необхідні ліцензії, свідчення і дозволи	Свідоцтво про реєстрацію в Держінспекції з пенсійного страхування	Ліцензія Держінспекції з пенсійного страхування	Ліцензія Держінспекції з пенсійного страхування	Ліцензія Нацкомісії з цінних паперів і фондового ринку	1. Ліцензія Держінспекції з пенсійного страхування 2. Ліцензія Нацкомісії з цінних паперів і фондового ринку
Необхідний мінімум персоналу	Немає	5-7	10-12	8-10	10-15

¹ Передбачається, що у випадку утворення компанії протягом трьох років після прийняття Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» їхній статутний фонд може бути відповідно 300000 і 800000 євро без необхідності їхнього збільшення по закінченні трьох років.

² Різниця між вартістю активів і сумою зобов'язань юридичної особи перед третіми особами.

3.5. Взаємодія недержавного пенсійного фонду з банківською установою-зберігачем

Усі операції з пенсійними активами пенсійного фонду здійснюються через банківську установу-зберігача на підставі договору, який укладається між пенсійним фондом і банківською установою-зберігачем, у відповідності з чинним законодавством. Пенсійні активи пенсійного фонду зберігаються в одній банківській установі-зберігачі.

Право зберігача коштів пенсійного фонду має комерційний банк, який відповідає таким вимогам:

1) має ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій, пов'язаних із прийманням вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб, прийняттям, розміщенням, інвестуванням та зберіганням пенсійних активів, та дозвіл центрального органу виконавчої влади у сфері регулювання цінних паперів та фондового ринку на право провадження професійної депозитарної діяльності зберігача цінних паперів;

2) не є пов'язаною особою пенсійного фонду, з яким укладено договір на зберігання пенсійних активів, компанії з управління цим пенсійним фондом, компанії з управління активами, засновників і аудитора цього фонду та їх пов'язаних осіб;

3) не є компанією з управління активами пенсійного фонду;

4) не є кредитором адміністратора або компаній з управління активами пенсійного фонду, з яким укладено договір про зберігання активів.

Банківська установа-зберігач не може надавати послуги торговця цінними паперами пенсійному фонду під час виконання операцій з його пенсійними активами. Обов'язки зберігача:

– приймання, передача, облік та забезпечення зберігання надходжень до пенсійного фонду та цінних паперів, що становлять його пенсійні активи, а також інших документів, пов'язаних із формуванням та використанням пенсійних активів;

– підрахунок чистої вартості пенсійних активів і кількості одиниць пенсійних активів разом з компанією, що здійснює управління пенсійними активами, та адміністратором фонду відповідно до вимог закону;

– введення обліку вартості послуг з торгівлі цінними паперами (посередницьких послуг) та витрат на перереєстрацію прав власності;

– щоденний підрахунок оплати послуг компанії, що здійснює управління пенсійними активами, та адміністратора фонду для відкритих пенсійних фондів і щомісячний – для корпоративних та професійних пенсійних фондів;

– виконання відповідно до закону доручень адміністратора щодо перерахування коштів, облікованих на індивідуальних пенсійних рахунках учасників пенсійного фонду, до страхової організації для оплати договору страхування довічної пенсії та пенсії на визначений термін, щодо виплати учаснику фонду одноразової пенсійної виплати, а також щодо передачі грошових коштів, які належать учаснику фонду, або пенсійних активів до інших пенсійних фондів;

– виконання доручень адміністратора щодо перерахування коштів для оплати послуг компанії, що здійснює управління пенсійним фондом; компанії, що здійснює управління пенсійними активами; банківської установи-зберігача; незалежних членів ради фонду; аудитора (аудиторської фірми); осіб, які надають пенсійному фонду консультаційні послуги; торговців цінними паперами (посередників) та оплати витрат на переєстрацію прав власності;

– виконання розпоряджень компанії, що здійснює управління пенсійними активами, згідно з інвестиційною декларацією пенсійного фонду;

– подання адміністратору в порядку, встановленому Державною інспекцією з пенсійного страхування за погодженням з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку і Національним банком України: звітності, пов'язаної із зберіганням пенсійних активів, відповідно до укладеного договору; щоквартального звіту про пенсійні активи пенсійного фонду відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку; щомісячного звіту про чисту вартість пенсійних активів фонду на день подання інформації, загальний обсяг місячного інвестиційного доходу та загальні суми отриманих за відповідний період пенсійних внесків; щомісячної інформації про операції, проведені компанією, що здійснює управління пенсійними активами корпоративного пенсійного фонду, чисту вартість одиниці пенсійних активів та кількість одиниць пенсійних активів такого фонду; щоденної інформації про операції, проведені компанією, що здійснює управління пенсійними активами відкритих та професійних пенсійних фондів, чисту вартість одиниці пенсійних активів та кількість одиниць пенсійних активів таких фондів;

– виконання розпоряджень Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо припинення виконання доручень компанії, що здійснює управління пенсійними активами, з підстав, визначених законодавством.

При виявленні порушень законодавства щодо провадження діяльності з управління та розміщення пенсійних активів, вчинених компаніями, що здійснюють управління пенсійними активами, банківська установа-зберігач протягом одного робочого дня з моменту виявлення

такого порушення письмово надає відповідну інформацію раді пенсійного фонду, адміністратору, Національній комісії з регулювання ринків фінансових послуг та Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку, а також компанії з управління активами, що вчинила це порушення.

Банківська установа-зберігач не може надавати послуги торговця цінними паперами пенсійному фонду, з яким у неї укладений договір на зберігання пенсійних активів, на час виконання операцій з пенсійними активами такого фонду.

Співпраця банку-зберігача та пенсійного фонду здійснюється на основі укладення відповідного договору.

Істотними умовами договору, що укладається пенсійним фондом з банківською установою-зберігачем, крім умов, визначених законодавством, що регулює банківську діяльність, є:

- 1) права і обов'язки сторін;
- 2) порядок подання звітності та інформації;
- 3) умови дострокового припинення договору;
- 4) порядок зміни умов договору;
- 5) умови розподілу пенсійних активів між компаніями, що здійснюють управління пенсійними активами;
- 6) відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору та порушення конфіденційності.

Невід'ємним додатком до договору є інвестиційна декларація пенсійного фонду, відомості про компанії, що здійснюють управління пенсійними активами, та копії договорів, укладених з ними.

Договір, укладений між банківською установою-зберігачем та пенсійним фондом, може бути припинений достроково в таких випадках:

- 1) на підставі повідомлення державних органів, що здійснюють контроль за діяльністю банківської установи-зберігача, про виявлення порушень законодавства банківською установою-зберігачем;
- 2) у разі допущення порушення банківською установою-зберігачем умов договору, що призвело або може призвести до заподіяння шкоди інтересам учасників пенсійного фонду;
- 3) коли банківська установа-зберігач не відповідає вимогам законодавства щодо таких банківських установ;
- 4) у разі порушення справи про банкрутство банківської установи-зберігача, започаткування її ліквідації або введення щодо неї режиму фінансового оздоровлення.

Рішення пенсійного фонду про дострокове припинення договору може бути оскаржене банківською установою-зберігачем у судовому порядку.

У разі обрання нової банківської установи-зберігача попередня банківська установа-зберігач, з якою розривається договір, зобов'язана:

1) забезпечити швидко та ефективно передачу всіх пенсійних активів пенсійного фонду та належної документації новій банківській установі-зберігачу у зазначені в договорі терміни;

2) продовжувати виконувати функції банківської установи-зберігача щодо пенсійних активів, які залишатимуться в неї на зберіганні, до повної передачі всіх пенсійних активів пенсійного фонду новій банківській установі-зберігачу цього фонду;

3) завершити повну передачу пенсійних активів та всієї належної документації до закінчення дії договору, укладеного банківською установою-зберігачем з пенсійним фондом.

Пенсійний фонд зобов'язаний укласти договір з новою банківською установою-зберігачем та повідомити про зміну банківської установи-зберігача Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку і Національну комісію з регулювання ринків фінансових послуг.

Оплата послуг банківської установи-зберігача пенсійного фонду провадиться за тарифами, встановленими у договорі. Граничний розмір річної оплати послуг банківської установи-зберігача не може перевищувати 0,3% загальної вартості пенсійних активів, що перебувають на зберіганні протягом звітного року.

У разі невиконання або неналежного виконання обов'язків, передбачених договором, укладеним з пенсійним фондом, банківська установа-зберігач несе відповідальність за збитки, завдані у зв'язку з цим пенсійному фонду, а також банк несе відповідальність перед пенсійним фондом за збитки, завдані його учасникам внаслідок невиконання або неналежного виконання умов договору, укладеного з пенсійним фондом, та відшкодовує їх.

Банківська установа-зберігач не несе відповідальності за зобов'язаннями пенсійного фонду перед його учасниками, за зобов'язаннями компаній, які здійснюють управління пенсійними активами, та адміністратора перед пенсійним фондом.

3.6. Взаємодія учасників недержавного пенсійного забезпечення

У період проведення пенсійної реформи та становлення недержавного пенсійного забезпечення особлива роль відводиться корпоративним пенсійним фондам, основа діяльності яких будується на формуванні пенсійних активів за рахунок внесків підприємств-роботодавців на користь своїх працівників – учасників корпоративних пенсійних фондів.

Тому розглянемо схему взаємодії учасників недержавного пенсійного забезпечення на прикладі функціонування корпоративного недержавного пенсійного фонду.

Насамперед, потрібно здійснити підготовчий етап у діяльності недержавного пенсійного фонду. Він передбачає усі організаційні моменти з проведення державної реєстрації пенсійного фонду та формування його головного органу – ради фонду. Особлива увага на цьому етапі приділяється розробці і затвердженню статуту та інвестиційної декларації пенсійного фонду, що містять визначення основних принципів діяльності фонду, а саме:

- опис пенсійних схем, що використовуються фондом;
- організації персоніфікованого обліку та звітності;
- порядок отримання вкладниками та учасниками фонду інформації про стан своїх індивідуальних пенсійних рахунків;
- принципи інвестиційної політики фонду та ін.

Функції з управління пенсійним фондом покладаються на адміністратора, який являє собою, по суті, виконавчу дирекцію і з яким рада фонду укладає відповідний договір на управління пенсійним фондом. Адміністратором може виступати окрема юридична особа – компанія з управління пенсійним фондом, яка створена засновниками корпоративного пенсійного фонду виключно для управління таким фондом, або сам засновник корпоративного пенсійного фонду, який прийняв рішення про управління недержавним пенсійним фондом самостійно. На адміністратора покладається головна організуюча роль у взаємодії учасників пенсійного забезпечення.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється на підставі пенсійних контрактів, укладених між пенсійним фондом та учасниками або вкладниками пенсійного фонду на користь учасника. Після укладення договорів радою фонду з компанією з управління активами пенсійного фонду та з банківською установою-зберігачем адміністратор має право від імені пенсійного фонду укладати пенсійні контракти.

Пенсійний контракт укладається у письмовій формі в трьох примірниках (для учасника, вкладника та адміністратора). У пенсійному контракті визначаються умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення, зокрема розмір та терміни внесків, підстави виникнення права на отримання пенсійних виплат, порядок їх здійснення та інші важливі умови.

Під час підписання пенсійного контракту учасник зазначає в контракті своїх спадкоємців.

Протягом трьох робочих днів з дня укладення пенсійного контр-

акту з учасником фонду адміністратор відкриває такому учаснику індивідуальний пенсійний рахунок, на якому відобразатимуться всі операції, пов'язані з формуванням і використанням пенсійних активів учасника.

Індивідуальний пенсійний рахунок передбачає ведення індивідуальної облікової картки, до якої вноситься інформація по чотирьох розділах.

Перший розділ містить дані про вид внесків, модифікований ідентифікаційний номер учасника фонду, прізвище, ім'я та по батькові на поточний момент та при народженні, дату і місце народження, стать, адресу постійного місця проживання, серію, номер і назву документа, з якого взято відомості, громадянство, номер телефону, імена спадкоємців, подружжя та членів сім'ї, які перебувають на утриманні учасника фонду.

У другому розділі відображаються дані про заробіток, розмір сплачених внесків і строк участі в пенсійному фонді, а саме:

- код пенсійної схеми;
- ідентифікаційний номер вкладника;
- рік, за який внесено відомості;
- розмір внесків за відповідний період;
- сумарний розмір інвестиційного доходу за попередні періоди;
- чиста вартість одиниці пенсійних активів;
- загальна кількість одиниць пенсійних активів;
- тривалість сплати внесків;
- ознака особливих умов праці, які дають право на пільги у пенсійному забезпеченні;
- сума заробітку, з якої розраховувалися внески за відповідний період;
- сума сплаченого внеску після оподаткування заробітку.

У третьому розділі вказуються відомості про оплату договору страхування довічної пенсії чи пенсії на визначений строк, а саме:

- вид обраної пенсійної виплати;
- повна назва;
- місцезнаходження постійно діючого керівного органу та банківські реквізити обраної страхової організації.

У четвертому розділі містяться дані про виплати учаснику фонду чи його спадкоємцям, які здійснюються самим недержавним пенсійним фондом, а саме:

- сума одноразової пенсійної виплати;
- дата, з якої призначено пенсію на визначений строк;
- місяць нарахування пенсії на визначений строк;

- розмір пенсії на визначений строк;
- тривалість і періодичність її виплати;
- розмір виплаченого інвестиційного доходу, отриманого на пенсійні активи у період виплати пенсії на визначений строк;
- сума прибуткового податку з громадян, що була стягнена під час здійснення пенсійної виплати;
- залишок пенсійних активів.

Індивідуальна облікова картка учасника пенсійного фонду зберігається в адміністратора протягом усього життя учасника, а після його смерті – протягом 75 років.

Учасник недержавного пенсійного фонду на свою вимогу може одержати повну інформацію, яка міститься на його індивідуальній обліковій картці. Крім того, адміністратор зобов'язаний безкоштовно надавати кожному учаснику не рідше одного разу на рік письмовий звіт про стан пенсійних активів фонду і обсяги адміністративних видатків пенсійного фонду та вартість пенсійних активів, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника, а також надавати таку інформацію відповідно до письмового запиту учасника за плату, крім випадків, коли ця інформація необхідна учаснику для укладання договору про страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк. Максимальний розмір плати за надання інформації відповідно до письмового запиту учасників устанавлюється Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг.

Право участі у корпоративному пенсійному фонді належить усім найманим працівникам юридичної особи-роботодавця, яка його утворила. Роботодавець не має права будь-яким чином обмежувати права працівників на участь у корпоративному пенсійному фонді.

Вкладник-роботодавець робить відрахування у пенсійний фонд шляхом сплати внесків за власні кошти на користь працівників, з якими укладено відповідні пенсійні контракти. При цьому відсоток таких відрахувань стосовно заробітної плати має бути однаковим для всіх працівників.

Якщо пенсійною програмою передбачені додаткові внески учасників корпоративного пенсійного фонду, то працівники сплачують ці внески за свій рахунок, але у розмірі не більшому, ніж внески роботодавця. Таким чином, відрахування до пенсійного фонду здійснюються з двох джерел: від роботодавця і особисто від працівників.

Пенсійні внески сплачуються не рідше одного разу на рік лише у національній валюті України шляхом готівкових або безготівкових розрахунків. Відповідні суми зараховуються на поточний рахунок пенсійного фонду в банківській установі-зберігачі.

В тому разі, коли працівник припиняє свою участь у пенсійному фонді (у випадках, передбачених законодавством), належні йому пенсійні активи не можуть бути вилучені роботодавцем і передаються іншому пенсійному фонду, обраному цим працівником.

Усі операції з пенсійними активами пенсійного фонду здійснюються через банківську установу-зберігача на підставі договору між пенсійним фондом і зберігачем. Активи пенсійного фонду можуть зберігатися тільки в одній банківській установі-зберігачі.

Зберігач приймає, передає, обліковує та забезпечує зберігання надходжень до пенсійного фонду, що становлять його пенсійні активи.

Зберігач взаємодіє з компанією з управління активами по виконанню операцій згідно з інвестиційною декларацією.

До обов'язків зберігача входить надання адміністратору звітних документів про зберігання пенсійних активів, про чисту вартість пенсійних активів, яка підраховується разом з адміністратором та компанією з управління активами, про загальний обсяг місячного інвестиційного доходу та загальну суму отриманих за відповідний період пенсійних внесків та інших відомостей, необхідних для аналізу діяльності пенсійного фонду.

На зберігача покладається і контролююча функція. У разі виявлення порушень при розміщенні пенсійних активів зберігач протягом одного робочого дня повинен повідомити про це раду пенсійного фонду, адміністратора та Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку.

Управління пенсійними активами здійснюється компаніями з управління активами. Цими компаніями можуть виступати спеціалізовані компанії, які отримали дозвіл на управління пенсійними активами, банківські установи, які не є зберігачами пенсійних активів, та компанії з управління пенсійними фондами (у випадках, передбачених законодавством).

Управління активами здійснюється відповідно до умов договору про управління та розміщення пенсійних активів, укладеного між пенсійним фондом і компанією з управління активами. При цьому договір повинен відповідати типовому договору, що затверджується Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку та Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг.

Управління та розміщення пенсійних активів виконує компанія з управління активами шляхом надання відповідних розпоряджень торговцям цінними паперами та банківській установі-зберігачу. При цьому здійснення операцій з пенсійними активами без залучення торговця цінними паперами забороняється. Комісія з управління актива-

ми може надати доручення щодо розміщення пенсійних активів безпосередньо торговцю цінними паперами.

Операції з активами повинні проводитись відповідно до пенсійних схем, що затверджені статутом пенсійного фонду, інвестиційної декларації та договору на управління і розміщення пенсійних активів. Повна інформація про операції з активами надається адміністратору фонду.

Одним із важливих завдань успішної роботи НПФ та довіри до нього є ефективне та надійне управління активами. Види пенсійних активів:

- пенсійні активи у грошових коштах;
- пенсійні активи у цінних паперах;
- інші пенсійні активи (нерухомість, банківські метали тощо).

Ці активи є диверсифікованими і їх диверсифікація жорстко контролюється (рис. 3.3).

Крім такої диверсифікації усіх активів фонду, КУА може придбати акцій чи облігацій одного емітента на суму яка не перевищує 5% від всіх активів фонду.

Диверсифікація активів недержавних пенсійних фондів

Рис. 3.3. Розподіл активів недержавних пенсійних фондів

Наслідком інвестування, що здійснює КУА, є отримання інвестиційного доходу. Інвестиційний дохід розподіляється між учасниками пенсійного фонду шляхом обліку належних учасникам фонду часток інвестиційного доходу на індивідуальних пенсійних рахунках. Розподіл та облік інвестиційного доходу виконує адміністратор фонду.

При досягненні учасником фонду пенсійного віку, встановленні інвалідності або смерті учасника фонду починають здійснюватися пенсійні виплати. Відповідно до умов пенсійних схем можуть виплачуватися: довічна пенсія, пенсія на визначений строк. В особливих випадках, передбачених законодавством, може здійснюватися одноразова пенсійна виплата або передача грошових коштів іншому пенсійному фонду.

Довічні пенсійні виплати виплачуються страховими організаціями, а пенсії на визначений строк можуть виплачуватися страховими організаціями та пенсійним фондом, якщо це було передбачено пенсійним контрактом, але не більш ніж протягом десяти років з дня початку виплат.

Учасник фонду повідомляє адміністратора про обрану ним страхову організацію та подає письмову заяву про перерахування до цієї страхової організації належних йому коштів.

Адміністратор надає доручення банківській установі-зберігачу на перерахування коштів учасника пенсійного фонду до страхової організації у розмірі вартості пенсійних активів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду на день настання пенсійного віку.

Довічні пенсії та пенсії на визначений строк починають виплачуватися страховими організаціями протягом 45 днів з дня отримання оплати вартості договору страхування.

Після передачі пенсійних активів учасника страховій організації дія пенсійного контракту вважається закінченою.

За участь у системі недержавного пенсійного забезпечення виплачується відповідна винагорода.

Адміністратор надає банківській установі-зберігачу розпорядження щодо перерахування коштів для оплати послуг компанії з управління пенсійним фондом, компанії з управління активами, банківській установі-зберігача, осіб, які надавали пенсійному фонду консультаційні послуги, торговців цінними паперами, за перереєстрацію прав власності.

Розмір винагороди, що отримують учасники пенсійного забезпечення за рахунок пенсійного фонду, регламентується законом.

Компанія з управління пенсійним фондом (адміністратор) отримує винагороду, що встановлюється радою фонду, як фіксовану гро-

шову суму, яка не залежить від отриманого інвестиційного доходу. Граничний розмір річних витрат при цьому не повинен перевищувати 1% суми пенсійних активів.

Сума винагороди компанії, що здійснює управління пенсійними активами, визначається як відсоток чистої вартості пенсійних активів, що перебувають в її управлінні, і не може перевищувати 2% вартості пенсійних активів фонду. За рішенням ради фонду компанії з управління активами додатково може виплачуватися премія залежно від суми отриманого інвестиційного доходу.

Оплата послуг торговців цінними паперами (посередників), витрати на ререєстрацію прав власності проводяться за рахунок пенсійних активів за тарифом, що не перевищує середніх тарифів на ринку і обчислені за методикою, встановленою Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку разом з Державною інспекцією з пенсійного страхування.

Пенсійні фонди-адміністратори, компанії з управління активами та страхові організації можуть створити на добровільній основі саморегульвні організації у сфері недержавного пенсійного забезпечення або набувати членство в існуючих саморегульвних організаціях.

Саморегульвні організації створюються з метою захисту та представлення інтересів своїх членів, учасників і вкладників пенсійних фондів, розвитку міжрегіональних і міжнародних зв'язків, забезпечення наукового та інформаційного обміну і професійних інтересів, розроблення рекомендацій щодо діяльності у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Державна інспекція з пенсійного страхування в обсязі, в порядку і на умовах, визначених нею, може делегувати саморегульвним органам у сфері недержавного пенсійного забезпечення окремі регулятивні повноваження щодо цих організацій.

Отримання звітності та здійснення контролю за діяльністю учасників пенсійного забезпечення виконують рада фонду, Державна інспекція з пенсійного страхування, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національний банк України.

Питання для самоперевірки

Накопичувальна система пенсійного страхування

1. Охарактеризувати типи недержавних пенсійних фондів.
2. В яких формах можуть створюватися недержавні пенсійні фонди?
3. Які обмеження передбачені для засновників пенсійного фонду?
4. Яким чином відбувається управління пенсійним фондом?

5. Які розділи має містити статут пенсійного фонду?
6. Що являє собою інвестиційна декларація пенсійного фонду, ким встановлюються вимоги до її змісту та порядку реєстрації?
7. Яким чином провадиться реєстрація недержавного пенсійного фонду в Україні?
8. Які можливі причини відмови у реєстрації пенсійного фонду?
9. Які органи виконують функції нагляду, управління та контролю за діяльністю недержавного пенсійного фонду?
10. Яким чином відбувається взаємодія органів пенсійного фонду між собою?
11. Як формується рада пенсійного фонду? Які вимоги висуваються до членів ради пенсійного фонду?
12. Які функції покладаються на правління пенсійного фонду, його президента та віце-президента?
13. На які цілі можуть бути використані пенсійні активи, що накопичуються у пенсійному фонді?
14. Які обмеження встановлюються для інвестиційної діяльності з пенсійними активами пенсійного фонду?
15. В якій формі грошові кошти та цінні папери складають пенсійні активи недержавного пенсійного фонду?
16. У якій формі може створюватися компанія з управління пенсійними активами?
17. Які обов'язки покладаються на компанію з управління пенсійними активами?
18. Які обмеження встановлюються для компаній з управління пенсійними активами під час провадження їхньої діяльності?
19. Які обов'язки покладаються на банківську установу-зберігача?
20. Яку інформацію надає зберігач адміністратору?
21. Які дії виконує зберігач при виявленні порушень законодавства щодо провадження діяльності з управління та розміщення пенсійних активів, вчинених компаніями з управління активами?
22. Що є істотними умовами договору, який укладається пенсійним фондом зі зберігачем?
23. В яких випадках договір між пенсійним фондом і зберігачем може бути припинений достроково?
24. Які зобов'язання несе зберігач у разі припинення договору з пенсійним фондом?
25. Яку роль відіграє адміністратор у взаємодії учасників недержавного пенсійного забезпечення?
26. Коли відкривається індивідуальний пенсійний рахунок і яке його призначення?
27. Яким чином учасник пенсійного фонду отримує інформацію про ведення свого індивідуального рахунку?
28. Яким чином сплачуються внески до пенсійного фонду?
29. Яким чином взаємодіє компанія з управління активами з адміністратором, зберігачем і торговцем цінними паперами при роботі з активами пенсійного фонду?
30. При настанні яких умов починають здійснюватися пенсійні виплати?
31. Як відбувається взаємодія пенсійного фонду і страхової організації при перерахуванні пенсійних активів учасника до страхової організації?
32. Яким чином регламентується винагорода учасників системи недержавного пенсійного забезпечення?
33. Які органи здійснюють контроль за діяльністю учасників системи недержавного пенсійного забезпечення?

Розділ 4

Діяльність недержавних пенсійних фондів

- 4.1. Вимоги до діяльності та обмеження до інвестиційних вкладів
- 4.2. Інвестування пенсійних резервів
- 4.3. Стан системи недержавного пенсійного страхування
- 4.4. Державне регулювання пенсійного забезпечення в Україні
- 4.5. Пенсійні системи у зарубіжних країнах

4.1. Вимоги до діяльності та обмеження до інвестиційних вкладів

Діяльність з недержавного пенсійного забезпечення передбачає:

- розроблення пенсійних схем та інвестиційних декларацій;
 - укладення пенсійних контрактів;
 - укладення договорів з компанією з управління пенсійним фондом, компанією з управління пенсійними активами, банківською установою-зберігачем, аудитором (аудиторською фірмою), особами, які надають консультаційні послуги, страховими організаціями;
 - залучення пенсійних внесків і ведення персоніфікованого обліку цих внесків і пенсійних контрактів;
 - накопичення пенсійних активів з метою подальшого інвестування цих накопичень та здійснення пенсійних виплат учасникам недержавного пенсійного забезпечення відповідно до пенсійної схеми чи договору;
 - збереження пенсійних активів;
 - розміщення та інвестування пенсійних активів;
 - здійснення актуарних розрахунків щодо довічних пенсій у сфері недержавного пенсійного забезпечення;
 - страхування довічної пенсії та пенсії на визначений термін;
 - виплату пенсійним фондом пенсій на визначений термін;
 - відкриття банківських пенсійних депозитних рахунків.
- Проведення діяльності у сфері недержавного пенсійного забезпе-

чення без одержання відповідного дозволу або ліцензії та виконання вимог, передбачених законодавством, забороняється.

Пенсійний фонд не має власних працівників і посадових осіб, управління ним здійснює рада фонду та адміністратор. Компанія з управління пенсійним фондом діє як адміністратор від імені пенсійного фонду в інтересах учасників пенсійного фонду на підставі договору та за винагороду.

Пенсійний фонд не може бути проголошений банкрутом.

Незалежно від типу та виду пенсійного фонду його учасники можуть бути одночасно і вкладниками цього фонду.

Пенсійні фонди мають власні назви, які повинні містити тип і вид фонду, слова «недержавний пенсійний фонд» або «пенсійний фонд» та відрізнятися від назв будь-яких інших пенсійних фондів, створених на території України. Слова «недержавний пенсійний фонд» або «пенсійний фонд» не можуть використовуватися у назвах юридичних осіб, що створюються не за законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Пенсійний фонд не може брати на себе зобов'язання, не пов'язані з діяльністю у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Пенсійний фонд не несе відповідальності за зобов'язаннями третіх осіб і не має права передавати свої зобов'язання перед учасниками третім особам, крім випадків, передбачених законом.

Пенсійний фонд не несе відповідальності за зобов'язаннями держави, а держава не несе відповідальності за зобов'язаннями пенсійного фонду, що зазначається у кожному пенсійному контракті.

Обов'язкові умови початку діяльності недержавних пенсійних фондів.

Засновники пенсійного фонду протягом трьох місяців з дня реєстрації фонду зобов'язані:

1) сформувати перший склад ради пенсійного фонду відповідно до закону;

2) утворити адміністратора, що буде здійснювати управління пенсійним фондом, або забезпечити укладення договору з компанією з управління пенсійним фондом, яка має дозвіл на провадження діяльності з управління недержавним пенсійним фондом і може бути утворена як засновниками цього пенсійного фонду, так і іншими особами;

3) забезпечити укладення радою фонду договору про управління та розміщення пенсійних активів з компанією з управління активами, яка має дозвіл Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку на провадження діяльності з управління та розміщення пен-

сійних активів, якщо таке управління не здійснюватиме компанія з управління пенсійним фондом;

4) забезпечити укладення радою пенсійного фонду договору з банківською установою-зберігачем;

5) утворити комісію з переобрання членів ради фонду.

Укладення пенсійних контрактів та отримання пенсійних внесків на рахунок пенсійного фонду до виконання вимог статті 12 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» забороняється.

Порядок подання адміністратором інформації про виконання вимог передбачених законом щодо укладення договорів визначається Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

У разі невиконання вимог закону щодо укладення договорів Державна інспекція з пенсійного страхування приймає рішення про скасування реєстрації пенсійного фонду.

Фонд не має права передавати третім особам відомості, що становлять комерційну таємницю. До зазначених відомостей належить інформація про стан пенсійних рахунків і здійснених фондом виплат недержавних пенсій. Зазначена інформація може бути передана третім особам тільки на вимогу слідчих, судових, податкових органів державного уповноваженого органу у встановлених законодавством України випадках.

Пенсійні активи, що накопичуються у пенсійному фонді, можуть бути використані виключно для виконання зобов'язань пенсійного фонду перед його учасниками та оплати адміністративних видатків, пов'язаних із здійсненням недержавного пенсійного забезпечення (рис. 4.1).

А саме:

1) інвестування з метою отримання доходу на користь учасників пенсійного фонду;

2) оплати договору страхування довічної пенсії та пенсії на визначений строк учасників пенсійного фонду згідно з умовами пенсійних контрактів, укладених з ними, та для здійснення інших пенсійних виплат, передбачених законодавством;

3) оплати послуг компанії з управління пенсійним фондом, включаючи оплату рекламних та агентських послуг, пов'язаних з функціонуванням пенсійного фонду, та вартості оприлюднення інформації про його діяльність, передбаченої законом;

4) оплати послуг компаній з управління активами;

5) оплати послуг банківської установи-зберігача;

6) оплати консультаційних послуг, що надаються пенсійному фон-

Використання пенсійних активів недержавних пенсійних фондів

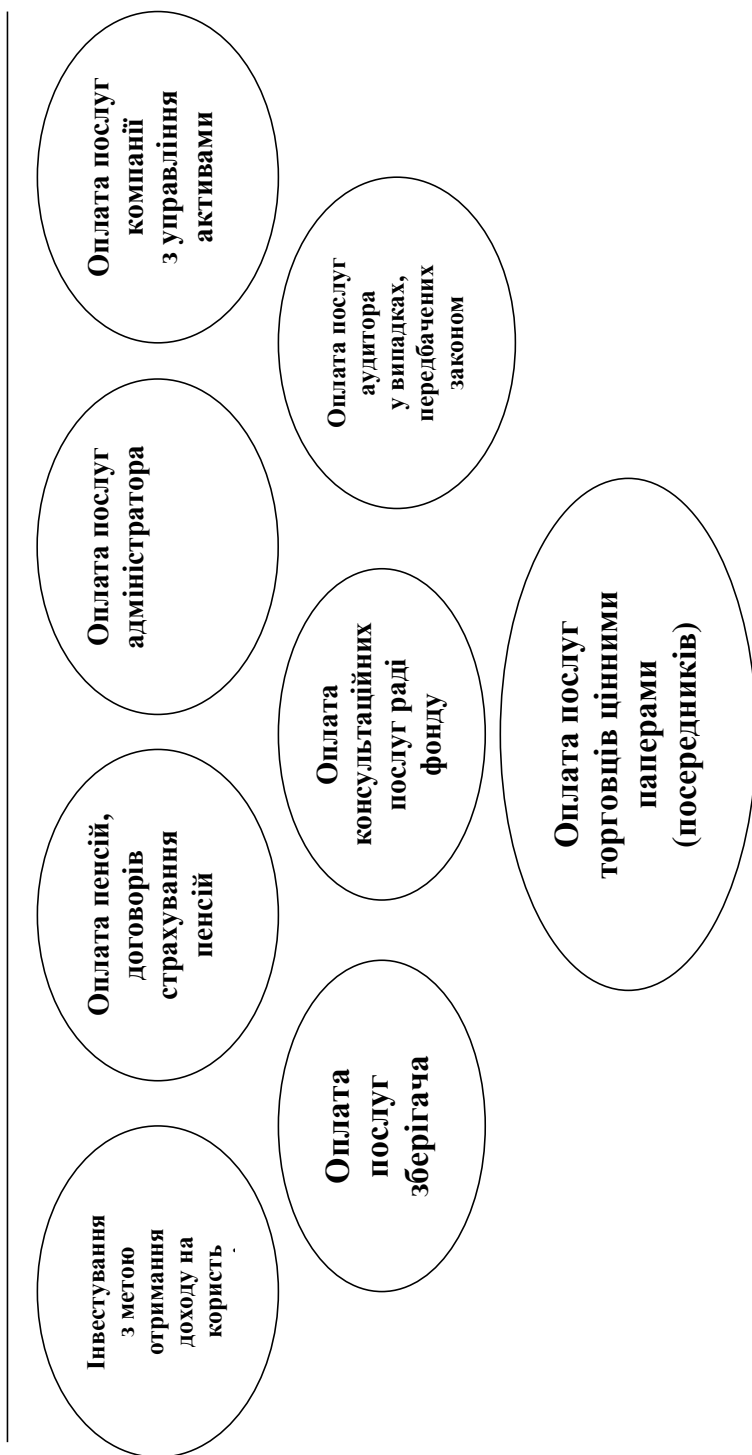

Рис. 4.1. Напрями використання активів недержавних пенсійних фондів

ду відповідно до переліку послуг, визначеного Державною інспекцією з пенсійного страхування;

7) оплати послуг з проведення планових аудиторських перевірок стану пенсійних активів фонду;

8) оплати послуг членів ради фонду, якщо статутом пенсійного фонду встановлено таку оплату;

9) оплати послуг торговців цінними паперами (посередників), витрат на перереєстрацію прав власності.

Використання пенсійних активів для інших цілей забороняється.

Пенсійні активи пенсійного фонду не можуть включатися до ліквідаційної маси його банківської установи-зберігача в разі визнання її банкрутом.

Загальні обмеження інвестиційної діяльності з пенсійними активами пенсійного фонду полягають у забороні:

1) формувати пенсійні активи за рахунок позикових (кредитних) коштів;

2) надавати майнові гарантії, забезпечені пенсійними активами, або будь-які кредити (позики) за рахунок пенсійних активів;

3) укладати угоди купівлі-продажу або обміни пенсійних активів з обов'язковою умовою зворотного викупу;

4) тримати на банківських депозитних рахунках та в ощадних сертифікатах банків більше як 40% загальної вартості пенсійних активів пенсійного фонду, при цьому не більше ніж 10% загальної вартості пенсійних активів у зобов'язаннях одного банку;

5) придбавати або додатково інвестувати в цінні папери одного емітента більше 5% загальної вартості пенсійних активів (крім цінних паперів, погашення та отримання доходу за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, та у випадках, визначених законом);

6) придбавати або додатково інвестувати в цінні папери, доходи за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, більше 50% загальної вартості пенсійних активів;

7) придбавати або додатково інвестувати в цінні папери та облігації місцевих позик більше 20% загальної вартості пенсійних активів;

8) придбавати або додатково інвестувати в облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України, більше 40% загальної вартості пенсійних активів;

9) придбавати або додатково інвестувати в акції українських емітентів більше 40% загальної вартості пенсійних активів;

10) придбавати або додатково інвестувати в цінні папери, іноземних емітентів більше 20% загальної вартості пенсійних активів;

11) придбавати або додатково інвестувати в іпотечні цінні папе-

ри, визначені законодавством України, більше 40% загальної вартості пенсійних активів;

12) придбавати або додатково інвестувати в об'єкти нерухомості більше 10% загальної вартості пенсійних активів;

13) придбавати або додатково інвестувати в банківські метали більше 10% загальної вартості пенсійних активів;

14) придбавати або додатково інвестувати в інші активи, не заборонені законодавством України, але не зазначені у ст. 49 закону, більше 5% загальної вартості пенсійних активів;

15) емітувати будь-які боргові цінні папери та похідні цінні папери;

16) придбавати цінні папери, емітентами яких є зберігач, особи, що здійснюють управління пенсійними активами, адміністратор, аудитор та особи, що надають консультаційні, агентські або рекламні, з якими пенсійним фондом укладено відповідні договори, та їх пов'язані особи, засновники пенсійного фонду (крім випадків, передбачених частиною другою статті 49 закону).

Загальні вимоги (обмеження), визначені у пунктах 4-9, не є обов'язковими для пенсійного фонду, загальна чиста вартість усіх пенсійних активів якого менша від суми, еквівалентної ста тисячам євро за офіційним обмінним курсом Національного банку України. При цьому дозволяється придбавати або додатково інвестувати в цінні папери іноземних емітентів, дозволених на законодавчому рівні, не більше 20% пенсійних активів такого фонду.

Після досягнення загальної чистої вартості пенсійних активів пенсійного фонду суми, еквівалентної ста тисячам євро за офіційним обмінним курсом Національного банку України, компанія, що здійснює управління його пенсійними активами, зобов'язана привести склад і структуру пенсійних активів у відповідність з вимогами, визначеними вищевикладеними пунктами 4-9, протягом 30 календарних днів (рис. 4.2).

Під час провадження діяльності, пов'язаної з інвестуванням пенсійних активів корпоративного пенсійного фонду, дозволяється придбавати або додатково інвестувати в цінні папери, емітентами яких є засновники такого фонду, не більше 5% загальної вартості пенсійних активів, з дотриманням інших вимог щодо складу та структури пенсійних активів.

Купівля-продаж українських цінних паперів здійснюється з дотриманням вимог законодавства тільки на організаційно оформленому ринку цінних паперів України, фондовій біржі або в торговельно-інформаційній системі, зареєстрованих у встановленому порядку.

Основні напрямки інвестування пенсійних активів

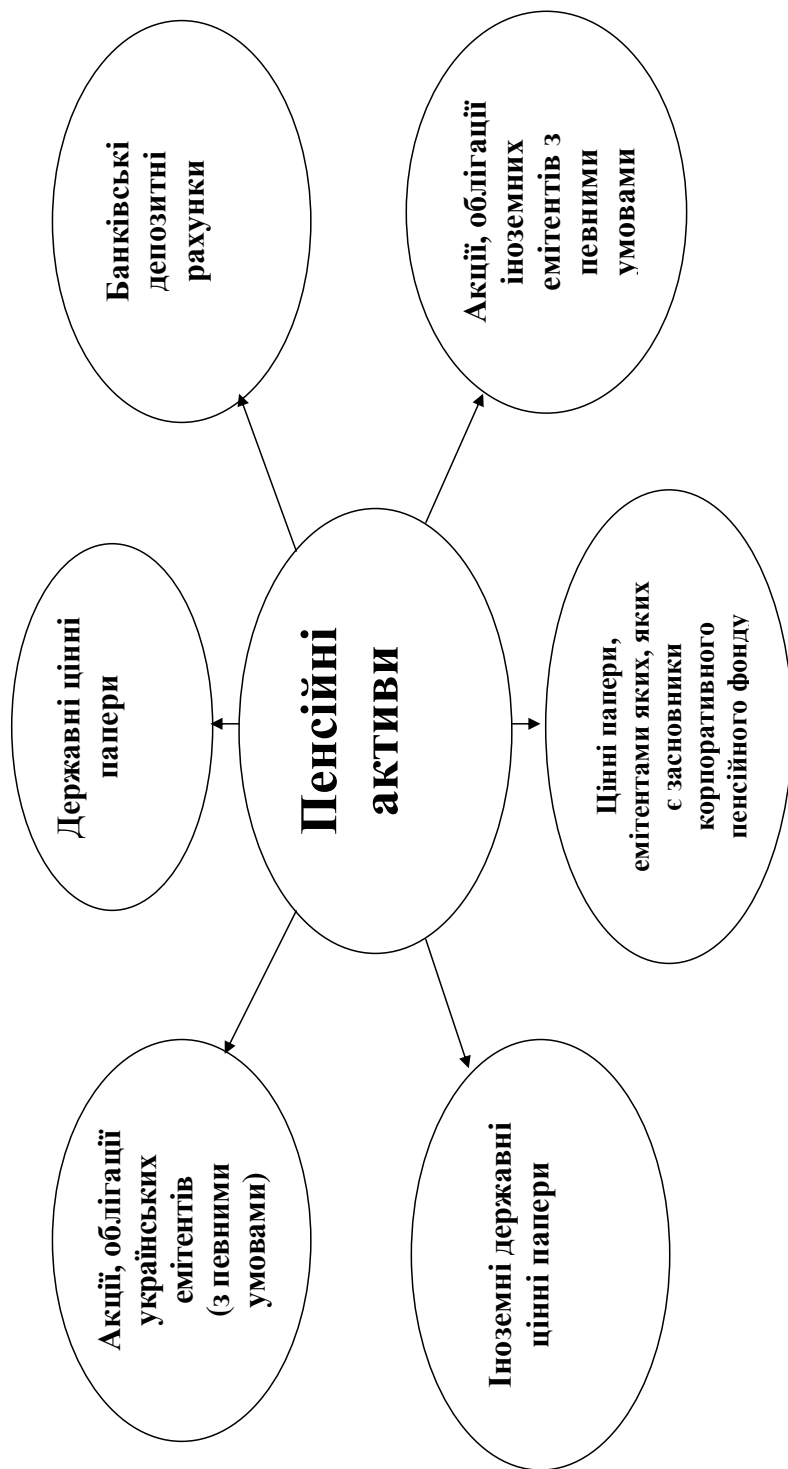

Рис. 4.2. Напрями інвестування пенсійних активів

Розміщення пенсійних активів провадиться компаніями, що здійснюють управління пенсійними активами, на основі інвестиційної декларації пенсійного фонду.

Корпоративний та професійний пенсійні фонди можуть укласти договір страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду для всіх учасників фонду за рахунок частини їх пенсійних внесків. Порядок укладання такого договору та розмір страхового внеску за таким видом страхування визначаються у колективному договорі.

Відкритий пенсійний фонд за бажанням учасників фонду може укладати договори страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду за рахунок частини їх пенсійних внесків.

Розмір страхового внеску за таким видом страхування не може перевищувати одного відсотка розміру пенсійного внеску, сплачуваного учасником фонду або за учасника фонду, який виявив бажання брати участь у такому виді страхування.

Страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду відповідно до цієї частини здійснюється згідно з цим законом та іншими нормативно-правовими актами з питань страхування.

4.2. Інвестування пенсійних резервів

Недержавний пенсійний фонд для забезпечення своєї платоспроможності по зобов'язаннях перед вкладниками формує пенсійні резерви. Вони формуються за рахунок:

- пенсійних внесків вкладників;
- доходів фонду від розміщення пенсійних резервів.

Пенсійні резерви мають формуватися з таким розрахунком, щоб їхній розмір був достатнім для забезпечення покриття зобов'язань.

Розміщення пенсійних резервів провадиться на таких принципах:

- надійності;
- збереженості;
- ліквідності;
- дохідності;
- диверсифікації.

Останній із принципів використовується виключно з метою збереження і приросту пенсійних резервів лише в інтересах учасників.

Розміщення пенсійних резервів здійснюється в інвестиційні проекти та інші об'єкти розміщення відповідно до плану розміщення, який розробляється фондом.

План розміщення пенсійних активів фонду

А. Цінні папери – не менше 60% від сум внесків НПФ:

– державні боргові зобов'язання України, в тому числі облигації зовнішньої позики, номіновані в доларах США та євро – більше 50% ;

– муніципальні облигації українських емітентів до 10% (але не більше 5% одного емітента);

– корпоративні облигації українських емітентів (підприємств – вкладників НПФ) – до 25% від загального обсягу цінних паперів (але не більше 5% одного емітента).

– акції українських емітентів, що входять до першого рівня лістингу ПФТС – 10% (але не більше 5% одного емітента).

В. Грошові кошти в банківських депозитах – до 35% активів НПФ.

С. Інші активи (нерухомість, дорогоцінні метали) – до 5% активів НПФ.

Розміщення пенсійних резервів здійснюється фондом через управляючого, який несе відповідальність за збереженість резервів.

З навчальною метою розглянемо на прикладі діяльності віртуального недержавного пенсійного фонду можливу структуру пенсійних резервів та підходи до їх розміщення (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Структура пенсійних резервів

Пенсійні резерви	тис. грн.	%
Всього, в т.ч.:	156364	100
- кошти пенсійних резервів на розрахунковому рахунку	8402	5,4
- сума розміщених коштів пенсійних резервів (кошти вкладників)	147962	94,6

Отже, значну частку пенсійних резервів становлять кошти вкладників (94,6%).

Таблиця 4.2

Напрями розміщення пенсійних резервів

Напрями	
1. Державні цінні папери	26
2. Цінні папери суб'єктів	3
3. Банківські вклади	48
4. Акції та облигації підприємств і організацій	11
5. Векселі та інші пенсійні неемісійні цінні папери	3
6. Нерухомість	2
7. Інші напрями інвестування	7

Таким чином, майже половину пенсійних резервів (48%) розміщено в банківські вклади.

4.3. Стан системи недержавного пенсійного страхування

Система недержавного пенсійного забезпечення (далі – НПЗ) становить третій рівень пенсійної системи. Її розбудова здійснюється починаючи з 2004 року після набрання чинності Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є:

- недержавні пенсійні фонди;
- засновники пенсійних фондів;
- роботодавці – платники корпоративних пенсійних фондів;
- вкладники та учасники пенсійних фондів;
- вкладники пенсійних депозитних рахунків;
- фізичні та юридичні особи, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті;
- компанія з управління активами;
- страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті;
- банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків;
- саморегульовані організації суб'єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення;
- адміністратори пенсійних фондів;
- зберігачі;
- аудитори;
- особи, які надають консультаційні та агентські послуги;
- органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Недержавне пенсійне забезпечення може здійснюватися:

- 1) пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів;
- 2) страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;
- 3) банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, гарантованої Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, встановленої законодавством.

В основі діяльності системи недержавного пенсійного страхування лежать такі принципи:

- 1) законодавче визначення умов здійснення недержавного пенсійного забезпечення;
- 2) заінтересованість громадян у недержавному пенсійному забезпеченні;

3) вільне волевиявлення юридичних осіб, об'єднань громадян та об'єднань юридичних осіб щодо створення пенсійних фондів;

4) добровільність участі громадян у системі недержавного пенсійного забезпечення та вибору виду пенсійної виплати;

5) добровільність прийняття роботодавцем рішення про здійснення відрахувань на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;

6) економічна зацікавленість роботодавця у здійсненні відрахувань на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;

7) неможливість необґрунтованої відмови роботодавця від здійснення відрахувань до системи недержавного пенсійного забезпечення на користь своїх працівників, якщо роботодавець розпочав сплату таких відрахувань;

8) рівноправність усіх учасників пенсійного фонду, які беруть участь в одній пенсійній схемі;

9) розмежування та відокремлення активів пенсійного фонду від активів його засновників і роботодавців – платників пенсійного фонду, адміністратора, компаній з управління активами, страхових організацій з метою унеможливлення банкрутства пенсійного фонду;

10) визначення розміру пенсійних виплат залежно від суми пенсійних коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду або застрахованої особи;

11) гарантування громадянам реалізації наданих їм прав, передбачених законодавством у сфері недержавного пенсійного страхування;

12) цільове та ефективне використання коштів недержавного пенсійного забезпечення;

13) державне регулювання розміру тарифів на послуги, що надаються у системі недержавного пенсійного забезпечення;

14) відповідальність суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення за порушення норм, передбачених законодавством;

15) державного регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення та нагляду за його здійсненням.

Основною метою діяльності НПФ є інвестування пенсійних активів і отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат разом із забезпеченням доходності пенсійних активів вище рівня інфляції та залучення довгострокових інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації економіки.

Станом на 30.06.2014 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 80 недержавних пенсійних фондів (далі –

НПФ) та 27 адміністраторів НПФ (довідково: станом на 30.06.2013 у Державному реєстрі налічувалось 89 НПФ та 34 адміністраторів).

На початок 2016 року в реєстрі фінансових установ значилося 72 недержавних пенсійних фонди та 23 компанії-адміністратора. Згідно з даними Державного реєстру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 9 регіонах України (рис. 4.3).

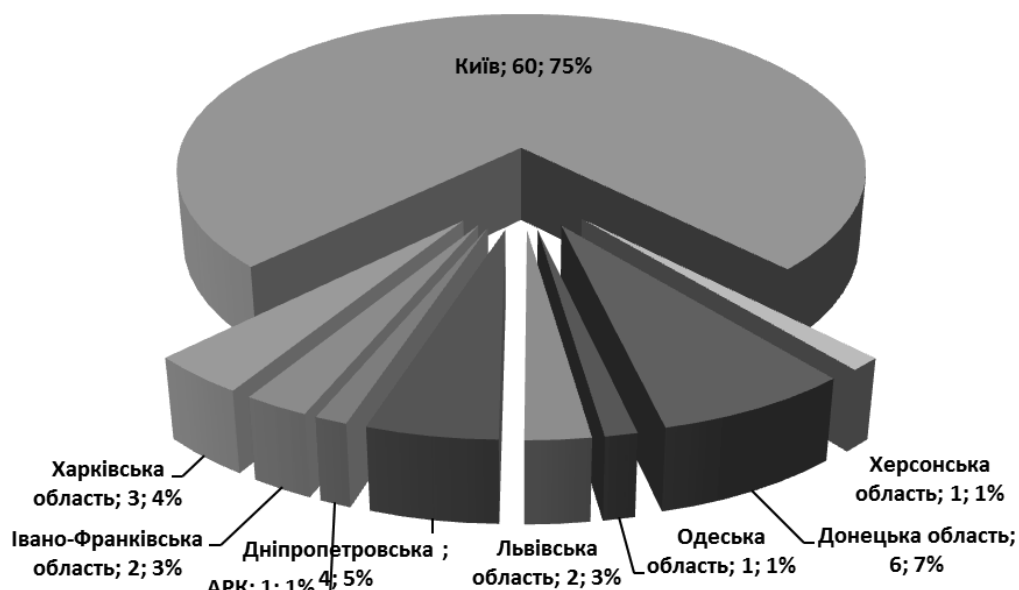

Рис. 4.3. Територіальний розподіл НПФ, шт.

Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 60, або 75,0% від загальної кількості зареєстрованих НПФ.

Основні показники діяльності НПФ, згідно з поданими звітними даними, та темпи їх приросту наведено в таблиці 4.3.

Таблиця 4.3

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	Станом на 30.06.2013	Станом на 30.06.2014	Станом на 30.06.2015	Темпи приросту, %	
				станом на 30.06.2014/ станом на 30.06.2013	станом на 30.06.2015/ станом на 30.06.2014
1	2	3	4	5	6
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	61,3	56,5	56,5	-7,8%	0%
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	588,5	837,7	833,5	42,3%	-0,5%

Продовження табл. 4.3

1	2	3	4	5	6
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	1831,8	2381,3	2157,1	30,0%	-9,4%
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1442,7	1722,8	1845,6	19,4%	7,1%
у тому числі:					
- від фізичних осіб	62,7	114,0	74,9	81,8%	-34,3%
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
- від юридичних осіб	1379,8	1608,3	1770,5	16,6%	10,1%
Пенсійні виплати, млн. грн.	274,3	339,7	502,2	23,8%	47,8%
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	68,9	71,0	79,7	3,0%	12,3%
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	807,4	1167,6	1014,6	44,6%	-13,1%
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	685,9	1013,4	822,6	47,7%	-18,8%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	121,5	154,2	192,0	26,9%	24,5%

Станом на 30.06.2015 адміністраторами недержавних пенсійних фондів укладено 56,5 тис. шт. пенсійних контрактів, що більше на 2,5% (1,4 тис. шт.) порівняно з кінцем минулого року та дорівнює показнику відповідного періоду 2014 року.

Структура пенсійних контрактів станом на 30.06.2015:

- з вкладниками – фізичними особами – 48,7 тис. шт.;
- з вкладниками фізичними особами-підприємцями – 0,1 тис. шт.;
- з вкладниками – юридичними особами – 7,7 тис. шт.

Збільшення кількості пенсійних контрактів пов'язане в першу чергу із збільшенням пенсійних контрактів з фізичними особами.

Станом на 31.12.2015 НПФ було укладено 59,7 тис. пенсійних контрактів (+ 8,3% у порівнянні з загальною кількістю на 31.12.2014 р.).

Основна частина контрактів (87%) укладена з фізичними особами. На угоди з юридичними особами доводиться всього 1% від загальної кількості, але при цьому саме ці договори формують основну масу (96%) пенсійних внесків. Всього на 31.12.2015 р. кількість учасників НПФ становила 836,37 тис. осіб. З них більшу частину становлять громадяни від 25 до 50 років – таких учасників за даними Нацкомфінпослуг налічується 530,4 тис. осіб (рис. 4.4).

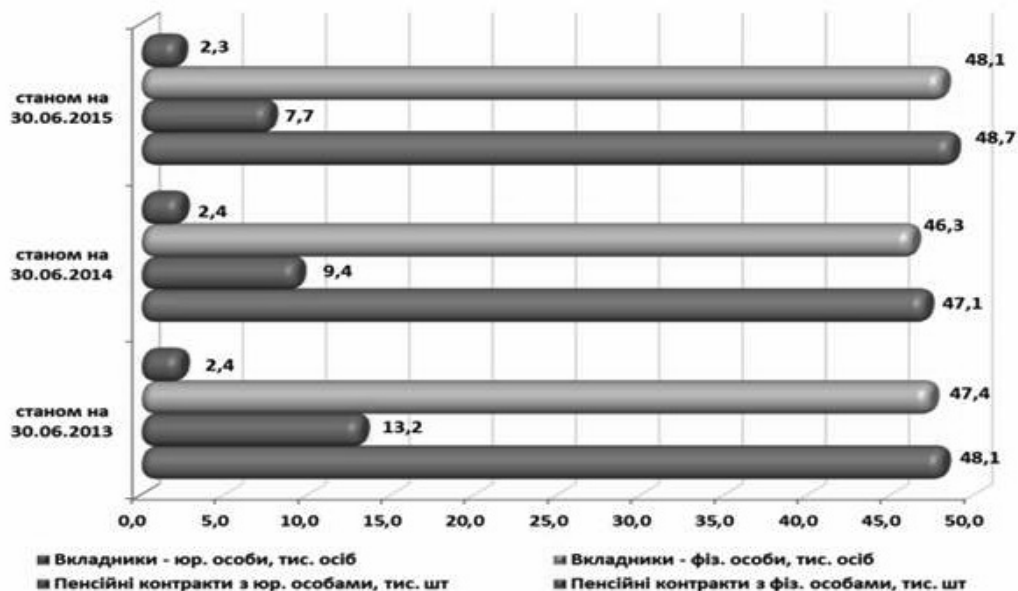

Рис. 4.4. Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників

Так, протягом 2015 року їх кількість збільшилась на 1,7%, а порівняно з відповідним періодом 2014 року – на 2,4%.

Станом на 30.06.2015 загальна кількість учасників НПФ становила 833,5 тис. осіб (станом на 30.06.2014 – 837,7 тис осіб) (рис. 4.5).

Зменшення учасників НПФ, пов'язане із зменшенням кількості жінок, майже на 1% (3,4 тис. осіб) від загальної кількості жінок, учасників НПФ. При цьому кількість чоловіків збільшилась на 0,4 тис. осіб (0,1% від загальної кількості чоловіків учасників НПФ) (рис. 4.6).

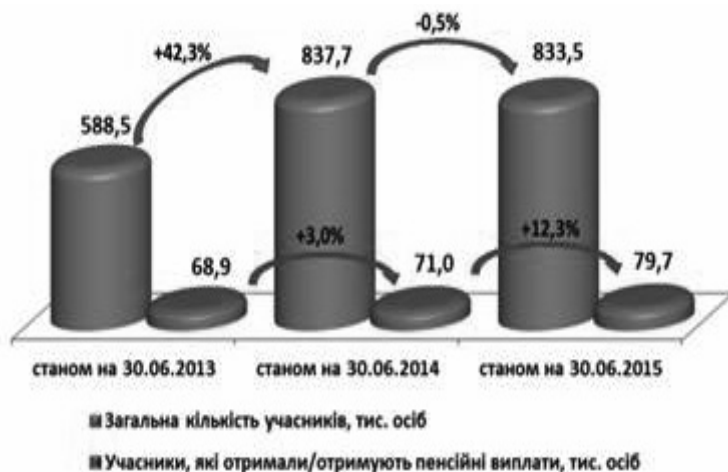

Рис. 4.5. Динаміка кількості учасників недержавних пенсійних фондів

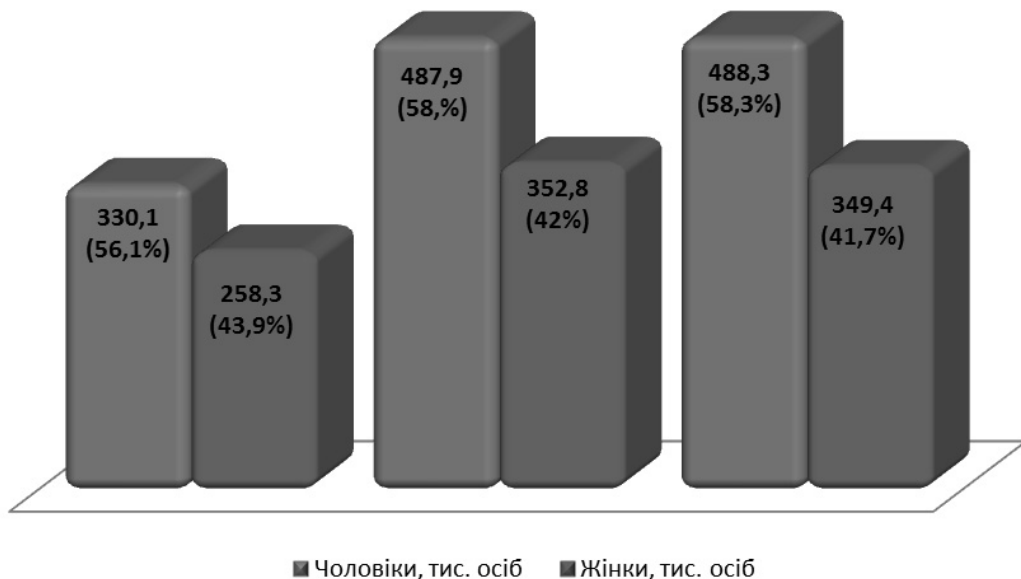

Рис. 4.6. Розподіл учасників НПФ за статевою ознакою

Станом на 30.06.2014 основну частину учасників НПФ становили особи віком від 25 до 50 років, а саме 63,9%, та особи вікової групи від 50 до 60 років, що становили 25,1%. Частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років становила 6,3%, вікової групи до 25 років – 4,7% (рис. 4.7).

Одним із основних якісних показників, які характеризують систему недержавного пенсійного забезпечення, є сплачені пенсійні внески. Сума пенсійних внесків станом на 30.06.2015 року становить 1845,6 млн. грн., у порівнянні з відповідним періодом 2014 року сума пенсійних внесків збільшилась на 7,1% (122,8 млн. грн.).

У загальній сумі пенсійних внесків станом на 30.06.2015 основну частину, або 95,9%, становлять пенсійні внески від юридичних осіб, на яких припадає 1770,5 млн. грн.

Середній розмір пенсійного внеску, станом на 30.06.2015, на одного вкладника:

- юридичну особу становить 779,3 тис. грн (станом на 30.06.2013 – 581,9 тис. грн, станом на 30.06.2014 – 680,9 тис. грн);

- фізичну особу, з урахуванням фізичних осіб – підприємців, становить 1,6 тис. грн. (станом на 30.06.2013 – 1,3 тис. грн., станом на 30.06.2014 – 2,4 тис. грн.).

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які

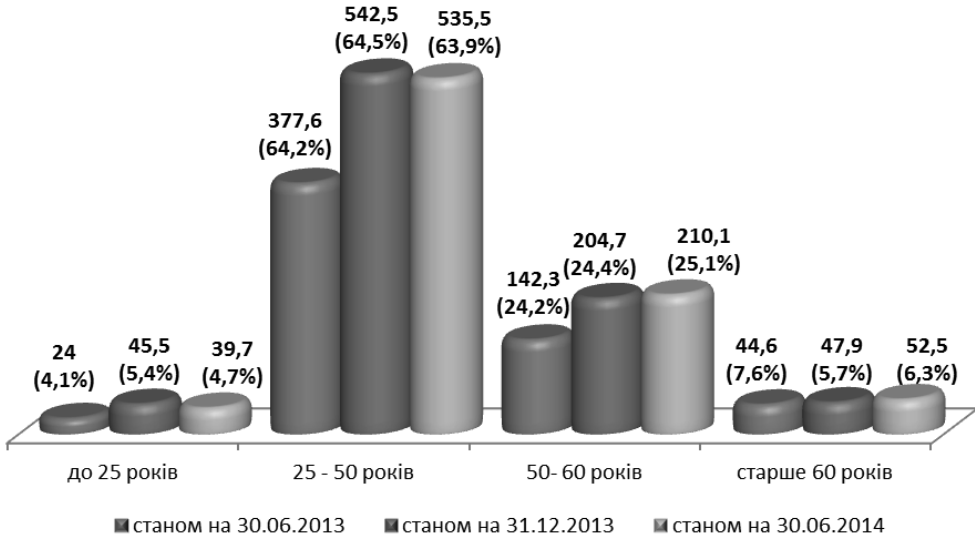

Рис. 4.7. Розподіл учасників НПФ за віковими групами, тис. осіб

НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу. На сьогодні актуальною проблемою для недержавних пенсійних фондів є забезпечення доходності пенсійних активів вище рівня інфляції.

Загальна вартість пенсійних активів за 2015 рік знизилася на 19,8%, і на 31.12.2015 р. становила 1980 млн.грн. Загальний прибуток НПФ (наростаючим підсумком) за 2015 зменшився на 438 млн. грн., і на початок 2016 року склав 657 млн. грн. Співвідношення прибутку до активів на 31.12.2015 склало 33% (проти 44% на 31.12.2014 р.).

Станом на 30.06.2015, переважними напрямками інвестування пенсійних активів були депозити в банках (34,8% або 751,0 млн. грн.), цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (24,5% або 529,4 млн. грн.), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (20,8% або 448,2 млн. грн.), акції українських емітентів (10,3% або 221,7 млн. грн.) (рис. 4.8).

Істотна частина інвестиційних активів НПФ (близько 40% на 31.12.2015) розміщена на депозитних рахунках в банках. Близько 34% – вкладено в цінні папери, дохід за якими гарантований КМУ. За 2015 рік обсяг інвестицій в них збільшився на 79%. При цьому вкладення в облігації підприємств за минулий рік зменшилися на 61% (на 31.12.2015 їх частка склала 13%), а вкладення в акції – на 75% (частка склала 3%).

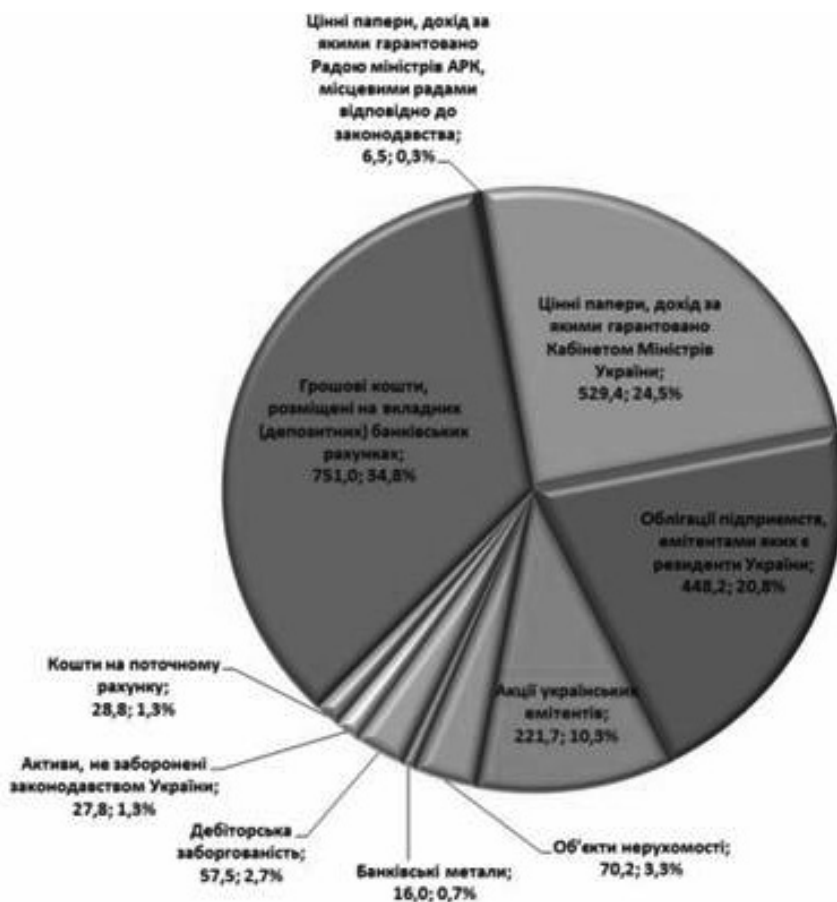

Рис. 4.8. Структура інвестованих пенсійних активів станом на 30.06.2015, млн. грн.

Витрати, які покриваються за рахунок пенсійних активів, на 31.12.2015 склали (накопичувальним підсумком з початку діяльності) 215,2 млн. грн. (10,9% від загальної вартості активів). Основну їх частину (64% на 31.12.2015 р.) формують витрати на послуги з управління активами фондів. Друга істотна складова – витрати на адміністрування діяльності фонду (25,5%).

Послуги зберігача складають 5,3% від обсягу витрат. За 2015 рік видатки склали 44 млн. грн., що на 24% перевищило витрати 2014 року. Збільшення відбулося в зв'язку зі зростанням сум за основними витратними статтями – сплата за управління активами зросла на 18,6%, за адміністрування НПФ – на 35,6%.

4.4. Державне регулювання пенсійного забезпечення в Україні

Одним із напрямків реформи пенсійного забезпечення у державі є створення і ефективне функціонування добровільного пенсійного страхування у вигляді системи недержавних пенсійних фондів (НПФ), активи яких формуються виключно за рахунок персональних відрахувань кожного працівника протягом його трудової діяльності. Законодавча база України з питань недержавного пенсійного забезпечення поки що перебуває у стадії активного формування. При цьому базовими документами для його здійснення є Закони України «Про обов'язкове державне пенсійне страхування», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про страхування» та низка інших законних та підзаконних актів.

Саме вони визначають правові, економічні та організаційні засади діяльності з недержавного пенсійного забезпечення та регулюють відносини, пов'язані з цим видом діяльності.

Безпосередньо державний нагляд та регуляторні функції покладені на Національну комісію з регулювання ринків фінансових послуг в Україні, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольний комітет та Національний банк (рис. 4.9).

Відповідно об'єктами державного нагляду виступають недержавні пенсійні фонди, які за типологічними ознаками можуть бути відкритими, корпоративними та професійними. Згідно до стратегії, яку обирає відкритий недержавний пенсійний фонд, він може проводити агресивну, помірковану та консервативну політику. Тому сутність державного контролю і полягає насамперед у встановленні певних вимог до суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення щодо надання ними послуг відповідної якості через систему державної реєстрації, ліцензування, відповідних кваліфікаційних вимог тощо.

Саме до функцій Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг відносяться питання:

- 1) реєстрації пенсійного фонду і видача свідоцтва;
- 2) визначення змісту додаткової інформації до статуту пенсійного фонду та затвердження типових статутів;
- 3) встановлення правил підготовки, вимог до інвест-декларації та внесення змін до неї;
- 4) приймає рішення про ліквідацію пенсійного фонду;
- 5) встановлює додаткові повноваження ліквідаційної фінансової комісії, її склад, порядок утворення, процедуру проведення ліквідації кожного окремого пенсійного фонду;
- 6) реєструє та затверджує типовий статут адміністратора і видає йому ліцензію;

Організаційна схема державного контролю у системі недержавного пенсійного забезпечення

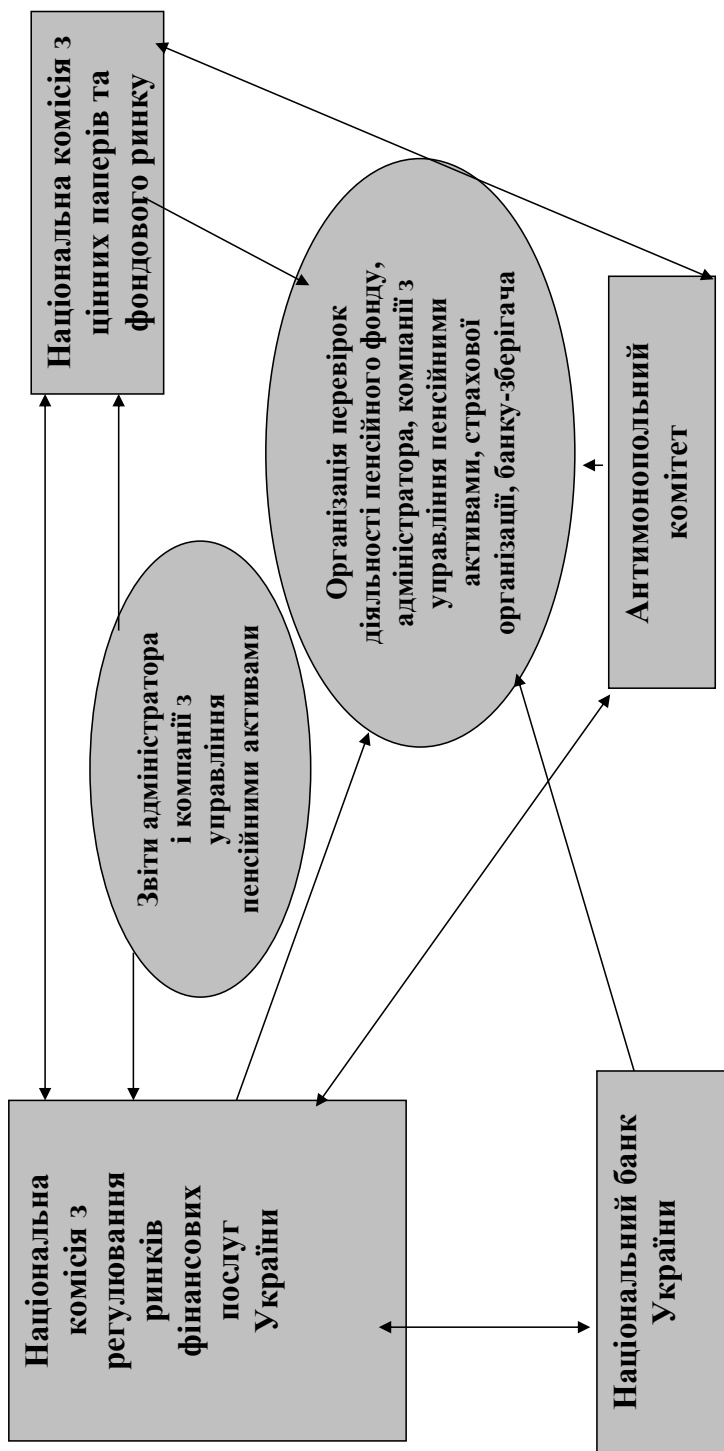

Рис. 4.9. Органи державного нагляду недержавного пенсійного забезпечення

- 7) погоджує типовий договір про управління пенсійними активами;
- 8) здійснює контроль за рекламою;
- 9) видає сертифікати фізичній особі на агентські послуги;
- 10) затверджує типову форму пенсійного контракту;
- 11) складає щорічний звіт Кабінету Міністрів України.

Одночасно Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України разом з іншими органами державного контролю уповноважена організувати та здійснювати перевірки діяльності пенсійних фондів, адміністраторів компаній з управління пенсійними активами, страхової організації, банку-зберігача. Вищеперахованим регуляторним організаціям підзвітні організатори і компанії з управління пенсійними активами.

Мета державного регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів полягає в удосконаленні оптимального механізму захисту пенсійних активів через розмежування та відокремлення активів пенсійного фонду від активів засновників і роботодавців-платників, а також суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення, які надаватимуть послуги в цій сфері. Державне регулювання передбачає і диверсифікацію пенсійних активів при інвестуванні (в межах, встановлених Законом) та внутрішній взаємоконтроль між суб'єктами НПЗ за дотриманням норм законодавства, статуту, відповідних договорів та надання відповідним органам інформації щодо їх порушень. Держава забезпечує і гарантує вплив учасників НПФ на членство в раді фонду, проведення засідання ради фонду, скликання позачергових зборів засновників. Також здійснює контроль за наявністю системи внутрішньої звітності суб'єктами НПЗ, ради фонду перед зборами засновників, пенсійного фонду та суб'єктами перед відповідними державними органами; вимагає інформування громадськості про діяльність НПФ шляхом оприлюднення та надання учасникам щорічної безплатної та платної (на письмовий запит) інформації про стан його пенсійних активів; здійснює загальний нагляд та контроль в сфері НПЗ.

Недержавне пенсійне забезпечення може здійснюватися пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів, страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії та пенсії на визначений термін, банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, гарантованої Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, встановленої законодавчо.

Діяльність НПФ повинна включати певні етапи: підготовчий; акумулювання пенсійних внесків і підготовка до інвестування; процес інвестування; стан виплат і звіту за зобов'язаннями фонду.

Ситуація ускладнюється тим, що на сьогодні не існує чітких публічних критеріїв, що дають змогу оцінювати надійність компаній, які управляють пенсійними резервами, що веде до ризику втрати активів пенсійних фондів.

Одним із головних факторів, що стримують позитивний розвиток недержавних пенсійних фондів, є діюча система оподаткування. Закон про недержавні пенсійні фонди передбачає, що НПФ як комерційна організація має право на пільги, на податки, збори і платежі, але ця норма непрямой дії, тому вона не відкриває для НПФ можливостей пільгового оподаткування. Діюча на сьогодні нормативна база не передбачає ніяких податкових пільг для НПФ.

Система оподаткування встановлює, що суми внесків у НПФ, сплачені підприємством, установою чи організацією за громадянина, не звільняються від оподаткування, оскільки вважаються доходом фізичної особи і вводяться до складу сукупного оподаткованого доходу. Разом із тим, чинним законодавством передбачено оподаткування пенсійних виплат громадянам із НПФ.

Таким чином, кошти, отримані громадянами як пенсії із недержавних пенсійних фондів, двічі оподатковуються – при перерахуванні коштів у НПФ і при отриманні недержавних пенсій громадянами.

У цих умовах становище НПФ виглядає дуже нестабільним, їхня життєдіяльність поставлена під питання. Потрібна продумана державна програма їх розвитку та підтримки, без реалізації якої, більшість фондів можуть перестати існувати найближчим часом, дискредитувавши ідею недержавного пенсійного забезпечення.

Усі операції з пенсійними активами пенсійного фонду здійснюються через банківську установу-зберігача на підставі договору зберігання, який укладається між пенсійним фондом і банківською установою-зберігачем.

До пенсійних активів належать:

- активи в грошових коштах;
- активи в цінних паперах;
- інші активи.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється на підставі пенсійного контракту, який повинен відповідати умовам, що встановлені законодавством. Пенсійні схеми, за якими провадиться недержавне пенсійне страхування, повинні міститися в статутах фондів.

Відповідно до умов пенсійних схем, що використовуються пенсійними фондами, та пенсійних контрактів можуть здійснюватися такі види пенсійних виплат:

- довічна пенсія;

- пенсія на визначений термін;
- одноразова пенсійна виплата.

Закон регулює умови та порядок здійснення кожного із видів виплат.

Пенсійне забезпечення може провадитися страховою організацією або банківською установою за певних умов.

Держава буде змушена надавати певну підтримку НПФ – насамперед, як системі довгострокових внутрішніх інвесторів, з одного боку, і як більш ефективній позабюджетній системі соціального захисту – з другого. З цією метою вона може і зобов'язана передбачити пільгове оподаткування НПФ та інвестиційних доходів, отриманих компаніями з управління їхніми активами.

Головним завданням держави буде забезпечення ефективного нагляду і контролю за діяльністю у сфері недержавного пенсійного страхування.

Функції держави будуть ґрунтуватися не тільки на регулятивних можливостях спеціалізованого спостережного і контрольного органу за діяльністю НПФ, й на законодавчих обмеженнях і протекціонізмі інвестиційної діяльності НПФ, визначенні структури пенсійних активів, оптимізації оподаткування операцій з пенсійними активами аж до звільнення від сплати податків з інвестдоходу і внесків, що відраховуються з зарплати.

4.5. Пенсійні системи у зарубіжних країнах

Недосконалість української пенсійної системи в ринкових умовах обумовлює необхідність вивчення світових тенденцій в еволюції пенсійних систем, оцінити те, що вже зроблено в країні і, можливо, скорегувати з урахуванням закордонного досвіду. При цьому слід пам'ятати, що характер і структура будь-якої пенсійної системи залежить від історичних традицій, стану національної економіки, суспільства, пріоритетних напрямів соціальної політики.

У світовій практиці існує три способи пенсійного забезпечення літніх людей:

- 1) за допомогою податків;
- 2) шляхом заощадження грошей (схема фінансування);
- 3) за солідарною системою, яку називають нефінансовою схемою – страхування, що означає купівлю зобов'язання щодо отримання частки в майбутньому періоді.

За схемою фінансування працівники заощаджують частину своїх доходів і накопичують їх для використання після виходу на пенсію.

Дві інші схеми – за допомогою податків та страхування – ґрунтуються на обміні між поколіннями, коли нинішні працівники сплачують за пенсіонерів.

У різних країнах застосовуються як окремі схеми пенсійного забезпечення, так і їх комбінація. Деякі держави, наприклад, Велика Британія, Швейцарія, Нідерланди, Ірландія і Данія покладаються на системи «фіксованої ставки», які переважно фінансуються за рахунок податків, що забезпечує основний дохід незалежно від зарплати або сплачених внесків. Інші країни – Німеччина, Італія, Франція, Австрія, Швеція віддають перевагу солідарній системі, фінансове забезпечення якої, головним чином, здійснюється за рахунок внесків на соціальне забезпечення, а пенсії залежать від попереднього заробітку (але водночас зберігається мінімальна пенсія). Дедалі більше країн з традиційно високорозвиненими ринками капіталу, принаймні частково, покладаються на систему накопичення заощаджень та їхнього подальшого інвестування. Такі країни, як США, Велика Британія та Нідерланди розробили комбінацію звичайної системи, що базується на «фіксованій ставці» та обов'язкових або добровільних планах фінансування.

Оскільки швидке старіння населення створює фінансове навантаження на державні пенсійні системи, багато країн Європейського Союзу (ЄС) вживають заходів для стимулювання людей працювати якомога довше. Серед найбільш широко вживаних заходів у даному регіоні – це підвищення загальноновстановленого пенсійного віку, підвищення вимог щодо необхідної кількості років сплати внесків, запровадження стимулів для продовження праці після досягнення загальноновстановленого пенсійного віку та стримування або скасування дострокового виходу на пенсію. Така політика повністю змінює довгострокову тенденцію багатьох країн щодо стимулювання дострокового виходу на пенсію та інших способів раннього виходу на пенсію (таких як через тривале безробіття та виплати з інвалідності) з метою сприяння зменшенню високого рівня безробіття та залучення молодих людей до категорії працюючих.

За прогнозами ЄС населення країн швидко старіє. В середньому в усіх країнах ЄС з 2010 по 2060 роки спостерігатиметься таке:

1. Співвідношення людей працездатного віку до осіб віком 65 років та старше скоротиться з 4:1 до 2:1.

2. Відсоток населення віком 65 років та старше збільшиться майже вдвічі, а, що стосується людей віком 80 років або старше, майже втричі.

3. Відсоток населення віком від 15 до 64 років зменшиться на 14%.

4. Очікувана тривалість життя у віці 65 років у 2060 році досягне 22,4 роки для чоловіків та 25,6 років для жінок, тобто поточні показники збільшаться відповідно на 5,2 та 4,9 років.

5. Витрати на державні пенсії як відсоток від ВВП для пенсіонерів у віці від 75 років та старше збільшаться майже вдвічі, трохи підвищаться для тих, кому від 65 до 74 років, та зменшаться для осіб віком 64 роки та молодше.

Пенсійні системи в країнах з розвинутою економікою в якості першого рівня мають базові розподільчі системи з коефіцієнтом заміщення (співвідношення розміру пенсії до раніше отриманого заробітку) в 60-70%.

Так, зокрема, у країнах ЄС лише Великобританія, Данія та Нідерланди у 2000 р. мали додаткові накопичувальні схеми. У фінансуванні пенсійної системи більшість країн ЄС використовують також державні субсидування.

Як додатковий рівень використовуються професійні накопичувальні схеми. Третій рівень у промислово розвинених країнах – це, як правило, добровільне пенсійне забезпечення.

При цьому різні країни по-різному вирішують питання фінансового забезпечення функціонування пенсійних систем. Для різних держав характерні значні розходження у ставках обов'язкових платежів на соціальне, пенсійне і медичне страхування, у порядку сплати таких платежів і в розподілі податкового навантаження між працівниками та роботодавцями.

Наприклад, у США роботодавці та працівники сплачують на зазначені цілі 7,65% від заробітної плати, що в сукупності складає 15,3% від фонду оплати праці. Аналогічно побудована ця схема в Німеччині, але сукупна ставка дорівнює 20,4%.

У Великобританії роботодавці платять 11,9% від виплаченої ними заробітної плати, а працівники – 10% від отриманих ними доходів (із суми щотижневої заробітної плати, що перевищує 66 фунтів стерлінгів і не перевищуючих 500 фунтів стерлінгів). В Ізраїлі роботодавці платять 4,93%, а працівники – від 5,76 до 9,7% від заробітної плати. В Естонії діє єдина ставка – 26% на доходи фізичних і юридичних осіб, відсутні ПДВ, податок із продажів і більшість непрямих податків.

Найбільша державна пенсійна система в США (так звана Загальна федеральна програма – ЗФП (Social Security)), що охоплює майже всіх зайнятих у приватному секторі економіки, побудована по розподільному принципу. Програма діє відповідно до Закону про соціальне страхування вже з 1935 р. Кошти фондів ЗФП не можуть використовуватися ні на які інші цілі, крім встановлених законом. Зокрема,

інвестування коштів може здійснюється тільки в державні цінні папери. Так, частка інвестиційного доходу в загальних надходженнях фондів ОФП склала в другій половині 90-х рр. близько 9,5%. Однак у цілому головна державна пенсійна система США виконує, насамперед, соціальну, а не інвестиційну функцію. Для двох третіх пенсіонерів державні пенсії складають 50% і більше їхнього доходу. Число бідних серед людей похилого віку в 50-х рр. становило понад 40%, у даний час воно не перевищує 12%. До цієї категорії входять головним чином ті, хто з якихось причин не зміг заробити собі право на повну державну пенсію.

Накопичувальні пенсійні системи. Якщо головна державна пенсійна програма носить розподільний характер і виконує, насамперед, соціальну функцію, то практично всі інші пенсійні системи, що існують у США, навпаки, побудовані за накопичувальним принципом. Їхня інвестиційна функція відіграє першорядну роль, насамперед для фінансування самих програм. Одночасно відповідні пенсійні фонди є найбільшим джерелом довгострокових інвестицій в економіку.

Пенсійний вік у Болгарії (як і в Україні) був дуже спірним питанням, тому підвищення пенсійного віку впроваджується поступово, протягом тривалого часу. Раніше пенсійний вік для більшості працівників дорівнював 55 років для жінок і 60 років – для чоловіків. Сьогодні жінки не можуть піти на пенсію раніше 60 років, а чоловіки – 65 років. Право на пенсію розраховується за допомогою системи підрахунку балів, до якої зараховується кількість років страхового стажу та вік виходу на пенсію для того, щоб досягти необхідної кількості балів. Пенсійні виплати залежать скоріше від періодів страхового стажу, ніж від кількості років, коли сплачувались внески.

Другий рівень пенсійної системи було запроваджено відповідно до закону 1999 р. Цей закон зобов'язував брати участь у накопичувальній пенсійній системі з накопиченими приватними пенсіями працівників, народжених після 1959 р. (40 років та молодше). Перший з двох пенсійних фондів – Професійний – почав працювати у 2000 р. Цей фонд було створено для того, щоб забезпечувати виплату дострокових пенсій працівникам I та II категорій, що працювали у шкідливих і важких умовах. Другий пенсійний фонд – Універсальний фонд для III категорії працівників – почав працювати у 2002 р. Третій професійний фонд – Фонд вчителів – було створено у 1997 р., і він продовжуватиме функціонувати до кінця 2009 р., але, коли спочатку планувалося запровадження другого рівня, цей фонд не був частиною плану впровадження другого рівня.

Третій рівень – це система з визначеними внесками або з визначе-

ними виплатами, яка здійснюється через функціонування недержавних пенсійних фондів. На третьому рівні учасник сам може обирати інвестиційну політику щодо своїх накопичень (починаючи з 2008 р. і по кінець 2009 р. таке право може бути розповсюджено і на обов'язкові накопичення). В результаті реформи ставка внеску до солідарної системи знизилась з 30 до 20%. Коефіцієнт залежності пенсійної системи зменшився зі 104 до 92% на сьогоднішній день.

Велике занепокоєння викликали витрати на виплату пенсій та загальний дефіцит пенсійної програми. До 1998 р. витрати на фінансування виплати пенсій збільшилися до 8,2% ВВП і прогнозувалося, що вони продовжуватимуть зростати. У процесі реформи витрати на фінансування пенсій дещо зменшилися з 9,6% у 2000 р. до приблизно 8,9% ВВП на сьогоднішній день. При цьому негативно на рівні збирання внесків відобразилось те, що функції збору страхових внесків передали єдиному органу зі збору податків та соціальних внесків.

Практично в усіх економічно розвинених країнах існують спеціальні пенсійні режими для окремих категорій громадян, що охоплюють, головним чином, осіб, які можуть бути об'єднані за видом діяльності або заняття. При цьому з точки зору правового регулювання питання вирішуються по-різному або у вигляді окремих пенсійних положень в рамках загальної пенсійної системи, або як окрема самостійна пенсійна система.

Світова практика показує, що утримувати професійні пенсійні плани у солідарній пенсійній системі неефективно. Такі плани достатньо дорого адмініструвати (управляти), вони вимагають детального персоналізованого обліку і є обтяжливими для роботодавців. У західних країнах професійне пенсійне забезпечення не здійснюється за рахунок солідарних схем, а більшість країн Центральної та Східної Європи скасували майже всі, за виключенням тільки деяких категорій професій, які підлягають пільговому пенсійному забезпеченню.

У більшості країн професійне пенсійне забезпечення здійснюється за рахунок окремих програм. Так історично склалось, що у розвинених країнах професійні пенсійні схеми є здебільшого пенсійними схемами з визначеними виплатами. Ці пенсійні схеми були запроваджені достатньо давно, у ті часи, коли схеми з визначеними внесками були мало розповсюджені й їхні переваги добре не розумілись. Однак, навіть стосовно професійного пенсійного забезпечення, стала помітною тенденція переходу до схем з визначеними внесками. Це стосується майже усіх пенсійних схем за межами I рівня. Єдиним розповсюдженим виключенням залишаються пенсійні схеми для державних службовців, працівників органів внутрішніх справ та військовослужбовців,

які мають тенденцію збереження своєї природи схем з визначеними виплатами.

Світовий досвід свідчить, що в умовах відкритої економіки, де заробітні плати коригуються залежно від попиту на певний вид працівників, доцільно позбавлятися багатьох існуючих на сьогоднішній день категорій професій, що підлягають пільговому пенсійному забезпеченню, як це зробили багато країн Центральної та Східної Європи. При цьому, першим пріоритетом є забезпечення фінансування професійних пенсій шляхом усунення їх з I рівня. Відповідно другим та третім пріоритетами є знайти «не пенсійні» механізми покращення умов праці та зменшення впливу шкідливих факторів, а також усунути пільгові пенсії у нешкідливих професіях.

Сучасний світовий досвід свідчить також про те, що за кордоном функціонують різні моделі пенсійних систем. Причому моделі, побудовані за «розподільчим» чи «накопичувальним» принципом в чистому вигляді зустрічаються вкрай рідко. Пенсійні системи більшості країн місять у собі різні інститути соціального захисту: державне соціальне забезпечення, особисте пенсійне страхування, обов'язкове соціальне страхування і інші. Між собою ці системи розрізняються тим, який з цих інститутів домінує.

Таким чином, теоретично всі країни вносять зміни в державні пенсійні системи. Деякі зміни (підвищення пенсійного віку, наприклад) спільні для багатьох країн, в той час як напрями розвитку схем відрізняються (перегляд формул нарахування виплат для підвищення чи зниження ступеня розподілу ризику). Переважна більшість країн скорочує державні пенсійні системи і перенаправляє внески у нову систему індивідуальних рахунків під комерційним управлінням. Більшість країн заохочують працівників і роботодавців заощаджувати більші суми на час досягнення пенсійного віку – на добровільних засадах.

Функціонування пенсійних систем світу, великий досвід цих країн, можливо, не все, а окремі їх варіанти, можуть бути корисними для України під час проведення власної реформи або змін, яких вона так потребує.

Так, у Німеччині право на пенсію належить до категорії абсолютних прав кожного громадянина країни. Разом з тим, воно обтяжене багатьма деталями й ускладнене реформами.

Пенсійні реформи в Німеччині відбувалися декількома етапами (1957, 1992, 1996 і 2001 рр.), що було зумовлено об'єктивними причинами, серед яких перше місце посідали інфляційні процеси та національна демографічна криза.

Основою соціальної політики в Німеччині визнано «бісмарків-

ську» модель соціального захисту населення та відповідний страховий принцип пенсійного забезпечення. Під дію обов'язкового пенсійного страхування підпадають усі наймані робітники (а з 1 квітня 1999 р. ще й особи «самостійної праці» – представники мистецьких професій, самозайняте населення тощо).

У державній системі обов'язкового страхування (прийнятій ще в 1991 р.) передбачено десять видів пенсій: за віком, при досягненні 65 років; вдовам і вдівцям; особам, які мають не менш ніж 35 років виробничого стажу й досягли 63-річного віку; жінкам при досягненні 60 років; при втраті професійної працездатності; для непрацездатних при досягненні 60 років; у зв'язку з втратою загальної працездатності; по безробіттю при досягненні 60 років; сиротам; на виховання дитини, у якої помер один з батьків.

Розмір пенсії в Німеччині прямо залежить від розміру відрахувань кожного працівника протягом його трудового життя, тому пенсіонер має право претендувати, насамперед, на ту пенсію, яку він заощадив. Такого поняття, як мінімальна пенсія, у німецькому пенсійному законодавстві не існує, проте є декілька різновидів гарантованих пенсій (до того ж деякі з них можна отримувати одночасно).

Право на пенсію в Німеччині, за загальним правилом, виникає при досягненні 65 років, хоча існує ряд різновидів пенсій, де вік знижується до 63 або навіть до 60 років. Щоб одержати право на той чи інший вид пенсії, потрібно мати законодавчо визначену тривалість застрахованої трудової діяльності (від 5 до 35 років). Крім цього, для отримання пенсії на певній законодавчій підставі необхідно виконати й додаткові умови, що стосуються особи пенсіонера. Зокрема, для того, щоб отримати пенсію за віком (65 років), потрібен трудовий стаж не менше ніж 5 повних років або 60 місяців. До цього стажу зараховують і час, витрачений на догляд за дитиною (як правило, це жінки, але виняток становлять іноземці, що постійно проживають на території Німеччини). Для пенсіонерів Німеччини не обов'язково, щоб стаж 5 років був безперервним, ці роки (60 місяців роботи) можуть припадати на різні періоди життя людини. Головне, щоб у період роботи людина виплачувала встановлені законом внески на пенсійне страхування.

На основі добровільних пенсійних внесків майже кожна людина, яка мешкає в Німеччині, може отримати право на довічну державну пенсію, навіть іноземці або особи без громадянства, які постійно проживають на території країни. Державні органи Німеччини встановили й обмеження для отримання пенсій. Так, зі списку осіб, які є повноважними сплачувати добровільні внески, виключаються ті, хто досяг 65 і більше років, але не мають права на пенсію у зв'язку з відсутністю

мінімального п'ятирічного стажу, а також ті, хто отримує повну державну пенсію за віком.

Корективи в реформування системи пенсійного забезпечення Німеччини внесла демографічна криза, що охопила всю територію Європи. Її наслідками стало збільшення кількості пенсіонерів та навантаження на працюючих. Поєднання цього процесу з високим рівнем інфляції в країні зробило вкрай проблематичними традиційно високі виплати з пенсійного забезпечення. Тому в травні 2001 р. Бундестаг прийняв Закон про підтримку системи пенсійного страхового забезпечення («підтримку старості» – *Altervermögengesetz*). Фактично експерти оцінюють його як закон про державну підтримку приватного пенсійного страхування. Ця програма державної підтримки приватних страхових пенсійних договорів вартістю майже 11 млрд. євро розрахована на 21 млн. працюючого населення Німеччини, яке підлягає обов'язковому державному страхуванню. Відповідно до цього закону, кожен найманий працівник (як державного, так і недержавного підприємства) отримає гарантовану державну фінансову підтримку до майбутньої додаткової (страхової) пенсії. У цьому законі передбачено два види державної підтримки:

1) система прямих доплат до приватних (індивідуальних) договорів пенсійного забезпечення;

2) система списання із заробітку, яка передбачає зменшення суми заробітної плати, що оподатковується податком на прибуток, на певну суму, яку працівник витрачає на створення особистого пенсійного приватного капіталу (тобто на суму так званих «особливих витрат»). Метою держави при впровадженні цих заходів є таке: за рахунок приватних накопичень загальмувати різке зниження розміру солідарних (мінімальних) пенсій і тим самим, навіть за умов демографічної кризи, через застосування економічних методів стимулювання підтримати достатньо високий рівень пенсійних виплат.

Російсько-польська солідарно-накопичувальна модель пенсійного забезпечення – класичний приклад змішаної стратегії. До речі, керівництвом України саме ця модель взята за базову для формування власної пенсійної системи, в якій будуть наявні всі три рівні: солідарний, страховий і накопичувальний. Така система добре перевірена на практиці. Крім того, другий (страховий) рівень у цій моделі дуже схожий на солідарний рівень, адже гроші цього рівня теж належать державі.

Система пенсійного забезпечення Польщі практично аналогічна українській і теж має три рівні: 1) обов'язкова солідарна система; 2) обов'язкова накопичувальна система, в яку відраховується 7,3% заробітної плати; 3) добровільна участь працюючих у пенсійних фондах

для працівників, угоди зі страховою компанією або інвестиційним фондом. Але є деякі відмінності.

По-перше, пенсійні програми для працівників в Україні не передбачають колективної участі в пенсійних програмах страхових компаній, і в Україні страхові компанії здійснюють лише страхування життєвої пенсії, а не страхування життя, як у Польщі. По-друге, в Україні кошти працівника не можуть бути вилучені з недержавного пенсійного фонду до настання пенсійних підстав, а в Польщі ці кошти можуть бути передані за згодою працівника до інвестиційного фонду.

Американська накопичувально-солідарна модель (США, деякі країни Латинської Америки, Португалія) характерна тим, що середній американець має можливість забезпечити собі три пенсії: державну, приватну корпоративну й приватну індивідуальну. Сукупна податкова ставка на фонд заробітної плати за умови функціонування американської моделі пенсійної системи становить 15,3%. Її в рівних частках сплачують роботодавець і працівник. Пенсійний податок має сукупну ставку 10,7% і також сплачується в рівних частках компаніями (роботодавцями) і працівниками.

При реалізації пенсійних програм другого рівня учасники (юридичні та фізичні особи) мають право самостійно обирати інвестиційні проекти, куди фонди зобов'язані спрямувати їхні пенсійні внески. До того ж при відкритті особистого пенсійного рахунку (ОПР) є певні особливості. Так, не оподатковуються щорічні внески на суму, що не перевищує 2 тис. дол. США (можна відкрити ОПР на дитину з моменту її народження). Крім того, якщо гроші знімаються з ОПР до досягнення 59,5 років, доводиться платити прибутковий податок.

Пенсійна система Великобританії – одна з найстаріших систем соціального страхування у світі (з 1908 р.) й одна з найскладніших за організацією, регулюванням і набором можливостей, наданих майбутнім пенсіонерам. Два рази (за підсумками доповіді комісії лорда Вільяма Беверіджа в 1944 р. і реформ 1982-1986 рр.) система зазнавала глобальної перебудови. Тип моделі системи названий «англо-саксонським» (іноді такі системи називають системами Беверіджа).

У британській системі пенсіонери можуть отримувати виплати з трьох джерел: базової соціальної пенсії й трудової пенсії («другої» державної, залежить від заробітку та стажу) з національної страхової схеми, професійної пенсійної схеми й добровільних накопичень. Основним елементом Базового рівня є базова державна пенсія (Basic State Pension, BSP). Її отримують чоловіки старше ніж 65 років і жінки старше ніж 60 років, які сплачували необхідну кількість років страхові внески. Якщо дохід працівника вище від встановленої величини,

він виплачує ці внески й таким чином заробляє спеціальний страховий стаж. Залежно від цього стажу визначають розмір базової пенсії. Базова пенсія не може бути вищою від певного рівня. Тривалий час розмір базової державної пенсії індексували відповідно до зростання цін, що призвело до зменшення її частки в сукупних пенсійних виплатах.

Другий обов'язковий рівень також є розподільним і фінансується за рахунок внесків працівника. На відміну від пенсії, виплачуваної на базовому рівні, тут існує прямий зв'язок між розміром пенсії й розміром сплачених внесків. Працівник, який не бажає брати участь у державній пенсійній програмі, може вийти з неї, проте в цьому випадку він зобов'язаний брати участь у якійсь схемі додаткового пенсійного забезпечення. Державна пенсійна програма була створена для того, щоб забезпечити пенсію, прив'язану до заробітку, тим, хто не брав участі в професійних пенсійних системах. Починаючи з 2002 р., ця пенсійна програма поступово замінюється програмою «друга державна пенсія» (State Second Pension, S2P), яка повинна забезпечити гідний рівень пенсій для осіб з малим доходом та інвалідів. У середньому коефіцієнт заміщення, забезпечуваний обов'язковими пенсійними схемами, становить 47,6%.

Також у Великобританії існує безліч різних способів накопичення приватних пенсій. Найбільшого поширення набули професійні пенсійні системи. Працівники укладають колективний договір з роботодавцем, на підставі якого він робить внески на пенсійне забезпечення й формує пенсійні виплати. Більшість професійних пенсій використовують механізм встановлених виплат, тобто розмір виплат відповідає певній частці останньої заробітної плати. Але також використовують схеми зі встановленим розміром внесків, у них рівень допомоги стає відомим тільки при фактичному оформленні пенсії та залежить від розміру внесків, інвестиційного доходу, віку виходу на пенсію тощо.

Додаткове пенсійне забезпечення істотно диференціює пенсії: сумарний коефіцієнт заміщення за обов'язковою і добровільною схемами для найбагатших пенсіонерів становить 87%, а для найбідніших – лише 21%.

Нідерланди мають одну з найбільш розвинених систем пенсійного забезпечення в Європі. Офіційною датою її народження можна вважати 1919 р., коли в країні вперше було утворено базові принципи державної пенсійної системи. На сьогодні в країні сформована й успішно діє протягом десятиліть трирівнева пенсійна система: державне пенсійне забезпечення, що є базовим (пенсії AOW і ANW), професійне пенсійне забезпечення, яке має обов'язковий характер, й індивідуальне пенсій-

не забезпечення. При цьому професійні пенсії охоплюють понад 90% населення та забезпечують приблизно 30% від загального розміру пенсії голландського пенсіонера.

Пенсійний вік у Голландії становить 65 років, причому як для чоловіків, так і для жінок. Після досягнення цього віку будь-який громадянин здобуває право на отримання базової державної пенсії. Розмір цієї пенсії не залежить ні від тривалості трудового стажу, ні від суми сплачених у державний пенсійний фонд протягом усього періоду трудової діяльності внесків. На державну пенсію в Голландії може розраховувати будь-який громадянин країни, який досяг пенсійного віку, навіть домогосподарка. Такий загальний підхід дає змогу охопити пенсійним забезпеченням усіх пенсіонерів країни. Диференціація розмірів державних пенсій здійснюється лише за однією ознакою: самотні пенсіонери отримують вищі пенсії порівняно з подружніми парами. Наприклад, якщо виплати самотньому пенсіонеру становлять близько 70% від заробітної плати, яку він отримував протягом трудової діяльності, то кожен з подружжя може розраховувати лише на 50%.

Фундамент професійних пенсійних систем – галузеві пенсійні фонди. Таких фондів у Голландії налічується кілька сотень. Серед найбільш відомих і великих галузевих фондів – пенсійний фонд державного сектору АВР і пенсійний фонд металургійної промисловості ВРМТ. Пенсійний фонд у Голландії є самостійною економічною одиницею, що здійснює свою діяльність незалежно від компаній – платників пенсійних внесків. Як правило, свої кошти фонди інвестують або в державні цінні папери, або в акції голландських компаній. Контроль за пенсійними фондами й страховими компаніями покладено на страхове управління, куди кожен з фондів зобов'язаний надавати детальну інформацію про виплату допомоги і про свою інвестиційну діяльність. До обов'язків страхового управління входить також розробка додаткових директив щодо масштабів фінансування й розмірів активів фондів. Участь у будь-якому галузевому пенсійному фонді в Голландії є обов'язковою для всіх економічних суб'єктів. Відмова від такої участі можлива тільки в тому разі, якщо компанія в змозі створити свій пенсійний фонд. У системі недержавного пенсійного забезпечення діє ряд податкових пільг: так, звільнені від податків внески в пенсійні фонди, а також інвестиційні доходи пенсійних фондів. Оподаткуванню підлягають лише самі пенсії як один з видів доходу громадянина, проте ставка прибуткового податку в цьому разі невисока

Японська накопичувально-солідарна модель досить своєрідна, оскільки поєднує в собі багатотисячолітні традиції японського суспільства. Її так і хочеться назвати «умовно-накопичувальною», тому що де-юре

– це солідарна модель, а де-факто – накопичувальна, в якій держава умовно взяла на себе функції недержавного пенсійного фонду. Деяким аналогом японській може бути пенсійна система США для урядових чиновників.

У Японії основою пенсійної системи є державне соціальне забезпечення, яке фінансується з бюджету, але забезпечене за рахунок пенсійних внесків самих працівників та роботодавців. У зв'язку зі старінням населення та зростанням кількості пенсіонерів у Японії функціонує дворівнева модель. Основу базової пенсії становлять пенсійні внески застрахованих громадян, підприємців і дотації держави (приблизно третина базової пенсії). Розмір базової пенсії в законодавчій формі встановлюється щорічно у фіксованому обсязі. Розмір пенсії достатній для задоволення основних потреб. Джерелом фінансування додаткових пенсій другого рівня є внески роботодавців і працівників, але виступають вони в формі додаткових пенсій: державної та корпоративної.

Ця модель характерна також для Австралії та для деяких країн Північної Європи.

Чилійська накопичувальна модель виключає вплив держави й політики на систему пенсійного забезпечення. Чилійська пенсійна програма розрахована на 40 років. Наприкінці цього терміну розмір пенсії має сягнути 400 дол. США. Модель дворівнева. Перший рівень – це обов'язкове відрахування працівником 10% заробітної плати до одного з приватних пенсійних фондів, які суворо контролює держава. Другий рівень – це страхування на випадок настання інвалідності чи втрати годувальника (3% від заробітної плати). Недержавна пенсійна система Чилі була запроваджена ще в 1981 р., причому відразу, і майже повністю повинна замінити державну солідарну систему. Основними характеристиками нової системи стали:

- обов'язкове членство працівника в одному з державних або недержавних пенсійних фондів з обов'язковим відрахуванням у пенсійний фонд 10% від заробітної плати;
- індивідуальне накопичення та накопичення за рахунок доходу, отриманого від діяльності пенсійних фондів. Тільки 40% коштів, які перебувають у пенсійних фондах, становлять індивідуальні внески населення, решта 60% – дохід, отриманий від діяльності пенсійних фондів;
- недержавне управління пенсійними фондами;
- надання податкових пільг – до складу сукупного оподаткованого доходу не належать кошти, внесені на пенсійні рахунки, а також кошти, передані пенсійними фондами до страхових компаній для виплати пенсій;

- вільний вибір працівником пенсійного фонду, до якого він хоче вступити;
- можливість переходу з одного фонду до іншого;
- працівник самостійно може планувати, коли й на яких умовах він вийде на пенсію.

Цю саму модель взяли за основу Аргентина, Перу, Колумбія та Казахстан. Досвід Казахстану є найбільш цікавим, оскільки він одним з перших на пострадянському просторі реформував пенсійну систему та ввів накопичувальну модель. Її відмінністю від чилійської моделі є те, що перший рівень – це обов’язкові щомісячні пенсійні внески в обсязі 10% заробітної плати до державного Пенсійного фонду; другий – це 14 недержавних пенсійних фондів, які реалізують індивідуальні та корпоративні накопичувальні пенсійні програми. На другий рівень припадає майже дві третини в загальній сумі пенсійних накопичень.

Досвід зарубіжних країн у реформуванні системи пенсійного забезпечення досить різноманітний, кожна країна, по суті, має свою специфічну систему пенсійного забезпечення з урахування економічного розвитку, кількості населення, традицій та системи державного управління. Ключовим завданням для України є формування своєї особливої системи, яка б враховувала специфіку економіки, ментальність, певні традиції, негативний і позитивний зарубіжний досвід у реформуванні пенсійних систем.

Питання для самоперевірки

Діяльність недержавних пенсійних фондів

1. З яких джерел формуються пенсійні резерви?
2. Яким кількісним параметрам повинні відповідати пенсійні резерви?
3. В які цінні папери дозволяється розміщувати пенсійні резерви?
4. Яке співвідношення часток інвестиційних резервів за різними напрямками інвестування?
5. Яким чином відбувається розміщення пенсійних резервів?
6. Як змінюється у часі співвідношення коштів вкладників та інвестиційного доходу, що становить пенсійні резерви?
7. У чому полягає сутність системи недержавного пенсійного забезпечення?
8. Охарактеризувати суб’єкти недержавного пенсійного забезпечення.
9. На яких принципах будується система недержавного пенсійного забезпечення?
10. Які прогностичні оцінки пенсійних виплат при формуванні системи недержавного пенсійного забезпечення?
11. Які особливості пенсійного законодавства можуть розглядатися як гальмуючі фактори при реформуванні пенсійної системи?
12. Як експерти оцінюють інвестиційний потенціал українських вкладників?

Розділ 5

Пенсійні програми та пенсійні виплати

- 5.1. Пенсійні програми для індивідуальних вкладників
- 5.2. Види пенсійних виплат
- 5.3. Оподаткування пенсійної діяльності
- 5.4. Успадкування пенсійних активів
- 5.5. Пенсійні схеми для юридичних осіб
- 5.6. Основні положення договору недержавного пенсійного страхування

5.1. Пенсійні програми для індивідуальних вкладників

Умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення, що провадиться пенсійними фондами, визначаються пенсійними схемами, які містяться у статутах фондів (рис. 5.1).

Пенсійний фонд може використовувати кілька пенсійних схем. Вони повинні відображати:

- 1) вид та умови здійснення пенсійних виплат: підстави виникнення права на отримання пенсійних виплат, періодичність пенсійних виплат тощо;
- 2) порядок визначення розміру пенсійних виплат;
- 3) строк, протягом якого здійснюються пенсійні виплати, та порядок їх здійснення;
- 4) порядок, терміни сплати та розмір пенсійних внесків;
- 5) умови та порядок участі у пенсійній схемі;
- 6) порядок визначення інвестиційного доходу;
- 7) права та обов'язки вкладника, учасника фонду за даною;
- 8) інші умови, що не суперечать законодавству.

Вкладники та учасники пенсійного фонду мають право вільного вибору пенсійної схеми, якщо інше не передбачено законодавством, а учасники також мають право на зміну пенсійної схеми, але не частіше одного разу на шість місяців.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:

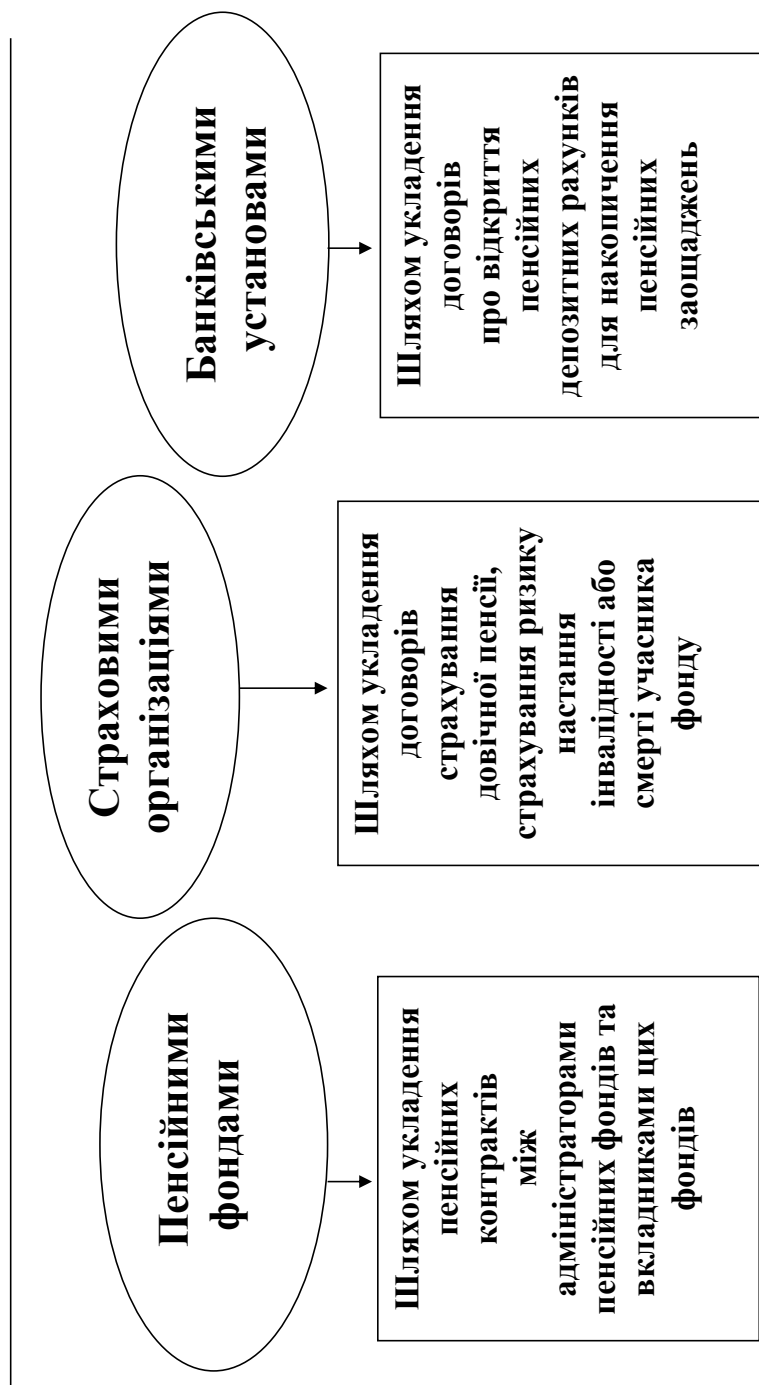

Рис. 5.1. Пенсійні схеми недержавних пенсійних фондів

Внесення змін до умов пенсійних схем, передбачених статутом пенсійного фонду, забороняється. При цьому пенсійний фонд має право запроваджувати нові пенсійні схеми, а також анулювати схеми, передбачені його статутом, у разі відсутності пенсійних контрактів, укладених згідно з пенсійними схемами, які анулюються.

5.2. Види пенсійних виплат

Відповідно до умов пенсійних схем, що використовуються пенсійними фондами, та пенсійних контрактів можуть здійснюватися такі види пенсійних виплат:

- 1) довічна пенсія;
- 2) пенсія на визначений строк;
- 3) одноразова пенсійна виплата.

Розміри пенсійних виплат визначаються з урахуванням розміру пенсійних активів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду, тривалості виплати пенсії та показників формули розрахунку розміру довічної пенсії або пенсії на визначений строк згідно з методикою, затвердженою центральним органом виконавчої влади у сфері регулювання страхової діяльності за погодженням з Державною інспекцією з пенсійного страхування.

Пенсійні виплати здійснюються у грошовій формі в національній валюті України.

Адміністратор планує обсяг коштів, що мають бути виплачені учасникам фонду відповідно до пенсійних контрактів, та надає відповідну інформацію компанії, яка здійснює управління пенсійними активами цього фонду.

Підставою для здійснення пенсійних виплат може бути:

- 1) досягнення учасником фонду пенсійного віку, визначеного відповідно до закону;
- 2) встановлення інвалідності учаснику фонду;
- 3) смерть учасника фонду.

Пенсійний вік, після досягнення якого учасник фонду має право на отримання пенсійної виплати, визначається за заявою учасника фонду, форма якої встановлюється Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг, крім випадків, коли пенсійний вік визначається пенсійним контрактом відповідно до закону, що встановлює обов'язковість відрахувань на недержавне пенсійне забезпечення для окремих категорій громадян.

Пенсійний вік, що визначається учасником фонду, може бути меншим або більшим від пенсійного віку, який дає право на пенсію за

загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням, не більше ніж на 10 років, якщо інше не визначено законами.

У заяві учасника фонду, в якій визначається дата настання його пенсійного віку з дотриманням обмежень, встановлених цією частиною статті, учасник фонду зобов'язаний зазначити вид обраної ним пенсійної виплати. Заява подається адміністратору пенсійного фонду не пізніше ніж за два місяці до настання пенсійного віку, визначеного учасником фонду.

Учасник фонду має право відмовитися від визначеного ним пенсійного віку шляхом подання про це заяви адміністратору не пізніше ніж за п'ятнадцять робочих днів до дня настання визначеного ним пенсійного віку.

У разі набуття учасником пенсійного фонду права на отримання пенсії за інвалідністю за системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування виплата пенсії за рахунок коштів пенсійного фонду допускається раніше пенсійного віку, визначеного чинним законодавством. У цьому разі учасник фонду має право визначити свій пенсійний вік після настання інвалідності без урахування обмежень та подати заяву компанії, що здійснює управління пенсійним фондом.

Довічні пенсії та пенсії на визначений строк починають виплачуватися страховими організаціями протягом 45 днів з дня отримання оплати вартості договору страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк.

Виплата пенсії на визначений строк, що здійснюється за рахунок коштів пенсійного фонду, починається протягом 45 днів з дня досягнення учасником фонду віку, визначеного в його заяві.

Пенсійні виплати здійснюються у терміни і порядку, передбачені пенсійним контрактом, заявою учасника фонду про визначення пенсійного віку або договором страхування довічної пенсії чи пенсії на визначений строк.

Відмова або затримка у здійсненні пенсійних виплат забороняється. У разі відмови або затримки пенсійних виплат учасник пенсійного фонду має право оскаржити дії осіб, які здійснюють пенсійні виплати, до Державної інспекції з пенсійного страхування або до суду. Порушення термінів здійснення пенсійних виплат є підставою для застосування санкцій, встановлених законодавством.

Пенсійні виплати здійснюються незалежно від того, чи отримує одержувач таких виплат виплати за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням або з інших джерел.

Довічні пенсії виплачуються учасникам пенсійних фондів страховими організаціями, з якими учасники уклали договір страхування

довічної пенсії, за рахунок коштів, сплачених страховій організації у розмірі вартості пенсійних активів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду на день настання пенсійного віку, визначеного учасником фонду відповідно до чинного законодавства.

Договір страхування довічної пенсії укладається між учасником фонду та страховою організацією відповідно до законодавства про страхову діяльність з урахуванням вимог, передбачених законом та пенсійним контрактом, після настання пенсійного віку, визначеного учасником фонду відповідно до закону.

Для укладення договору страхування довічної пенсії учасник фонду подає до страхової організації довідку адміністратора про обсяг належних йому коштів.

Страховій організації забороняється вимагати від учасника фонду довідку про стан його здоров'я.

Учасник фонду повідомляє адміністратора про обрану ним страхову організацію та подає письмову заяву про перерахування до цієї страхової організації належних йому коштів.

Страхова організація визначає розмір довічної пенсії, який зазначається в договорі страхування довічної пенсії, на основі актуарних розрахунків та згідно з довідкою про обсяг коштів, що належать особі, яка укладає договір. У разі перерахування на рахунок страхової організації коштів для оплати договору страхування довічної пенсії у сумі, що не відповідає сумі, визначеній у довідці адміністратора, розмір довічної пенсії має бути скоригований відповідно до актуарних розрахунків протягом трьох днів з дня отримання коштів від пенсійного фонду.

Страхова організація зобов'язана надати особі, з якою укладено договір, письмове повідомлення про надходження коштів від пенсійного фонду та їх розмір протягом семи робочих днів з дня їх отримання, а також про скоригований розмір довічної пенсії у разі проведення такого коригування.

Збитки, завдані учаснику фонду внаслідок недостовірності інформації, наданої адміністратором, або перерахування коштів страховій організації у неналежній сумі, відшкодовуються відповідно до законодавства адміністратором за рахунок його коштів.

Для забезпечення виплат довічних пенсій страховими організаціями адміністратор зобов'язаний на підставі заяви учасника фонду про перерахування коштів страховій організації забезпечити передачу відповідній страховій організації коштів, що належать учаснику пенсійного фонду, протягом п'яти робочих днів з дня одержання заяви.

Грошові кошти передаються страховій організації у сумі, обчисле-

ній виходячи з чистої вартості пенсійних активів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду на день настання визначеного ним пенсійного віку.

У разі несвоєчасного перерахування грошових коштів учасника фонду страховій організації адміністратор за власні кошти сплачує учаснику пеню в розмірі 1% від суми, що підлягає перерахуванню за кожен день прострочення.

Порядок обчислення суми грошових коштів, що передаються, та порядок їх передачі встановлюються Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

У разі коли сума вартості пенсійних активів у грошових коштах, що підлягає перерахуванню страховій організації, не досягає розміру мінімальної суми пенсійних накопичень, встановленого Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг разом з центральним органом виконавчої влади у сфері регулювання страхової діяльності, учасник фонду (а у разі його смерті – спадкоємці) має право одержати належні йому кошти у вигляді одноразової пенсійної виплати.

Страхова організація зобов'язана відшкодувати збитки особі, з якою укладено договір страхування довічної пенсії, пов'язані з недотриманням страховою організацією умов договору страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк, відповідно до законодавства.

Порушення адміністратором або страховою організацією, з якою укладено договір страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк, встановленого пенсійним контрактом або договором страхування порядку оплати вартості договору страхування або виплати відповідної пенсії не може бути підставою для будь-якого обмеження права учасника фонду на належні йому пенсійні активи та виплати.

Існують такі види **довічних пенсій**:

- 1) довічна пенсія з установленим періодом,
- 2) довічна обумовлена пенсія,
- 3) довічна пенсія подружжя.

Страхова організація може надавати й інші види довічних пенсій за бажанням учасника пенсійного фонду.

Особливості здійснення виплати різних видів довічної пенсії за договорами страхування довічної пенсії визначаються Державною інспекцією з пенсійного страхування разом з центральним органом виконавчої влади у сфері регулювання страхової діяльності.

Довічна пенсія з установленим періодом – щомісячна виплата, що здійснюється протягом життя учасника пенсійного фонду, але не менше ніж протягом десяти років з дня її призначення (встановлений

період). При цьому у разі смерті особи, якій призначено таку довічну пенсію, право на її отримання протягом встановленого періоду мають спадкоємці, зазначені у договорі страхування довічної пенсії або визначені відповідно до законодавства.

Довічна обумовлена пенсія – щомісячна виплата, що здійснюється протягом життя учасника пенсійного фонду і припиняється у разі його смерті за умови, коли загальна сума коштів, виплачених на момент смерті, не менше суми, сплаченої страховій організації під час укладення договору страхування довічної пенсії. У разі коли така сума коштів менша від суми, сплаченої страховій організації під час укладення договору страхування довічної пенсії, залишок коштів виплачується спадкоємцям, зазначеним у договорі страхування довічної пенсії або визначеним відповідно до законодавства, у вигляді одноразової виплати або іншої пенсійної виплати за бажанням спадкоємців чи відповідно до умов договору страхування довічної пенсії.

Довічна пенсія подружжя – щомісячна виплата, що здійснюється протягом життя особи, якій вона призначена, а після смерті цієї особи – її подружжю протягом його життя у сумах, визначених договором страхування довічної пенсії подружжя.

Виплата довічних пенсій за рахунок коштів, накопичених у пенсійному фонді, здійснюється страховими організаціями відповідно до Закону України «Про страхування» з дотриманням вимог законодавства у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Пенсії на визначений строк виплачуються пенсійним фондом або страховою організацією. Пенсійний фонд здійснює виплату пенсій на визначений строк у разі:

1) коли це передбачено пенсійним контрактом, але не більше ніж протягом десяти років з дня початку виплат;

2) на вимогу учасника фонду, який має право на оплату вартості договору страхування довічної пенсії, якщо укладення такого договору на час набуття учасником права на довічну пенсію може негативно вплинути на розмір довічної пенсії учасника фонду, але не більше ніж протягом п'яти років з дня початку виплат. Протягом цього строку учасник недержавного пенсійного фонду зобов'язаний укласти договір страхування довічної пенсії, а пенсійний фонд – оплатити такий договір.

Виплата пенсій на визначений строк за рахунок коштів, накопичених у пенсійному фонді, здійснюється відповідно до Закону України «Про страхування» з дотриманням вимог законодавства про недержавне пенсійне забезпечення.

Укладення та оплата договорів страхування пенсій на визначений строк з учасником пенсійного фонду здійснюється з дотриманням ви-

мог, установлених для укладення та оплати договорів страхування довічних пенсій.

Для отримання пенсійної виплати на визначений строк учасник пенсійного фонду подає адміністратору заяву.

Розмір пенсійної виплати на визначений строк розраховується відповідно до порядку, встановленого Державною інспекцією з пенсійного страхування, виходячи з чистої вартості пенсійних активів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника на день подання заяви.

Одноразова пенсійна виплата здійснюється пенсійним фондом:

1) на вимогу учасника фонду у разі ліквідації відкритого пенсійного фонду;

2) на вимогу учасника фонду в порядку, встановленому законом, у разі настання інвалідності;

3) на вимогу учасника фонду у разі, коли сума вартості належних йому пенсійних активів не досягає розміру мінімальної суми пенсійних накопичень, встановленого Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг разом з центральним органом виконавчої влади у сфері регулювання страхової діяльності;

4) на вимогу учасника фонду в разі його виїзду на постійне проживання за кордон;

5) спадкоємцям учасника фонду у випадках згідно закону;

6) непрацевдатним особам, визначеним пенсійним контрактом померлого учасника фонду відповідно до закону.

Для отримання виплати учасник фонду або його спадкоємці подають адміністратору заяву та документи, які підтверджують право на її отримання.

Сума одноразової пенсійної виплати визначається виходячи з чистої вартості пенсійних активів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду на день подання заяви про отримання виплати.

Одноразова виплата з відкритих пенсійних фондів здійснюється протягом п'яти робочих днів з дня отримання відповідної заяви та документів. Одноразова виплата з корпоративних пенсійних фондів здійснюється після отримання належної заяви та документів протягом п'яти робочих днів з дня оцінки вартості пенсійних активів фонду, що здійснюється після отримання заяви.

У разі несвоєчасного перерахування одноразової пенсійної виплати адміністратор за власні кошти сплачує одержувачу одноразової пенсійної виплати пеню в розмірі 1% від суми, що підлягає перерахуванню, за кожен день прострочення.

5.3. Оподаткування пенсійної діяльності

Оподаткування пенсійних виплат у солідарній системі

З березня 2014 року пенсійні виплати у солідарній системі почали оподатковуватись. Відповідно до підпункту 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 Податкового кодексу України (ПКУ) до загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника податку стали включатись суми пенсій, якщо їх розмір перевищував три розміри мінімальної заробітної плати (у частині такого перевищення).

Враховуючи розмір мінімальної заробітної плати, встановлений Законом України «Про Державний бюджет України на 2015 рік», оподаткуванню у 2015 році підлягала сума пенсії, яка перевищувала 3654 грн. Ставка податку становила 15% до об'єкта оподаткування у розмірі від 3654 грн до 12180 грн, і 20% – до об'єкта оподаткування у розмірі понад 12180 грн.

Економічний ефект від запровадження оподаткування пенсій за оптимістичним сценарієм не перевищував 1,5 млрд грн. При цьому оподаткування пенсій торкнулось майже 400 тис. пенсіонерів, що становить близько 3 % від їх загальної кількості.

Запровадження порядку оподаткування частини пенсій в Україні обґрунтовувалось відповідною практикою європейських країн. Насправді ж, кожна країна встановлює власні правила оподаткування пенсій. Зокрема, в низці європейських країн (наприклад, у Німеччині) оподатковується лише частина пенсії, яка приносить дохід. Оскільки пенсія складається також із бездохідної частини, що виплачується по принципу повернення внесків, здійснених у період формування пенсії, то оподатковується лише та частина, яка формується за рахунок відсотків на акумульовані внески.

Отже, відповідно до пп. 164.2.19 п. 164.2 ст. 164 ПКУ, до загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника податку – фізичної особи включаються лише суми пенсій (включаючи суми їх індексації) або щомісячного довічного грошового утримання, отримуваних з Пенсійного фонду України чи бюджету згідно із законом, якщо їх розмір перевищує десять розмірів прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (у розрахунку на місяць), встановленого на 1 січня звітного податкового року, – у частині такого перевищення, а також пенсій з іноземних джерел, якщо згідно з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, такі пенсії підлягають оподаткуванню чи не оподатковуються в країні їх виплати.

Причому положення цього підпункту не застосовується до пенсій, призначених інвалідам війни та особам, на яких поширюється чин-

ність статті 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Отже, в Україні оподатковується лише частина пенсії, що із солідарної системи – у розмірі її перевищення десяти прожиткових мінімумів для осіб, які втратили працездатність (у розрахунку на місяць), що у 2016 році становить 10740 грн. Ставка податку на доходи фізичних осіб з такої виплати складає 18%.

У першій половині 2016 року оподаткуванню підлягала частина пенсії, що перевищувала три розміри мінімальної заробітної плати (у розрахунку на місяць), встановленої на 1 січня звітного податкового року (4134 грн), а ставка податку становила 15%.

Крім того, відповідно до абзацу е) пп. 165.1.1 п. 165.1 ст. 165 ПКУ до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку – фізичної особи не включаються суми пенсій (включаючи суми їх індексації) або щомісячного довічного грошового утримання, отримувана платником податку з Пенсійного фонду України чи бюджету, крім випадку, визначеного пп. 164.2.19 п. 164.2 ст. 164 ПКУ, а також пенсій з іноземних джерел, якщо згідно з міжнародними договорами, такі пенсії не підлягають оподаткуванню чи оподатковуються в країні їх виплати.

2 червня 2016 року Верховна Рада України ухвалила закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування пенсій». Цим законом було встановлено неоподатковуваний розмір пенсійних виплат на рівні десяти розмірів прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, що у поточному році становить 10740 грн.; тобто, рівень неоподатковуваних пенсій підвищено до 10740 гривень із 4350 гривень і встановлено ставку оподаткування у розмірі 18% від суми перевищення 10 прожиткових мінімумів. При цьому пенсіонери, які працюють, матимуть обмеження виплат у розмірі 85% від пенсії, вищої за 1611 гривень.

*Оподаткування пенсійних виплат
у добровільній системі (НПЗ)*

Відповідно до пп. 164.2.15 п. 164.2 ст. 164 ПКУ до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку включаються суми страхових виплат, страхових відшкодувань, викупних сум або пенсійних виплат, що сплачуються платнику податку за договорами недержавного пенсійного забезпечення, довгострокового страхування життя (у тому числі за договорами страхування довічних пенсій), пенсійного вкладу, довірчого управління (укладеними з учасниками фондів банківського управління) у випадках та розмірах, визначених пп. 170.8.2 п. 170.8 ст. 170 ПКУ.

Відповідно до пп. 14.1.52² п. 14.1 ст. 14 ПКУ договір страхування додаткової пенсії – це договір страхування, який передбачає обов’язок страховика щодо здійснення страхової виплати (виплат) та/або виплат у вигляді анuitету в разі досягнення застрахованою особою пенсійного віку, визначеного за заявою застрахованої особи у договорі страхування з урахуванням того, що такий пенсійний вік не може бути меншим більше ніж на 10 років від пенсійного віку, який надає право на пенсію за загальнообов’язковим державним пенсійним страхуванням.

Дострокове припинення договору до досягнення застрахованою особою зазначеного в договорі пенсійного віку неможливе, крім випадків:

- наявності медично підтвердженого критичного стану здоров’я (онкозахворювання, інсульт тощо) або встановлення застрахованій особі інвалідності I або II групи;

- виїзду страхувальника та/або застрахованої особи на постійне проживання за межі України;

- смерті застрахованої особи.

Вигодонабувачем за таким договором може бути лише застрахована особа або спадкоємці відповідно до законодавства.

Відповідно до пп. 14.1.116 п. 14.1 ст. 14 ПКУ недержавне пенсійне забезпечення – різновид пенсійного забезпечення, яке здійснюється недержавними пенсійними фондами, страховими організаціями та банками відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та/або страховими організаціями за договорами страхування довічної пенсії відповідно до Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» та/або страховиками за договорами страхування додаткової пенсії відповідно до пп. 14.1.52² п. 14.1 ст. 14 ПКУ.

Згідно із пп. 14.1.160 п. 14.1 ст. 14 ПКУ пенсійним внеском визнаються кошти, внесені до недержавного пенсійного фонду, страхової організації або на пенсійний депозитний рахунок до банківської установи у межах недержавного пенсійного забезпечення чи сплачені до Накопичувального пенсійного фонду загальнообов’язкового державного пенсійного страхування відповідно до закону. Пенсійний внесок для цілей оподаткування не вважається різновидом єдиного соціального внеску.

Відповідно до пп. 14.1.161. п. 14.1 ст. 14 ПКУ пенсійним вкладом вважається сума коштів, внесених на пенсійний депозитний рахунок, відкритий у банківській установі згідно з договором пенсійного вкладу відповідно до закону.

Порядок оподаткування доходів, отриманих за договорами недержавного пенсійного забезпечення, довгострокового страхування жит-

тя (у тому числі страхування довічних пенсій), пенсійних вкладів та довірчого управління визначено п. 170.8 ст. 170 ПКУ.

Згідно із його положеннями, оподаткування здійснюється податковим агентом, яким для платника податку є:

- для отримувача виплати, довічної пенсії чи викупної суми – страховик-резидент, який нараховує страхову виплату чи викупну суму за договором недержавного пенсійного забезпечення або довгострокового страхування життя;

- для учасника недержавних пенсійних фондів – адміністратор недержавних пенсійних фондів, який нараховує виплату за договором з недержавним пенсійним фондом;

- для вкладника за договором пенсійного вкладу або учасника фонду банківського управління – банк, який здійснює виплати за договором пенсійного вкладу або рахунком учасника фонду банківського управління.

- для одержувача одноразової виплати за рахунок коштів Накопичувального фонду або недержавного пенсійного фонду – адміністратор такого фонду.

Пп. 170.8.2 п.170.8 ст.170 ПКУ передбачено, що податковий агент утримує та сплачує (перераховує) до бюджету податок за ставкою, встановленою п. 167.1 ст.167 ПКУ (18 %) із:

- 60% суми: одноразової страхової виплати за договором страхування довічних пенсій, за винятком одноразової виплати, передбаченої у абзаці «в» пп. 170.8.3 п.170.8 ст.170 ПКУ; виплати пенсії на визначений строк, що проводиться з НПФ учаснику фонду в порядку та строки, визначені законодавством; пенсійних виплат за договором пенсійного вкладу, пенсійних та цільових виплат учасника фонду банківського управління, виплат довічної пенсії (довічні анuitети), крім випадків, зазначених у абзаці «а» пп. 170.8.3 п.170.8 ст.170 ПКУ;

- 100% суми коштів, з якої не було утримано (сплачено) податок та яка виплачується вкладнику з його пенсійного вкладу або рахунка учасника фонду банківського управління у зв'язку з достроковим розірванням договору пенсійного вкладу, договору довірчого управління, договору недержавного пенсійного забезпечення.

Відповідно до пп. 170.8.3 п.170.8 ст.170 ПКУ не оподатковуються під час їх нарахування (виплати) податковим агентом суми:

- пенсійних виплат за договором пенсійного вкладу, пенсійних та цільових виплат учасника фонду банківського управління, пенсійних виплат на визначений строк, одноразових пенсійних виплат або довічних пенсій, нарахованих та/або виплачених платнику податку – резиденту, який не досяг повноліття або має вік не менше ніж 70 років;

- сума виплати за договором пенсійного вкладу, виплат з рахунка учасника фонду банківського управління, виплати пенсії на визначений строк, довічної пенсії або одноразової виплати, якщо вкладник, учасник фонду банківського управління, учасник недержавного пенсійного фонду чи застрахована особа отримала інвалідність I групи;

- сума одноразової пенсійної виплати учаснику недержавного пенсійного фонду або Накопичувального фонду за рахунок коштів Накопичувального фонду.

При цьому законодавством передбачено, що сума доходів, отриманих за договорами пенсійних вкладів, довірчого управління (укладеними з учасниками фондів банківського управління) та недержавного пенсійного забезпечення, що підлягають оподаткуванню, зменшується на суму внесків, сплачених за такими договорами до 1 січня 2004 року.

Дохід у вигляді виплати за договором пенсійного вкладу, договором довірчого управління чи за договором недержавного пенсійного забезпечення, що у разі смерті застрахованої особи сплачується вигодонабувачу або спадкоємцю платника податку, оподатковується за правилами, встановленими ПКУ для оподаткування спадщини.

Відповідно до положень статті 174 «оподаткування доходу, отриманого платником податку в результаті прийняття ним у спадщину чи дарунок коштів, майна, майнових чи немайнових прав», сума, що зберігається відповідно на пенсійному депозитному рахунку, накопичувальному пенсійному рахунку, індивідуальному пенсійному рахунку спадкодавця – учасника накопичувальної системи пенсійного забезпечення є специфічним об'єктом спадщини (абзац г) п. 174.1 ст. 174 ПКУ).

Відповідний об'єкт спадщини оподатковується:

- за нульовою ставкою – якщо успадковується членами сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення;

- за пониженою ставкою, визначеною п. 167.2 ст. 167 ПКУ (5 %) – якщо успадковується спадкоємцями, які не є членами сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення;

- за стандартною ставкою, визначеною п. 167.1 ст. 167 ПКУ (18 %) – якщо успадковується спадкоємцем від спадкодавця-нерезидента.

Податкове стимулювання розвитку недержавного пенсійного забезпечення

Держава сприяє розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення шляхом надання податкових пільг.

Зокрема, суми внесків, перераховані роботодавцем на користь фізичної особи, яка є учасником недержавного пенсійного фонду, або

особою, застрахованою згідно із законодавством про недержавне пенсійне забезпечення, або особою, що має пенсійний депозитний рахунок, відкритий відповідно до законодавства про недержавне пенсійне забезпечення, дозволяється відносити на витрати та зменшувати таким чином суму оподаткованого прибутку.

До 2015 року п. 142.2 ст. 142 ПКУ була передбачена можливість включення до витрат підприємства – платника податку на прибуток суми пенсійних внесків за договорами недержавного пенсійного забезпечення, сплачених на користь своїх працівників. Було передбачено, що у разі, якщо відповідно до договору будь-якого виду недержавного пенсійного забезпечення підприємство – платник податку на прибуток зобов'язане сплачувати за власний рахунок пенсійні внески до недержавних пенсійних фондів та внески на рахунки учасників фондів банківського управління найманої ним фізичної особи, то такий платник податку має право включити до складу витрат кожного звітного податкового періоду (наростаючим підсумком) суму таких внесків, загальний обсяг якої не перевищує 25% заробітної плати, нарахованої такій найманій особі протягом податкового року, на який припадають такі податкові періоди. При цьому сума таких платежів не може перевищувати розмірів, визначених у розділі IV ПКУ, протягом такого податкового періоду.

Відповідно до пп. 164.2.16 п. 164.2 ст. 164 ПКУ, до загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника податку включаються суми пенсійних внесків у межах недержавного пенсійного забезпечення, страхових платежів, у тому числі, за договорами страхування додаткової пенсії, внесків на пенсійні вклади, внесків до фонду банківського управління, сплачені будь-якою особою – резидентом за платника податку чи на його користь, крім сум, що сплачуються:

- особою-резидентом, що визначається вигодонабувачем (бенефіціаром) за такими договорами;
- одним із членів сім'ї першого ступеня споріднення платника податку;
- роботодавцем-резидентом за свій рахунок за договорами недержавного пенсійного забезпечення платника податку, якщо така сума не перевищує 15% нарахованої цим роботодавцем суми заробітної плати платнику податку протягом кожного звітного податкового місяця, за який сплачується пенсійний внесок, внесків до фондів банківського управління, але не більш як п'яти розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом про Державний бюджет України на відповідний рік, у розрахунок за місяць за сукупністю таких внесків (з травня 2016 року – 7250 грн).

З 2015 року порядок справляння податку на прибуток було суттєво змінено, зокрема, відмінено спеціальний податковий облік при визначення об'єкту податком на прибуток, внаслідок чого при формуванні оподаткованого прибутку залишилось лише обмеження, передбачене пп. 164.2.16 п. 164.2 ст. 164 ПКУ – 15% нарахованої заробітної плати за відповідний місяць, але не більше п'яти розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої бюджетним законодавством.

Поряд із стимулюючими заходами, передбачена і відповідальність за недотримання умов договорів недержавного пенсійного забезпечення, по яких сплачені суми пенсійних внесків були попередньо віднесені роботодавцями на витрати. Відповідно до ст. 123¹ «Порушення вимог до договорів страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення, зокрема, страхування додаткової пенсії», якщо договір страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення, зокрема, договір страхування додаткової пенсії, протягом перших п'яти років його дії розривається з будь-яких причин, (крім випадку, передбаченого абзацом четвертим даної статті), до закінчення мінімального строку його дії або до настання відповідного страхового випадку, встановлених ПКУ та іншим законодавством, в результаті чого відбувається часткова страхова виплата, виплата викупної суми чи повне припинення зобов'язань страховика за таким договором перед таким платником податку або порушуються інші вимоги, встановлені ПКУ до таких договорів (крім випадку, передбаченого абзацом четвертим даної статті), то платник податку – страхувальник, який визнав у бухгалтерському обліку відповідні витрати, зобов'язаний збільшити фінансовий результат до оподаткування звітного періоду на суму таких попередньо сплачених платежів, внесків, премій із нарахуванням пені в розмірі 120% облікової ставки НБУ, що діяла на кінець звітного періоду, в якому відбулося розірвання договору або такий договір перестав відповідати вимогам, передбаченим ПКУ.

При цьому податкові зобов'язання страховика у зв'язку із вищезазначеними обставинами, за період до кінця звітного періоду, в якому відбулося розірвання договору страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення, зокрема, договору страхування додаткової пенсії, або такий договір перестав відповідати вимогам, передбаченим ПКУ, корегуванню не підлягають.

Штрафні санкції за заниження об'єкта оподаткування з податку на прибуток у випадках, визначених даною статтею, як до страховика, так і до платника податку не застосовуються.

Разом з тим, визначено, що договір страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення, зокрема, договір страхування до-

даткової пенсії, в якому страхувальником є роботодавець, може передбачати:

- зміну страхувальника (роботодавця) на нового страхувальника, яким може бути або новий роботодавець, або застрахована особа, у разі звільнення застрахованої особи;

- зміну страховика на нового страховика.

При цьому така зміна страхувальника (страховика) повинна підтверджуватися тристоронньою угодою між страхувальником (страховиком), новим страхувальником (страховиком) та застрахованою особою. Така зміна не вважається порушенням вимог, передбачених ПКУ для відповідних договорів.

Крім вищезазначеного, податковим законодавством передбачені й інші заходи податкового стимулювання розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення.

Сума пенсійних внесків, перерахована одним із членів сім'ї першого ступеня споріднення платника податку – фізичної особи, не включається до складу оподаткованого доходу такої фізичної особи.

Інвестиційний дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів у системі недержавного пенсійного забезпечення, не підлягає оподаткуванню до моменту здійснення пенсійних виплат.

Пенсійні активи учасника пенсійного фонду, що передаються з одного пенсійного фонду до іншого у випадках, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення, або спрямовуються для оплати договору страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк, не підлягають оподаткуванню. Пенсійні активи особи, накопичені на пенсійному депозитному рахунку банківської установи, що спрямовуються для оплати договору страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк, не підлягають оподаткуванню.

Крім того, з метою стимулювання розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення для фізичних осіб передбачено порядок надання податкової знижки.

Податкова знижка – це сума документально підтверджених витрат, на яку платник податку – фізична особа може зменшити свій річний оподатковуваний дохід.

Відповідно до пп. 166.3.5 п. 166.3 ст. 166 ПКУ, до складу витрат, дозволених до включення до податкової знижки, включено суму витрат платника податку – фізичної особи на сплату пенсійних внесків, сплачених платником податку недержавному пенсійному фонду, банківській установі за договорами недержавного пенсійного забезпечення, за пенсійним контрактом з недержавним пенсійним фондом, а та-

кож внесків на банківський пенсійний депозитний рахунок, на пенсійні вклади та рахунки учасників фондів банківського управління як такого платника податку, так і членів його сім'ї першого ступеня споріднення, які не перевищують (у розрахунку за кожний з повних чи неповних місяців звітного податкового року, протягом яких діяв договір страхування):

а) при страхуванні платника податку або за пенсійним контрактом з недержавним пенсійним фондом платника податку, або на банківський пенсійний депозитний рахунок, пенсійний вклад, рахунок учасника фонду банківського управління чи за їх сукупністю – суму, визначену в абзаці першому пп. 169.4.1 п. 169.4 ст. 169 ПКУ (1,4 прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого на початок року – 1930 грн. у 2016 році);

б) при страхуванні члена сім'ї платника податку першого ступеня споріднення або за пенсійним контрактом з недержавним пенсійним фондом, або на банківський пенсійний депозитний рахунок, пенсійний вклад, рахунок учасника фонду банківського управління на користь такого члена сім'ї чи за їх сукупністю – 50% суми, визначеної в абзаці першому пп. 169.4.1 п. 169.4 ст. 169 ПКУ (965 грн у 2016 році), в розрахунку на кожного застрахованого члена сім'ї.

Таким чином, крім можливості віднесення роботодавцем сум пенсійних внесків на користь найманих працівників за договорами недержавного пенсійного забезпечення на витрати з метою зменшення оподаткованого прибутку, законодавством передбачено також і можливість зменшення річного оподаткованого доходу для фізичних осіб на суми сплачених пенсійних внесків на користь недержавних пенсійних фондів та отримання надмірно сплачених сум податку на доходи фізичних осіб з бюджету.

Оподаткування пенсійної діяльності

Відповідно до пп. 133.4.6 п. 133.4 ст. 133 ПКУ пенсійні фонди віднесені до неприбуткових організацій. Фактично, Податковим кодексом України надано право неприбутковим організаціям та установам (крім бюджетних) самостійно приймати рішення: оподатковуватися їм на загальних підставах чи бути включеними до Реєстру неприбуткових установ і організацій та отримувати відповідну податкову пільгу. Умовою перебування недержавних пенсійних фондів у Реєстрі неприбуткових установ і організацій є дотримання вимог, передбачених п. 133.4 ст. 133 ПКУ. Останнім передбачено, що неприбутковою є організація, що одночасно відповідає таким вимогам:

- утворена та зареєстрована в порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації;

- установчі документи якої містять заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників), членів такої організації, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб;

- установчі документи якої передбачають передачу активів одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зарахування до доходу бюджету у разі припинення юридичної особи (у результаті її ліквідації, злиття, поділу, приєднання або перетворення). Положення цього абзацу не поширюється на об'єднання та асоціації об'єднань співвласників багатоквартирних будинків;

- внесена контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій.

Доходи (прибутки) неприбуткової організації повинні використовуватись виключно для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених її установчими документами.

У разі недотримання неприбутковою організацією визначених вимог така неприбуткова організація зобов'язана подати у термін, визначений для місячного податкового (звітного) періоду, звіт про використання доходів (прибутків) неприбуткової організації за період з початку року по останній день місяця, в якому вчинено таке порушення, та зазначити суму самостійно нарахованого податкового зобов'язання з податку на прибуток. Податкове зобов'язання розраховується, виходячи із суми операції нецільового використання коштів. Така неприбуткова організація виключається контролюючим органом з Реєстру неприбуткових установ та організацій.

З першого дня місяця, наступного за місяцем, у якому вчинено таке порушення, до 31 грудня податкового (звітного) року неприбуткова організація зобов'язана щоквартально подавати до контролюючого органу квартальну фінансову і податкову звітність (з наростаючим підсумком) з податку на прибуток та сплачувати податок у термін, визначений для квартального періоду.

З наступного податкового (звітного) року така неприбуткова організація подає фінансову і податкову звітність та сплачує податок на прибуток у порядку, встановленому цим розділом для неприбуткових організацій – платників податку на прибуток.

Для внесення до Реєстру НПФ треба подати до органу ДФС за його місцезнаходженням реєстраційну заяву за формою № 1-РН згідно з додатком 1 до Положення про реєстр неприбуткових установ та організацій, затвердженого наказом № 37, та копії установчих документів.

Право НПФ на користування пільгами в оподаткуванні податком на прибуток виникає після внесення такої організації до Реєстру неприбуткових установ і організацій.

Від оподаткування податком на прибуток звільняються доходи НПФ, отримані у вигляді:

- коштів, які надходять до пенсійних фондів як внески на недержавне пенсійне забезпечення;
- доходів від здійснення операцій з активами (у тому числі пасивних доходів) недержавних пенсійних фондів;
- дотацій або субсидій, отриманих з державного або місцевого бюджетів, державних цільових фондів або в межах технічної чи благодійної, у тому числі гуманітарної, допомоги, крім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або через них їх одержувачам згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін.
- пасивних доходів, отриманих у вигляді процентів, дивідендів, страхових виплат і відшкодувань, а також роялті.

Законом «Про недержавне пенсійне забезпечення» конкретно визначено перелік активів недержавного пенсійного фонду, ліміти їх інвестування, напрями використання та порядок управління активами. Формування пенсійних активів НПФ здійснюється за рахунок активів у грошових коштах, цінних паперах та інших активах, не заборонених законодавством, відповідно до затвердженої інвестиційної декларації, яка визначає інвестиційну політику фонду. В інвестиційній декларації відображаються склад активів пенсійного фонду, основні напрями інвестування пенсійних активів та обмеження інвестиційної діяльності з пенсійними активами, встановлені в межах загальних вимог та обмежень інвестиційної діяльності, визначених статтями 47-49 Закону про НПЗ.

Одним із головних принципів у системі недержавного пенсійного забезпечення є розмежування та відділення активів пенсійного фонду від активів його засновників і роботодавців – платників пенсійного фонду, адміністраторів, компаній з управління активами та страховиків з метою неможливості банкрутства пенсійного фонду.

Використання пенсійних активів, які накопичуються у пенсійному фонді, може здійснюватись виключно для цілей інвестиційної діяльності фонду, виконання зобов'язань фонду перед його учасниками та оплати витрат, пов'язаних із здійсненням недержавного пенсійного забезпечення. До таких витрат, зокрема, належать: оплата послуг професійного адміністратора, включаючи оплату рекламних та агентських послуг, пов'язаних з функціонуванням пенсійного фонду; ви-

плата винагороди за надання послуг з управління активами пенсійного фонду, розмір якої визначається радою фонду і зазначається в договорі про управління активами пенсійного фонду; оплата послуг зберігача та послуг з проведення планових аудиторських перевірок пенсійного фонду тощо.

Активи пенсійного фонду формуються за рахунок внесків до пенсійного фонду та прибутку (збитку) від їх інвестування. Дохід (втра-ти) від управління активами пенсійного фонду складається з прибутку (збитку) від здійснення операцій з активами пенсійного фонду та пасивних доходів, отриманих на активи пенсійного фонду.

Накопичені пенсійні кошти в сумі розміру пенсійних внесків, сплачених на користь учасника фонду, і, що особливо суттєво, суми отриманого на його користь прибутку (збитку) пенсійного фонду є власністю такого учасника, якою він розпоряджається згідно із Законом «Про недержавне пенсійне забезпечення». Весь без винятку прибуток (збиток) від інвестування активів пенсійного фонду, розподіляється між учасниками пенсійного фонду в системі персоніфікованого обліку пенсійного фонду пропорційно сумах, відображеним на їхніх індивідуальних пенсійних рахунках, на дату здійснення розподілу.

Отже, як пасивні доходи, отримані НПФ, так і доходи від продажу пенсійних активів або передачі їх у користування третім особам (оренда нерухомого майна) та інші господарські операції, які впливають на чисту вартість пенсійних активів, звільняються від оподаткування податком на прибуток за умови додержання загальних обмежень інвестиційної діяльності з пенсійними активами, а також цільового використання цих коштів.

У разі одержання НПФ доходів, які не відносяться до звільнених від оподаткування (тобто з інших джерел), такі доходи підлягають оподаткуванню. Податок на прибуток визначається як сума доходів, отриманих з інших джерел, зменшених на суму витрат, пов'язаних з отриманням таких доходів, але не вище суми цих доходів. При цьому при визначенні такого оподаткованого прибутку сума амортизаційних відрахувань не враховується. Витрати неприбуткової організації, зокрема НПФ, відображаються в тому звітному періоді, в якому було отримано доходи, що підлягають оподаткуванню.

У разі отримання прибутку від неосновної діяльності та/або доходів, що підлягають оподаткуванню відповідно до положень Податкового кодексу України, разом із податковим звітом НПФ мають подавати фінансову звітність у порядку, передбаченому для подання податкового звіту.

Відповідно до п. 196.1 ст. 196 ПКУ не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість операції щодо:

- діяльності з управління активами (у тому числі пенсійними активами, фондами банківського управління), відповідно до закону та інших видів професійної діяльності на фондовому ринку, які підлягають ліцензуванню відповідно до закону.

- надання послуг із страхування, співстрахування або перестрахування особами, які мають ліцензію на здійснення страхової діяльності відповідно до закону, а також пов'язаних з такою діяльністю послуг страхових (перестрахових) брокерів та страхових агентів;

- надання послуг із загальнообов'язкового державного соціального страхування (у тому числі пенсійного страхування), недержавного пенсійного забезпечення, залучення та обслуговування пенсійних вкладів та рахунків учасників фондів банківського управління, адміністрування недержавних пенсійних фондів.

5.4. Успадкування пенсійних активів

Пенсійні активи успадковуються особою (особами), зазначеною у пенсійному контракті, договорі страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк чи у договорі про відкриття пенсійного депозитного рахунка як спадкоємець. Якщо в пенсійному контракті, договорі страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк чи у договорі про відкриття пенсійного депозитного рахунка зазначено кілька спадкоємців, особа, яка їх уклала, зобов'язана визначити частки, належні кожному з них.

У разі коли умови успадкування пенсійних активів, визначені у пенсійному контракті, договорі страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк чи у договорі про відкриття пенсійного депозитного рахунка, не збігаються з умовами успадкування пенсійних активів, встановленими заповітом, пенсійні активи успадковуються на умовах, визначених документом, який складено пізніше.

Якщо спадкоємство здійснюється за законом, пенсійні активи успадковуються особою (особами), визначеною спадкоємцем у пенсійному контракті, договорі страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк чи у договорі про відкриття пенсійного депозитного рахунка.

Зміна спадкоємців, визначених у пенсійному контракті, договорі страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк чи у договорі про відкриття пенсійного депозитного рахунка, здійснюється шляхом внесення відповідних змін до пенсійного контракту.

У разі ненадходження чергового внеску від учасника пенсійного фонду адміністратор цього фонду повинен з'ясувати причину такого ненадходження. Якщо надходження внесків припинено у зв'язку із смертю учасника фонду, адміністратор зобов'язаний письмово повідомити осіб, визначених спадкоємцями в пенсійному контракті померлого, про належну їм спадщину та державну нотаріальну контору за місцем проживання померлого протягом десяти робочих днів з дня отримання інформації про смерть учасника фонду. Повідомлення надсилається за рахунок коштів, належних померлому учаснику фонду, листом з повідомленням про вручення.

Для прийняття спадщини особа, визначена спадкоємцем померлого учасника фонду, зобов'язана надати адміністратору заяву про прийняття спадщини протягом 6 місяців з дня отримання повідомлення.

Успадковані пенсійні активи виплачуються спадкоємцям у вигляді одноразової пенсійної виплати в порядку, визначеному законодавством про недержавне пенсійне страхування.

У разі ненадходження чергового внеску від застрахованої особи страхова організація повинна з'ясувати причину такого ненадходження. Якщо надходження внесків припинене у зв'язку зі смертю цієї застрахованої особи, страхова організація зобов'язана письмово повідомити осіб, визначених спадкоємцями в договорі страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк, про належну їм спадщину та державну нотаріальну контору за місцем проживання померлого протягом десяти робочих днів з дня отримання інформації про смерть застрахованої особи. Повідомлення надсилається за рахунок коштів, належних померлій застрахованій особі, листом з повідомленням про вручення.

У разі письмової відмови особи, визначеної спадкоємцем у пенсійному контракті, договорі страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк чи в договорі про відкриття пенсійного депозитного рахунка, прийняти спадщину або неподання заяви про прийняття спадщини у визначений строк успадкування пенсійних активів відбувається у порядку, визначеному Цивільним кодексом України.

Адміністратор, страхова організація або банківська установа здійснює одноразову пенсійну виплату спадкоємцям, визначеним у пенсійному контракті, договорі страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк чи в договорі про відкриття пенсійного депозитного рахунка у визначені строки, якщо протягом цього строку не було накладено заборону на здійснення виплати відповідно до законодавства.

5.5. Пенсійні схеми для юридичних осіб

Як для фізичних, так і для юридичних осіб недержавний пенсійний фонд розробляє та затверджує певні пенсійні схеми. Для юридичних осіб вони можуть бути корпоративними схемами. Під такими схемами розуміють варіанти накопичень у фонді, коли внески робить підприємство на користь своїх службовців. При цьому службовцям надається можливість доносити грошові внески самостійно – від регулярності цих внесків залежать система пільг користування пенсійними накопиченнями і терміни вступу в права користування ними.

Розглянемо ці схеми.

1. Підприємство-вкладник регулярно (не рідше одного разу на квартал) робить внески у фонд на користь своїх співробітників за списком однакового розміру на кожного, але не нижче 24 мінімальних розмірів оплати праці (МРОП) на одну особу на рік. Усі кошти накопичуються на солідарному рахунку підприємства і на нього регулярно (раз на рік) нараховується інвестиційний дохід. При достроковому розірванні договору всі кошти солідарного рахунку повертаються вкладнику.

Працівник підприємства здобуває право на пенсійні виплати за таких умов:

- настання інвалідності будь-якої групи;
- досягнення пенсійного віку або виходу на пенсію за будь-яких визначених пенсійним законодавством умов;
- досягнення обумовленого трудового стажу – 12,5 безперервних років роботи на підприємстві.

Накопичувальний період – не менше 5 років. У накопичувальний період (до настання права на пенсійні виплати) ніяких виплат працівникам фонд не проводить. При досягненні права на пенсійні внески за однією з перелічених умов працівнику розраховується індивідуальна сума пенсійних накопичень (усі внески, зроблені на період дії договору, плюс пропорційна сумі внесків частка інвестиційного доходу). Ця сума переводиться із солідарного рахунка на індивідуальний пенсійний рахунок учасника. З цього моменту працівник може вибрати варіант пенсійних виплат: довічна; на заданий період; до вичерпання. Для кожного варіанту виплат проводиться відповідний розрахунок.

Довічна: залежно від статі, віку й суми на пенсійному рахунку розраховується сума щомісячних виплат до смерті учасника. Пенсійні накопичення не успадковуються. Викупна сума визначається в розмірі 60% суми на іменному рахунку на момент розірвання договору. По закінченні кожного року сума пенсії індексується на норму інфляції (але не вище затвердженої фондом ставки дохідності).

На заданий період: учасник вказує роки (наприклад, 10 років),

протягом яких хотів би одержувати пенсійні виплати. Залежно від суми накопичення розраховується щомісячна виплата. Виплати перераховуються кожний рік (у січні) залежно від залишків на іменному рахунку й інвестиційного доходу. Усі пенсійні накопичення успадковуються у встановленому порядку. Викупна сума визначається в розмірі 80% від суми на іменному рахунку на початок календарного року розірвання договору з вирахуванням уже проведених у цьому році виплат.

До вичерпання рахунка: учасник задає суму щомісячних пенсійних виплат. Залежно від суми накопичень розраховується період виплат за півріччя.

Виплати перераховуються кожний рік (у січні) залежно від залишків на іменному рахунку та інвестиційного доходу. Усі пенсійні накопичення успадковуються у встановленому порядку.

Викупна сума визначається в розмірі 80% від суми на іменному рахунку на початок календарного року розірвання договору за вирахуванням уже проведених у цьому році виплат.

2. Підприємство-вкладник регулярно (не рідше одного разу на квартал) робить внески у фонд на своїх співробітників за списком в обумовленому розмірі на кожного, але не нижче 24 мінімальних розмірів оплати праці (МРОП) на одну особу на рік. Кожному працівникові відкривається іменний пенсійний рахунок (ІПР) і на нього регулярно (один раз на рік) нараховується інвестиційний дохід. У договорі ДПО визначається мінімальний накопичувальний строк: 3 роки, протягом яких учасник не має права на користування іменним пенсійним рахунком. На випадок звільнення з підприємства у цей період усі кошти з його ІПР розподіляються пропорційно до ІПР інших працівників чи переводяться у пенсійний резерв фонду. При достроковому розірванні договору кошти вкладника не повертаються. У накопичувальний період (до настання права на пенсійні виплати) ніяких виплат працівникам фонд не проводить. Після накопичувального періоду фонд укладає індивідуальний договір про пенсійні виплати з учасником, який може розірвати його в подальшому в односторонньому порядку з одержанням викупної суми, розмір якої залежить від накопичень на ІПР і безперервного трудового стажу на підприємстві-вкладнику:

- понад 12,5 років стажу – 100% від суми на ІПР на початок календарного року розірвання договору:

- від 10 до 12,5 років – 80% ,
- від 8 до 10 років – 70% ,
- від 6 до 8 років – 60% ,
- від 4 до 5 років – 50% ,

- від 4 до 5 років – 40% ,
- від 3 до 4 років – 30%).

Кошти на ІПР після 12,5 років накопичень успадковуються в установленому порядку, якщо не обумовлюються схеми після смерті годувальника і/чи пенсії подружжя, яке пережило.

При настанні права на пенсійні виплати за однією з перерахованих умов працівникові розраховується індивідуальна сума пенсійних накопичень (усі внески, зроблені за період дії договору, плюс пропорційна сумі внесків частка інвестиційного доходу). З цього моменту працівник може вибирати варіант пенсійних виплат: довічна; на заданий період; до вичерпання. Для кожного варіанту виплат проводиться відповідний розрахунок.

3. Підприємство-вкладник регулярно (не рідше одного разу на квартал) робить внески у фонд на своїх працівників за списком в однаковому розмірі на кожного, але не нижче 24 мінімальних розмірів оплати праці на одну особу на рік. Усі кошти накопичуються на солідарному рахунку підприємства, і на нього регулярно (раз на рік) нараховується інвестиційний дохід.

При достроковому розірванні договору всі кошти солідарного рахунка повертаються вкладнику.

4. Підприємство-вкладник регулярно (не рідше одного разу на квартал) робить цільові відрахунки на діяльність фонду як добродійні внески в межах 3% пільгових добродійних відрахувань з прибутку. Внески зараховуються у пенсійний резерв фонду. Фонд веде облік частки пенсійного резерву вкладника у загальних резервах фонду. При достроковому розірванні договору кошти пенсійного резерву вкладнику не повертаються.

Працівник регулярно самостійно (можна через бухгалтерію підприємства із зарплати) робить внески у фонд у розмірі не нижче 48 МРОП на рік, які нараховуються на його індивідуальний пенсійний рахунок, і на нього регулярно (раз на рік) нараховується інвестиційний дохід.

Кошти на іменному пенсійному рахунку успадковуються у встановленому законодавством порядку.

Працівник підприємства набуває права на пенсійні виплати за таких умов:

- настання інвалідності будь-якої групи;
- досягнення пенсійного віку чи виходу на пенсію за будь-яких визначених законодавством умов;
- досягнення обумовленого стажу – 12,5 безперервних років роботи на підприємстві.

Накопичувальний період – не менше 5 років. У накопичувальний період (до настання права на виплати) працівник має право на пільгові виплати в загальному розмірі 60% від його накопичень на іменному пенсійному рахунку, а саме:

- допомога по народженні дитини;
- допомога на випадок смерті члена сім'ї;
- допомога на лікування;
- допомога на навчання дітей;
- матеріальна допомога.

При настанні права на пенсійні виплати за однією з перерахованих умов працівникові розраховується індивідуальна сума пенсійних накопичень на солідарному рахунку вкладника (усі внески, зроблені за період дії договору, плюс пропорційна сумі внесків частка інвестиційного доходу), також розраховується його частка пенсійного резерву.

Ця сума переводиться з солідарного рахунка з пенсійного резерву вкладника і додається до індивідуального пенсійного рахунка учасника. З цього моменту працівник може обрати варіант пенсійної виплати:

- довічна;
- на заданий період;
- до вичерпання.

Для кожного варіанту виплат проводиться відповідний розрахунок.

Додатково в межах схеми 3 можуть бути розроблені варіанти на випадок смерті годувальника і призначення пенсійних виплат дружині і неповнолітнім дітям до настання повноліття і/чи виходу заміж (для дочок), приходу з армії (для синів), призначення стипендії для навчання дітей померлого.

5.6. Основні положення договору недержавного пенсійного страхування

Недержавне пенсійне забезпечення пенсійними фондами здійснюється на підставі пенсійного договору, укладеного між пенсійним фондом та учасником або вкладником пенсійного фонду на користь учасника. Пенсійний договір від імені пенсійного фонду укладає адміністратор.

Вкладниками за договором можуть бути роботодавці та фізичні особи, які досягли вісімнадцятирічного віку або не досягли цього віку, але працюють за наймом чи провадять іншу діяльність, пов'язану з отриманням доходу. Вкладники пенсійного фонду, що є фізичними особами, які вносять платежі на власні індивідуальні пенсійні рахунки, є також учасниками фонду.

Фізичні особи, які не є роботодавцями, мають право робити пенсійні внески лише на свою користь та користь свого подружжя.

Учасниками пенсійного фонду є фізичні особи, які роблять внески на свою користь самостійно або на користь яких робляться пенсійні внески їхніми роботодавцями. Учасники фонду мають право на недержавне пенсійне забезпечення на умовах і в порядку, визначених пенсійними схемами відповідного фонду.

Особі, яка відповідає певним вимогам, не може бути відмовлено в укладенні пенсійного договору з відкритим пенсійним фондом. Корпоративний або професійний пенсійні фонди можуть укладати пенсійні договори з вкладником, який діє на користь фізичної особи, або з фізичною особою тільки за умови відповідності цієї особи вимогам щодо членства в таких фондах, визначених статутами фондів.

Кожен вкладник може укласти один або кілька договорів з одним чи кількома пенсійними фондами. Учасники фондів можуть укладати пенсійні договори з одним або кількома пенсійними фондами на власний вибір.

Учасник відкритого або професійного пенсійного фонду має право змінити його шляхом розірвання пенсійного договору в односторонньому порядку та укладення його з іншим відкритим пенсійним фондом. При цьому пенсійні активи учасника передаються до іншого обраного ним фонду за рахунок учасника та в розмірі вартості пенсійних активів, що обліковуються на його індивідуальному пенсійному рахунку, крім видатків на передачу пенсійних активів.

Видатки на передачу пенсійних активів обчислюються компанією з управління пенсійним фондом за методикою, встановленою Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг.

Учасник корпоративного пенсійного фонду зобов'язаний змінити його у разі припинення трудових відносин з роботодавцем – засновником фонду шляхом розірвання пенсійного договору та укладення нового з будь-яким іншим фондом. При цьому пенсійні активи учасника передаються до іншого фонду за рахунок роботодавця – засновника корпоративного фонду, а витрати, пов'язані з передачею пенсійних активів учасника фонду, відносяться до валових витрат роботодавця – засновника корпоративного фонду.

Договір недержавного пенсійного страхування укладається у письмовій формі в трьох примірниках, при цьому вкладнику та учаснику фонду передаються по одному примірнику такі документи:

- 1) пам'ятка з роз'ясненнями основних положень договору та умов участі в пенсійному фонді;
- 2) копія статуту фонду та обраної учасником фонду пенсійної схеми;

3) роз'яснення щодо різних видів фондів (агресивних, поміркованих та консервативних) та доцільності і прийнятності участі в них для різних категорій громадян.

У всіх примірниках договору робиться відмітка про надання документів, зазначених вище. Вимоги до пам'ятки з роз'ясненнями основних положень пенсійного контракту та умов участі у пенсійному фонді, в тому числі щодо різних видів фондів (агресивних, поміркованих та консервативних) та доцільності і прийнятності участі в них для різних категорій населення, встановлюються Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг.

Третій примірник договору залишається в адміністратора.

При підписанні договору учасником фонду або вкладником на користь учасника фонду учасник зобов'язаний зазначити в контракті своїх спадкоємців, але адміністратору забороняється вимагати в учасника заповіт (його копію).

Вкладник пенсійного фонду не має права в односторонньому порядку розірвати пенсійний контракт, крім випадків, передбачених законодавством.

Учасник фонду, на користь якого укладено договір недержавного пенсійного страхування, зобов'язаний виконувати умови, пов'язані з недержавним пенсійним забезпеченням, передбачені таким договором.

Пенсійний фонд, вкладники та учасники пенсійних фондів мають право вимагати один від одного виконання умов договору, оскаржувати неправомірні дії один одного до Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг та у судовому порядку.

Умови укладених договорів є конфіденційною інформацією. Істотними умовами договору про недержавне пенсійне страхування є:

1) повне найменування, адреса, банківські реквізити пенсійного фонду, дата і номер свідоцтва про реєстрацію, перелік засновників пенсійного фонду;

2) паспортні дані та ідентифікаційний код вкладника (якщо вкладником є фізична особа) або повне найменування, місцезнаходження постійно діючого керівного органу (юридична адреса), реєстраційні та банківські реквізити вкладника (якщо вкладником є юридична особа);

3) паспортні дані та ідентифікаційний номер учасника фонду;

4) обрана учасником фонду пенсійна схема;

5) термін дії договору, умови його зміни та розірвання;

6) порядок розрахунків між пенсійним фондом та учасником фонду у разі дострокового розірвання договору або ліквідації пенсійного фонду;

7) права, обов'язки, відповідальність сторін та порядок розв'язання спорів;

8) прізвище, ім'я та по батькові спадкоємців, дата і місце їх народження, їх адреса та належні їм частки пенсійних активів;

9) пенсійний вік у разі укладення пенсійного контракту згідно з вимогами закону, що встановлює обов'язковість відрахувань на недержавне пенсійне забезпечення для окремих категорій громадян.

У договорі також можуть бути зазначені інші умови за згодою сторін. Невід'ємним додатком до такого договору є основні положення інвестиційної декларації фонду, що надаються за формою, встановленою Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, а також інформація про компанію з управління пенсійним фондом, компанію з управління активами та банківську установу-зберігача, яка містить їхні реєстраційні та банківські реквізити, а також реквізити відповідних дозволів.

На вимогу учасника фонду та за його рахунок адміністратор зобов'язаний надати йому повний текст інвестиційної декларації пенсійного фонду.

Договір про недержавне пенсійне страхування має відповідати положенням статуту пенсійного фонду та типовому договору.

Порядок укладення таких договорів та їх типова форма затверджуються Державною інспекцією з пенсійного страхування.

Основні зобов'язання, що виникають при укладанні та в період дії договору

Адміністратор зобов'язується від імені пенсійного фонду:

1) здійснювати недержавне пенсійне забезпечення учасника фонду на умовах, визначених договором та законодавством;

2) забезпечити ведення персоніфікованого обліку;

3) надавати учаснику фонду інформацію про пенсійні активи, що обліковуються на його індивідуальному пенсійному рахунку, та про стан пенсійних активів фонду;

4) забезпечити відшкодування в установленому порядку учасникам фонду збитків, завданих внаслідок порушення законодавства та умов договору адміністратором, компанією, що здійснюють управління пенсійними активами, та банківською установою-зберігачем;

5) додержуватися та забезпечити додержання законних інтересів вкладників та учасників пенсійного фонду, не розголошувати інформацію про умови такого договору та розмір пенсійних активів, які належать учаснику фонду, крім випадків, передбачених законодавством;

6) виконувати та забезпечити виконання інших обов'язків, визначених договором та законодавством.

Вкладник пенсійного фонду зобов'язується:

1) сплачувати на користь учасника фонду пенсійні внески у відповідному порядку;

2) відшкодовувати учаснику фонду або пенсійному фонду збитки, завдані внаслідок порушення вкладником таких умов;

3) виконувати інші умови, визначені договором.

Учасник пенсійного фонду зобов'язується:

1) сплачувати пенсійні внески;

2) виконувати інші умови, визначені договором.

Договір про недержавне пенсійне страхування набирає чинності з моменту сплати вкладником або учасником первинного пенсійного внеску після його підписання.

Дія такого договору вважається закінченою:

1) після виконання пенсійним фондом усіх зобов'язань перед учасником фонду;

2) після передачі пенсійних активів учасника фонду страховій організації відповідно до укладеного учасником пенсійного фонду договору страхування довічної пенсії або пенсії на визначений строк;

3) у разі смерті учасника фонду і виконання умов, передбачених для такого випадку;

4) у разі ліквідації пенсійного фонду та передачі всіх пенсійних активів, що належать учаснику, іншому пенсійному фонду або учаснику;

5) в інших випадках.

У разі прийняття учасником пенсійного фонду рішення про зміну фонду він зобов'язаний:

1) укласти пенсійний договір з обраним пенсійним фондом;

2) надіслати пенсійному фонду, учасником якого він перестає бути, заяву про припинення дії договору та копію договору, укладеного з новим пенсійним фондом.

На підставі такої заяви адміністратор фонду, з яким розірвано договір, зобов'язаний забезпечити передачу до пенсійного фонду, з яким укладено новий договір, усіх належних учаснику фонду пенсійних активів та необхідної інформації протягом п'яти робочих днів з дня одержання заяви, крім випадків, коли зміна пенсійного фонду здійснюється у зв'язку з ліквідацією фонду.

Пенсійні активи передаються у грошовій формі за чистою вартістю пенсійних активів, обчисленою на день отримання пенсійним фондом заяви від учасника фонду, в порядку, передбаченому Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. У разі несвоєчасного перерахування пенсійних активів учасника фонду адміністратор за

власні кошти сплачує учаснику пеню в розмірі 1% від суми, що підлягає перерахуванню за кожний день прострочення.

Питання для самоперевірки

Пенсійні програми та пенсійні виплати

1. Охарактеризуйте види пенсійних виплат з НПФ.
2. Яким чином визначаються розміри пенсійних виплат?
3. Які підстави для здійснення пенсійних виплат?
4. Як визначається пенсійний вік, після досягнення якого учасник фонду має право на отримання пенсійної виплати?
5. Які особливості набуття учасником пенсійного фонду права на отримання пенсії за інвалідністю?
6. Які існують види довічних пенсій? Чим вони відрізняються?
7. Які особливості виплати пенсії на визначений строк?
8. В яких випадках здійснюється одноразова пенсійна виплата?
9. Які заходи у сфері оподаткування передбачає держава для сприяння розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення?
10. Які ставки оподаткування пенсій передбачені на момент здійснення пенсійних виплат?
11. Які пільги встановлені для осіб, що здійснюють відрахування до системи недержавного пенсійного забезпечення?
12. Яким чином успадковуються пенсійні активи?
13. В яких випадках внески до пенсійного фонду повертаються підприємству, а в яких перераховуються на індивідуальний пенсійний рахунок?
14. В яких випадках працівник має право на пільгові виплати і в якому розмірі?

Словник основних понять і термінів

Адміністратор	компанія з управління пенсійним фондом, з якою рада фонду уклала договір про управління недержавним пенсійним фондом, або засновник корпоративного пенсійного фонду, який прийняв рішення про управління недержавним пенсійним фондом самостійно, або юридична особа – неприбуткова організація, створена засновниками корпоративного пенсійного фонду виключно для управління таким фондом.
Актуарні розрахунки	фінансовий аналіз коротко- і довгострокових наслідків функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що містить прогноз фінансових потоків, оцінку фінансових зобов'язань, довгостроковий прогноз стану та стабільності системи, докладний аналіз коротко- і довгострокових фінансових наслідків будь-яких змін у цій системі.
Банківська установа-зберігач	банк, який провадить депозитарну діяльність зберігача цінних паперів згідно із законодавством України.
Відкритий пенсійний фонд	недержавний пенсійний фонд, засновниками якого є будь-які юридичні особи. Учасниками цього фонду можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства незалежно від місця та характеру їх роботи.
Вклад	кошти, внесені вкладником або суб'єктом підприємницької діяльності на персональний рахунок вкладника у відповідності з договором, а також відсотки, нараховані на ці кошти.
Вкладник банку	фізична особа, на ім'я якої у банку відкрито персональний пенсійний (житловий ощадний) рахунок для внесення коштів та здійснення додаткових пенсійних виплат.

Вкладник недержавного пенсійного фонду (вкладник фонду)	учасник, дружина (чоловік) учасника або роботодавець учасника пенсійного фонду, який сплачує пенсійні внески на користь учасника шляхом перерахування коштів до недержавного пенсійного фонду відповідно до умов пенсійного контракту.
Власний капітал	різниця між сукупною вартістю активів юридичної особи та вартістю її зобов'язань перед третіми особами.
Вступний внесок	цільовий внесок вкладника, що направляється на формування майна, призначеного для забезпечення статутної діяльності фонду.
Девальвація	зниження курсу національної грошової одиниці по відношенню до долара та валют інших країн, яке не завжди збігається з темпами інфляції.
Діяльність з недержавного пенсійного забезпечення	сукупність організаційних та юридичних дій, спрямованих на здійснення недержавного пенсійного забезпечення громадян.
Довічна пенсія	пенсійна виплата, сума якої визначається у договорі страхування довічної пенсії та виплачується з визначеною договором періодичністю протягом життя громадянина після досягнення ним пенсійного віку або віку, встановленого за законом відповідним учасником фонду.
Договір про недержавне пенсійне забезпечення (пенсійний договір)	угода між фондом і вкладником фонду на користь учасника фонду, за якою вкладник зобов'язується перераховувати пенсійні внески у фонд у встановлений термін і у визначених розмірах, а фонд зобов'язується при настанні пенсійних підстав відповідно до правил фонду й за обраною пенсійною схемою виплачувати учаснику недержавну пенсію.
Договір про недержавне пенсійне страхування	договір між учасником (вкладником) фонду та пенсійним фондом, згідно з яким здійснюється недержавне пенсійне забезпечення учасника фонду за визначеною пенсійною схемою.

Інвестиційна декларація	документ, який визначає основні напрями інвестиційної політики недержавного пенсійного фонду.
Інвестиційний дохід	кошти, отримані внаслідок інвестування пенсійних резервів фонду.
Індивідуальний пенсійний рахунок	персоніфікований рахунок учасника пенсійного фонду, який ведеться адміністратором у системі персоніфікованого обліку та на якому обліковується інформація про пенсійні активи, належні учасникові фонду, у визначеному законом порядку.
Компанія з управління активами	юридична особа, яка провадить професійну діяльність з управління та розміщення активів на підставі дозволу на провадження такої діяльності та інших встановлених законодавством дозволів на управління активами.
Компанія з управління пенсійним фондом	юридична особа, яка здійснює управління пенсійним фондом, забезпечує його діяльність згідно із законодавством і надає пенсійному фонду, його учасникам та вкладникам послуги відповідно до договору, укладеного з недержавним пенсійним фондом.
Корпоративний пенсійний фонд	недержавний пенсійний фонд, засновником якого є юридична особа-роботодавець або кілька юридичних осіб-роботодавців та до якого можуть приєднуватись роботодавці-платники. Учасниками цього фонду можуть бути виключно фізичні особи, які перебувають у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками та роботодавцями – платниками цього фонду.
Недержавний пенсійний фонд	юридична особа, створена відповідно до закону, яка має статус неприбуткової організації, функціонує та провадить діяльність з метою накопичення пенсійних внесків учасників пенсійного фонду (з подальшим управлінням і розміщенням), а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду в порядку, визначеному законом.

Одиниця пенсійних активів	одиниця виміру вартості пенсійних активів. Номінальна вартість одиниці пенсійних активів на день надходження першого пенсійного внеску до пенсійного фонду встановлюється у розмірі 10 гривень.
Одін	спеціальна розрахункова одиниця інвестування, яка використовується банком «Аркада» для збереження реального розміру довгострокових вкладів шляхом регулярної індексації суми вкладу. Курс Одін до гривні банк визначає виходячи з даних Держкомстату України про індекс споживчих цін (індекс інфляції), індекс цін виробників промислової продукції.
Одноразова пенсійна виплата	грошова виплата, що здійснюється одноразово за рахунок накопичених коштів у відповідному порядку та випадках.
Пенсійна виплата	грошова виплата учасникові недержавного пенсійного забезпечення або його спадкоємцям, що здійснюється за рахунок накопичених у недержавному пенсійному фонді та облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку грошових коштів у випадках, передбачених цим законом.
Пенсійна схема	сукупність умов, що визначають порядок формування пенсійних накопичень і виплат недержавних пенсій.
Пенсійний внесок	кошти, внесені вкладником на користь учасника.
Пенсійний рахунок	форма аналітичного обліку, що відбиває рух сум пенсійних внесків вкладників, інвестиційного доходу (з урахуванням реінвестування) і виплат недержавних пенсій учасникам (солідарний пенсійний рахунок) чи учаснику (іменний пенсійний рахунок).
Пенсійні активи	активи пенсійного фонду, страхової організації, банківської установи, що складаються з коштів, цінних паперів, майнових прав, за рахунок яких здійснюється пенсійна виплата.

Пенсійні депозитні рахунки	вкладні (депозитні) рахунки фізичних осіб, що відкриваються банківськими установами з урахуванням умов, установлених законодавством, для накопичення пенсійних заощаджень.
Пенсійні накопичення	сума пенсійних внесків, зібраних на користь учасника й інвестиційного доходу (з урахуванням реінвестування), за винятком зроблених виплат, врахована на його пенсійному рахунку, що визначає розмір грошових зобов'язань фонду перед учасником.
Пенсійні підстави	умови придбання учасником права на одержання недержавної пенсії.
Пенсійні резерви	сукупність засобів, що перебувають у власності фонду і призначені для забезпечення виплат недержавних пенсій.
Пенсія на визначений строк	періодичні виплати, що здійснюються протягом визначеного терміну з накопичених коштів громадянина в порядку та у випадках, встановлених чинним законодавством.
Пенсія недержавна	кошти, які регулярно виплачуються учаснику відповідно до умов пенсійного договору.
Персоніфікований облік	збір, обробка, систематизація та зберігання передбачених законодавством про пенсійне забезпечення відомостей про учасників недержавного пенсійногозабезпечення, відомостей про визначення їхніх прав на пенсійні виплати за рахунок коштів, накопичених на їх користь у пенсійному фонді, страховій організації або на пенсійному депозитному рахунку, а також для обчислення розміру цих виплат.

Пов'язана особа	юридична особа, яка здійснює контроль за відповідною юридичною особою, або контролюється відповідною юридичною особою, або перебуває під спільним контролем з такою юридичною особою; фізична особа або члени її сім'ї, які здійснюють контроль за відповідною юридичною особою; посадова особа відповідної юридичної особи, уповноважена виконувати від її імені юридичні дії, спрямовані на встановлення, зміну або припинення правових відносин, а також члени сім'ї такої посадової особи. Здійснення контролю – це володіння безпосередньо або через пов'язаних фізичних чи юридичних осіб найбільшою часткою статутного фонду юридичної особи, управління найбільшою кількістю голосів у керівному органі юридичної особи або володіння часткою, більшою ніж 20% статутного фонду юридичної особи. Для фізичної особи загальна сума володіння часткою статутного фонду юридичної особи (голосів у керівному органі) визначається як загальна сума корпоративних прав, що належать такій фізичній особі, членам її сім'ї та юридичним особам, які контролюються такою фізичною особою або членами її сім'ї.
Правонаступник	особа, якій за пенсійним договором і правилами фонду переходить право вимоги виконання фондом умов пенсійного договору у разі смерті учасника (вкладника) або реорганізації вкладника – юридичної особи.
Професійна діяльність з управління та розміщення пенсійних активів	діяльність, пов'язана з розміщенням (інвестуванням) пенсійних активів та подальшим управлінням цими активами з метою отримання інвестиційного доходу на користь учасників недержавного пенсійного забезпечення.
Професійний пенсійний фонд	пенсійний фонд, засновниками якого є об'єднання громадян або юридичних осіб, які утворюються за професійною ознакою. Учасниками цього фонду є виключно громадяни, пов'язані за родом їх професій.

Резерв довічних виплат	частина пенсійного резерву, призначена для покриття зобов'язань фонду по пенсійних схемах з довічною пенсією. Резерв довічних пенсій складається з пенсійних накопичень (починаючи з внесення першого пенсійного внеску) учасників, що уклали пенсійні договори.
Резервний фонд	фонд коштів, створений відповідно до Закону України «Про господарські товариства» компанією з управління пенсійним фондом, компанією з управління активами, страховими організаціями, а також страховий резерв і гарантійний фонд страховика, створені страховими організаціями відповідно до Закону України «Про страхування» з метою відшкодування можливих збитків учасників пенсійних фондів і застрахованих осіб внаслідок неналежного виконання зобов'язань перед ними або порушення законодавства відповідними суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення.
Учасник пенсійного фонду	фізична особа, яка сплачує або на користь якої сплачуються внески до недержавного фонду і яка має право на пенсійне забезпечення на умовах і в порядку, визначених пенсійним контрактом та законом.
Чиста вартість одиниці пенсійних активів	вартість одиниці пенсійних активів, що визначається шляхом ділення чистої вартості пенсійних активів на загальну кількість одиниць пенсійних внесків на день підрахунку.

Рекомендована література

Законодавчі акти

1. Закон України «Про затвердження прожиткового мінімуму на 2015 р.» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.liga.net
2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 4 жовт. 2011 р. – Офіц. текст. – К.: Вид. Паливода А. В., 2011. – 140 с.
3. Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27.03.2014 № 1166-VII // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1166-18>.
4. Закон України «Про заходи відносно законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 09.09.2011 року. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.rada.gov.ua
5. Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 16.06.2011 № 3546-VI // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.
6. Закон України «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.08.2010 року. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.rada.gov.ua
7. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 № 1978-XII // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
8. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення»: від 9 липня 2003 року № 1057-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>
9. Законодавство України про соціальний захист населення / [Роїна О.М.]. – (6-е вид., переробл. і допов.). – К.: КНТ, 2008. – 558 с.
10. Пенсійна система в Україні: три рівні пенсійного забезпечення: зб. законів: станом на 20 січ. 2008 р. – Х.: Одиссей, 2008. – 248 с.
11. Положення про Пенсійний фонд України, затверджене Указом Президента України від 1 березня 2001 р. №121 (із змінами).
12. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2016 № 202. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/202-2014-%D0%BF>.

Монографії, підручники та навчальні посібники

1. Атаманюк Р.Ф. Соціальний захист сільського населення: стан та перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07 / Р.Ф.Атаманюк; НАН України, Ін-т демографії. та соц. дослідж. – К., 2008. – 20 с.

2. Баланюк Н.Ю. Адміністративно-правові засади функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юридичних наук: [спец.] 12.00.07 «Адм. право і процес»; «Фін. право»; «Інформ. право» / Н.Ю. Баланюк; Кабінет Міністрів України, Нац. ун-т біоресурсів і природокристування України. – К., 2014. – 19 с.

3. Балюк В.А. Формування та удосконалення системи соціального захисту населення сільських територій: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук: [спец.] 08.00.03 «Економіка та упр. нац. госп-вом» / В.А. Балюк; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Полтав. держ. аграрна акад. – Полтава, 2012. – 19 с.

4. Баранник Л.Б. Соціальний захист громадян: навч. посіб. для студ. ден. форми навч., які навч. за прогр. освіт.-кваліфікац. рівня «бакалавр» у галузі знань – 0305 за напрямом підгот. – 6.030508 / Л. Б. Баранник; М-во фінансів України, Дніпропетр. держ. фін. акад. – Д.: ДДФА, 2010. – 275 с.

5. Баранник Л.Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України: проблеми становлення та перспективи розвитку: монографія / Л.Б. Баранник; Дніпропетр. держ. фін. акад. – Д.: [ДФА], 2012. – 496 с.

6. Безугла В.О. Соціальне страхування: Навчальний посібник / В.О. Безугла. – К., 2011. – 368 с.

7. Білоног А.П. Пенсійне страхування як джерело інвестицій в економіку України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / А.П. Білоног; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ун-т банк. справи». – Київ, 2015. – 22 с.

8. Болотіна Н.Б. Право людини на соціальний захист в Україні / Н.Б. Болотіна. – К.: Знання, 2010. – 107 с.

9. Ботвиновська О.Л. Обов'язкове соціальне пенсійне страхування: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / О.Л. Ботвиновська; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки» УААН. – К., 2009. – 20 с.

10. Василенко П.М. Зайнятість та соціальний захист населення від безробіття: у питаннях та відповідях / П.М.Василенко, В.Г. Федоренко; М-во соц. політики України, Держ. центр зайнятості - виконав. дирекція фонду загальнообов'язк. держ. соц. страхування України на випадок безробіття, Ін-т підготов. кадрів держ. служби зайнятості. – К.: Алерта, 2011. – 303 с.

11. Вітка Ю.В. Недержавні пенсійні фонди: особливості цивільно-правового статусу / Ю.В. Вітка. – К.: Експрес-Поліграф, 2010. – 216 с.

12. Вітка Ю.В. Недержавні пенсійні фонди: особливості цивільно-правового статусу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ю.В. Вітка; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2008. – 16 с.

13. Горбачова О.О. Недержавні пенсійні фонди як суб'єкти цивільного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.О.

Горбачова; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2014. – 16 с.

14. Даценко В.В. Пенсійне страхування в фінансовій системі держави / В.В. Даценко, Л.Б. Баранник; М-во освіти і науки України, Дніпропетр. держ. фін. акад. – Д.: ДДФА, 2013. – 135 с.

15. Даценко В.В. Пенсійне страхування в фінансовій системі держави: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / В.В. Даценко; Держ. вищ. навч. закл. «Укр. акад. банк. справи Нац. банку України». – Суми, 2011. – 20 с.

16. Динь І.М. Фінансовий механізм функціонування пенсійних фондів в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / І.М. Динь; НАН України, Ін-т регіональних дослідж. – Л., 2010. – 20 с.

17. Долгова О.О. Недержавні пенсійні фонди у системі фінансових послуг: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / О.О. Долгова; М-во освіти і науки України, Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – Київ, 2014. – 19 с.

18. Єдиний соціальний внесок: нарахування та сплата: Навчально-практичний посібник / Н.М. Ткаченко. – К.: Алерта. – 2011. – 88 с.

19. Жигар Н.М. Соціальний захист сільського населення: стан і перспективи розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Н.М. Жигар; НАН України, Ін-т регіональних дослідж. – Л., 2009. – 20 с.

20. Звіти Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

21. Звіти та прогнозні дані інституту демографії і соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua>.

22. Іващенко Т.О. Державний соціально-економічний захист населення в умовах ринкової трансформації: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук: [спец.] 08.00.01 «Екон. теорія та історія екон. думки» / Т.О. Іващенко; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2011. – 22 с.

23. Каптар Г.Г. Пенсійне страхування у солідарній системі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Г.Г. Каптар; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2015. – 20 с.

24. Карлін М.І. Фінанси країн Європейського Союзу: навчальний посібник / М.І. Карлін. – К.: Знання, 2011. – 639 с.

25. Коваль О.П. Пенсійний вік: іноземний досвід та вітчизняні перспективи / О.П. Коваль. – К.: НІСД, 2013. – 37 с.

26. Ковальова Н.М. Механізм державного регулювання інвестиційної діяльності пенсійних фондів: автореф. дис. ... канд. екон. наук. 08.02.03 / Н.М. Ковальова; Н.-д. екон. Ін-т Мін-ва економіки України. – К., 2005. – 18 с.

27. Ковчина І.М. Основи соціально-правового захисту особистості: навч.-метод. посібник для студ. вищ. навч. закладів спец. «соціальний педагог» / І.М. Ковчина; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – 297 с.

28. Козак Г.І. Недержавні пенсійні фонди в умовах реформування пенсійної системи України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Г.І. Козак; М-во освіти і науки України, Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль, 2015. – 20 с.

29. Коробенко Н.П. Пенсійне забезпечення по інвалідності в солідарній пенсійній системі України: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юридичних наук: спец. 12.00.05 «Трудове право»; «Право соц. забезпечення» / Н.П. Коробенко; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2010. – 20 с.

30. Кочемировська О.О. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні: аналіт. доп. / [О.О. Кочемировська, О.М. Пищуліна]; Нац. ін-т стратег. досліджень. – К.: [НІСД], 2012. – 88 с.

31. Кошевський В.С. Кримінально-правова характеристика ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.С. Кошевський; М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. справ. – К., 2013. – 20 с.

32. Кравченко М.В. Модернізація державної політики у сфері соціального захисту населення України: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра наук з держ. упр. наук: [спец.] 25.00.02 «Механізми держ. упр.» / М.В. Кравченко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2013. – 36 с.

33. Кравчук Т.В. Пенсійне забезпечення у разі втрати годувальника у солідарній пенсійній системі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.05 / Т.В. Кравчук; Одеська нац. юрид. акад. – О., 2008. – 20 с.

34. Криклій В.А. Недержавні пенсійні фонди в системі пенсійного забезпечення в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / В.А. Криклій; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2014. – 20 с.

35. Макаренко В.А. Соціальний захист населення: проблеми та тенденції розвитку: Автореф. дис. ... канд. соціол. наук. 22.00.04 / В.А. Макаренко; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2005. – 21 с.

36. Мальований М.І. Соціальне страхування. Навч. посіб. / М.І. Мальований, П.К. Бечко, В.П. Бечко – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 496 с.

37. Мальчик М.В. Становлення соціального захисту та суспільного добробуту громадян в Україні: [монографія] / М.В. Мальчик; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк: КІНД ІЕП НАН України, 2007. – 228 с.

38. Мельніков С.А. Пенсійне страхування та напрями його рефор-

мування в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / С.А. Мельніков; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К., 2009. – 17 с.

39. Методика актуарних розрахунків розмірів довічних пенсій накопичувальної складової державної системи пенсійного страхування (індивідуальне пенсійне страхування) / [Т. Кір'ян та ін.]; М-во праці та соц. політики України, НАН України, НДІ праці і зайнятості населення. – К.: Соцінформ, 2005. – 23 с.

40. Михайлова І.Ю. Правове регулювання пенсійного забезпечення за віком у солідарній пенсійній системі України: монографія / І.Ю.Михайлова; Хмельницький ун-т упр. та права. – Хмельницький: [Хмельниц. ун-т упр. та права], 2013. – 188 с.

41. Михайлова І.Ю. Правове регулювання пенсійного забезпечення за віком у солідарній пенсійній системі України: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право», «Право соціального забезпечення» / І. Ю. Михайлова; НАН України, Ін-т держави і права імені В.М. Корецького. – К., 2012. – 20 с.

42. Онікієнко В.В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення / В.В. Онікієнко; НАН України, Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи. – К.: Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України, 2013. – 454 с.

43. Павлова Л.О. Політико-економічний аналіз системи соціального захисту населення в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. економічних наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія екон. думки» / Л.О. Павлова; МОН України, Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. – Л., 2015. – 20 с.

44. Пенсійна система України: навч. посіб. для студ. ВНЗ / В.І. Грушко [та ін.]; ред. В.І. Грушко. – К.: Кондор, 2006. – 334 с.

45. Пенсійна система: [Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., які навчаються за освіт.-проф. прогр. спеціаліста, магістра зі спец. «Фінанси»] / [Н.В.Грушко, К.В. Павлюк, І.І. Румик та ін.]; За ред. В.І. Грушка. – К.: Дорадо, 2005. – 495 с.

46. Пенсійне забезпечення в Україні // Науковий блог НаУ «Острозька Академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2014/pensijne-zabezpechennya-v-ukrajini/>

47. Пенсійний фонд України «Інформація про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2015 рік» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=215104&cat_id=94750.

48. Пенсійний фонд України «Структура доходів пенсійного фонду України у 2015 році.» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=215111>.

49. Пенсійний фонд України «Динаміка видатків пенсійного фонду

України, 2011–2015 рр.» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category?cat_id=95533.

50. Петрушка О.В. Державне пенсійне страхування в умовах реформування пенсійної системи України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / О.В. Петрушка; М-во освіти і науки України, Терноп. нац. екон. ун-т. – Т., 2014. – 20 с.

51. Постригань Т.Л. Соціальний захист як гарантія реалізації трудових прав громадян: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юридичних наук: спец. 12.00.05 «Трудове право»; «Право соц. забезпечення» / Т.Л. Постригань; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2010. – 16 с.

52. Прийменко О.С. Правове регулювання відносин, що виникають у разі втрати годувальника (в солідарній пенсійній системі): автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юридичних наук: спец. 12.00.05 «Трудове право»; «Право соціального забезпечення» / О.С. Прийменко; КНУ імені Т.Шевченка. – К., 2013. – 20 с.

53. Процюк С.Л. Державна політика соціального захисту економічного активного населення: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. наук з держ. упр. наук: спец. 25.00.02 «Механізми держ. упр.» / С.Л. Процюк; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіональний ін-т держ. упр. – Х., 2012. – 20 с.

54. Рамський А.Ю. Заощадження населення як інвестиційний ресурс економіки: [монографія] / А.Ю. Рамський; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. – К.: КНУТД, 2011. – 190 с.

55. Роговий М.І. Соціальна трансфертна система в умовах ринкової трансформації: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.01 «Екон. теорія та історія екон. думки» / М.І. Роговий; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2010. – 16 с.

56. Рудик В.А. Юридичні гарантії права людини на соціальний захист в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.05 / В.А. Рудик; Харківський нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2007. – 20 с.

57. Рудкевич І.В. Державне регулювання системи соціального захисту населення України: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра наук з держ. упр. наук: [спец.] 25.00.02 «Механізми держ. упр.» / І.В. Рудкевич; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Чорноморський держ. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2011. – 36 с.

58. Руженський М.М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України / М.М. Руженський; Ін-т підготов. кадрів держ. служби зайнятості України. – К. : ІПК ДСЗУ, 2013. – 317 с.

59. Скулиш Ю.І. Проблеми та перспективи бюджетного забезпечення соціальної сфери в Україні: монографія / Ю.І. Скулиш // Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України. – К.: Аграр Медіа Груп, 2009. – 288 с.

60. Смовженко Т.С. Недержавні пенсійні фонди у структурі сучас-

них пенсійних систем: монографія / [Т.С. Смовженко, Н.В. Ткаченко, Н.А.Цікановська]; за заг. ред. Т.С. Смовженка; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УБС НБУ, 2012. – 310 с.

61. Соціальний захист громадян: навч. посіб. для студ. денної форми навч., які навч. за програмами освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» у галузі знань – 0305 «Економіка та підприємництво» за напр. підготов. – 6.030508 «Фінанси і кредит» / Л.Б. Баранник; Дніпропетр. держ. фін. акад. – Д.: [ДДФА], 2010. – 276 с.

62. Соціальний захист населення України / [Гнибіденко І.Ф. та ін.]; за ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К.: НАДУ, 2009. – 181 с.

63. Соціальний захист населення України: навч. посіб. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Ін-т підготовки кадрів держ. служби зайнятості України; [авт.-упоряд.: І.Ф. Гнибіденко та ін.; за заг. ред. В.М.Вакуленка, М.К. Орлатого]. – К.: НАДУ: Фенікс, 2010. – 210 с.

64. Соціальний захист населення України: стат. зб. / Держ. ком. статистики України. – К.: Держ. ком. статистики України, 2009. – 125 с.

65. Соціальний захист населення України: стат. зб. / Держ. служба статистики України. – Київ: Консультант, 2015. – 123 с.

66. Соціальний захист населення України: стат. зб. / Держ. служба статистики України. – К.: Держ. служба статистики України, 2012. – 123 с.

67. Спостереження та вимірювання соціальної захищеності населення України: проблеми становлення: монографія / О.Г. Осауленко, О.Ф.Новікова, О.І. Амоша та ін.; НАН України. Ін-т економіки промсті. Держкомстат України. – Донецьк; К.: [б. и.], 2003. – 439 с.

68. Статистичний збірник «Соціальні індикатори рівня життя населення». – Київ, 2014. – С. 215.

69. Степаненко Д.Ю. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Д.Ю. Степаненко; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2014. – 20 с.

70. Стожок Л.Г. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в системі соціальної політики: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.07 / Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2007. – 20 с.

71. Стратегічна доповідь щодо пенсійної реформи в Україні, Київ, 2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mlsp.kmu.gov.ua/document/141003/sd.doc.

72. Толуб'як В.С. Трансформація фінансових механізмів державного управління пенсійною системою в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра наук з держ. упр. наук: [спец.] 25.00.02 «Механізми держ. упр.» / В.С. Толуб'як; МОНмолодьспорт, Акад. муніципального упр. – К., 2012. – 36 с.

73. Топішко Н.П. Соціальний захист населення як механізм сприяння розвитку суспільства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07 / Н.П.Топішко; Приват. вищ. навч. закл. «Львів. ун-т бізнесу та права». – Львів, 2014. – 20 с.

74. Туленков М.В. Соціальний захист у соціологічному вимірі: монографія / М.В. Туленков; Ін-т підготов. кадрів держ. служби зайнятості України. – К.: [ІПК ДСЗУ], 2011. – 168 с.

75. Фомішина В.М. Споживання і заощадження в економічному розвитку України: монографія / В.М. Фомішина– Херсон: Олді-плюс, 2012. – 444 с.

76. Халецька А.А. Соціальний захист населення в Україні: теорія та практика державного управління: монографія / А.А. Халецька; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Донецьк, 2010. – 430 с.

77. Худолій О.В. Недержавне пенсійне страхування та перспективи його запровадження в аграрному секторі: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / О.В. Худолій; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки» Укр. акад. аграр. наук. – К., 2009. – 20 с.

78. Шатравка О.О. Розвиток пенсійної системи України в контексті соціального захисту населення: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соц. економіка і політика» / О.О. Шатравка; МОН України, Харк. нац. екон. ун-т імені С. Кузнеця. – Х., 2014. – 20 с.

79. Шевченко В.В. Інвестиційний механізм управління соціальними процесами на регіональному рівні: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук: [спец.] 08.00.03 «Економіка та упр. нац. господарством» / В.В. Шевченко; Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 20 с.

80. Юрій С.І., Шаварина М.П., Шаманська Н.В. Соціальне страхування: Підручник. – К: Кондор, 2009. – 464 с.

81. Якимова Л.П. Еволюція пенсійних систем: аналіз, моделювання прогноз: монографія / Л.П. Якимова; Донбаський держ. техн. ун-т. – Алчевськ: [ДонДТУ], 2013. – 358 с.

Статті

1. Балдачєєва Н.А. Стратегія розвитку системи соціального захисту населення в Україні / Н.А. Балдачєєва // Економіка промисловості. – 2012. – № 1-2. – С. 302-309.

2. Батченко Л.В. Розвиток реформованої пенсійної системи України та її вплив на формування механізму соціального самозахисту населення / Л.В. Батченко, М.М. Деліці // Актуальні пробл. економіки. – 2010. – №6. – С. 188– 201.

3. Бахмач А. Недержавні пенсійні фонди: статистика, перспективи / А. Бахмач // Вісник Пенсійного фонду України. – 2008. – № 9. – С. 14-15.

4. Безтелесна Л. Соціальна справедливість у солідарній системі пен-

сійного забезпечення України / Л. Безтелесна, Г. Юрчик // Україна: аспекти праці. – 2013. – № 5. – С. 21–27.

5. Беницька В.М. Використання світового досвіду функціонування пенсійних систем в реформуванні пенсійного забезпечення України / Беницька В.М. // Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем. Збірник наукових праць МННЦ ІТіС. Київ, 2012, №17. – С. 159–178.

6. Белоусов В.М. Підходи та моделі системи пенсійного забезпечення: міжнародний досвід для України / В.М. Белоусов // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2013. – № 2. – С. 37 – 42.

7. Беялов Т.Е. Характеристика суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення: функціонування і проблеми діяльності / Т.Е. Беялов, Д.І. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 2. – С.57-62.

8. Бондарук І.С. Організація систем пенсійного забезпечення в зарубіжних країнах / І.С. Бондарук // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 7. – С.189-194.

9. Бородіна Н.З. Державне регулювання у сфері пенсійного забезпечення – розвиток та основні положення / Н.З. Бородіна // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 12. – С.7-11.

10. Брагін С. Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України / С. Брагін, О. Макаренко // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 1. – С. 18-24.

11. Бражко О.Б. Реформування системи державного пенсійного страхування / О.Б. Бражко // Економіка та держава. – 2010. – № 5. – С. 73-75.

12. Бушинська О.В. Пенсійне забезпечення: стан та аспекти розвитку / О.В. Бушинська, В.С. Бастричев // Наука й економіка. – 2008. – № 1. – С. 37-43.

13. Вдовиченко А.М. Методика розрахунку та оцінка неорганізованих валютних заощаджень населення / А.М. Вдовиченко // Економіка та держава. – 2008. – № 11. – С. 48-51.

14. Гнибіденко І.Ф. Наукові підходи до реформування пенсійної системи в Україні та країнах ЄС / І.Ф. Гнибіденко, А.О. Непокульчицький // Проблеми науки. – 2006. – № 4. – С. 30-37.

15. Городецька Л.О. Реформування пенсійної системи в Україні / Л.О.Городецька // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 12-13.

16. Гринчишин І.М. Інформаційне забезпечення процесу трансформації ресурсів недержавних пенсійних фондів в інвестиції регіону / І.М. Гринчишин, О.І. Білик // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 11. – С. 189-197.

17. Гудзевич Т.І. Недержавне пенсійне забезпечення: проблеми і перспективи / Т.І. Гудзевич // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2013. – № 3/1. – С. 102-105.

18. Гупало О.Г. Запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи: аналіз переваг та нових загроз / В.А. Зеленко, О.Г. Гупало // Наук. вісн. Нац. лісотехн. ун-ту України : зб. наук.-техн. праць. – Львів, 2013. – Вип. 23.11. – С. 320–324.

19. Гура Н.О. Діяльність недержавних пенсійних фондів як об'єкт обліку та звітності / Н.О. Гура // Фінанси України. – 2013. – № 11. – С. 100-108.

20. Діденко Ю.Ю. Система багатоступеневного перехресного контролю та гарантії у сфері недержавного пенсійного забезпечення / Ю.Ю. Діденко, О.О. Шатравка // Економіка та держава. – 2011. – № 2. – С. 41-44.

21. Длугопольський О.В. Світовий досвід пенсійних реформ: уроки для України / О.В. Длугопольський // Наука й економіка. – 2011. – № 1. – С. 25-35.

22. Дмитроченко Наталія. Державна пенсія у США не гарантує безтурботного життя пенсіонерам // Голос Америки. Вівторок, 05 липня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.voanews.com/ukrainian/news/usa/USRetirees-07-05-2011-125023144.html>.

23. Долгова О. Маркетингові засоби забезпечення ефективності діяльності недержавних пенсійних фондів / О. Долгова // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2010. – № 6. – С. 110-115.

24. Долгова О. Недержавні пенсійні послуги в Україні: напрями розвитку / О. Долгова // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2013. – № 1. – С. 98-108.

25. Дороніна І.І. Міжнародні особливості інвестиційної діяльності пенсійних фондів / І.І. Дороніна // Економіка та держава. – 2011. – № 8. – С. 48-51.

26. Дробязко С.І. Особливості організації обліку у недержавних пенсійних фондів / С.І. Дробязко // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – № 8. – С. 34-36.

27. Дутчак А.В. Реформування пенсійної системи як умова соціальної захищеності пенсіонерів в Україні / А.В. Дутчак // Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2015. № 6 – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/03.pdf>

28. Женчак О.В. Розвиток пенсійного забезпечення та його вплив на економіку України на основі європейського досвіду / О.В. Женчак // Наука молода. – 2012. – № 9. – С. 97 – 101.

29. Забарний Г.Г. Розвиток недержавних пенсійних фондів та їхня діяльність на інвестиційному ринку України / Г.Г. Забарний, Н.Ю. Баланюк // Фінанси України. – 2012. – № 2. – С. 50-58.

30. Загородній А.Г. Проблеми та шляхи вдосконалення пенсійної системи України / А.Г. Загородній, Л.М. Пилипенко // Фінанси України. – 2010. – № 6. – С. 15-24.

31. Зайчук Б.О. Система пенсійного забезпечення: сьогодні і завтра / Б.О. Зайчук // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №8. – С. 20-21.

32. Зеленко В.А. Сучасні пенсійні системи країн пострадянського простору і досвід України / В.А. Зеленко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8. – С. 159-166.

33. Зубик С.П. Зарубіжний досвід регулювання інвестицій недержавних пенсійних фондів та висновки для України / С.П. Зубик // Наука й економіка. – 2009. – № 1. – С. 41-49.

34. Казак О.О. Інвестування пенсійних коштів недержавних пенсійних фондів у будівництво автосполучень в сучасних умовах / О.О. Казак // Економіка та держава. – 2011. – № 2. – С. 45-47.

35. Камінський А.Б. Дослідження інформаційної прозорості недержавних пенсійних фондів України / А.Б. Камінський, Я.В. Ломовацька // Фінанси України. – 2011. – № 4. – С. 88-96.

36. Кириленко О. П. Захист пенсійних накопичень у контексті інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів / О.П. Кириленко, Г.І. Козак // Фінанси України. – 2012. – № 2. – С. 38-49.

37. Ковалів І.З. Ефективність запровадження обов'язкової державної накопичувальної системи (II рівень) в Україні: проблеми та недоліки / І.З. Ковалів // Наука й економіка. – 2013. – № 3. – С. 53-58.

38. Коваль О.П. Концептуальні засади інвестування пенсійних активів / О.П. Коваль // Фінанси України. – 2011. – № 1. – С. 101-107.

39. Коваль О.П. Особливості початкового етапу запровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи / О.П. Коваль // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 73-83.

40. Коваль О.П. Пенсійний вік: іноземний досвід та вітчизняні перспективи / О.П. Коваль. – К.: НІСД, 2013. – 37 с.

41. Коваль О.П. Потенційні ризики та загрози запровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи / О.П. Коваль // Економіка та держава. – 2011. – № 12. – С. 36-38.

42. Коваль О.П. Проблеми становлення накопичувальної складової пенсійного забезпечення в Україні / О.П. Коваль. – К.: НІСД, 2011. – 42 с.

43. Козак Г.І. Недержавні пенсійні фонди: зарубіжний досвід та уроки для України / Г.І. Козак // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 5. – С. 24-28.

44. Козак Г.І. Обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування як пріоритетний напрям пенсійної реформи / Г.І. Козак // Наука й економіка. – 2012. – № 1. – С. 43-49.

45. Кременчук І. Особливості запровадження накопичувальних пенсійних фондів в Україні / І. Кременчук // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 4. – С. 111-113.

46. Кривенко Л.В. Населення як чинник розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення / Л.В. Кривенко, О.В. Мелешко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1. – С. 185-192.

47. Криклій А.С. Теоретичні аспекти моделювання стратегії управління фінансовими активами недержавних пенсійних фондів / А.С. Криклій, А.Ю. Матвеев // Наука й економіка. – 2013. – № 1. – С. 22-25.

48. Леонов Д. Реорганізація та ліквідація недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід і можливості його імплементації в Україні / Д. Леонов // Економіст. – 2014. – № 9. – С. 22-24.

49. Леонов Д. Удосконалення методичних підходів до оцінки контингенту учасників НПФ та його впливу на фінансовий стан фонду / Д. Леонов // Економіст. – 2014. – № 12. – С. 38-42.

50. Лібанова Е.М. Трансформація державної соціальної політики в контексті забезпечення конкурентоспроможності української економіки / Лібанова Е.М. // Фінанси України [відп. ред. І.Я. Чугунов]. – 2007. – № 9. – С. 34-41.

51. Лондар С.Л. Вплив фактора вікової структури населення на збалансованість пенсійної системи у довгостроковому періоді / С.Л. Лондар, В.Й. Башко // Фінанси України. – 2011. – № 10. – С. 44-58.

52. Лондар С.Л. Вплив фактора старіння населення на збалансованість державних фінансів в Україні / С.Л. Лондар, В.Й. Башко // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 27-39.

53. Лондар С.Л. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні / С. Л. Лондар, Л.П. Лондар // Фінанси України. – 2011. – № 9. – С. 45-58.

54. Луговенко Н.В. Світовий досвід запровадження пенсійних реформ: уроки для України / Н.В. Луговенко. // Державне будівництво. – 2010. – №2. – С. 1-9.

55. Марцонь О.В. Сучасний стан солідарної системи пенсійного забезпечення в Україні: показники діяльності та напрямки вдосконалення / О.В. Марцонь // Наука й економіка. – 2014. – № 1. – С. 267-273.

56. Мельничук В.Г. Тенденції розвитку пенсійної системи України / В.Г. Мельничук // Фінанси України. – 2010. – № 4. – С. 66-76.

57. Надрага В.І. Фінансові ризики розбудови пенсійної системи в Україні: демографічний аспект / В.І. Надрага // Фінанси України. – 2015. – № 1. – С. 79-86.

58. Назарова Г.В. Кадрове забезпечення недержавних пенсійних фондів / Г.В. Назарова, І.А. Цюрко // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 7. – С. 373-381.

59. Нарожна Н.І. Доходи пенсійного фонду: оптимізація формування та резерви зростання / Н.І. Нарожна // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2013. – № 16 (205). – С. 145-149.

60. Науменкова С.В. Функціонування недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України / С.В. Науменкова // Фінанси України. – 2010. – № 4. – С. 3-16.

61. Недошитко О.В. Недержавне пенсійне забезпечення / О.В. Недошитко // Наука й економіка. – 2010. – № 1. – С. 45-50.

62. Онишко С.В. Потенціал розбудови пенсійної системи в Україні у контексті зниження ризиків державних фінансів / С.В. Онишко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 248-257.

63. Панцир С. Європейська соціальна хартія (переглянута): нові підходи до забезпечення соціальних прав громадян і перспективи для України // www.pdfactory.com

64. Панченко І.В. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: стан і перспективи розвитку // Управління розвитком. – 2012. – № 5 (102). – С. 43-44.

65. Пахода С.С. Підходи до формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні / С.С. Пахода // Економіка та держава. – 2015. – № 1. – С. 85-87.

66. Пенсійна реформа в Україні: загрози і виклики накопичувальної системи / Блудаш М. // [Електронний ресурс] / <http://ua.racurs.ua/842-pensijna-reforma-v-ukrajini-zagrozy-i-vyklyky-nakopichuvalnoyi-systemy>

67. Пенсійне забезпечення в Україні // Науковий блог НаУ «Острозька Академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://naub.oa.edu.ua/2014/pensijne-zabezpechennya-v-ukrajini/>.

68. Петрушка О.В. Стан і проблеми формування доходів пенсійного фонду України в період реформування пенсійної системи / О.В. Петрушка // Наука й економіка. – 2013. – № 1. – С. 56-61.

69. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.06.2015

70. Полозенко Д.В. Розвиток пенсійної системи України / Д.В. Полозенко // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 18-26.

71. Постний А. Зарубіжний досвід інвестиційної політики недержавних пенсійних фондів: уроки для України / А. Постний // Економіст. – 2014. – № 8. – С. 36-38.

72. Постовалова Т.О. Реформа пенсійного законодавства Республіки Білорусь: проблеми і тенденції / Т.О. Постовалова // Право України. – 2012. – № 6. – С. 134-139.

73. Прудь П.В. Інвестування активів недержавних пенсійних фондів в Україні : проблеми та шляхи удосконалення / П.В. Прудь // Наука й економіка. – 2012. – № 4 (т.2). – С. 80-83.

74. Роль страхових компаній в системі недержавного пенсійного забезпечення // <http://www.capitalmarkets.kiev.ua>

75. Рудик В.К. Соціальні чинники запровадження і розвитку накопичувального пенсійного страхування / В.К. Рудик // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 4. – С. 195-202.

76. Рудик В. Розвиток системи пенсійного забезпечення в західноєвропейських країнах / В. Рудик // Економіка України. – 2011. – № 10. – С. 72-78.

77. Саїнчук Н.В. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні / Н.В. Саїнчук // Науковий вісник Чернівецького національного університету: Збірник наукових праць. – 2014. – № 681. – С. 79-84.

78. Синчук С.М. Правові проблеми понятійного апарату пенсійного законодавства / С.М. Синчук // Право України. – 2012. – № 6. – С. 27-32.

79. Сільченко С.О. Реформування солідарної системи пенсійного страхування в Україні: проблеми правової регламентації / С.О. Сільченко // Право України. – 2012. – № 6. – С. 47-52.

80. Сімутіна Я.В. Актуальні проблеми кодифікації пенсійного законодавства України / Я.В. Сімутіна // Право України. – 2012. – № 6. – С. 40-46.

81. Скіпенко Р.Е. Пріоритет публічно-правового регулювання накопичувальної системи пенсійного страхування / Р.Е. Скіпенко // Право України. – 2012. – № 6. – С. 302-307.

82. Скоробагатько А.В. Пенсійне забезпечення за вислугу років деяких категорій працівників транспорту / А.В. Скоробагатько // Право України. – 2012. – № 6. – С. 93-99.

83. Скоропис О. Проблеми правового регулювання ліквідації недержавних пенсійних фондів / О. Скоропис // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 3. – С. 84-88.

84. Скрипник А.В. Фінансові ризики в контексті пенсійної реформи / А.В. Скрипник, Л.А. Ліхтенштейн // Фінанси України. – 2007. – № 2. – С. 138-153.

85. Скулиш Ю.І. Соціальна спрямованість бюджетної політики в Україні: проблеми та перспективи // Вчені записки Університету «КРОК»: Економічні науки. – 2014. – Вип. 38. – С. 65-74.

86. Смоляр Ю.О. Особливості інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід і вітчизняна практика / Ю.О. Смоляр, Г.М. Терещенко // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 43-51.

87. Средкова К. Система пенсійного страхування Болгарії / К. Средкова // Право України. – 2012. – № 6. – С. 126-133.

88. Стадник М.П. Поняття пенсійного забезпечення в Україні / М.П. Стадник // Право України. – 2012. – № 6. – С. 12-18.

89. Стратегічна доповідь щодо пенсійної реформи в Україні, Київ, 2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mlsp.kmu.gov.ua/document/141003/sd.doc.

90. Ткаченко Л.Г. Побудова багаторівневої пенсійної системи як напрям національної пенсійної реформи / Л.Г. Ткаченко // Економіка України. – 2012. – № 8. – С. 16-22.

91. Ткаченко Н.В. Наукові підходи до визначення сутності інвестиційного потенціалу недержавних пенсійних фондів / Н.В. Ткаченко, О.В. Шабанова // Фінанси України. – 2014. – № 9. – С. 93-106.

92. Ткаченко Н.В. Соціал-лібералізм недержавних пенсійних фон-

дів та процеси інтеграції соціального простору / Н.В. Ткаченко, Н.А. Цікановська // *Фінанси України*. – 2011. – № 9. – С. 70-81.

93. Ткаченко Н.В. Роль недержавних пенсійних фондів у розвитку фінансового ринку України / Н.В. Ткаченко, А.А. Цікаловська // *Фінанси України*. – 2013. – № 12. – С. 69–79.

94. Ткаченко Н.М. Пенсійна реформа та пенсійне забезпечення наукових працівників та державних службовців / Н.М. Ткаченко. – Алерта. – 2012. – С. 84.

95. Толуб'як В.С. Раціоналізація пенсійної системи України / В.С. Толуб'як // *Економіка та держава*. – 2010. – № 8. – С. 111–114.

96. Толуб'як В.С. Формування недержавного пенсійного забезпечення як складової пенсійної системи України / В.С. Толуб'як // *Економіка та держава*. – 2011. – № 3. – С. 121-124.

97. Тонкопрядов Є.О. Системи пенсійного забезпечення в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою / Є.О. Тонкопрядов // *Економіка розвитку*. – 2013. – № 4. – С. 32-36.

98. Тучкова Е.Г. Пенсійна система Росії: становлення, сучасний стан, перспективи розвитку / Е.Г. Тучкова // *Право України*. – 2012. – № 6. – С. 115-125.

99. Федоренко А.В. Концептуальні засади випуску й обігу державних пенсійних облігацій / А.В. Федоренко // *Фінанси України*. – 2009. – № 7. – С. 64-74.

100. Флорескул Н. Правове регламентування фінансового забезпечення соціального захисту населення / Н. Флорескул // *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. – 2011. – № 5. – С. 120-128.

101. Хемій А.С. Фінансова стійкість системи державного пенсійного страхування України / А.С. Хемій // *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. – 2014. – № 156. С. 88–93.

102. Чернявська О.В. Класифікація національних моделей пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та вітчизняна практика / О.В. Чернявська, О.А. Горбунова // *Економіка та держава*. – 2013. – № 2. – С. 38-44.

103. Шевчук Н.В. Основні засади формування ефективного фінансового забезпечення пенсійної системи в Україні / Н.В. Шевчук // *Економіка. Фінанси. Право*. – 2014. – № 2. – С. 31-33.

104. Ширант А.А. Поняття та система принципів пенсійного забезпечення / А.А. Ширант // *Право України*. – 2012. – № 6. – С. 19-26.

105. Шумило М.М. Пенсійне забезпечення державних службовців: спроба «реформування» / М.М. Шумило // *Право України*. – 2012. – № 6. – С. 86-92.

106. Якимова Л.П. Оцінювання впливу запровадження накопичувального рівня на стійкість та ефективність державної пенсійної системи / Л.П. Якимова // *Актуальні проблеми економіки*. – 2013. – № 7. – С. 162-171.

107. Якимчук Т.П. Необхідність імплементації рейтингу надійності недержавних пенсійних фондів в Україні / Т.П. Якимчук, Г.О. Хлівна // Економіка та держава. – 2013. – № 8. – С. 60-63.

Інформаційні джерела

1. Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : <http://www.pension.kiev.ua>.
2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
3. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>
4. Офіційний сайт Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України // [Http://www.dfp.gov.ua/732](http://www.dfp.gov.ua/732).

ДОДАТКИ

Додаток А

ПОРЯДОК визначення пенсійних внесків юридичними особами для перерахування до корпоративного та професійного пенсійного фондів (ст. 20)

ПЕРШІЙ ВАРІАНТ

Однаковий відсоток відраховувань внесків до пенсійного фонду на користь своїх працівників від суми їх заробітної плати для всіх працівників

ДРУГИЙ ВАРІАНТ

Прогресивна шкала відсотків відраховувань від суми заробітної плати працівників залежно від віку осіб (або), від їх стажу роботи на даному підприємстві, із встановленням однакового відсотка відраховувань для кожної визначеної групи працівників

РОЗМІРИ

внесків юридичних осіб на недержавне пенсійне забезпечення

Максимальний розмір пенсійних внесків не обмежується

Мінімальний розмір пенсійних внесків має право встановлювати: рада фонду, але не вище 10% мінімальної заробітної плати у розрахунку на місяць

Засновники можуть пропонувати учасникам пенсійних фондів укладення договору страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду (не більше 1% розміру пенсійного внеску)

Податкові пільги надаються відповідно до законодавства (пропонується не оподатковувати 25 % сукупного оподаткованого доходу фізичної особи, на користь якої сплачені внески)

Додаток В

РОЗМІРИ **внесків фізичних осіб на недержавне пенсійне** **забезпечення**

Розмір внесків
визначається
самостійно

Мінімальний
розмір пенсійних
внесків може
встановлювати
рада фонду, але
не вище 10%
мінімальної
місячної
заробітної плати

Максимальний
розмір пенсійних
внесків
не обмежується

ДОГОВІР

Про відкриття рахунка у цінних паперах № ____ /ЮР

м. Київ

«__» _____ 201_ р.

Зберігач ПАТ «назва банку» (далі – Зберігач) в особі голови правління банку І.І. Іваненка, що діє на підставі статуту та дозволу № 57-3 Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 20 жовтня 2016 р., з одного боку, _____, та поймає далі «Депонент», в особі _____, який діє на підставі _____, з другого боку, разом поймає «сторони», уклали цей договір про наступне.

1. Предмет договору

1.1. Депонент доручає, а Зберігач зобов'язується надавати Депоненту послуги щодо відкриття та ведення рахунка у цінних паперах, зберігати належні Депоненту цінні папери, обслуговувати операції за цим рахунком, отримувати доходи за цінними паперами (у випадку відповідного розпорядження Депонента) та надавати інші послуги на викладених нижче умовах згідно із Законом України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні», положенням про Депозитарну діяльність, внутрішнім положенням Зберігача, чинним законодавством України та на підставі розпоряджень Депонента. Зберігач погоджується виконувати вимоги інструкції про здійснення депозитарної діяльності, інших встановлених законодавством стандартів депозитарної діяльності, які його стосуються і є необхідними для здійснення своїх зобов'язань.

2. Зобов'язання сторін

2.1. Зберігач зобов'язаний:

2.1.1. Відкрити Депоненту рахунок у цінних паперах протягом 2 (двох) робочих днів після подання Депонентом документів, яких вимагає чинне законодавство.

2.1.2. Здійснювати зберігання та облік цінних паперів Депонента, що зберігаються у Зберігача.

2.1.3. Здійснювати ведення рахунка у цінних паперах шляхом виконання операцій згідно з порядком, у термін, обумовлений внутріш-

німи документами зберігача, якщо порядок виконання операцій не суперечить чинному законодавству України.

2.1.4. Один раз на рік без запиту Депонента звітувати перед ним без стягнення плати.

2.1.5. За запитом Депонента готувати та передавати йому:

- виписку про стан рахунка у цінних паперах;
- виписку за операціями за рахунком у цінних паперах Депонента;
- інші виписки та/або інформаційні довідки, звіти (згідно з положенням про депозитарну діяльність).

2.1.6. Періодично готувати та передавати Депоненту:

- у термін 1 (один) робочий день – виписку про стан рахунка у цінних паперах;
- у термін 1 (один) робочий день – виписку за операціями за рахунком у цінних паперах Депонента за період;
- інші виписки та/або інформаційні довідки, звіти згідно з положенням про депозитарну діяльність.

2.1.7. У випадку отримання від депозитарію, реєстроутримувача або емітента інформації стосовно цінних паперів, які обліковуються на рахунку Депонента у цінних паперах, передавати відповідну інформацію Депоненту протягом 3 (трьох) робочих днів.

2.1.8. На підставі документів, визначених чинним законодавством, реєструватись як номінальний утримувач у реєстрі власників іменних цінних паперів та виконувати зазначені функції відповідно до внутрішніх документів Зберігача та чинного законодавства України.

2.1.9. Не здійснювати операцій з цінними паперами Депонента у випадку виявлення порушень вимог подання, заповнення розпорядження та захисту інформації, яка потрібна для здійснення цих операцій Зберігачем, або якщо виконання цього розпорядження буде суперечити чинному законодавству України.

2.1.10. Не виконувати жодних дій та не надавати жодної інформації щодо цінних паперів, що належать Депоненту, або інформації щодо самого Депонента без відповідних розпоряджень Депонента, крім випадків, прямо передбачених законодавством України.

2.1.11. У термін 5 (п'ять) робочих днів з моменту отримання доходів по цінних паперах Депонента у грошових коштах зарахувати зазначені доходи на розрахунковий рахунок Депонента. Ці доходи не є доходами Зберігача.

2.1.12. Ознайомити Депонента (надати Депоненту текст) з витягами із внутрішніх документів Зберігача, які регламентують взаємини Депонента та Зберігача стосовно прав Депонента, порядку виконання

розпоряджень, отримання виписок, звітів та в подальшому ознайомити Депонента зі змінами та доповненнями до внутрішніх документів Зберігача, які стосуються взаємин Депонента та Зберігача і порядку виконання його розпоряджень.

2.2. Зберігач має право:

2.2.1. Надавати інформаційні та консультаційні послуги щодо кон'юнктури ринку, умов обігу цінних паперів, іншу інформацію, потрібну Депоненту для реалізації своїх прав та обов'язків.

2.2.2. Надавати інші послуги, пов'язані з переміщенням цінних паперів, якщо ці послуги відповідно до чинного законодавства України можуть надаватися Зберігачем Депоненту.

2.2.3. Передати депозитарію повноваження, які надані Депонентом Зберігачу щодо занесення до реєстру власників іменних цінних паперів Зберігача як номінального утримувача, у випадках, передбачених чинним законодавством України.

2.3. Депонент зобов'язується:

2.3.1. Дотримуватися вимог внутрішніх документів Зберігача, які обумовлені у витягах із них, що стосуються взаємин Депонента і Зберігача.

2.3.2. Оплачувати послуги Зберігача згідно з розцінками, умовами та термінами, передбаченими цим договором та тарифами Зберігача.

2.3.3. Подавати Зберігачу ту інформацію (та/або документи), що передбачена законодавством як обов'язкова для подання або потрібна йому для виконання дій згідно з умовами цього договору.

2.3.4. У строк не більше як 5 (п'ять) робочих днів з моменту внесення відповідних змін до своїх реквізитів або документів, що необхідні для відкриття та ведення рахунка у цінних паперах, подавати інформацію про ці зміни Зберігачу.

2.3.5. Надавати повноваження по власних іменних цінних паперах Зберігачу щодо занесення до реєстру власників іменних цінних паперів Зберігача як номінального утримувача.

2.4. Депонент має право:

2.4.1. Призначити керуючого або керуючих рахунком у цінних паперах.

2.4.2. Призначити розпорядника рахунка у цінних паперах.

2.4.3. Отримувати від Зберігача повну інформацію щодо цінних паперів, які належать Депоненту.

3. Номінальне утримування цінних паперів

3.1. Зберігач як номінальний утримувач за Договором зобов'язаний вести облік ЦП, які надані йому Депонентом та отримані від Депонента

за договорами Депонента з третіми особами, в яких Депонент виступає покупцем, та своєчасно відображати всі операції з ЦП Депонента.

3.2. Операції з ЦП Депонента здійснюються на підставі розпорядження Депонента.

3.3. Депонент відшкодовує Зберігачу як номінальному утримувачу всі витрати, які виникли в останнього з вини Депонента.

3.4. У випадку коли Депонент укладає з третьою особою договір купівлі-продажу ЦП, за яким він продає ЦП, що перебувають у номінальному утримуванні, Зберігач як номінальний утримувач при одержанні розпорядження Депонента про списання ЦП зі свого особового рахунка як номінального утримувача зобов'язаний підписати передавальне доручення та видати його особі, яка вказана Депонентом.

3.5. Усі документально підтверджені витрати Зберігача, які виникли у зв'язку з виконанням розпоряджень Депонента, відображенням операцій з ЦП Депонента та інші витрати, пов'язані з наданням послуг номінального утримувача за договором, відшкодовуються Депонентом протягом 3 (трьох) банківських днів після надання Зберігачем відповідних рахунків. До здійснення операції Зберігач повідомляє Депонента про всі можливі витрати по операції.

3.6. У випадку нарахування емітентом на рахунок Зберігача як номінального утримувача і зареєстрованого власника ЦП у реєстрі акціонерів емітента будь-яких дивідендів або інших прибутків на ЦП, які перебувають у Зберігача відповідно з договором, Зберігач зобов'язаний перерахувати Депоненту всі нараховані на його розрахунковий рахунок дивіденди або інший отриманий прибуток на розрахунковий рахунок Депонента.

3.7. У випадку отримання Зберігачем як зареєстрованим власником ЦП у реєстрі власників емітента будь-якої кореспонденції, листів, телеграм, повідомлень, запрошень тощо Зберігач зобов'язаний передавати Депоненту всі отримані таким чином документи у найкоротші строки.

3.8. Депонент має право вимагати, а Зберігач зобов'язаний перереєструвати ЦП, які перебувають у нього як у номінального утримувача на особовому рахунку в реєстрі власників емітента, на ім'я Депонента з внесенням останнього як власника до реєстру на підставі договору.

3.9. При передачі ЦП Депонента у номінальне утримування Депонент зобов'язаний здійснити зі свого боку всі дії, необхідні для реєстрації Зберігача у реєстрі власників емітента як номінального утримувача ЦП Депонента.

3.10. Розпорядження Депонента можуть бути усними та письмовими, письмові розпорядження повинні бути підписані повноважним

представником Депонента, будь-яке усне розпорядження повинно бути підтверджене письмово протягом одного робочого дня.

3.11. Розпорядження Депонента оформлюються у письмовій формі (сторони обумовили форму розпоряджень Клієнта на купівлю та продаж ЦП у додатках до договору) та за підписом сторін відправляються Зберігачу. Розпорядження Депонента повинні містити достатньо даних та вказівок для можливості виконання Зберігачем розпорядження Депонента. Всі умови здійснення операцій з ЦП Депонента, що не зазначені у розпорядженні, визначаються Зберігачем самостійно, на страх і ризик Депонента. Після виконання кожного розпорядження Депонента Зберігач відправляє Депоненту звіт, в якому повідомляє про виконання розпорядження Депонента та інші, на його погляд, істотні умови здійсненої операції. Під моментом виконання розпорядження сторони розуміють момент отримання Депонентом звіту Зберігача.

3.12. Після виконання будь-якої операції з ЦП Депонента, які було передано у номінальне утримування, Зберігач зобов'язаний надати Депоненту звіт про виконання розпорядження або здійснення операції.

4. Вартість робіт та послуг і порядок розрахунків

4.1. Депонент оплачує послуги Зберігача згідно з цим договором та відповідно до затверджених тарифів Зберігача, які є невід'ємною частиною цього договору.

4.2. Вартість послуг Зберігача, які оплачує Депонент, складається з:
– абонентської плати за відповідальне зберігання цінних паперів;
– вартості послуг залежно від виду операції згідно з «Тарифами за послуги Зберігача», що наведені у додатку II до цього договору.

4.3. Абонентська плата вноситься Депонентом щоквартально до 15 (п'ятнадцятого) числа першого місяця наступного кварталу.

4.4. Оплата вартості послуг Зберігача здійснюється Депонентом не пізніше 3 (трьох) банківських днів з моменту отримання рахунка-фактури.

4.5. При розірванні даного договору Депонент зобов'язаний сплатити Зберігачу повну вартість отриманих, але не сплачених послуг протягом 5 (п'яти) банківських днів.

5. Взаємні обов'язки

5.1. Кожна сторона зобов'язується виконувати свої обов'язки належним чином, сприяти іншій стороні у їх виконанні.

5.2. Обмін інформацією між сторонами здійснюється _____ шляхом.

5.3. Сторони підтверджують достовірність підписів на розпорядженнях Депонента _____ способом.

6. Додаткові умови договору

6.1. Вид, кількість, форма випуску, спосіб зберігання цінних паперів та інші умови ведення рахунка у цінних паперах Депонента визначаються розпорядженнями Депонента, договорами-дорученнями або додатками до цього договору.

6.2. Одностороння відмова сторін від виконання договору або зміна його умов є неприпустимою.

6.3. Зміни умов договору або внесення доповнень до нього можливі лише за письмовою згодою сторін.

7. Відповідальність сторін

7.1. У разі невиконання чи неналежного виконання однією із сторін своїх зобов'язань, передбачених цим договором або чинним законодавством України, винна сторона несе відповідальність згідно з чинним законодавством.

7.2. Сторона, яка порушила зобов'язання відповідно до цього договору, повинна усунути ці порушення в найкоротший строк.

7.3. При простроченні виконання своїх зобов'язань за договором винна сторона сплачує іншій стороні пеню в розмірі 0,1% від суми платежу (вартості робіт) за кожний день прострочення.

7.4. Сторони звільняються від відповідальності за часткове чи повне невиконання своїх зобов'язань за цим договором, якщо це невиконання є наслідком обставин нездоланної сили (форс-мажор), що виникли після підписання договору, або в результаті подій надзвичайного характеру, яких сторони не могли передбачити чи відвернути. Не є непереборною силою недодержання своїх обов'язків іншими контрагентами однієї із сторін чи відсутність у сторони достатніх коштів.

7.5. У разі виникнення обставин нездоланної сили термін виконання сторонами зобов'язань за цим договором переноситься відповідно до часу, протягом якого діяли такі обставини та/або їх наслідки.

7.6. Форс-мажорна ситуація розглядається тільки за умови сповіщення в письмовій формі із зазначенням обставин ситуації, що виникла, протилежній стороні протягом 15 (п'ятнадцяти) діб після її виникнення.

7.7. Виплата пені або штрафу не звільняє сторони від виконання обов'язків за цим договором.

8. Строк дії договору

8.1. Цей договір набуває чинності з моменту його підписання та діє протягом одного року.

8.2. Договір вважається пролонгованим на кожний наступний строк, якщо за 30 днів до закінчення строку дії цього договору сторони не виявили бажання у письмовій формі його розірвати.

9. Умови розірвання договору та закриття рахунків

9.1. Договір може бути розірваний тільки за умови відсутності на рахунка у цінних паперах Депонента цінних паперів з наступним закриттям рахунку в цінних паперах Депонента в разі надання іншій стороні письмового повідомлення про закриття рахунка в цінних паперах.

9.2. Розірвання договору настає не раніше ніж через 5 (п'ять) днів після дати отримання стороною зазначеного письмового повідомлення.

9.3. У разі розірвання цього договору сторони мають право на відшкодування всіх витрат за цим договором.

10. Порядок вирішення спорів

10.1. Спори, які можуть виникати між сторонами при виконанні цього договору, вирішуються шляхом переговорів.

10.2. У разі неможливості врегулювати спори шляхом переговорів між сторонами ці спори вирішуються у встановленому чинним законодавством порядку.

11. Заключні положення

11.1. Цей договір укладено в двох примірниках, що мають однакову юридичну силу, по одному – Депонентові та Зберігачу.

12. Реквізити сторін

Зберігач:

ПАТ «назва банку»

Код за ЄДРПОУ _____

Юридична адреса: _____

МФО _____

Телефон: _____, факс: _____

Рахунок (депозитарій) _____

Голова правління ПАТ «назва банку»

Уповноважена особа Зберігача _____

Депонент:

Код за ЄДРПОУ _____

Юридична адреса: _____

Банківські реквізити: _____

Телефон: _____, факс: _____

Public Joint-Stock Company «назва банку»
Публічне акціонерне товариство «назва банку»
 Додаток 2
 до депозитного договору №
 від _____

ПРОТОКОЛ УГОДИ
про терміни розрахунків та тарифи за послуги зберігача
ПАТ «назва банку»

м. Київ

« ___ » _____ 20__ р.

Ми, що нижче підписалися, від зберігача _____

від депонента _____

засвідчуємо, що сторонами досягнуто угоди про терміни розрахунків та тарифи за послуги зберігача в таких розмірах:

№ з/п	Назва послуги	Розмір плати для юрид. осіб, грн	Розмір плати фіз. осіб, грн	Термін оплати	Система оплати
1	Адміністративні операції				
	Відкриття рахунка у ЦП	70,00	10,00	Протягом 5 робочих днів після підписання договору	Оплата за операцію
	Внесення змін до реквізитів рахунка	10,00	Безкоштовно	100% передоплата	
	Закриття рахунка у ЦП	100,00	20,00	Протягом 5 робочих днів після розірвання договору	
2	Перевірка відповідності виписки з реєстру	0,05	0,01	100% передоплата	Оплата за операцію
3	Запис на рахунок цінних паперів в електронній формі	0,05% від номінальної вартості ЦП	0,01% від номінальної вартості ЦП	100% передоплата	Оплата за операцію

Пенсійна система

4	Взасмодія з реєстратором				
	Реєстрація номінального утримувачем	Вартість послуг реєстратора та поштових послуг (за рахунок Депонента) + 20,00 грн за операцію	Вартість послуг реєстратора та поштових послуг (за рахунок Депонента) + 5,00 грн за операцію	Протягом 5 робочих днів по закінченні робіт	Оплата за операцію
	Виконання функцій номінального утримувача	Безкоштовно	Безкоштовно		
	Переказ ЦП з рахунка номінального утримувача на рахунок нового власника	Вартість послуг реєстратора та поштових послуг (за рахунок Депонента) + 20,00 грн. за операцію	Вартість послуг реєстратора та поштових послуг (за рахунок Депонента) + 5,00 грн. за операцію	Протягом 5 робочих днів по закінченні робіт	
5	Відповідальне збереження цінних паперів, випущених у паперовій формі:				
	Колективний спосіб зберігання	70,00 грн. за місяць	20,00 грн. за місяць	100% передоплата	Оплата за операцію
	Індивідуальний спосіб зберігання	0,05% від номінальної вартості ЦП	0,02% від номінальної вартості ЦП	100% передоплата	Оплата за операцію
6	Нерухомість цінних паперів, випущених у паперовій формі	0,03% від номінальної вартості ЦП	10,00 грн. за ЦП	Протягом 5-ти робочих днів по закінченні робіт	Оплата за операцію
7	Бухгалтерські операції з ЦП				
	Прийом на зберігання документів, цінних паперів (за бланк)	0,2 грн.	0,2 грн.	100% передоплата	Оплата за операцію
	Зарахування ЦП на рахунок	0,05%-0,1% від номінальної вартості ЦП	0,05% від номінальної вартості ЦП		
	Списання ЦП з рахунку	0,05%-0,1% від ном. варт. ЦП	0,05% від ном. варт. ЦП		
8	Інформаційні операції:				

Додатки

	Надання Депонентам інформації, отриманої від Емітента та реєстратора	0,3% від суми заяви	0,1% від суми заяви	100% передоплата	Оплата за операцію
9	Міждепозитарні перекази	Вартість послуг Депозитарію +5,00 грн	Вартість послуг Депозитарію +2,00 грн	Після реєстрації угоди	Оплата за операцію
10	Реєстрація угоди з цінними паперами	15,00 грн.	5,00 грн.	Після реєстрації угоди	Оплата за операцію
11	Видача виписок з рахунку у ЦП				
	Щоденно	Безкоштовно	Безкоштовно		
	Щотижнево	Безкоштовно	Безкоштовно		
	Щомісячних	Безкоштовно	Безкоштовно		
	Щоквартальних	Безкоштовно	Безкоштовно		
	За запитом Депонента:				
	про стан на певну дату	10,00 грн.	2,00 грн.	100% передоплата	
	про рух на рахунку	20,00 грн.	5,00 грн.	100% передоплата	
12	Підрахунок зростання або зменшення ринкової вартості цінних паперів (вартість портфеля)	За домовленістю сторін	За домовленістю сторін	100% передоплата	
13	Передача інформації, пов'язаної з правами власності на цінні папери, від Реєстратора Депоненту та від Депонента реєстратору	За домовленістю сторін	За домовленістю сторін	100% передоплата	
14	Отримання доходів за цінними паперами, які зберігаються, з наступним їх переведенням за дорученням Депонента на грошові рахунки Депонента	0,5% за 1 переведення	0,3% за 1 переведення		Оплата за операцію

Пенсійна система

15	Облік обтяження цінних паперів Депонентів	0,05% від номінальної вартості ЦП	0,03% від номінальної вартості ЦП	100% передоплата	Оплата щомісячна
16	Виконання доручень на зарахування чи списання цінних паперів	0,5% від суми заяви	0,2% від суми заяви	100% передоплата	Оплата за операцію
17	Обслуговування рахунків у ЦП (щомісячна абонентська плата)	70,00	10,00		Плата за місяць
18	Інші операції				
	Вартість чистих активів	За домовленістю сторін	За домовленістю сторін		Плата за квартал

Дані тарифи можуть за згодою сторін уточнюватися по окремих операціях з урахуванням рівня витрат на виконання окремих операцій, а також змін.

Депонент:

Зберігач:

Public Joint-Stock Company «назва банку»
Публічне акціонерне товариство «назва банку»
Зберігач ПАТ «назва банку»
Дозвіл НКЦПФР № 57-3 від 20.10.2016 р.
Додаток № 1
до договору на відкриття рахунка № ____
від «__» _____ 201__ року

**РОЗПОРЯДЖЕННЯ НА ВІДКРИТТЯ РАХУНКА
В ЦІННИХ ПАПЕРАХ**

Номер та дата договору

Дата розпорядження
на відкриття рахунка
«_» _____ 20__ р.

Назва зберігача: ПАТ «назва банку»

Назва депонента:

_____, в особі _____,
який діє на підставі _____,
наказує Зберігачу ПАТ «назва банку»
відкрити рахунок у цінних паперах.

Підпис керівника депонента

(підпис)

М.П.

Форма типового договору про добровільну участь

Додаток З
до підпункту 3.1.7 пункту 3.1
Інструкції про порядок обчислення
і сплати страховальниками та
застрахованими особами
внесків на загальнообов'язкове
державне пенсійне страхування
до Пенсійного фонду України

ТИПОВИЙ ДОГОВІР про добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

від « ___ » _____ 201_ р.

_____ (місце складання)

_____ (назва управління Пенсійного фонду України)

(далі – Пенсійний фонд) в особі начальника управління

_____, (прізвище, ім'я, по батькові)

що діє на підставі Положення про Пенсійний фонд України, затвердженого Указом Президента України від 1 березня 2001 року № 121, та _____

(прізвище, ім'я, по батькові особи)

(далі – Застрахована особа), далі – Сторони, уклали цей договір про добровільну участь у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – Договір) про нижченаведене:

1. Предмет Договору

1.1. Цей Договір згідно з статтею 12 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (далі – Закон) визначає порядок добровільної участі Застрахованої особи у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

2. Права та обов'язки Сторін

2.1. Застрахована особа має право:

- отримати в установленому законодавством порядку свідоцтво про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

- отримувати від Пенсійного фонду підтвердження про сплату страхових внесків, у тому числі в письмовій формі;

- отримувати безоплатно у виконавчих органах Пенсійного фонду відомості, внесені до її персональної облікової картки в системі персоніфікованого обліку, у тому числі інформацію про пенсійні активи, що обліковуються на її накопичувальному пенсійному рахунку, та про призначення і здійснення пенсійних виплат за формою, установленою правлінням Пенсійного фонду, та в порядку, визначеному Законом;

- звертатися із заявою до територіального органу Пенсійного фонду про уточнення відомостей, унесених до персональної облікової картки в системі персоніфікованого обліку;

- обирати порядок здійснення виплати пенсії;

- оскаржувати в установленому законодавством порядку дії виконавчих органів Пенсійного фонду, їх посадових осіб та інших суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- достроково розривати Договір про добровільну участь у порядку, визначеному Законом;

- інші права відповідно до цього Закону.

2.2. Застрахована особа зобов'язується:

а) пред'являти свідоцтво про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування на вимогу посадових осіб виконавчих органів Пенсійного фонду;

б) надавати на вимогу територіального органу Пенсійного фонду документи, що засвідчують відомості, які мають бути занесені або містяться в її персональній обліковій картці в системі персоніфікованого обліку;

в) повідомляти територіальні органи Пенсійного фонду про зміну даних, що вносяться до її персональної облікової картки в системі персоніфікованого обліку, виїзд за межі держави та про обставини, що спричиняють зміну статусу Застрахованої особи, протягом десяти днів з моменту їх виникнення;

г) отримати в територіальному органі Пенсійного фонду, з яким вона укладає цей Договір, свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

г) сплачувати страхові внески в порядку і строки, визначені цим Договором та Законом;

д) виконувати інші вимоги, передбачені Законом, а також нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону.

2.3. Пенсійний фонд має право:

1) перевіряти достовірність відомостей, наданих Застрахованою особою;

2) безоплатно отримувати від Застрахованої особи інформацію, необхідну для виконання обов'язків, покладених на нього Законом та цим Договором;

3) отримувати від Застрахованої особи підтвердження про сплату нею страхових внесків;

4) захищати свої права та законні інтереси, у тому числі в суді.

2.4. Пенсійний фонд зобов'язується:

1) надавати безоплатно Застрахованій особі та на вимогу – членам сім'ї померлої Застрахованої особи відомості про суми сплачених страхових внесків та інші відомості, що стосуються Застрахованої особи та подаються до територіальних органів Пенсійного фонду;

2) надати Застрахованій особі повідомлення про реєстрацію платника страхових внесків;

3) зареєструвати Застраховану особу в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та видати свідоцтво про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування Застрахованій особі;

4) вести облік внесків у системі персоніфікованого обліку.

3. Порядок сплати страхових внесків

3.1. Застрахована особа сплачує страхові внески в сумі не менше мінімального страхового внеску, що визначається як добуток мінімального розміру заробітної плати на розмір страхового внеску, установленого законом.

На момент підписання Договору:

розмір мінімальної заробітної плати становить _____;
(сума цифрами та літерами)

розмір ставки страхового внеску становить _____ %;

мінімальний страховий внесок становить _____ грн.;

максимальний страховий внесок становить _____ грн.

3.2. Застрахована особа сплачує страховий внесок у сумі _____ грн. до 20 числа місяця, наступного за останнім календарним днем базового звітного кварталу.

3.3. Сплата страхових внесків за попередні періоди з _____ до _____ в сумі _____ грн. здійснюється однією сумою протягом 10 днів з моменту підписання Договору і за кожний місяць не може бути меншою мінімального страхового внеску.

3.4. Про зміну показників, зазначених у підпункті 3.1 пункту 3 Договору, органи Пенсійного фонду повідомляють Застраховану особу в місячний термін з моменту виникнення змін.

3.5. Застрахована особа, яка сплачує мінімальний страховий внесок, сплачує його у новому розмірі на підставі повідомлення, отриманого від Пенсійного фонду. Новий Договір у даному випадку не укла-

дається. В інших випадках до цього Договору вносяться зміни шляхом укладення додаткової угоди в письмовій формі.

4. Умови набуття Застрахованою особою права на пенсійні виплати відповідно до Закону

4.1. Застрахована особа має право на призначення пенсії за віком після досягнення чоловіками 60 років, жінками 55 років та наявності страхового стажу не менше п'яти років.

4.2. Пенсії призначаються відповідно до статей 26-45 Закону.

5. Відповідальність Сторін

5.1. У разі порушення своїх зобов'язань за цим Договором Сторони несуть відповідальність, визначену цим Договором та чинним в Україні законодавством.

5.2. Усі спори, що пов'язані із цим Договором, його укладанням або такі, що виникають в процесі виконання умов цього Договору, вирішуються шляхом переговорів між представниками Сторін. Якщо спір неможливо вирішити шляхом переговорів, він вирішується в судовому порядку за встановленою підвідомчістю та підсудністю такого спору, визначеному відповідним чинним в Україні законодавством.

6. Строк дії Договору

6.1. Цей Договір набуває чинності з моменту його підписання і діє до повного виконання Сторонами своїх зобов'язань за цим Договором.

6.2. Строк дії даного Договору: від _____ до _____.
(але не менше одного року)

7. Порядок розірвання Договору

Цей Договір може бути достроково розірваний:

Застрахованою особою:

- за умови дії Договору не менше одного року;
- у разі систематичного порушення територіальним органом Пенсійного фонду умов Договору;

- за згодою Сторін, якщо Договір діяв не менше одного року;
- територіальним органом Пенсійного фонду в разі:
 - набуття Застрахованою особою відповідно до цього Закону зобов'язань щодо участі в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- виникнення обставин, що не відповідають визначеним цим Законом вимогам до осіб, які мають право брати участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- систематичного порушення Застрахованою особою умов Договору;
- смерті Застрахованої особи.

В інших випадках дострокове розірвання не допускається.

Про розірвання Договору Сторони повідомляють одна одну в місячний строк з моменту прийняття рішення щодо розірвання.

8. Місцезнаходження і реквізити Сторін

Пенсійний фонд

Застрахована особа

(прізвище, ім'я, по батькові)

(паспорт, серія, номер)

(ідентифікаційний номер)

(адреса)

(телефон)

**Максимальний розмір заробітної плати,
з якої сплачуються страхові внески**

Термін дії	Розмір
01.07.1998 – 28.02. 2001	1000 грн.
01.03. 2001 – 30.04. 2002	1600 грн.
01.05. 2002 – 31.05. 2003	2200 грн.
01.06. 2003 – 31.12. 2004	2660 грн.
01.01. 2005 – 31.12. 2005	4100 грн.
01.01. 2006 – 31.03. 2006	4830 грн.
01.04. 2006 – 30.09. 2006	4960 грн.
01.10. 2006 – 31.12. 2006	5050 грн.
01.01. 2007 – 31.03. 2007	7875 грн.
01.04. 2007 – 30.09. 2007	8415 грн.
01.10. 2007 – 31.12. 2007	8520 грн.
01.01. 2008 – 31.03. 2008	9495 грн.
01.04. 2008 – 30.06. 2008	9705 грн.
01.07. 2008 – 30.09. 2008	9735 грн.
01.10. 2008 – 31.12. 2008	10035 грн.
01.01. 2009 – 31.10. 2009	10035 грн.
01.11. 2009 – 31.12. 2009	11160 грн.
01.01. 2010 – 31.03. 2010	13035 грн.
01.04. 2010 – 30.06. 2010	13260 грн.
01.07. 2010 – 30.09. 2010	13320 грн.
01.10. 2010 – 30.11. 2010	13605 грн.
01.12. 2010 – 31.12. 2010	13830 грн.
01.01. 2011 – 31.03. 2011	14115 грн.
01.04. 2011 – 30.09. 2011	14400 грн.
01.10. 2011 – 30.11. 2011*	16745 грн.
01.12. 2011 – 31.12. 2011*	17068 грн.
01.01. 2012 – 31.03. 2012	18241 грн.
01.04. 2012 – 30.06. 2012	18598 грн.
01.07. 2012 – 30.09. 2012	18734 грн.

Пенсійна система

01.10. 2012 – 30.11. 2012	19006 грн.
01.12. 2012 – 31.12. 2012	19278 грн.
01.01. 2013 – 30.11. 2013	19499 грн.
01.12. 2013 – 31.12. 2013	20706 грн.
01.01. 2014 – 31.12. 2014	20706 грн.
01.01. 2015 – 30.11.2015	20706 грн.
01.12. 2015 – 31.12.2015	23426 грн.
01.01.2016 – 30.04.2016**	34450 грн.
01.05.2016 – 30.11.2016	36250 грн.
01.12.2016 – 31.12.2016	38750 грн.

* З 01.10.2011 р. максимальна величина бази нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування дорівнює сімнадцяти розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону № 2464-VI).

** З 01.01.2016 р. максимальна величина бази нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування дорівнює двадцяти п'яти розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Мінімальна заробітна плата в Україні

Період	Мінімальна заробітна плата					
	місячна			погодинна		
з 01.04.2000 по 30.06.2000	90,00 грн.					
з 01.07.2000 по 31.12.2001	118,00 грн.	+28	+31.1%			
з 01.01.2002 по 30.06.2002	140,00 грн.	+22	+18.6%			
з 01.07.2002 по 31.12.2002	165,00 грн.	+25	+17.9%			
з 01.01.2003 по 30.11.2003	185,00 грн.	+20	+12.1%			
з 01.12.2003 по 31.08.2004	205,00 грн.	+20	+10.8%			
з 01.09.2004 по 31.12.2004	237,00 грн.	+32	+15.6%			
з 01.01.2005 по 31.03.2005	262,00 грн.	+25	+10.5%			
з 01.04.2005 по 30.06.2005	290,00 грн.	+28	+10.7%			
з 01.07.2005 по 31.08.2005	310,00 грн.	+20	+6.9%			
з 01.09.2005 по 31.12.2005	332,00 грн.	+22	+7.1%			
з 01.01.2006 по 30.06.2006	350,00 грн.	+18	+5.4%			
з 01.07.2006 по 30.11.2006	375,00 грн.	+25	+7.1%			
з 01.12.2006 по 31.03.2007	400,00 грн.	+25	+6.7%			
з 01.04.2007 по 30.06.2007	420,00 грн.	+20	+5.0%			
з 01.07.2007 по 30.09.2007	440,00 грн.	+20	+4.8%			
з 01.10.2007 по 31.12.2007	460,00 грн.	+20	+4.5%			
з 01.01.2008 по 31.03.2008	515,00 грн.	+55	+12.0%			
з 01.04.2008 по 30.09.2008	525,00 грн.	+10	+1.9%			
з 01.10.2008 по 30.11.2008	545,00 грн.	+20	+3.8%			
з 01.12.2008 по 31.03.2009	605,00 грн.	+60	+11.0%			
з 01.04.2009 по 30.06.2009	625,00 грн.	+20	+3.3%			
з 01.07.2009 по 30.09.2009	630,00 грн.	+5	+0.8%			
з 01.10.2009 по 31.10.2009	650,00 грн.	+20	+3.2%			
з 01.11.2009 по 31.12.2009	744,00 грн.	+94	+14.5%			
з 01.01.2010 по 31.03.2010	869,00 грн.	+125	+16.8%	5,20 грн.		
з 01.04.2010 по 30.06.2010	884,00 грн.	+15	+1.7%	5,29 грн.	+0.09	+1.8%

Пенсійна система

з 01.07.2010 по 30.09.2010	888,00 грн.	+4	+0.5%	5,32 грн.	+0.03	+0.6%
з 01.10.2010 по 30.11.2010	907,00 грн.	+19	+2.1%	5,43 грн.	+0.11	+2.2%
з 01.12.2010 по 31.12.2010	922,00 грн.	+15	+1.7%	5,52 грн.	+0.09	+1.8%
з 01.01.2011 по 31.03.2011	941,00 грн.	+19	+2.1%	5,66 грн.	+0.14	+2.8%
з 01.04.2011 по 30.09.2011	960,00 грн.	+19	+2.0%	5,77 грн.	+0.11	+2.2%
з 01.10.2011 по 30.11.2011	985,00 грн.	+25	+2.6%	5,92 грн.	+0.15	+3.0%
з 01.12.2011 по 31.12.2011	1004,00 грн.	+19	+1.9%	6,04 грн.	+0.12	+2.4%
з 01.01.2012 по 31.03.2012	1073,00 грн.	+69	+6.9%	6,43 грн.	+0.39	+6.5%
з 01.04.2012 по 30.06.2012	1094,00 грн.	+21	+2.0%	6,56 грн.	+0.13	+2.2%
з 01.07.2012 по 30.09.2012	1102,00 грн.	+8	+0.7%	6,61 грн.	+0.05	+0.8%
з 01.10.2012 по 30.11.2012	1118,00 грн.	+16	+1.5%	6,70 грн.	+0.09	+1.5%
з 01.12.2012 по 31.12.2012	1134,00 грн.	+16	+1.4%	6,80 грн.	+0.10	+1.7%
з 01.01.2013 по 30.11.2013	1147,00 грн.	+13	+1.1%	6,88 грн.	+0.08	+1.3%
з 01.12.2013 по 31.12.2013	1218,00 грн.	+71	+6.2%	7,30 грн.	+0.42	+7.0%
з 01.01.2014 по 31.12.2014	1218,00 грн.	0	0.0%	7,30 грн.	0.00	0.0%
з 01.01.2015 по 31.08.2015	1218,00 грн.	0	0.0%	7,29 грн.	-0.01	-0.1%
з 01.09.2015 по 31.12.2015	1378,00 грн.	+160	+13.1%	8,29 грн.	+1.00	+14.3%
з 01.01.2016 по 30.04.2016	1378,00 грн.	0	0.0%	8,29 грн.	0.00	0.0%
з 01.05.2016 по 30.11.2016	1450,00 грн.	+72	+5.2%	8,69 грн.	+0.40	+5.0%
з 01.12.2016 по 31.12.2016	1550,00 грн.	+100	+6.9%	9,29 грн.	+0.60	+7.5%

Порівняння мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму

Період	Мінімальна заробітна плата	Прожитковий мінімум			
		Працевдатні особи		Загальний показник	
з 01.01.2000 по 31.03.2000		287,63 грн.		270,10 грн.	
з 01.04.2000 по 30.06.2000	90,00 грн.	287,63 грн.	-197.63	270,10 грн.	-180.10
з 01.07.2000 по 31.12.2000	118,00 грн.	287,63 грн.	-169.63	270,10 грн.	-152.10
з 01.01.2001 по 31.12.2001	118,00 грн.	331,05 грн.	-213.05	311,30 грн.	-193.30
з 01.01.2002 по 30.06.2002	140,00 грн.	365,00 грн.	-225.00	342,00 грн.	-202.00
з 01.07.2002 по 31.12.2002	165,00 грн.	365,00 грн.	-200.00	342,00 грн.	-177.00
з 01.01.2003 по 30.11.2003	185,00 грн.	365,00 грн.	-180.00	342,00 грн.	-157.00
з 01.12.2003 по 31.12.2003	205,00 грн.	365,00 грн.	-160.00	342,00 грн.	-137.00
з 01.01.2004 по 31.08.2004	205,00 грн.	386,73 грн.	-181.73	362,23 грн.	-157.23
з 01.09.2004 по 31.12.2004	237,00 грн.	386,73 грн.	-149.73	362,23 грн.	-125.23
з 01.01.2005 по 31.03.2005	262,00 грн.	453,00 грн.	-191.00	423,00 грн.	-161.00
з 01.04.2005 по 30.06.2005	290,00 грн.	453,00 грн.	-163.00	423,00 грн.	-133.00
з 01.07.2005 по 31.08.2005	310,00 грн.	453,00 грн.	-143.00	423,00 грн.	-113.00
з 01.09.2005 по 31.12.2005	332,00 грн.	453,00 грн.	-121.00	423,00 грн.	-91.00
з 01.01.2006 по 31.03.2006	350,00 грн.	483,00 грн.	-133.00	453,00 грн.	-103.00
з 01.04.2006 по 30.06.2006	350,00 грн.	496,00 грн.	-146.00	465,00 грн.	-115.00
з 01.07.2006 по 30.09.2006	375,00 грн.	496,00 грн.	-121.00	465,00 грн.	-90.00
з 01.10.2006 по 30.11.2006	375,00 грн.	505,00 грн.	-130.00	472,00 грн.	-97.00
з 01.12.2006 по 31.12.2006	400,00 грн.	505,00 грн.	-105.00	472,00 грн.	-72.00
з 01.01.2007 по 31.03.2007	400,00 грн.	525,00 грн.	-125.00	492,00 грн.	-92.00
з 01.04.2007 по 30.06.2007	420,00 грн.	561,00 грн.	-141.00	525,00 грн.	-105.00
з 01.07.2007 по 30.09.2007	440,00 грн.	561,00 грн.	-121.00	525,00 грн.	-85.00
з 01.10.2007 по 31.12.2007	460,00 грн.	568,00 грн.	-108.00	532,00 грн.	-72.00
з 01.01.2008 по 31.03.2008	515,00 грн.	633,00 грн.	-118.00	592,00 грн.	-77.00
з 01.04.2008 по 30.06.2008	525,00 грн.	647,00 грн.	-122.00	605,00 грн.	-80.00
з 01.07.2008 по 30.09.2008	525,00 грн.	649,00 грн.	-124.00	607,00 грн.	-82.00
з 01.10.2008 по 30.11.2008	545,00 грн.	669,00 грн.	-124.00	626,00 грн.	-81.00
з 01.12.2008 по 31.03.2009	605,00 грн.	669,00 грн.	-64.00	626,00 грн.	-21.00

Пенсійна система

з 01.04.2009 по 30.06.2009	625,00 грн.	669,00 грн.	-44.00	626,00 грн.	-1.00
з 01.07.2009 по 30.09.2009	630,00 грн.	669,00 грн.	-39.00	626,00 грн.	+4.00
з 01.10.2009 по 31.10.2009	650,00 грн.	669,00 грн.	-19.00	626,00 грн.	+24.00
з 01.11.2009 по 31.12.2009	744,00 грн.	744,00 грн.	0.00	701,00 грн.	+43.00
з 01.01.2010 по 31.03.2010	869,00 грн.	869,00 грн.	0.00	825,00 грн.	+44.00
з 01.04.2010 по 30.06.2010	884,00 грн.	884,00 грн.	0.00	839,00 грн.	+45.00
з 01.07.2010 по 30.09.2010	888,00 грн.	888,00 грн.	0.00	843,00 грн.	+45.00
з 01.10.2010 по 30.11.2010	907,00 грн.	907,00 грн.	0.00	861,00 грн.	+46.00
з 01.12.2010 по 31.12.2010	922,00 грн.	922,00 грн.	0.00	875,00 грн.	+47.00
з 01.01.2011 по 31.03.2011	941,00 грн.	941,00 грн.	0.00	894,00 грн.	+47.00
з 01.04.2011 по 30.09.2011	960,00 грн.	960,00 грн.	0.00	911,00 грн.	+49.00
з 01.10.2011 по 30.11.2011	985,00 грн.	985,00 грн.	0.00	934,00 грн.	+51.00
з 01.12.2011 по 31.12.2011	1004,00 грн.	1004,00 грн.	0.00	953,00 грн.	+51.00
з 01.01.2012 по 31.03.2012	1073,00 грн.	1073,00 грн.	0.00	1017,00 грн.	+56.00
з 01.04.2012 по 30.06.2012	1094,00 грн.	1094,00 грн.	0.00	1037,00 грн.	+57.00
з 01.07.2012 по 30.09.2012	1102,00 грн.	1102,00 грн.	0.00	1044,00 грн.	+58.00
з 01.10.2012 по 30.11.2012	1118,00 грн.	1118,00 грн.	0.00	1060,00 грн.	+58.00
з 01.12.2012 по 31.12.2012	1134,00 грн.	1134,00 грн.	0.00	1095,00 грн.	+39.00
з 01.01.2013 по 30.11.2013	1147,00 грн.	1147,00 грн.	0.00	1108,00 грн.	+39.00
з 01.12.2013 по 31.12.2013	1218,00 грн.	1218,00 грн.	0.00	1176,00 грн.	+42.00
з 01.01.2014 по 31.12.2014	1218,00 грн.	1218,00 грн.	0.00	1176,00 грн.	+42.00
з 01.01.2015 по 31.08.2015	1218,00 грн.	1218,00 грн.	0.00	1176,00 грн.	+42.00
з 01.09.2015 по 31.12.2015	1378,00 грн.	1378,00 грн.	0.00	1330,00 грн.	+48.00
з 01.01.2016 по 30.04.2016	1378,00 грн.	1378,00 грн.	0.00	1330,00 грн.	+48.00
з 01.05.2016 по 30.11.2016	1450,00 грн.	1450,00 грн.	0.00	1399,00 грн.	+51.00
з 01.12.2016 по 31.12.2016	1550,00 грн.	1550,00 грн.	0.00	1496,00 грн.	+54.00

**Показники середньомісячної заробітної плати
робітників та службовців, зайнятих у галузях національної економіки,
за 1958-1991 роки, що застосовуються під час призначення
та перерахунку пенсій відповідно до Закону України
«Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування
(Постанова Кабінету Міністрів України від 20.11.2003 № 1783)**

Рік	Показник середньомісячної заробітної плати робітників та службовців, зайнятих у галузях національної економіки (крб.)	Рік	Показник середньомісячної заробітної плати робітників та службовців, зайнятих у галузях національної економіки (крб.)
1958	76,70	1975	133,54
1959	77,70	1976	139,84
1960	78,30	1977	142,88
1961	81,30	1978	146,22
1962	84,20	1979	148,74
1963	85,40	1980	155,12
1964	87,60	1981	157,89
1965	93,86	1982	163,08
1966	96,70	1983	165,75
1967	100,00	1984	169,55
1968	107,00	1985	173,95
1969	110,68	1986	179,00
1970	115,17	1987	185,01
1971	118,57	1988	199,79
1972	121,91	1989	217,74
1973	125,30	1990	248,4
1974	128,46	1991	495,4

**Показники середньомісячної заробітної плати
працівників, зайнятих у галузях національної економіки,
за 1992-2002 роки, що застосовуються під час призначення
та перерахунку пенсій відповідно до статей 40 і 43 Закону України
«Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»**

Рік	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Місяць	карбованців			гривень							
Січень	1523,5	14204	745523	32,08	103,28	126,68	136,82	148,16	180,97	253,39	320,76
Лютий	1681,1	17854	753622	41,53	108,95	126,36	137,85	152,03	190,62	263,66	328,70
Березень	2375,9	22945	854490	50,23	117,55	135,15	149,76	166,61	210,67	281,03	354,81
Квітень	2784,1	25396	894400	53,67	116,28	133,14	146,39	165,53	205,35	288,93	355,78
Травень	3277,7	30489	956833	60,74	119,44	139,53	148,61	168,87	213,21	302,96	358,88
Червень	4966,3	60423	1093323	71,39	125,47	144,30	158,01	180,76	228,78	317,81	377,41
Липень	5065,0	76564	1176261	75,84	130,46	151,44	159,21	183,27	238,49	327,31	398,10
Серпень	5422,1	88737	1234596	81,39	129,99	147,67	153,21	180,94	247,44	329,33	390,07
Вересень	7189,1	208343	1321503	88,73	132,70	150,34	156,40	186,44	249,04	326,34	391,14
Жовтень	8171,6	253272	1950560	95,18	134,87	149,65	156,07	186,85	254,11	335,75	397,49
Листопад	10550,3	327639	2644956	101,22	132,27	147,07	155,54	190,39	257,58	334,44	395,7
Грудень	16987,8	836534	3490047	124,48	151,51	165,81	176,09	218,88	296,26	378,45	442,91

**Показники середньої заробітної плати
за 2003–2008 роки для призначення пенсій**

Місяці	Роки					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Січень	332,11	444,70	606,09	781,51	1003,60	1342,27
Лютий	326,96	461,50	628,18	819,16	1033,58	1449,59
Березень	346,18	489,17	682,38	883,99	1096,38	1494,71
Квітень	347,13	494,66	678,07	877,46	1098,58	1515,00
Травень	353,19	498,48	697,52	905,17	1141,25	1563,36
Червень	390,54	550,81	777,67	998,69	1276,97	1728,31
Липень	381,37	530,82	732,12	932,89	1222,25	1611,63
Серпень	374,16	520,59	726,43	924,65	1199,04	1571,37
Вересень	398,58	556,61	764,63	959,67	1238,18	1643,25
Жовтень	400,65	561,87	791,03	965,75	1292,50	1667,13
Листопад	392,69	569,35	816,38	988,70	1316,23	1592,70
Грудень	424,63	607,11	911,42	1104,33	1443,16	1705,67
Річний	372,72	524,14	735,57	928,81	1197,91	1573,99

**Показники середньої заробітної плати
за 2009–2016 роки для призначення пенсій**

Місяці	Роки							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Січень	1449,89	1687,62	2137,84	2491,40	2758,11	2899,77	3119,04	3894,73
Лютий	1514,77	1739,43	2137,19	2548,60	2805,37	2937,98	3182,96	4029,89
Березень	1578,91	1874,27	2253,90	2690,03	2897,19	3068,64	3383,16	4208,47
Квітень	1588,08	1859,70	2243,42	2662,55	2932,06	3097,76	3429,94	
Травень	1617,95	1951,28	2317,48	2791,84	2980,54	3120,21	3578,75	
Червень	1809,77	2198,46	2574,35	2994,78	3275,94	3465,63	3991,14	
Липень	1675,50	1982,72	2370,28	2754,69	2975,87	3212,48	3674,24	
Серпень	1597,17	1932,81	2328,21	2690,49	2882,46	3008,73	3502,62	
Вересень	1677,69	2046,31	2416,19	2751,67	2957,81	3136,51	3768,52	
Жовтень	1687,37	2113,62	2451,80	2791,19	2996,56	3165,49	3940,98	
Листопад	1718,91	2073,90	2466,42	2818,68	2987,05	3192,38	3914,88	
Грудень	1899,21	2326,74	2727,94	3048,60	3309,24	3556,97	4460,32	
Річний	1650,43	1982,63	2370,53	2752,95	2979,46	3149,95	3661,41	
				2001,19	2368,70	2700,98	2960,79	3263,61

**Прожитковий мінімум
за соціальними і демографічними групами (в грн.)**

Період	Загальний показник	Діти до 6 років	Діти від 6 до 18 років	Працездатні особи	Особи, що втратили працездатність
з 01.01.2000 по 31.12.2000	270,10	240,71	297,29	287,63	216,56
з 01.01.2001 по 31.12.2001	311,30	276,48	345,66	331,05	248,77
з 01.01.2002 по 31.12.2003	342,00	307,00	384,00	365,00	268,00
з 01.01.2004 по 31.12.2004	362,23	324,49	404,79	386,73	284,69
з 01.01.2005 по 31.12.2005	423,00	376,00	468,00	453,00	332,00
з 01.01.2006 по 31.03.2006	453,00	400,00	514,00	483,00	350,00
з 01.04.2006 по 30.09.2006	465,00	410,00	527,00	496,00	359,00
з 01.10.2006 по 31.12.2006	472,00	418,00	536,00	505,00	366,00
з 01.01.2007 по 31.03.2007	492,00	434,00	558,00	525,00	380,00
з 01.04.2007 по 30.09.2007	525,00	463,00	595,00	561,00	406,00
з 01.10.2007 по 31.12.2007	532,00	470,00	604,00	568,00	411,00
з 01.01.2008 по 31.03.2008	592,00	526,00	663,00	633,00	470,00
з 01.04.2008 по 30.06.2008	605,00	538,00	678,00	647,00	481,00
з 01.07.2008 по 30.09.2008	607,00	540,00	680,00	649,00	482,00
з 01.10.2008 по 31.10.2009	626,00	557,00	701,00	669,00	498,00
з 01.11.2009 по 31.12.2009	701,00	632,00	776,00	744,00	573,00
з 01.01.2010 по 31.03.2010	825,00	755,00	901,00	869,00	695,00
з 01.04.2010 по 30.06.2010	839,00	767,00	917,00	884,00	706,00
з 01.07.2010 по 30.09.2010	843,00	771,00	921,00	888,00	709,00
з 01.10.2010 по 30.11.2010	861,00	787,00	941,00	907,00	723,00
з 01.12.2010 по 31.12.2010	875,00	799,00	957,00	922,00	734,00
з 01.01.2011 по 31.03.2011	894,00	816,00	977,00	941,00	750,00
з 01.04.2011 по 30.09.2011	911,00	832,00	997,00	960,00	764,00
з 01.10.2011 по 30.11.2011	934,00	853,00	1022,00	985,00	784,00
з 01.12.2011 по 31.12.2011	953,00	870,00	1042,00	1004,00	800,00
з 01.01.2012 по 31.03.2012	1017,00	893,00	1112,00	1073,00	822,00
з 01.04.2012 по 30.06.2012	1037,00	911,00	1134,00	1094,00	838,00
з 01.07.2012 по 30.09.2012	1044,00	917,00	1144,00	1102,00	844,00
з 01.10.2012 по 30.11.2012	1060,00	930,00	1161,00	1118,00	856,00
з 01.12.2012 по 31.12.2012	1095,00	961,00	1197,00	1134,00	884,00

Пенсійна система

з 01.01.2013 по 30.11.2013	1108,00	972,00	1210,00	1147,00	894,00
з 01.12.2013 по 31.12.2013	1176,00	1032,00	1286,00	1218,00	949,00
з 01.01.2014 по 31.12.2014	1176,00	1032,00	1286,00	1218,00	949,00
з 01.01.2015 по 30.11.2015	1176,00	1032,00	1286,00	1218,00	949,00
з 01.12.2015 по 31.12.2015	1330,00	1167,00	1455,00	1378,00	1074,00
з 01.01.2016 по 30.04.2016	1330,00	1167,00	1455,00	1378,00	1074,00
з 01.05.2016 по 30.11.2016	1399,00	1228,00	1531,00	1450,00	1130,00
з 01.12.2016 по 31.12.2016	1497,00	1313,00	1637,00	1550,00	1208,00

Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»

Навчальне видання

Пенсійна система
за ред. В.І. Грушка

Підручник

Комп'ютерна верстка: *В. Гришаков*

Підписано до друку 17.07.2017 р. Формат 70х100/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура SchoolBook.
Ум. друк. арк. 29,9. Обл.-вид. арк. 18,05. Наклад 100 прим.
Зам. № 126.

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 613 від 25.09.2001 р.

Надруковано департаментом поліграфії
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Лагерна, 30-32
тел.: (044) 455-69-80
e-mail: polygrafia.krok@gmail.com